గీతా మకరందము

6 Parts

5,6,7,8

శ్రీశ్రీశ్రీ విద్యా ప్రకాశానందగిరి స్వాములవారు

ఓం

శ్రీ భగవద్గీత

అథ పఞ్చమోఽధ్యాయః

ఐదవ అధ్యాయము

కర్మసన్న్యాసయోగః

కర్మసన్న్యాసయోగము

ఈ అధ్యాయము యొక్క పేరు :-

"కర్మసన్న్యాసయోగము" - సన్న్యాసమనగా త్యాగము. కర్మత్యాగము ప్రారంభమున కూడదనియు, కర్మఫలత్యాగరూపమగు నిష్కామకర్మయోగమును శీలించుచురాగా చిత్తశుద్ధిగలిగినమీదట నిర్విషయ ఆత్మస్థితియందు, లేక అట్టిస్థితి కొఱకు కర్మత్యాగమనునది సంభవించుననియు కాబట్టి సాధకులకు కర్మసన్న్యాసముకంటె కర్మయోగమే శ్రేష్ఠమైనదనియు ఈ అధ్యాయమున చెప్పబడినది. ఈ ప్రకారముగ కర్మసన్న్యాసమునుగూర్చి వివరముగ బోధించిన అధ్యాయమగుటచే దీనికి కర్మసన్న్యాసయోగమను పేరు గలిగినది. లేక 'సన్న్యాస' మను పదము సాంఖ్యమునకు, జ్ఞానమునకు పర్యాయముగ వాడబడుచుండును. ఈ అధ్యాయమునందు కర్మయోగము, జ్ఞానయోగము రెండింటిని గూర్చి వచింపబడియుండుటచేగూడ దీనికి కర్మసన్న్యాసమను పేరు ఏర్పడియుండవచ్చును.

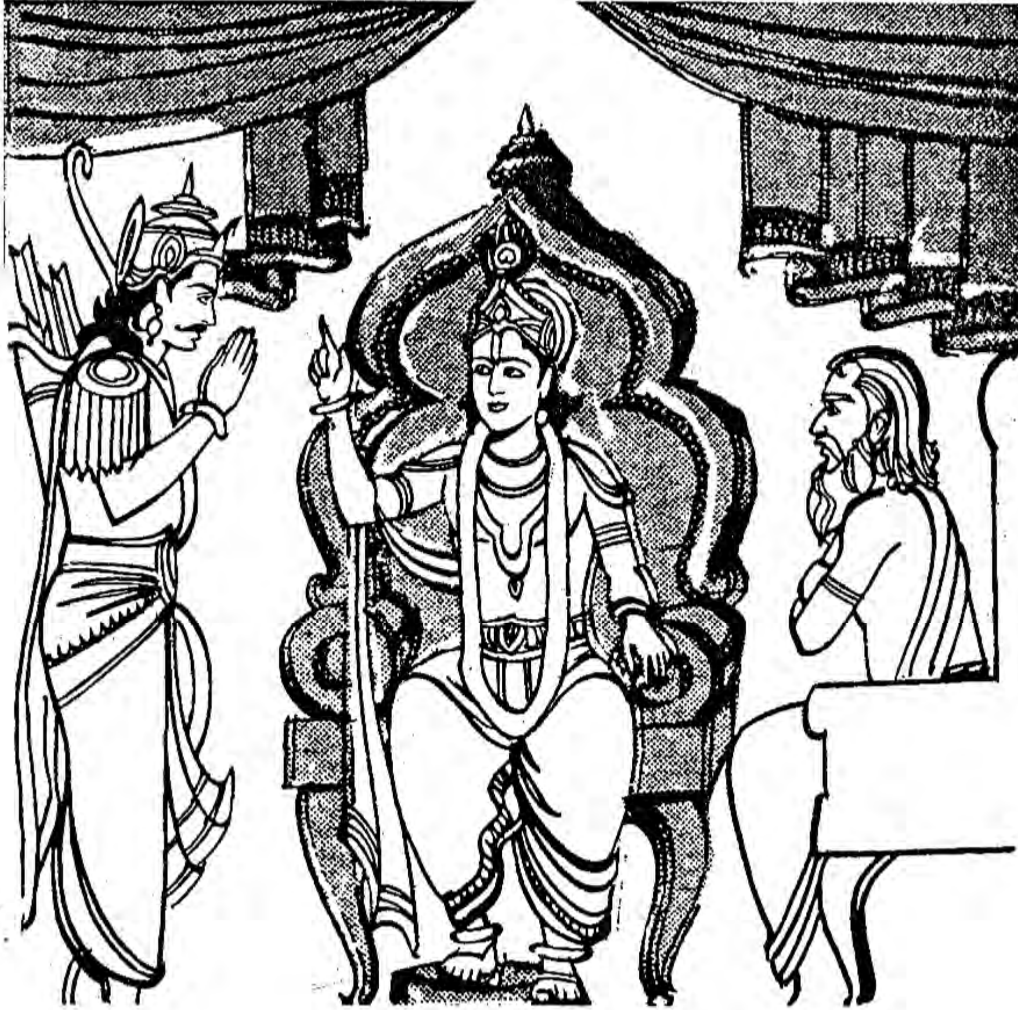
ఈ అధ్యాయమందలి ప్రధాన విషయములు :-

1. సాంఖ్యయోగము, (నిష్కామ) కర్మయోగములను గూర్చిన నిర్ణయము.
(1 వ శ్లో॥ నుండి 6వ శ్లో॥ వఱకు)
2. సాంఖ్యయోగియొక్కయు, కర్మయోగియొక్కయు లక్షణములు, వారి మహిమ.
(7 వ శ్లో॥ నుండి 12వ శ్లో॥ వఱకు)
3. జ్ఞానయోగముయొక్క వివరణము. (13వ శ్లో॥ నుండి 26వ శ్లో॥ వఱకు)
4. భక్తిసహితమగు ధ్యానయోగముయొక్క వర్ణనము. (27 వ శ్లో॥ నుండి 29 వ శ్లో॥ వఱకు)

పూర్వాధ్యాయముతో ఈ అధ్యాయమునకు గల సంబంధము :-

మూడవ, నాల్గవ అధ్యాయములందు భగవానుడు నిష్కామకర్మయోగమును అచటచట ప్రస్తుతించుచువచ్చిరి. అద్దానియాచరణముచే క్రమముగ జ్ఞానము సిద్ధించగలదనియు వచించిరి (4-38). అయినను జ్ఞానమును గూర్చికూడ పలుచోట్ల నుద్ఘాటించుటయు జరిగెను. అట్టి జ్ఞానమును మహనీయులను సేవించుటద్వారా యెఱుగవలయుననియు భగవానుడు తెలియజేసిరి. కావున ఈ జ్ఞాన,

కర్మ సన్న్యాసయోగము

భోక్తారం యజ్ఞతపసాం సర్వలోకమహేశ్వరమ్
సుహృదం సర్వభూతానాం జ్ఞాత్వా మాం శాన్తిమృచ్ఛతి. (5-29)

యజ్ఞములయొక్కయు, తపస్సులయొక్కయుభోక్త (ఫలములనుభవించువాడు) గను, సమస్తలోకములయొక్క ఈశ్వరుడు (ప్రభువు, శాసకుడు) గను, సమస్త ప్రాణులయొక్క హితకారిగను, నన్నెఱింగి మనుజుడు శాంతిని బొందుచున్నాడు.

కర్మల రెండింటిలో నేది శ్రేష్ఠమోయను సంశయ మర్జుననకు కలుగగా, అద్దాని నివారణముకొరకై శ్రీకృష్ణమూర్తిని వెనువెంటనే ప్రశ్నించెను. అర్జునుని యా ప్రశ్నతో నీయధ్యాయము ప్రారంభింపబడుచున్నది.

అర్జున ఉవాచ :–

1. సన్న్యాసం కర్మణాం కృష్ణ పునర్యోగం చ శంససి
యచ్ఛ్రేయ ఏతయోరేకం తన్మే బ్రూహి సునిశ్చితమ్.

అర్జున ఉవాచ = అర్జునుడు చెప్పెను –

టీక:– కృష్ణ = ఓ కృష్ణమూర్తీ!, కర్మణామ్ = కర్మములయొక్క, సన్న్యాసమ్ = పరిత్యాగమును, పునః = మఱల, యోగం చ = కర్మయోగమును, శంససి = ప్రశంసించుచున్నావు, ఏతయోః = ఈ రెండింటిలో, యత్ = ఏది, శ్రేయః = శ్రేయస్కరమైనదో, సునిశ్చితమ్ తత్ ఏకమ్ = బాగుగ నిశ్చయింపబడిన అట్టి ఒక్క దానిని, మే బ్రూహి = నాకు జెప్పుము.

తా:– అర్జునుడు చెప్పెను – ఓ కృష్ణమూర్తీ! మీరొకప్పుడు కర్మలయొక్క త్యాగమును (కర్మత్యాగపూర్వకమగు జ్ఞానమును), మఱియొకప్పుడు కర్మయోగమును ప్రశంసించుచున్నారు. కావున ఈ రెండింటిలో నేది శ్రేష్ఠమైనదో బాగుగ నిశ్చయించి ఆ ఒక్కదానిని నాకు జెప్పుడు.

వ్యాఖ్య:– వాస్తవముగ శ్రీకృష్ణమూర్తి కర్మముల త్యాగమును ఎచటను బోధింప లేదు. కర్మఫలత్యాగమును మాత్రము బోధించిరి. కావున ఇచ్చట కర్మసన్న్యాసమునకు అర్థము కర్మత్యాగపూర్వకమగు జ్ఞానమనియే. కావున అర్జునుని ప్రశ్న జ్ఞానయోగ, కర్మయోగములలో ఏది శ్రేష్ఠమని, ఏది శ్రేయోదాయకమని. ఈ ప్రశ్న సమంజసముగనేయున్నది. ఏలయనిన శ్రీకృష్ణమూర్తి –

కార్యం కర్మ సమాచర (3-19)
యుధ్యస్వ విగతజ్వరః (3-30)
కురు కర్మైవ తస్మాత్త్వం (4-15)
యోగమాతిష్ఠోత్తిష్ఠ భారత (4-42)

మున్నగు వాక్యములద్వారా కర్మయోగము నాశ్రయించవలసినదిగా అర్జుననకు అసందిగ్ధముగ జెప్పివెచిరి. అయినను కొన్ని చోట్ల –

శ్రేయాన్ ద్రవ్యమయాద్యజ్ఞా జ్జ్ఞానయజ్ఞః పరన్తప
సర్వం కర్మాఖిలం పార్థ జ్ఞానే పరిసమాప్యతే (4-33)
తద్విద్ధి ప్రణిపాతేన (4-34)

మున్నగు వాక్యములద్వారా జ్ఞానయోగముయొక్క శ్రేష్ఠత్వమును ప్రతిపాదించి దాని నవలంబించవలసినదిగాను భగవాను డర్జునుని ఆదేశించిరి. రెండిటిని శ్రద్ధగ వినినట్టి అర్జుననకు వానిలో నేది గొప్పదియను సంశయ ముదయించెను. దీనిని బోలిన సందేహమే పూర్వము మూడవ అధ్యాయ ప్రారంభమున అర్జుననకు కలిగియుండుట ఇచ్చోట గమనింపదగినది.

అ॥ అందులకు భగవానుడు ప్రత్యుత్తరమిచ్చుచున్నాడు -

శ్రీ భగవానువాచ :

2. సన్న్యాసః కర్మయోగశ్చ నిశ్శ్రేయసకరావుభౌ
తయోస్తు కర్మసన్న్యాసాత్కర్మయోగో విశిష్యతే.

శ్రీ భగవానువాచ : శ్రీభగవంతుడు చెప్పెను.

టీక:– సన్న్యాసః = కర్మత్యాగము (కర్మత్యాగపూర్వకమగు జ్ఞానయోగము), కర్మయోగః చ = కర్మయోగమున్ను, ఉభౌ = రెండును, నిశ్శ్రేయసకరౌ = మోక్షమును గలుగజేయునట్టివి, తయోః తు = ఆ రెండిటిలోనన్నన్, కర్మసన్న్యాసాత్ = కర్మత్యాగముకంటె, కర్మయోగః = కర్మయోగమే, విశిష్యతే = శ్రేష్ఠమగుచున్నది.

తా:– శ్రీభగవంతుడు చెప్పెను - కర్మత్యాగము (కర్మత్యాగపూర్వకమగు జ్ఞానయోగము), కర్మయోగము అను రెండును మోక్షమును గలుగజేయును. అయితే, ఆ రెండిటిలోను (ప్రారంభమున) కర్మత్యాగమునకంటె, కర్మయోగమే శ్రేష్ఠమైనది.

వ్యాఖ్య:– కర్మసన్న్యాసపూర్వక జ్ఞానయోగము, కర్మాచరణపూర్వక నిష్కామకర్మయోగము అను నీ రెండును గొప్ప శ్రేయస్సును కలుగజేయును. రెండును మోక్షప్రదములేయగును. అయినను ప్రారంభస్థితి యందుండువారికి కర్మలను విడుచుట కంటె కర్మలను (నిష్కామముగ) ఆచరించుటయే ఉత్తమము. వారికి కర్మసన్న్యాసము కంటె కర్మయోగమే శ్రేయస్కరమైనది. అర్జునుడు పూర్ణనిర్విషయజ్ఞానస్థితిని ఇంకను బడయనందున, అతనిని దృష్టియందుంచుకొని ఈ ప్రకారము భగవానుడు చెప్పియుండవచ్చును. మఱియు ప్రపంచములో జ్ఞానులకంటె అజ్ఞానులే అధికసంఖ్యలోనున్నారు. వారందఱియొక్క శ్రేయమునుద్దేశించియు భగవానుడు కర్మసన్న్యాసమును అనగా కర్మపరిత్యాగమును ఇచట ప్రోత్సహించలేదనియు ఊహించుకొన వచ్చును. ఇట్లు చెప్పనిచో ప్రతివారును తాము నిర్విషయస్థితిని పొందకపూర్వమే కర్మలను విడిచిపెచి, సోమరులుగానుండి, భుక్తికిని, ముక్తికిని రెండిటికిని దూరులగుదురు. కావున జన సామాన్యముయొక్క శ్రేయమునిమిత్తము భగవాను డీప్రకారముగ కర్మయోగ విశిష్టతను ప్రతిపాదించిరి.

ప్ర:– కర్మసన్న్యాసపూర్వకమగు జ్ఞానయోగము శ్రేష్ఠమా, కర్మాచరణపూర్వకమగు నిష్కామ కర్మయోగము శ్రేష్ఠమా?

ఉ:– రెండును శ్రేష్ఠములే. రెండును ముక్తిప్రదములే. అయినను సాధకునకు ప్రారంభస్థితి యందు కర్మాచరణమే శ్రేయోదాయకమైనది.

అ॥ రాగద్వేషములులేని నిష్కామకర్మయోగిని స్తుతించుచున్నాడు -

3. జ్ఞేయస్స నిత్యసన్న్యాసీ యో న ద్వేష్టి న కాఙ్క్షతి
నిర్ద్వన్ద్వో హి మహాబాహో సుఖం బన్ధాత్ప్రముచ్యతే.

టీక:– మహాబాహో = గొప్పబాహువులుకల ఓ అర్జునా!, యః = ఎవడు, న ద్వేష్టి = ద్వేషింపడో, న కాఙ్క్షతి = కోరడో, సః = అతడు, నిత్యసన్న్యాసీ = ఎల్లపుడును సన్న్యాసియే (అని), జ్ఞేయః = తెలియబడదగినవాడు, హి = ఏలయనగా, నిర్ద్వన్ద్వః = (రాగద్వేషాది) ద్వంద్వములు లేనివాడు, సుఖం = సులభముగ, బన్ధాత్ = (సంసార) బంధమునుండి, ప్రముచ్యతే = లెస్సగ విడువబడుచున్నాడు.

తా:– గొప్పబాహువులు కల ఓ అర్జునా! ఎవడు (ఏకర్మయోగి) దేనినిగూడ ద్వేషింపడో, దేనినిగూడ కోరడో అట్టివాడు ఎల్లప్పుడును సన్న్యాసి (త్యాగి) యేయని తెలియదగినది. ఏలయనగా, (రాగద్వేషాది) ద్వంద్వములులేనివాడు సులభముగ సంసార బంధమునుండి విముక్తుడు కాగలడు.

వ్యాఖ్య:– సన్న్యాసమనగా రాగద్వేషములను, సుఖదుఃఖాది ద్వంద్వములను త్యజించుటయేకాని కర్మలను త్యజించుటమాత్రము కాదని యిచట స్పష్టీకరించబడినది. అట్లు రాగద్వేషాదులను వదలిపెట్టువాడే 'నిత్యసన్న్యాసి' యగును. తక్కినవారు 'అనిత్యసన్న్యాసులే' యని భావము. సన్న్యాసులు (కుటీచక, బహూదకాదులను) అనేక తరగతులవారున్నను ఇచట రెండుతరగతులవారు మాత్రము సూచించబడిరి – (1) నిత్యసన్న్యాసులు (2) అనిత్యసన్న్యాసులు అని. రాగద్వేషరహితుడు, ద్వంద్వ విముక్తుడు నిత్యసన్న్యాసి. సన్న్యాసివేషము మాత్రము వేసికొని, అంతఃకరణమున రాగాదులు, కామాదులు, ద్వంద్వములు కలిగియున్నవాడు అనిత్యసన్న్యాసి అనగా హృదయపరిణామములేక బాహ్యాకారముమాత్రము మార్చుకొనువాడు – అని అర్థము. కావున రాగమువదలుటయే సన్న్యాసము. ద్వేషము వదలుటయే సన్న్యాసము. ద్వంద్వములు విడుచుటయే సన్న్యాసము. వాసనాత్యాగమే వాస్తవసన్న్యాసము. అది లేనివాడు సన్న్యాసియైనను పతితుడే. అదియున్నవాడు గృహస్థుడైనను సన్న్యాసియే.

"సుఖం బన్ధాత్" – సంసారబంధము చాల గట్టిది. అది దృఢమగు గ్రంథితో గూడినది. బహుజన్మలనుండి అది గట్టిపడుచు వచ్చినది. కావున దానిని విడదీసికొని పోగల్గుట కష్టతరము. అయినను రాగద్వేషాదులను వదలినవారు దానిని సులభముగ, అనాయాసముగ ఛేదింపగల్గుచున్నారని భగవానుడిచట నుడివిరి. కనుకనే 'సుఖం' (సులభముగ) అను పదము ప్రయోగింపబడినది. సంసారబంధము తొలగుట కేదైన సులభోపాయము కలదా యని అనేకులు ప్రశ్నింతురు. భగవానుడు దానికిచట సరియైన సమాధాన మొసంగియుండిరి. రాగద్వేషములను వదలుటయే ఆ ఉపాయము. అట్టివాడు గృహస్థుడైనను, కర్మల నాచరించుచున్నను సదా సన్న్యాసియే (నిత్యసన్న్యాసి) యగును.

అంతఃకరణమునందలి దోషములను వదలుటయే నిజమైన సన్న్యాసమని, నిత్యసన్న్యాసమని భగవానుడు చెప్పినందువలన ఇక వేషధారులగు కపటసన్న్యాసుల ఆటకట్టినట్లేయగుచున్నది. అట్టివారు అనిత్యసన్న్యాసులతెగలో జమకట్టివేయబడిరి. కావున కృత్రిమత్వమును స్వీకరించక భగవానుడు తెలిపిన బంధవిముక్తికరమగు పవిత్ర మార్గమునే సర్వులును అనుసరించవలయును.

ప్ర:– 'నిత్యసన్న్యాసి' ఎవరు?

ఉ:– (1) దేనిని ద్వేషింపనివాడు (2) దేనిని వాంఛింపనివాడు (3) సుఖదుఃఖాది ద్వంద్వములు లేనివాడు.

ప్ర:– అట్టి నిత్యసన్న్యాసత్వమునకు ఫలమేమి ?

ఉ:– దానిచే మనుజుడు సంసారబంధమును సులభముగ దాటివేయగలడు.

ప్ర:– సంసారబంధమునుండి సులభముగ తప్పించుకొనుటకు మార్గమేది ?

ఉ:– రాగద్వేషాదులు లేకుండుట, ద్వంద్వములను పారద్రోలుట.

అ॥ కర్మయోగ, జ్ఞానయోగముల రెండిటియొక్క ఫలమొకటేయని రెండు శ్లోకములద్వారా వచించుచున్నాడు –

4. సాంఖ్యయోగౌ పృథగ్బాలాః ప్రవదన్తి న పణ్డితాః
ఏకమప్యాస్థితః సమ్యగుభయోర్విన్దతే ఫలమ్.

టీక:– సాంఖ్యయోగౌ = జ్ఞానయోగ, కర్మయోగములు, పృథక్ = వేఱువేఱని, బాలాః = అవివేకులు, ప్రవదన్తి = చెప్పుచున్నారు, పణ్డితాః = వివేకవంతులు, న (ప్రవదన్తి) = అట్లు చెప్పరు, ఉభయోః = ఆ రెండిటిలోను, ఏకమ్ అపి = ఒక్కదానినైనను, సమ్యక్ = లెస్సగా, ఆస్థితః = ఆచరించువాడు, (ఉభయోః) ఫలమ్ = రెండిటియొక్క ఫలమును (మోక్షమును), విన్దతే = పొందుచున్నాడు.

తా:– (కర్మసన్న్యాసపూర్వకమగు) జ్ఞానయోగము, కర్మయోగము వేఱువేఱని (వేఱు వేఱు ఫలములు కలవని) అవివేకలు పలుకుదురేకాని వివేకవంతులు కాదు. ఆ రెండిటిలో ఏ ఒక్కదానినైనను బాగుగ అనుష్ఠించినచో రెండిటియొక్క ఫలమును (మోక్షమును) మనుజుడు పొందుచున్నాడు.

వ్యాఖ్య:– పండితులనగా నిచట పారమార్థిక అనుభవజ్ఞానము గలిగిన మహనీయులనియే భావముకాని కావ్యాలంకారాది సాహిత్యపరిజ్ఞానము కలవారనికాదు. జ్ఞానయోగము, కర్మయోగము వేఱువేఱు ఫలములు గలుగజేయునని పిల్లలు (బాలాః) చెప్పుదురేకాని పెద్దలు కాదని భగవాను డిచట నుడివిరి. ఏలయనిన, ఏ యోగమును అనుష్ఠించినను ఆత్మసాక్షాత్కారరూపమగు మోక్షమను ఒకే ఫలము గలుగుచున్నది. కొందఱు ఉత్తమాధికారులు వారి వారి సంస్కారముననుసరించి ఆత్మవిచారణారూప జ్ఞానయోగము నవలంబించి దృగ్దృశ్యములను వివేచించి స్వస్వరూపమునెఱింగి మోక్షఫలమును బడయుదురు. మఱికొందఱు వారి చిత్తవృత్తిననుసరించి నిష్కామకర్మయోగమును శీలించి సమస్తకర్మములను ఈశ్వరార్పణముచేసి, స్వార్థరహితులై, ఫలాభిలాషను వర్జించి, చిత్తశుద్ధిని బడసి, తద్ద్వారా స్వస్వరూపపరిజ్ఞానమునొంది మోక్షమును బొందుచున్నారు. ఈ ప్రకారముగ రెండిటియందును అహంభావరాహిత్యమే, కర్తృత్వబుద్ధిరహితత్వమే, సంకుచితజీవభావవినాశమే యిమిడియున్నది. జీవత్వము తొలగినపుడు శేషించునది శివత్వమేకదా! కావున సాంఖ్య (జ్ఞాన) యోగ, కర్మయోగములలో ఒక్కదానియందు చక్కగ నిలుకడ కలిగినచో రెండిటియొక్క ఫలమగు మోక్షము లభించునని చెప్పుటకు కారణమైనది.

"సమ్యక్" – ఏ యోగమైనను అందు చక్కగా, దృఢముగా (అచంచలముగా) స్థితిని బొందినమాత్రమే అట్టి మోక్షఫలము లభించునుగాని ఒకింత అనుభవముచే గాదు. అస్థిరమగు స్థితిచేగాదు. అనగా ఏ ఒక్క మార్గమందైనను పరిపక్వతబడయవలెను. దానియందు ప్రవీణుడు (Expert) కావలయును. ఈ భావమును తెలుపుటకే 'సమ్యక్' అను పదమిచట ప్రయోగింపబడినది.

ఉత్తమ జ్ఞానులు లోకోపకారార్థము కర్మను (ఫలాభిసంధిరహితముగ) చేయుచునేయున్నారు. ఉత్తమ కర్మయోగనిష్ఠులు స్వార్థరహితులై, ఏ ఫలముకోరక, అంతరంగమున అంతయు భగవత్స్వరూపమే (సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ) అను జ్ఞానభావము కలిగియే యుండుచున్నారు. కాబట్టి పరిపక్వదశలో జ్ఞానయోగ, కర్మయోగములు రెండును ఒకటిగనేయుండును. ఒకే ఫలమును గలుగజేయును. రెండిటియొక్క లక్ష్యము చిత్త విలయమే; వ్యష్టిత్వమును వదలి సమష్టిత్వమందు ప్రవేశించుటయే. ఇట్లుండ ఈ జ్ఞానయోగ, కర్మయోగములు, వేఱువేఱని వచించువారు నిజముగ పసిపిల్లలే (బాలాః) యగుదురు. వారి బుద్ధి యింకను వికసించలేదని యర్థము.

విశాలభావముగలవారెన్నడును ఏమార్గమును దూషింపరు. అన్నిమార్గములును భగవత్సాన్నిధ్యమునకు గొనిపోవునవియేయని తలంచి సర్వమతసహనముకలిగి, అన్నిమతములను ఆమోదించుదురు. ఒక వృత్తము (Circle) యొక్క పైభాగమునుండి ఏ వ్యాసార్థము (Radius) ననుసరించిపోయినను తుదకు అన్నియును కేంద్రము (Centre) నే చేరును గదా! అట్లే జ్ఞాన, కర్మాది వివిధమార్గములున్ను ఒకే మోక్షరూపస్థానమునకు జీవుని గొనిపోవుచున్నవి. ఈ శ్లోకమున 'జ్ఞాన' కర్మయోగములలో ఏ ఒక్కదానియందైనను చక్కగ నిలుకడ కలిగినచో రెండిటియొక్క ఫలము కలుగునని భగవానుడు సెలవిచ్చిరి. రెండిటియొక్క ఫలము ఒకటియే అయియుండిననే ఆ ప్రకారము సంభవించగలదు. ఇవ్విధముగ సర్వమార్గ, సర్వమతసమన్వయము ఈశ్లోకమున వ్యక్తముచేయబడినది. మత విషయమున, మార్గవిషయమున విశాలభావమును గలిగించుకొనుడని భగవాను డిచట హెచ్చరిక చేయుచున్నారు. నదులన్నియు వేఱువేఱుగా ప్రవహించినను తుదకు సముద్రమను గమ్యస్థానమును జేరునట్లు, జ్ఞాన, కర్మ, ధ్యాన, భక్తియోగాదులన్నియు ఆత్మసాక్షాత్కారమను ఒకే లక్ష్యమునకు జీవుని బొందించుచున్నవి.

ప్ర:– జ్ఞానయోగ, కర్మయోగములు వేఱువేఱా ?

ఉ:– కాదు. చక్కగ నాచరించినచో రెండును ఒకే మోక్షరూపఫలమును గలుగజేయును.

ప్ర:– కాబట్టి మోక్షప్రాప్తికి ఉపాయమేమి ?

ఉ:– జ్ఞానయోగమునుగాని, కర్మయోగమునుగాని తుదివఱకు చక్కగ అనుష్ఠించవలెను. అపుడు రెండిటియొక్క ఫలమగు మోక్షము లభించగలదు.

5. యత్సాంఖ్యైః ప్రాప్యతే స్థానం తద్యోగైరపి గమ్యతే
ఏకం సాంఖ్యం చ యోగం చ యః పశ్యతి స పశ్యతి.

టీక:– సాంఖ్యైః = జ్ఞాననిష్ఠులచే, యత్‌స్థానమ్ = ఏస్థానము (మోక్షము), ప్రాప్యతే = పొందబడుచున్నదో, తత్ = అది, యోగైః అపి = కర్మయోగులచేతను, గమ్యతే = పొందబడుచున్నది, సాంఖ్యంచ = జ్ఞానయోగమును, యోగంచ = కర్మయోగమును, ఏకమ్ = ఒకటిగ (ఒకేఫలముగలదిగ), యః = ఎవడు, పశ్యతి = చూచుచున్నాడో (తెలిసికొనుచున్నాడో) సః (ఏవ) = అతడే, పశ్యతి = నిజముగచూచినవాడు (తెలిసినవాడు) (అగును).

తా:– జ్ఞానయోగులచే ఏ స్థానము (మోక్షము) పొందబడుచున్నదో, అది కర్మయోగులచేతను పొందబడుచున్నది. జ్ఞానయోగమును, కర్మయోగమును ఒక్కటిగ (ఒకే ఫలము గలుగజేయునదిగ) చూచువాడే నిజముగ చూచువాడగును (తెలిసినవాడగును).

వ్యాఖ్య:– క్రిందటి శ్లోకమునందలి భావమునే మరల నిచట వ్యక్తమొనర్చుచున్నారు. జ్ఞానయోగ కర్మయోగములు రెండును ఒకే ఫలమును గలుగజేయునని ఎఱుగగల్గువారే పరమార్థము నెఱింగినవారగుదురు. వారే నిజముగ చూచువారు. తక్కినవారు నేత్రములున్నను చూడజాలనివారే యగుదురని భావము. సత్యము నవలోకించుటయే నేత్రములున్నదానికి సార్థకత; యథార్థమును గాంచగల్గుటే వివేకము యొక్క చిహ్నము. కాబట్టి అవివేకమను గ్రుడ్డితనమును పొందక, దూరదృష్టి, విశాలభావముగల్గి, ఏ యోగమైనను ఒకే (మోక్షరూప) ఫలమును గలుగజేయునని నిశ్చయించవలెను. కావున ఇక కర్మయోగులు తాము అల్పులమని తలంచక, జ్ఞాన యోగులు తామధికులమని భావించక నిర్భయముగ వారివారి మార్గమును 'సమ్యక్ - రీతిని. అనుసరించి గమ్యమును జేరవచ్చును'. సాధ్యము (లక్ష్యము) ఒకేవస్తువు (పరమాత్మ) అయియున్నందువలన సాధనలందు ఒకవేళ భిన్నత్వము గోచరించినను అది భిన్నత్వము కానేరదని వీక్షింప గల్గుటయే మనుజుని ప్రజ్ఞ - అని యిచట తెలుపబడినది. అమెరికా వెళ్ళవలెననిన, తూర్పుగా పయనించినను, పశ్చిమముగా పయనించినను ఒకటియే. ఏ విధముగనైనను గమ్యమును జేరగలరుగదా!

ప్ర:– ప్రపంచమున నిజముగ చూచువాడెవడు ? (వివేకవంతుడెవడు)

ఉ:– జ్ఞానయోగము, కర్మయోగము ఒకటియేయను, (ఒకే ఫలమును గలుగచేయునను) వివేకముగలవాడే నిజముగ చూచువాడగును (వివేకవంతుడగును).

అ॥ కర్మయోగముచే చిత్తశుద్ధిని బొందనిచో జ్ఞానయోగమునందు నిలుకడబొందుట కష్టసాధ్యమని వచించుచున్నాడు -

6. సన్న్యాసస్తు మహాబాహో దుఃఖమాప్తుమయోగతః
యోగయుక్తో మునిర్బ్రహ్మ న చిరేణాధిగచ్ఛతి.

టీక:– మహాబాహో = గొప్పబాహువులుగల ఓ అర్జునా!, సన్న్యాసఃతు = జ్ఞానయోగము (కర్మసన్న్యాసరూపమగు జ్ఞాననిష్ఠ) అయితే, అయోగతః = కర్మయోగము లేకుండ, ఆప్తుమ్ = పొందుటకు, దుఃఖమ్ = కష్టతరము (శక్యముకాదు), యోగయుక్తః = కర్మయోగముతో గూడిన, మునిః = (దైవ) మననశీలుడు, నచిరేణ = శీఘ్రముగ, బ్రహ్మ = బ్రహ్మమును, అధిగచ్ఛతి = పొందుచున్నాడు.

తా:– గొప్పబాహువులుకల ఓ అర్జునా! (కర్మసన్న్యాసరూపమగు) జ్ఞానయోగమైతే కర్మయోగము లేకుండ పొందుటకు కష్టతరమైనది. కర్మయోగముతో గూడిన (దైవ) మననశీలుడు శీఘ్రముగ (లక్ష్యమగు) బ్రహ్మమును బొందుచున్నాడు.

వ్యాఖ్య:– కర్మయోగముయొక్క సహాయములేనిచో కర్మసన్న్యాసరూపమగు జ్ఞాననిష్ఠను బడయుట

కష్టతరమని యిచట వచించుచున్నారు. అనగా కర్మయోగమునందారితేరిన మాత్రమే జ్ఞానయోగము సులభముగ సిద్ధించునని భావము. కర్మలన్నింటిని పూర్తిగ విడిచి కేవలము దృక్స్వరూపమగు ఆత్మయందు నిలుకడగలిగియుండుట సామాన్యమైనపనికాదు. అట్టి జ్ఞానస్థితి సర్వులకును వెంటనే లభించదు. దానికి ఎంతయో చిత్తశుద్ధికరమగు సాధన ముందుగా జేయవలసియున్నది. నిష్కామకర్మయోగ మవలంబించవలసియున్నది. కర్మయోగము ప్రాథమికవిద్య (Elementary Course) వంటిది. జ్ఞానయోగము ఉన్నతవిద్య (College Course) వంటిది. కావున ముందుగా కర్మయోగమునం దారితేరనివారు జ్ఞానానుభవమును చక్కగబడయజాలరు. కనుకనే భగవాను డిచట కర్మసన్న్యాసమును ముందుగ తలపెట్టవలదనియు, కర్మయోగమును చక్కగశీలించి, చిత్తశుద్ధిని బడసి తదుపరి జ్ఞానార్జనమును గావించినచో అతిశీఘ్రముగ పరబ్రహ్మమును జేరగలరనియు కరుణతో బోధించుచున్నారు. 'న చిరేణ' అని చెప్పుటవలన అట్టి వారికి బ్రహ్మప్రాప్తియందు విలంబనము జరుగదనియు, శీఘ్రముగనే వారు లక్ష్యమును జేరుకొనగలరనియు స్పష్టమగుచున్నది.

"మునిః" – మననశీలుడు అని పేర్కొనుటవలన కర్మయోగముతోబాటు భగవత్స్వరూపమననము గూడ అవశ్యకమని తేలుచున్నది. అనగా కర్మయోగముతోబాటు పరమాత్మధ్యానమును, భగవచ్చింతనను గూడ శీలించువాడు త్వరలోనే జ్ఞానమును బడసి బ్రహ్మసాక్షాత్కారము నొందగలడని భావము.

ఈ ప్రకారముగ ప్రారంభములో (నిష్కామ) కర్మయోగమునందు అనుభవమును సంపాదింపక, తద్ద్వారా చిత్తశుద్ధిని బడయక అకస్మాత్తుగ జ్ఞానయోగమునకు, కర్మ సన్న్యాసమునకు ఉపక్రమించినచో సాధనయందు పెక్కుకష్టములను బొందవలసివచ్చును. ఏలయనిన కర్మసన్న్యాసము, జ్ఞాననిష్ఠ – వాసనారహితస్థితియందే సంభవించును. వాసనలు హృదయమున ఉన్నంతవఱకు, పాపము, మలినత్వము చిత్తమును ఆక్రమించియున్నంత కాలము జ్ఞానము ఆవిర్భవింపనే ఆవిర్భవింపదు. తొందరపడి బాహ్యసన్న్యాసముచేసినను లోన మనస్సు కుప్పిగంతులు పెట్టుచు జీవునకు అశాంతినే కలుగజేయును. కాబట్టి ఏసాధనకైనను మున్ముందు చిత్తశుద్ధి, పాపరాహిత్యము అవసరము. దానికో కర్మయోగము బాగుగ ఉపకరించునని భగవాను డీశ్లోకమున తెలియజేయుచున్నారు. పునాదిని ముందు గట్టిచేసికొనుడని హెచ్చరించుచున్నారు. కర్మయోగమే ఆ పునాది. దాని నాశ్రయింపక మోక్షసాధనిర్మాణమున కుపక్రమించినను, అది కాలక్రమమున కూలి పోగలదు. అనేకు లాప్రకారముగ పతనమైపోయిన దృష్టాంతములు చరిత్రయందు కలవు. కాబట్టి మున్ముందు కర్మయోగమునందు దక్షత సంపాదింపవలెను. వేదాంత శాస్త్రమునం దిదియొక పరమరహస్యము. దీనిని తెలియక కొందఱు 'మాకు జ్ఞానమే కావలెను' అని తొలుదొల్తనే హఠముచేసి, చిత్తపరిపక్వతలేని కారణమున తజ్జ్ఞానార్జనమున విఫలురైపోవుచున్నారు. ఇటు కర్మకుగాని, అటు జ్ఞానమునకుగాని పనికిరాక వారు ఉభయభ్రష్టులగుచున్నారు. ఇట్టి ప్రమాదమునుండి తప్పించుటకొఱకై భగవాను డీశ్లోకమున చక్కనియాదేశముల నొసంగియున్నారు. వానిని శిరసావహించి సాధకులు పరమశ్రేయమును బొందవలసియున్నది.

వైద్యులు రోగికి ఔషధము నిచ్చుటకు పూర్వము విరేచనమునకు మాత్ర లిచ్చుదురు. దానిచే శరీరము కడిగివేయబడగా మందు బాగుగపట్టును. అట్లే నిష్కామ కర్మయోగముచే ముందు చిత్తమును కడిగివేసినచో జ్ఞానమను మందు నిలుచును. కావున కర్మయోగమను 'శుద్ధికర్మ'ను (Cleaning process) సర్వులును ముందుగా నవలంబించవలెనని ఈ శ్లోకము బోధించుచున్నది.

ప్ర:– జ్ఞానయోగ మెపుడు సిద్ధించును ?

ఉ:– కర్మయోగమునందు చక్కగ ఆరితేరినచో మాత్రమే.

ప్ర:– బ్రహ్మమును శీఘ్రముగ నెవడు పొందగలడు ?

ఉ:– కర్మయోగము నాశ్రయించిన మననశీలుడు (క్రమముగ దానిచే చిత్తశుద్ధిని, జ్ఞానమును బడయుటవలన) బ్రహ్మమును శీఘ్రముగ బొందగల్గుచున్నాడు.

అ॥ జితేంద్రియుడగు కర్మయోగి కర్మలనాచరించినను వానిచే నంటబడడని తెలుపుచున్నాడు -

7. యోగయుక్తో విశుద్ధాత్మా విజితాత్మా జితేన్ద్రియః
సర్వభూతాత్మభూతాత్మా కుర్వన్నపి న లిప్యతే.

టీక:– యోగయుక్తః = (నిష్కామ) కర్మయోగము నాచరించువాడును, విశుద్ధాత్మా = పరిశుద్ధమైన హృదయముగలవాడును, విజితాత్మా = లెస్సగ జయింపబడిన మనస్సుతోగూడిన వాడును, జితేంద్రియః = ఇంద్రియములను జయించినవాడును, సర్వభూతాత్మభూతాత్మా = సమస్తప్రాణికోట్లయందుండు ఆత్మయు, తనయందుండు ఆత్మయు ఒకటేయని తెలిసికొనినవాడును, కుర్వన్ అపి = కర్మలుచేయుచున్నను, న లిప్యతే = కర్మబంధముచే అంటబడడు.

తా:– (నిష్కామ) కర్మయోగము నాచరించువాడును, పరిశుద్ధమైన హృదయము గలవాడును, లెస్సగ జయింపబడిన మనస్సుగలవాడును, ఇంద్రియములను జయించినవాడును, సమస్త ప్రాణులయందుండు ఆత్మయు, తన ఆత్మయు నొకటేయని తెలిసికొనినవాడునగు మనుజుడు కర్మలను జేసినను వానిచే నంటబడడు.

వ్యాఖ్య:– కర్మలను జేయుచున్నను కర్మబంధముచే అంటబడక యుండవలెనినిన ఐదు లక్షణములు గలిగియుండవలెనని వచించుచున్నారు. అవియేవి యనిన (1) నిష్కామ కర్మాచరణము (2) నిర్మలహృదయము (3) మనోజయము (4) ఇంద్రియజయము (5) సర్వత్ర ఏకాత్మదర్శనము. ఇవి సాక్షాత్ జ్ఞానియొక్క లక్షణములే యని విదితము కాగలదు. దీనినిబట్టి కర్మయోగ, జ్ఞానయోగములు పరాకాష్ఠదశయందు ఒకదానినొకటి పోలియుండునని స్పష్టమగుచున్నది. ఈ యైదు లక్షణములు గలిగి కర్మనాచరించువాడు కర్మలచే బద్ధుడుకాడు. అట్లుకాక, కామ్యభావముతో, మలిన చిత్తముతో, కర్తృత్వబుద్ధితో, నిగ్రహింపబడని ఇంద్రియములతో నాచరించినచో కర్మలచే బంధింపబడును.

అంతఃకరణము అనేక దుస్సంకల్పములతోను, దుర్గుణములతోను, దుర్వాసనలతోను గూడియున్నచో అత్తఱి జీవుడాచరించు కర్మ మలినముగానేయుండును. కావున బద్ధుడగును. మఱియు సర్వభూతములందును తన ఆత్మయే కలదను భావములేనిచో, పరప్రాణికి అపకారము దలపెట్టును; ఇతరులపై ద్వేషమును జూపును. దయప్రేమ కరుణ మున్నగు సుగుణములు అతని క్రియలందు వ్యక్తముకావు, కనుక అట్టివాడు తన దోషయుక్తమగు కర్మచే తప్పక బద్ధుడుకాగలడు. కాబట్టి కర్మచే బంధమును బొందకుండుటకుగాను సర్వత్రైకాత్మదర్శనమున్ను ఒకానొక ఆవశ్యకతయే యగును. అట్లే ఇంద్రియ, మనోనిగ్రహములున్ను కర్మబంధవిముక్తికి అవసరములేయని భగవానుడిచట తెలియజేసిరి. ఈప్రకారముగ పైనదెల్పిన ఐదు లక్షణములుగల్గి కర్మల నాచరించినచో జీవుడు వానిచే నేమాత్రము

అంటబడక నిర్లిప్తుడై బంధరహితుడై వెలయునుగావున ముముక్షువు లాసద్గుణములను తప్పక ఆశ్రయించవలయును.

ప్ర:– కర్మల నాచరించినను వానిచే నంటబడకుండువాడెవడు ?

ఉ:– (1) నిష్కామకర్మాచరణ (2) నిర్మలహృదయము (3) మనోజయము (4) ఇంద్రియ జయము (5) సర్వత్రైకాత్మదర్శనము - అను నీ యైదు సల్లక్షణములు గలవాడు కర్మల నాచరించినను వానిచే బద్ధుడుకాడు.

అ॥ తత్త్వజ్ఞుడగు యోగి ప్రపంచమున వ్యవహరించునపు డెట్లుండునో రెండు శ్లోకములద్వారా వచించుచున్నాడు -

8. నైవ కించిత్కరోమీతి యుక్తో మన్యేత తత్త్వవిత్
పశ్యన్ శృణ్వన్ స్పృశన్ జిఘ్రన్నశ్నన్ గచ్ఛన్ స్వపన్ శ్వసన్.

9. ప్రలపన్ విసృజన్ గృహ్ణన్నున్మిషన్నిమిషన్నపి
ఇన్ద్రియాణీన్ద్రియార్థేషు వర్తన్త ఇతి ధారయన్.

టీక:– తత్త్వవిత్ = పరమార్థతత్త్వము నెఱింగినవాడైన, యుక్తః = యోగయుక్తుడు (ఆత్మయందు నెలకొనిన చిత్తముగలవాడు) పశ్యన్ = చూచుచున్నను, శృణ్వన్ = వినుచున్నను, స్పృశన్ = తాకుచున్నను, జిఘ్రన్ = వాసనజూచుచున్నను, అశ్నన్ = తినుచున్నను, గచ్ఛన్ = నడచుచున్నను, స్వపన్ = నిదురించుచున్నను, శ్వసన్ = ఊపిరివిడుచుచున్నను, ప్రలపన్ = మాట్లాడుచున్నను, విసృజన్ = విడుచుచున్నను, గృహ్ణన్ = గ్రహించుచున్నను, ఉన్మిషన్ నిమిషన్ అపి = కండ్లను తెఱచుచున్నను, మూయుచున్నను, ఇన్ద్రియాణి = ఇంద్రియములు, ఇంద్రియార్థేషు = (శబ్దాది) విషయములందు, వర్తన్తే + ఇతి = ప్రవర్తించుచున్నవని, ధారయన్ = నిశ్చయించినవాడై, కించిత్ = ఇంచుకయైనను, న ఏవకరోమి ఇతి = నేను చేయుటలేదనియే, మన్యేత = తలంచును.

తా:– పరమార్థతత్త్వము నెఱిగిన యోగయుక్తుడు (ఆత్మయందు నెలకొనిన చిత్తముగలవాడు) చూచుచున్నను, వినుచున్నను, తాకుచున్నను, వాసనజూచుచున్నను, తినుచున్నను, నడచుచున్నను, నిదురించుచున్నను, ఊపిరివిడుచుచున్నను, మాట్లాడుచున్నను, విడుచుచున్నను, గ్రహించుచున్నను, కండ్లను తెఱచుచున్నను, మూయుచున్నను, ఇంద్రియములు (వానివాని) విషయములందు ప్రవర్తించుచున్నవని నిశ్చయించినవాడై - నే నొకింతైనను చేయుటలేదు - అనియే తలంచును (ఆ యా కార్యములందు కర్తృత్వబుద్ధిలేకుండును).

వ్యాఖ్య:– ఆత్మ దేహేంద్రియమనంబులకు అతీతమైనది. సాక్షిగానుండి ఆ యా చిత్తవృత్తుల నది వీక్షించుచుండును. కావున ఏ కార్యమునకును అది కర్తగాదు. అవిద్యాదోషముచే జీవుడు స్వస్వరూపమును మఱచి దేహేంద్రియమనంబులతో తాదాత్మ్యమొంది, తానే దేహమని, తానే యింద్రియములని, మనంబని తలంచి వానివాని క్రియలను, వికారములను తనపై వ్యర్థముగ ఆరోపించుకొని దుఃఖములనొందుచున్నాడు.

కాని తత్త్వజ్ఞానముచే అవిద్యాదోషము నశించిన మహనీయుడు ఆత్మస్వరూపమున స్థితిగలవాడై 'ఆ యా ఇంద్రియములు ఆ యా ఇంద్రియకార్యములందు, ఇంద్రియార్థములందు ప్రవర్తించుచున్నవి ' నేను వానికి సాక్షిని, నేనేమియు చేయుటలేదు. అని నిశ్చయించుకొని నిర్వికారుడైయుండును. తత్తదింద్రియజనిత సుఖదుఃఖముల నొందక నిత్యనిరతిశయ సహజానందమునే పొందుచుండును.

అయితే కొందఱు శుష్కవేదాంతులు ఆత్మజ్ఞానమునొందకనే, అవిద్యనశింపకనే, దేహాది సంఘాతతాదాత్మ్యమును వీడకనే, విషయలోలురై, ఇంద్రియములచే పెక్కు విషయభోగముల ననుభవించుచు, 'నేను వానికి సాక్షిని ' అని పలుకుచున్నారు. అది చాల ఘోరము. ఇది కనిపెట్టియే భగవానుడు పై 7 వ శ్లోకమందు అట్టిజ్ఞానికుండవలసిన ఐదు లక్షణములను పేర్కొనియున్నారు. (యోగయుక్తో విశుద్ధాత్మా...) అవి కలిగియుండి అవిద్య నశించినమాత్రమే ఇట్టి సాక్షిత్వము సిద్ధించును గాని అన్యథాకాదు. ఒకచెంప దృశ్యముతో తాదాత్మ్యమునొందుచు, మఱియొకచెంప 'నేను సాక్షిని' అనుట బాలుర ప్రలాపమేకాని విజ్ఞులవచనముగాదు. సాక్షిభావమందు నిలుకడకలిగినవానికెన్నడును ఇంద్రియములు దుర్విషయములందు ప్రవర్తింపనేరవు. ఏలయనిన, తమోగుణమునుండి రజోగుణమునకు, రజోగుణమునుండి సత్త్వగుణమునకు, సత్త్వమునుండి విశుద్ధసత్త్వమునకు మారినట్టి వివేకవంతునకు మనస్సు క్రిందకు దిగజారి రజస్తమస్సులందు, భోగవిలాసములందు, దుర్వాసనాజనిత చేష్టలందు ఎన్నటికిని ప్రవర్తింపనేరదు. చిలికిన పిదప వెన్న మజ్జిగలో నిక మునుంగదు. అట్లే సంసారసాగరమును విచారణచే మథించి పరమాత్మను బయటకుతీసి అనుభవించుచుండు జ్ఞాని మరల మిథ్యారూపములగు ఆ సంసార భోగములందు మునుంగకుండును. మేలుకొనినవాడు మరల స్వప్నసౌందర్యములందు రమింపబడడుగదా!

కాబట్టి తత్త్వవేత్తయై, అవిద్య నశించి, దృశ్యతాదాత్మ్యమునువీడి, ఆత్మతో నైక్యమొందిన మహనీయునకే ఈ సాక్షిత్వము చెల్లును. కావుననే అట్టివాడు తినుచున్నను, త్రాగుచున్నను, పలుకుచున్నను తానేమియు చేయుటలేదనియే తలంచుచుండునని భగవాను డిచట పేర్కొనిరి. అతని ఇంద్రియములు విషయవాసనావర్జితములై యుండును. అట్టి ఇంద్రియములచే వారు లోకోపకార కార్యములు, దేహయాత్రోపయుక్త కార్యములు చేయుచుందురు. అట్లు చేసినను కర్తృత్వములేక యుందురు. అజ్ఞాని కర్తృత్వము గలిగి బద్ధుడగును.

కాబట్టి ముందుగా నిష్కామకర్మ, భక్తి, ధ్యానాదిసాధనల ద్వారా చిత్తమును శుద్ధమొనర్చుకొని (ఆత్మ) తత్త్వమును లెస్సగ గ్రహించి తత్త్వవేత్త కావలెను. అత్తఱి యాతడు కర్మలను చేసినను, చేయకున్నను ఏ విధమైన బంధము నొందకుండును. ఆతని చిత్తమపుడు భర్జితబీజము (వేయించిన విత్తనము) వలె నుండి విషయసంస్కారవర్జితమైయుండును. క్రియలయందు సాక్షిభావము గలిగియుండును. అపు డాతని ఇంద్రియములు ధర్మమునకు విరుద్ధముకాని కార్యములనే ఆచరించును. ఒకవేళ యెవరైన అన్యథా ఆచరించినచో వారింకను తత్త్వవేత్తకాలేదనియే అర్థము. కావున ముముక్షువు ప్రప్రథమమున భగవానుడు తెలిపిన ఐదు సల్లక్షణములనుబొంది తత్త్వవేత్తకావలయును. అపుడే యాతడు జగన్నాటకమును, దేహేంద్రియ వ్యవహారమును సాక్షిగ వీక్షించు శక్తిని సంపాదించగల్గును.

ప్ర:— తత్త్వవేత్త ఇంద్రియములతో తినుట, త్రాగుట మొదలగు అనేక కార్యములను చేయుచున్నను ఎట్టిభావన గలిగియుండును ?

ఉ:— 'నేనేమియు చేయుటలేదు' ఆ యా ఇంద్రియములు ఆ యా కార్యములను చేసికొనుచున్నవి. నేను సాక్షిని (నిర్వికార ఆత్మను), అను భావము గలిగియుండును.

అ॥ కర్మలను జేసినను బంధింపబడకుండుటకు ఉపాయమును వచించుచున్నాడు -

10. బ్రహ్మణ్యాధాయ కర్మాణి సఙ్గం త్యక్త్వా కరోతి యః
లిప్యతే న స పాపేన పద్మపత్రమివామ్భసా.

టీక:– *యః* = ఎవడు, *కర్మాణి* = కర్మములను, *బ్రహ్మణి* = పరమాత్మయందు, *ఆధాయ* = సమర్పించి, *సంగమ్* = (ఆసక్తిని) ఫలాపేక్షను, *త్యక్త్వా* = విడిచి, *కరోతి* = చేయుచున్నాడో, *సః* = అతడు, *అంభసా* = నీటిచే, *పద్మపత్రం ఇవ* = తామరాకువలె, *పాపేన* = పాపముచేత, *న లిప్యతే* = అంటబడడు.

తా:– ఎవడు తానుజేయుకర్మలను పరమాత్మకర్పించి సంగమును (ఆసక్తిని) విడిచి చేయుచున్నాడో అట్టివాడు తామరాకు నీటిచే అంటబడనట్లు, పాపముచే నంటబడకుండును.

వ్యాఖ్య:– తానుజేయు సమస్తకర్మలను బ్రహ్మమందు (ఆత్మయందు) సమర్పించి, ఈ సమస్తదృశ్యము, కర్మలు, వ్యవహారములు అద్దమందు ప్రతిబింబమువలె బ్రహ్మమందు కల్పితములై యున్నవని భావించి, అహంభావముగాని, కర్తృత్వబుద్ధిగాని లేక అసక్త బుద్ధి (Non-attachment) తో కర్మలనాచరించువానిని తత్కర్మజనిత బంధముగాని, పాపముగాని అంటనేరదు. ఈ సత్యమును నిరూపించుట కిచట తామరాకును దృష్టాంతముగ గైకొనిరి. తామరాకు నీటియందే యుండును. కాని ఆనీరు దానికి అంటదు. జారిపోవును. అట్లే పెక్కుకర్మలనాచరించినను, వానియందు సంగము, ఆసక్తి, కర్తృత్వములేనివారు పాపములచేగాని, బంధముచేగాని అంటబడరు. కనుకనే జీవన్ముక్తులగు మహనీయులు తాము తరించియు ఇతరులను తరింపజేయునిమిత్తము ఎన్నియో కార్యములను నిరంతరము చేయుచున్నను, కర్మబంధము ఒకింతైనను లేక యున్నారు. కర్మయోగమందలి రహస్యమిదియే.

ఫలాపేక్షలేక, ఈశ్వరార్పణబుద్ధితో, లేక బ్రహ్మార్పణబుద్ధితో అసక్తముగ కార్యముల నాచరించినచో కర్తకు వానిచే బంధముదయించదు. సంగమే బంధమునకు కారణము, అసంగమే మోక్షమునకు హేతువు. తామరాకునుతప్ప తక్కిన ఆకులన్నిటికిని నీరు అంటుకొనును. అట్లే కర్తృత్వబుద్ధితో, సంగము (ఆసక్తి) తో కర్మలజేయువారందఱికిని పాపము అంటుకొనును. కాబట్టి బంధరాహిత్యమునకై కర్మలను అనాసక్తముగ, నిష్కామముగ, భగవదర్పణబుద్ధితో నాచరింపవలయును.

ఇచట 'పాపేన ' అను పదమునకు 'కర్మబంధముచే' అని అర్థముచెప్పిన సముచితముగ నుండును.

ప్ర:– కర్మలను జేసినను పాపముచే ఎవరు అంటబడకుందురు ?

ఉ:– (1) తానుచేయు కర్మలను భగవంతునకు సమర్పించువారు. (2) సంగమును (ఆసక్తిని) వదలి కార్యములను జేయువారు ఆ కర్మలచే బంధింపబడరు, పాపమునొందరు.

ప్ర:– ఏ ప్రకారముగ ?

ఉ:– తామరాకు నీటిచే అంటబడనట్లు.

అ॥ మహనీయులు సంగమును విడిచి కర్మలను జేయుదురని వచించుచున్నాడు -

11. కాయేన మనసా బుద్ధ్యా కేవలైరిన్ద్రియైరపి
యోగినః కర్మ కుర్వన్తి సఙ్గం త్యక్త్వాఽఽత్మశుద్ధయే.

టీక:- యోగినః = (నిష్కామకర్మ) యోగులు, ఆత్మశుద్ధయే = చిత్తశుద్ధికొఱకు, సఙ్గమ్ = ఫలాసక్తిని, త్యక్త్వా = విడిచి, కాయేన = శరీరముచేతను, మనసా = మనస్సుచేతను, బుద్ధ్యా = బుద్ధిచేతను, కేవలైః = వట్టివగు (మమత్వము, అభిమానము లేని), ఇన్ద్రియైః అపి = ఇంద్రియములచేతను, కర్మ = కర్మమును, కుర్వన్తి = చేయుచున్నారు.

తా:- (నిష్కామకర్మ) యోగులు చిత్తశుద్ధికొఱకై ఫలాసక్తిని విడిచి శరీరము చేతను, మనస్సుచేతను, బుద్ధిచేతను, అభిమానములేని వట్టి ఇంద్రియములచేతను కర్మలను జేయుచున్నారు.

వ్యాఖ్య:- నిష్కామకర్మాచరణముచే చిత్తశుద్ధి కలుగునని చెప్పుచున్నారు. యోగులు తమ చిత్తశుద్ధికొఱకై శరీరవాఙ్మనంబులచేతను, బుద్ధిచేతను, ఇచ్ఛాద్వేషములులేని ఇంద్రియములచేతను అసంగముగ, ఫలాసక్తిరహితముగ, కర్మలను జేయుచున్నారు. మమత్వముగాని, అభిమానముగాని, రాగద్వేషములుగానిలేని ఇంద్రియములు కేవలేంద్రియము లనబడును. అట్టి కల్మషరహితములగు ఇంద్రియములచే వారు కార్యములను జేయుదురు. ఈ 'కేవల' పదమును దేహమనోబుద్ధులకు కూడ వర్తింపజేసి అర్థమును చెప్పుకొనవచ్చును. అనగా యోగి అభిమానరహితములగు ఆ యా కారణములచే కార్యములను జేయుచుండునని భావము.

ఇట్టి అసంగాచరణచే చిత్తము పరమనిర్మలత్వమొందును. మోక్షప్రాప్తికి అవశ్యకమైన జ్ఞానముదయించుటకు అట్టి మనోనైర్మల్య మత్యవసరము. ఏలయనగా మలినచిత్తమున జ్ఞానమంకురింపదు. కనుకనే అట్టి చిత్తనైర్మల్యము నిమిత్తము యోగులు అనాసక్తముగ కార్యముల నాచరించుదురని యిట వచింపబడినది. జ్ఞానమును పొందిన పిదప కూడ మహనీయ లట్టి కేవలేంద్రియములచేతనే తమ జీవితయాత్రగాని, లోకోపకారకార్యములనుగాని ఒనర్చుచుందురు. కావున ముముక్షువు ఫలాసక్తి రహితముగ, అభిమానవర్జితములగు తన దేహేంద్రియాదులచే కర్మను జేయుచు, చిత్తశుద్ధిని, తద్ద్వారా జ్ఞానమును బడసి విముక్తుడు కావలయును.

ప్ర:- చిత్తశుద్ధి యెట్లు చేకూరగలదు ?

ఉ:- ఫలాసక్తిని (సంగమును) త్యజించి, అభిమానరహితములగు దేహేంద్రియాదికరణములచే కార్యములను జేయువారికి చిత్తశుద్ధి కలుగును.

ప్ర:- నిష్కామకర్మయోగులు కర్మ నే ప్రకార మాచరించుదురు ?

ఉ:- (1) సంగమును (ఫలాసక్తిని) విడనాడి (2) మమత్వాదులులేని వట్టి ఇంద్రియములచే, దేహాదులచే కర్మలను చేయుదురు.

ప్ర:- అట్లు చేయుట వలన లభించు ఫలితమేమి ?

ఉ:- చిత్తశుద్ధి.

అ॥ నిష్కామ, సకామకర్మల రెండిటియొక్క ఫలములను వేర్వేఱుగ దెలుపుచున్నాడు -

12. యుక్తః కర్మఫలం త్యక్త్వా శాన్తిమాప్నోతి నైష్ఠికీమ్ అయుక్తః కామకారేణ ఫలే సక్తో నిబధ్యతే.

టీక:– యుక్తః = యోగయుక్తుడు (నిష్కామకర్మయోగి), కర్మఫలమ్ = కర్మలయొక్క ఫలమును, త్యక్త్వా = విడిచిపెట్టి, నైష్ఠికీమ్ = ఆత్మనిష్ఠాసంబంధమగు శాశ్వతమైన, శాన్తిమ్ = శాంతిని, ఆప్నోతి = పొందుచున్నాడు, అయుక్తః = యోగయుక్తుడుకానివాడు (ఫలాపేక్షతో కర్మలజేయువాడు), కామకారేణ = ఆశ (ఫలాపేక్ష) యొక్క ప్రేరణచేత, ఫలే = కర్మఫలమందు, సక్తః = ఆసక్తి గలవాడై, నిబధ్యతే = (కర్మబంధముచే) కట్టబడుచున్నాడు.

తా:– యోగయుక్తుడు (నిష్కామకర్మయోగి) కర్మలయొక్క ఫలమును విడిచిపెట్టి (చిత్తశుద్ధివలన) ఆత్మనిష్ఠాసంబంధమైన శాశ్వతమగు శాంతిని బొందుచున్నాడు. యోగయుక్తుడు కానివాడు (ఫలాపేక్షతో కర్మలను జేయువాడు) ఆశచే ప్రేరితుడై కర్మఫలమందాసక్తిగల్గి బద్ధుడగుచున్నాడు.

వ్యాఖ్య:– బంధమునకు కారణము ఆశ యని, మోక్షమునకు కారణము ఆశారాహిత్యమని ఈ శ్లోకమున స్పష్టముగ తెలుపబడినది. ఫలాపేక్షలేక కర్మలను జేయువానికి చిత్తము నిర్మలమగుటచే ఆత్మనిష్ఠ ఉదయించి శాశ్వతమగు శాంతి లభించుచున్నది. దీనినిబట్టి కర్మయోగము, జ్ఞానయోగము రెండును ఆత్మశాంతి యను ఒకే ఫలమును గలుగజేయుచున్నవని తెలియుచున్నది. కర్మయోగమేమియు తక్కువ కాదనియు దానిఫలితము నైష్ఠికమగు (ఆత్మనిష్ఠచేగలుగు) పరమశాంతియేయనియు ఈ శ్లోకమున స్పష్టీకరింపబడినది.

మోక్షరూప పరమశాంతికి ఆశారాహిత్య మెట్లు హేతువో, అట్లే బంధమునకు హేతువు ఆశయేయనియు నిచట పేర్కొనబడినది. ఫలాపేక్షయే బంధము. 'బధ్యతే' అని చెప్పక 'నిబధ్యతే' అని చెప్పుటవలన ఫలాసక్తి గలవాడు సంసారబంధమున లెస్సగ తగుల్కొనునని తెలియుచున్నది. కాబట్టి సాధకు లివ్విషయమున కడుజాగరూకులై, వారుచేయు సమస్తకార్యములను ఈశ్వరార్పణబుద్ధితో జేయుచు, ఫలములం దపేక్షలేక యుండవలెను. అపుడే స్థిరమైన శాంతి లభ్యమగును.

శాంతికి ఉపాయమెద్దియో భగవాను డీశ్లోకమున నిరూపించుచున్నాడు. ప్రతివారును శాంతికై, సుఖమునకై పరితపించుచున్నారు. కాని అది యెట్లు లభించునో తెలియక తికమకపడుచున్నారు. ఫలాపేక్షనువదలి నిష్కామముగ కర్మలనాచరించుటయే శాంతికిమార్గమని యిట తెలుపబడినది. ఈవిధముగ నిష్కామకర్మనిష్ఠచే జ్ఞాననిష్ఠ వలన కలుగు పరమశాంతి జీవునకు చేకూరుచున్నది. అట్లే బంధమునకు కారణమున్ను ఈశ్లోకమున తెలిపి ఇవ్విషయమున చాల భద్రముగా నుండవలసినదని భగవానుడు హెచ్చరించుచున్నారు. కామమే బంధమునకు కారణము. ఆశయే, ఫలాసక్తియే, సంగమే దుఃఖమునకు, అశాంతికి హేతువు. కావున వానిని దరికిజేర్చరాదు. సాధకులు భగవానుని ఈ హెచ్చరికలను పాటించి జీవితమును నిష్కామమార్గమునకు ద్రిప్పుకొని నైష్ఠికశాంతి ననుభవించవలయును.

ప్ర:– నిష్కామకర్మయోగి యెట్టి ఫలితమును బొందును? ఎందుచేత?

ఉ:— ఆత్మనిష్ఠచే గలుగు పరమశాంతిని బొందును. ఫలాపేక్షలేని కారణముచేత.

ప్ర:— కామ్యకర్మలను జేయువా డెట్టి ఫలితమును బొందును? ఎందుచేత?

ఉ:— సంసారబంధమున లెస్సగ తగుల్కొనును. ఫలాసక్తి వలన.

ప్ర:— దీనినిబట్టి బంధమోక్షములకు కారణమేమని తేలుచున్నది?

ఉ:— కర్మలందు ఫలాపేక్షగలిగియుండుటయే బంధము. అది లేకుండుటయే (అనాసక్తియే) మోక్షము.

ప్ర:— పరమశాంతికి మార్గమేమి?

ఉ:— కోరికలేకుండుట. కర్మఫలములందాసక్తిని త్యజించుట.

ప్ర:— బంధమునకు హేతువేమి?

ఉ:— కామమే. కర్మఫలాసక్తియే.

అ॥ ఇంద్రియనిగ్రహపరుడగు యోగియొక్క స్థితిని వర్ణించుచున్నాడు -

13. సర్వకర్మాణి మనసా సన్న్యస్యాస్తే సుఖం వశీ
నవద్వారే పురే దేహీ[1] నైవ కుర్వన్నకారయన్.

టీక:— వశీ = ఇంద్రియ నిగ్రహముగలవాడగు, దేహీ = దేహధారి (జీవుడు), మనసా = మనస్సుచేత, సర్వకర్మాణి = సమస్తకర్మములను (కర్మఫలములను), సన్న్యస్య = పరిత్యజించి, న ఏవ కుర్వన్ = ఏమియు చేయనివాడై, న కారయన్ = చేయింపనివాడై, నవద్వారే = తొమ్మిదిద్వారములుగల, పురే = పట్టణమగు శరీరమందు, సుఖమ్ = హాయిగా, ఆస్తే = ఉండుచున్నాడు.

తా:— ఇంద్రియ నిగ్రహముగల దేహధారి మనస్సుచే సమస్త కర్మములను (కర్మ ఫలములను) పరిత్యజించి, ఏమియుచేయనివాడై, చేయింపనివాడై, తొమ్మిదిద్వారములుగల పట్టణమగు శరీరమందు హాయిగా నుండుచున్నాడు.

వ్యాఖ్య:— జీవితము ఆనందమయముగ నెట్లుండగలదో ఆ పద్ధతి యిచ్చట చెప్పబడుచున్నది. ప్రప్రథమమున మనుజుడు తన ఇంద్రియములను స్వాధీనపఱచుకొనవలెను. 'వశీ' అనుదాని అర్థమిదియే. ఇంద్రియములు వశమందులేనిచో జగత్తంతయు వశమందున్నప్పటికిని ప్రయోజనములేదు. పూర్ణసుఖము ఇంద్రియనిగ్రహముగలవానికే లభించునని యిట తెలియజేయబడినది ('వశీ సుఖం ఆస్తే'). కావున సుఖమును కాంక్షించువాడు మొట్టమొదట తన ఇంద్రియములను, మనస్సును వశమందుంచుకొనవలయును.

అట్టి సంయమశీలుడు మనస్సుచే సమస్తకర్మలయొక్క ఫలములను త్యజించి ఈ దేహమను నగరమున

1 దేహే - పాఠాన్తరము.

తానేమియు చేయకయు, చేయించకయు, సుఖముగ వెలయుచున్నాడు. ఎపుడు కర్మలయొక్క ఫలములను త్యజించునో, అపుడాకర్మలను చేసినను అంటక నుండుటచే చేయనట్లే లెక్క. ఇంద్రియములు వానివాని కార్యములను జేసినను తాను అసక్తబుద్ధిగలిగి సాక్షిభావమున స్థిరముగ నుండును. ఇచట 'మనసా' అని చెప్పుటవలన దేహముతో కర్మలను జేసినను కర్మఫలములను పరిత్యజించుటబట్టి మనస్సుచే కర్మపరిత్యాగము, కర్మసన్న్యాసము గావించినట్లే యగుచున్నది. దేహముతో కర్మలను వదలుట గొప్పకాదు. అది అసలు సంభవించదుకూడను. మనస్సుతో వదలుటయే గొప్ప. సమస్తకర్మలను మనస్సుచేతనే పరిత్యజించవలసినదిగా భగవాను డుద్బోధించుచున్నారు. మనస్సుతో వాని ఫలములను గోరక, వానియందు సక్తముగాక నుండుటయే మనస్సుతో చేయు కర్మసన్న్యాసము. 'సర్వకర్మాణి' అని చెప్పుటవలన, నిష్కామబుద్ధిగలిగియున్నచో, దేహముతో ఎన్ని కర్మల నాచరించినను మనస్సుతో ఆచరించనట్లే యగునని భావము. ఈ ప్రకారముగ ఇంద్రియనిగ్రహపరులై, మనస్సుచే సమస్తకార్యములయొక్క ఫలములను త్యజించువారు, శరీరముతో ఎన్ని కార్యములను జేసినను నవద్వారపురమగు ఈ దేహమున ఏ కార్యమునుచేయకయు, చేయింపకయు తటస్థముగ, సాక్షిభావమున నిశ్చింతగ ఆత్మయందు సుఖముగ వెలయగలరని యిట బోధింపబడినది.

దీనికి మఱియొక అర్థముకూడ చెప్పబడుచున్నది. 'ఇంద్రియనిగ్రహపరుడగు యోగి ఆత్మయందు నిలుకడకలవాడై మనస్సుతోసహా దృశ్యరూపములగు సమస్తకార్యములను త్యజించివైచి తానేమియు చేయకయు, చేయించకయు సాక్షిగనుండుచు ఈ దేహపట్టణమున సుఖముగ నుండుచున్నాడు.

ఇంకొక అర్థము - మనస్సుతో సమస్తకార్యములను (దృశ్యరూపమగు) దేహపట్టణమునకు వదలివైచి తాను నిశ్చింతగ ఆత్మయందు స్థితుడై యుండుచున్నాడు.

సుఖమును గోరువాడు రెండు సాధనములను తప్పక నాచరింపవలయునని ఈ శ్లోకముద్వారా తెలియుచున్నది. అవి యేవియనిన (1) ఇంద్రియనిగ్రహము, మనోజయము (2) సర్వకర్మఫలత్యాగము.

"నవద్వారములు" - కంటిద్వారములు 2 + చెవిద్వారములు 2 + ముక్కు ద్వారములు 2 + నోటిద్వారము 1 + మూత్రద్వారము 1 + మలద్వారము 1 = 9 (స్పర్శద్వారము శరీరమంతటను వ్యాపించియుండును. దానితో చేర్చిన 10 యగును) పూర్వకాలమున గొప్ప గొప్ప నగరములకు ద్వారములుండెడివి. ఆనగరములోపల రాజు నివసించుచుండును. ద్వారములు సురక్షితముగనున్నపుడే రాజు సుఖముగ నుండగలడు. అట్లే నవద్వారపురమగు దేహమున రాజగు జీవుడు ఇంద్రియనిగ్రహముగల్గి యున్నపుడు మాత్రమే సుఖముగ నుండగలడు. లేనిచో జీవున కెల్లపుడును అశాంతియే (శత్రువు లాక్రమించు ద్వారములుగల పట్టణమునందలి రాజుకువలె).

ప్ర:— మనుజునకు సుఖమెట్లు చేకూరగలదు?

ఉ:— (1) ఇంద్రియములను స్వాధీనపఱచుకొని (2) సమస్తకర్మలను, లేక, వానిఫలములను మనస్సుచే త్యజించివైచినచో సుఖము కలుగగలదు.

ప్ర:— కర్మలను శరీరముచే త్యజించవలెనా ? మనస్సుచేతనా ?

ఉ:— శరీరముచేగాదు. మనస్సుచేతనే.

అ॥ కర్మ, కర్తృత్వము ప్రకృతి (మాయ) వలననే సంభవించుచున్నవని చెప్పుచున్నాడు -

14. న కర్తృత్వం న కర్మాణి లోకస్య సృజతి ప్రభుః
న కర్మఫలసంయోగం స్వభావస్తు ప్రవర్తతే.

టీక:– ప్రభుః = భగవంతుడు (ఆత్మ), లోకస్య = లోకమునకు (ప్రాణులకు), కర్తృత్వమ్ = కర్తృత్వమును, న సృజతి = కలుగజేయుటలేదు, కర్మాణి = కర్మములను, న = కలుగజేయుట లేదు, కర్మఫలసంయోగమ్ = కర్మఫలములతోటి సంబంధమును, న సృజతి = కలుగజేయుటలేదు, స్వభావః తు = (దేహాభిమానవాసనామూలమగు) ప్రకృతియే (జన్మాంతరసంస్కారమే), ప్రవర్తతే = ప్రవర్తించుచున్నది (అట్టి కర్తృత్వాదులను కలుగజేయుచున్నది).

తా:– భగవంతుడు (ఆత్మ) జీవులకు కర్తృత్వమునుగాని, కర్మములనుగాని, కర్మ ఫలములతోటి సంబంధమునుగాని కలుగజేయుటలేదు. మఱేమనిన, ప్రకృతియే (ప్రకృతి సంబంధమువలన గలిగిన జన్మాంతర సంస్కారమే) ఆ యా కర్తృత్వాదులను గలుగజేయుచున్నది.

వ్యాఖ్య:– సృష్టికర్తయగు పరమేశ్వరుడు జీవరాసులలో దేనికిని కర్తృత్వాదులను సృష్టించుటలేదు. ప్రకృతిజన్యమగు వారివారి జన్మాంతర సంస్కారము ననుసరించి జనులు ఆ యా కర్మలనుజేయుచు, కర్తృత్వముగలవారలై, ఆ యా కర్మలయొక్క ఫలముల ననుభవించుచున్నవారే యగుదురు. 'అవని జల్లిన దెద్దియో అదియె పండు (Who sows must reap)' అనునట్లు వారువారు దేనిని నాటుదురో, దానినే వారనుభవించుదురు. మామిడి విత్తనము నాటినచో తీపిఫల మనుభవించుదురు. కుంకుడువిత్తనము పెట్టినచో చేదుఫల మనుభవించుదురు. పాపసంస్కారము గలిగియున్నచో దుష్కార్యము లాచరించి దుఃఖ మనుభవింతురు. పుణ్యసంస్కారమున్నచో సత్కార్యము లాచరించి సుఖ మనుభవింతురు. కాబట్టి జనులు తమ పూర్వపు పాపస్వభావమును ఇప్పటి పురుషప్రయత్నజనిత పుణ్యస్వభావముచే పరాజితమొనర్చి సన్మార్గమున అగ్రేసరులు కావలసియున్నది. పాపస్వభావము అభ్యాసముచే నెట్లేర్పడినదో అట్లే పుణ్యస్వభావమున్ను అభ్యాసముచే నేర్పడగలదు. కాబట్టి 'నాదురదృష్టమిట్లున్నది' అని యెవరును దిగులుపడక, పురుషప్రయత్న బలమున పరమార్థపథమును జేబట్టి కృతార్థులు కావలసియున్నది. దీనినిబట్టి జీవుడు తన్నుద్ధరించుకొనుటకుగాని, పతనము నొందించుకొనుటకుగాని తానే సమర్థుడని తెలుచున్నది. ఇవ్విషయమున మఱియొకరి సంబంధమేమియునులేదు. కాబట్టి ఉన్నతినొందుటకు పెక్కు అవకాశములతో గూడిన ఈ మానవజన్మను ఆత్మోద్ధరణనిమిత్తము సద్వినియోగపఱచుకొనుట ప్రతిమానవునియొక్కయు కర్తవ్యము.

ప్ర:– జీవులయొక్క ఆ యా కర్మలలో భగవంతున కెంత సంబంధముకలదు ?

ఉ:– జీవుల కర్మలతో భగవంతుని కేమియు సంబంధము లేదు.

ప్ర:– మఱి దేనివలన జీవున కవి కలుగుచున్నవి ?

ఉ:– ప్రకృతివలన (తమ తమ జన్మాంతర సంస్కారములవలన).

అ॥ జీవుని పుణ్యపాపములతో భగవంతునకు సంబంధములేదను విషయమునే మరల తెలుపుచున్నాడు -

**15. నాదత్తే కస్యచిత్పాపం న చైవ సుకృతం విభుః
అజ్ఞానేనావృతం జ్ఞానం తేన ముహ్యన్తి జన్తవః.**

టీక:– విభుః = భగవంతుడు (ఆత్మ), కస్యచిత్ = ఎవనియొక్కయు, పాపమ్ = పాపమును, న ఆదత్తే = స్వీకరింపడు, సుకృతమ్ చ ఏవ = పుణ్యమునున్ను, న = స్వీకరింపడు, అజ్ఞానేన = అజ్ఞానముచేత, జ్ఞానమ్ = జ్ఞానము, ఆవృతమ్ = కప్పబడియున్నది, తేన = అందుచేత, జన్తవః = ప్రాణులు, ముహ్యన్తి = మోహమును జెందుచున్నారు.

తా:– పరమాత్మ యెవనియొక్కయు పాపమునుగాని, పుణ్యమునుగాని స్వీకరింపరు, అజ్ఞానముచేత జ్ఞానము కప్పబడియున్నది. అందుచేత జీవులు భ్రమనొందుచున్నారు.

వ్యాఖ్య:– ఒకనియొక్క పుణ్యముతోగాని, పాపముతోగాని ఈశ్వరునకు సంబంధము లేదు. ఆ పుణ్య పాపములనుగాని, వాని ఫలములనుగాని వారు స్వీకరింపరు. వారు తటస్థులు, సాక్షి; సర్వభూతములందును సాక్షిగ వర్తించుచు వారు చేయు పుణ్యపాపములను కనిపెట్టుచుందురు. అయితే, జీవులు ఏ కారణముచే మోహమందు పడియున్నారను ప్రశ్నకు శ్రీకృష్ణపరమాత్మ రెండవ పాదమున ఇట్లు సమాధాన మొసంగియున్నారు -

ప్రతిజీవియు సచ్చిదానందఘనమగు ఆత్మయేకాని దృశ్యవస్తువు కాదు. అవినాశియగు పరబ్రహ్మమేకాని నాశవంతమగు ఉపాధికాదు. కాని, ఆ సత్యము అనాది అజ్ఞానముచే మఱుగుపడి జీవునకు తెలియకున్నది. తన నిజరూపమగు ఆత్మ నతడు మఱచి తన్ను దేహాది అన్యరూపముగ భావించుచున్నాడు. తత్ఫలితముగ జననమరణరూపసంసారబంధమున తగుల్కొని దుఃఖము నొందుచున్నాడు. అయితే ఈ బంధము శాశ్వతముకాదు. (ఈ విషయము రాబోవు శ్లోకమువలన తెలియగలదు). ఏక్షణమందు జీవుడు ప్రయత్నపూర్వకముగ ఆత్మజ్ఞానమును సంపాదించునో, ఆక్షణముననే అజ్ఞానము పటాపంచలైపోయి నిజ ఆత్మస్వరూపము సాక్షాత్కరింపబడును. అదియే మోక్షము. కాబట్టి తన్ను కప్పియున్న అవిద్యను, అజ్ఞానమును తొలగించుటయే జీవుని పనికాని, క్రొత్తగ ఆత్మనుకాని, దైవమునుగాని పొందుటకాదు.

జీవులు వారివారి పుణ్యపాపములను వారే చేసికొని వాని ఫలితములను వారే యనుభవించుచున్నారు. ఇట భగవంతునకేమియు సంబంధములేదు. ఆయా పుణ్యపాపఫలములను వారేమియు స్వీకరించుటలేదు. కాబట్టి భగవద్భక్తిగలిగి తమను గప్పియున్న అజ్ఞానమును జ్ఞానసముపార్జనద్వారా స్వప్రయత్నముచేతనే పారద్రోలి జీవుడు ముక్తుడు కావలయును.

జీవు లేల దుఃఖపడుచున్నారో ఆ దుఃఖకారణ మీ శ్లోకమున తెలుపబడి, తద్దుఃఖ నివారణోపాయము రాబోవు శ్లోకమున దెలుపబడుచున్నది.

ప్ర:– జీవులు దుఃఖమునొందుటకు కారణమేమి ?

ఉ:– అజ్ఞానముచే వారి జ్ఞానము (చిన్మయ ఆత్మరూపము) కప్పబడియున్నది. అందుచే జీవులు దుఃఖమునొందుచున్నారు.

అ॥ జీవుల ఆ యజ్ఞాన మెటుల తొలగగలదో వివరించుచున్నాడు -

16. జ్ఞానేన తు తదజ్ఞానం యేషాం నాశితమాత్మనః
తేషామాదిత్యవజ్జ్ఞానం ప్రకాశయతి తత్పరమ్.

టీక:- ఆత్మనః = ఆత్మయొక్క, జ్ఞానేనతు = జ్ఞానముచేత, యేషామ్ = ఎవరియొక్క, తదజ్ఞానమ్ = ఆ యజ్ఞానము, నాశితమ్ = నాశనమొనర్పబడినదో, తేషామ్ = వారియొక్క, జ్ఞానమ్ = జ్ఞానము ఆదిత్యవత్ = సూర్యునివలె, తత్ పరమ్ = ఆ పరబ్రహ్మస్వరూపమును, ప్రకాశయతి = ప్రకాశింప జేయుచున్నది (స్వస్వరూపానుభవమును గలుగజేయుచున్నది).

తా:- ఆత్మజ్ఞానముచే ఎవరియొక్క అజ్ఞానము నశింపజేయబడినదో, అట్టి వారి జ్ఞానము సూర్యునివలె ఆ పరబ్రహ్మస్వరూపమును ప్రకాశింపజేయుచున్నది. (స్వస్వరూపానుభవమును గలుగజేయుచున్నది).

వ్యాఖ్య:- క్రిందటిశ్లోకమున జీవునిబాధించు 'రోగము' చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున దానికి ఔషధము చెప్పబడుచున్నది. దుఃఖమే ఆ రోగము. జ్ఞానమే దానికి మందు. దుఃఖమునకు కారణము అజ్ఞానమని ఇదివఱకు చెప్పబడినది. దుఃఖము పోవలెననిన, అజ్ఞానము తొలగవలెను. అది యెట్లుతొలగును? జ్ఞానముచే తత్త్వవివేచనముచే మహావాక్యవిచారణచే. 'ఆత్మనః జ్ఞానేన' అని చెప్పుటవలన ఆత్మజ్ఞానమును ప్రయత్న పూర్వకముగ శ్రవణమనననిదిధ్యాసనములద్వారా యెవరుసంపాదించుకొందురో, అట్టి వారి అజ్ఞానము అట్టి జ్ఞానముచే పటాపంచలైపోవునని విదితమగుచున్నది.

"ఆదిత్యవత్" - దట్టమైన మేఘముచే సూర్యుడు కప్పబడియున్నపుడు లోకము అంధకారబంధురమైయుండును. కాని గొప్పఝంఝామారుతముచే ఆమేఘము తొలగి పోవునపుడు సూర్యుడు స్వతస్సిద్ధముగనే దేదీప్యమానముగ ప్రకాశించును. తత్ఫలితముగ అంధకారము నశించును. అట్లే ఆత్మవస్తువు సూర్యునివలె స్వతఃప్రకాశమానమై విరాజిల్లుచున్నది. అజ్ఞానమను మేఘము దానిని కప్పుటవలన ఆత్మ తెలియబడనందుచే జీవుడు అనాదికాలమునుండి దుఃఖముల బాల్పడుచున్నాడు. ఇప్పుడు చేయవలసినపని క్రొత్తగా ఆత్మను సృష్టించుటకాదు. దానిని ఆవరించియున్న అజ్ఞానమేఘమును ఆత్మ జ్ఞానరూప ప్రచండవాయువుచే తొలగించుటయే యగును. అత్తఱి ఆత్మరూప ఆదిత్యుడు సువ్యక్తమై చెన్నొందును. అదియే మోక్షస్థితి.

లేక, సూర్యుడు సర్వవస్తువులను ప్రకాశింపజేయునట్లు, జ్ఞానముచే అజ్ఞానము తొలగింపబడినవారి యందు ఆ జ్ఞానము పరమాత్మను ప్రకాశింపజేయుచున్నది. అనుభూతము గావింపజేయుచున్నది. జ్ఞానము పరమాత్మను ప్రకాశింపజేయుచున్నదని చెప్పినపుడు పరమాత్మ జడమని అర్థముకాదు. అది స్వయంప్రకాశమైనది. దానిని ప్రకాశింప జేయుటకు మఱియొక పదార్థ మవసరములేదు. 'తస్య భాసా సర్వమిదం విభాతి' అని చెప్పినట్లు దానివలననే అన్నియు ప్రకాశించుచున్నవి. కావున జ్ఞానరూపబుద్ధివృత్తి వలన అజ్ఞానవృత్తినశింప అధిష్ఠానమగు ఆత్మ జీవున కనుభూతమగుచున్నదనియే 'జ్ఞానము ఆత్మను ప్రకాశింపజేయుచున్నది' అనుదాని అర్థము. దీపముపై కుండ బోర్లించియున్నపుడు దీపప్రకాశము బయటకు కనిపించదు. ఇదియే అజ్ఞానస్థితి. కఱ్ఱచే కుండను బ్రద్దలుకొట్టినపుడు, దీపము దానంతట నదియే వ్యక్తమై

ప్రకాశించుచున్నది. కావున జ్ఞానరూపబుద్ధివృత్తివలన అజ్ఞానవృత్తినశింప అధిష్ఠానమగు ఆత్మ జీవున కనుభూతమగుచున్నదనియే 'జ్ఞానము ఆత్మను ప్రకాశింపజేయుచున్నది' అనుదాని అర్థము. ఇదియే జ్ఞానస్థితి. జ్ఞానమను దండముచే అజ్ఞానావరణమను ఘటమును తొలగించు, ఆత్మయను దీపము స్వతస్సిద్ధముగవెలుగుచు సువ్యక్తమగును. కాబట్టి జీవులు అనాది మోహమునుండి తప్పించుకొని దుఃఖరహితులు కావలెనని, ఆత్మజ్ఞాన మత్యావశ్యకమని ఈ శ్లోకముద్వారా స్పష్టపడుచున్నది. అందుచే నిష్కామకర్మ, భక్తి, ధ్యాన, వైరాగ్యాది సాధనలచే నెట్లైనను దానిని సంపాదించుటకై యత్నింపవలయును. మోక్షమున కదియే దారి.

"యేషామ్" - అని చెప్పబడినందున ఏ జాతివారైనను, అట్టి జ్ఞానమును సముపార్జించినచో తరించిపోగలరని స్పష్టముచేయబడినది. ప్రతిజీవియొక్క హృదయమందు ఆత్మ దేదీప్యమానముగ ప్రకాశించుచున్నది (Each soul is potentially divine). అజ్ఞానమను ఆవరణముచే అది కప్పబడియున్నది. ఆ ఆవరణను ఎవరు ప్రయత్నపూర్వకముగ జ్ఞానముచే తొలగించుకొందురో వారికి స్వస్వరూపానుభవము (మోక్షము) కలుగును (వారు ఏకులస్థులైనను సరియే).

ప్రతిజీవియు ఒక సూర్యుడు. అంతియేకాదు. సూర్యులకున్ను సూర్యుడు. 'న తత్ర సూర్యోభాతి' అనునట్లు ఈ దృశ్యమానమగు సూర్యుడు ఆ ఆత్మసూర్యుని దగ్గర మొక్కపోవును. అయినను జనులు చీకటిలోబడి కొట్టుకొనుచున్నారు. ఇదియే జగన్మాయ. కాబట్టి సద్గురువులగు మహాత్ములవలన, సచ్ఛాస్త్రములవలన, సర్వేశ్వరుని యెడల భక్తివలన ఆ మాయను తొలగించివేయునట్టి ఆత్మజ్ఞానమను ఉపాయము నెఱింగి జనులు స్వస్వరూపసాక్షాత్కారమునొంది కృతార్థులుకావలయును.

"తత్పరమ్" - ఆ పరబ్రహ్మస్వరూపమును (తత్ = ఆ, పరమ్ = పరబ్రహ్మస్వరూపము (2) లేక, తత్ = ఆ అజ్ఞానముకంటె, పరమ్ = వేఱగు (పరమాత్మను).

ప్ర:- అజ్ఞాన మెట్లు నశించును ?

ఉ:- ఆత్మజ్ఞానముచే.

ప్ర:- అత్తఱి యేమి సంభవించును ?

ఉ:- చిద్రూపుడగు ఆత్మ (ఆత్మభాస్కరుడు) స్వయముగ ప్రకాశించును (అనుభూతమగును).

అ॥ అట్టి యాత్మజ్ఞాన మెట్లు లభించగలదో, ఆ పద్ధతిని తెలియజేయుచున్నాడు -

17 తద్బుద్ధయ స్తదాత్మాన స్తన్నిష్ఠా స్తత్పరాయణాః
గచ్ఛన్త్యపునరావృత్తిం జ్ఞాననిర్ధూతకల్మషాః.

టీక:- *తత్ బుద్ధయః* = ఆ పరమాత్మయందే బుద్ధిగలవారును, *తత్ ఆత్మానః* = ఆ పరమాత్మయందే మనస్సుగలవారును, *తత్ నిష్ఠాః* = ఆ పరమాత్మయందే నిష్ఠగలవారును, *తత్ పరాయణాః* = ఆ పరమాత్మయే పరమగతిగ (శరణముగ) గలవారును, *జ్ఞాన నిర్ధూతకల్మషాః (సన్తః)* = జ్ఞానముచే నెగురుగొట్టబడిన పాపముగలవారగుచు, *అపునరావృత్తిమ్* = పునర్జన్మరహితమైన స్థితిని (మోక్షమును), *గచ్ఛన్తి* = పొందుచున్నారు.

తా:— ఆ పరమాత్మయందే బుద్ధిగలవారును, ఆ పరమాత్మయందే మనస్సును నెలకొల్పినవారును, ఆ పరమాత్మయందే నిష్ఠగలవారును, ఆ పరమాత్మనే పరమగతిగ నెంచువారును జ్ఞానముచే నెగురుగొట్టబడిన పాపముగలవారై పునరావృత్తిరహితమగు (పునర్జన్మవర్జితమగు) శాశ్వత మోక్షపదవిని బొందుచున్నారు.

వ్యాఖ్య:— ఈ శ్లోకమునందు భగవానుడు ఆత్మజ్ఞానసంప్రాప్తికి చక్కటి సాధన నుపదేశించుచున్నారు. మోక్షపదవి మాటలచే సిద్ధించునదికాదు. తీవ్రసాధన, సంతతాభ్యాసము గలిగియున్నవారికిమాత్రమే అది లభ్యమగును. క్రిందటి శ్లోకమున జ్ఞానముచే అజ్ఞానమేఘము నశించి ఆత్మభాస్కరుడు ప్రత్యక్షమగునని తెలుపబడినది. ఆ జ్ఞానమెట్లు లభించునను ప్రశ్నకిచట సమాధానమొసంగుచున్నారు.

ఏ కార్యమైనను ఏకాగ్రత, తదేకచింతన, తన్మయత్వములచే సులభముగ సాధింపబడును. అట్లే ఆత్మయను లక్ష్యమును సాధింపదలంచువారును, ఆ యాత్మయందే బుద్ధి గలవారై, దానియందే మనస్సునుజొప్పించి, దానియందే నిష్ఠగలిగి, దానినే ఆశ్రయించి, తదేకపరాయణులై వర్తించవలెనని యిట బోధింపబడినది. 'భ్రమర కీట న్యాయము' నందు కీటకము (పురుగు) భ్రమరము (తుమ్మెద)నే చింతన జేయుచు తదాకారస్థితి నొందుట లోకవిదితము. అట్లే మనస్సున్ను దేనినిగూర్చి తీవ్రముగ భావించునో, తన్మయమైపోవును. మహనీయులందఱున్ను ఇట్టితీవ్రసాధనచేసియే జ్ఞేయైకస్థితిని శీఘ్రముగ బడసినవారైరి. అట్లుకాక మనస్సులోని కొంతభాగమును దృశ్యసౌఖ్యములందును, మఱికొంతభాగమును దైవచింతనయందును వినియోగించినచో ఏకాగ్రత, తదేకనిష్ఠలేని కారణమున భగవత్సాక్షాత్కారము వెంటనే కలుగకుండును. కాబట్టి పరమాత్మ ప్రాప్తికై సాధకుడు తనచిత్తమును పూర్ణముగ ఆ యాత్మరూపలక్ష్యమందే సంలగ్నముచేసి, తనసర్వశక్తులను అచ్చోటనే కేంద్రీకరించవలెను.

"అపునరావృత్తిమ్" – పునరావృత్తియనగా మరల జన్మించుట. మరల సంసార బంధమున పడుట. అదిలేనిది అపునరావృత్తి. అనగా మరణరహిత శాశ్వతకైవల్య పదవి.

అట్టి మహత్తరపదవి యెవరికి లభించును ? కల్మషము నశించినవారికి, పాపము తొలగినవారికి, అజ్ఞానము, అవిద్య, ఉడిగినవారికి. ఆ కల్మష మెట్లు నశించును ? జ్ఞానముచే. కనుకనే 'జ్ఞాన నిర్ధూత కల్మషాః' అనిచెప్పబడెను. ఆత్మజ్ఞానముచే మాయాదోషము (కల్మషము) సమూలముగ నశింపగలదు. జీవునియందు పాపముగాని, మాలిన్యముగాని, ఉన్నంతవఱకు ఆత్మోదయము కలుగదు. కాబట్టి దానిని ముందు జ్ఞానముచే నెగురగొట్టివేయవలెను. అట్టి జ్ఞానమో, నిరంతర ఆత్మచింతనచే, ఆత్మనిష్ఠచే, ఆత్మపరాయణత్వముచే లభించగలదు.

కాబట్టి సోమఱితనమునకు స్వస్తిచెప్పి, గొప్ప పురుషప్రయత్నము నాశ్రయించి ఆత్మపదవిని కైవస మొనర్చుకొనవలెను. అశాశ్వతములైన ప్రాపంచిక వస్తువులను సంపాదించుటయందు సామాన్యజనులెంతయో ఏకాగ్రతను ప్రదర్శించి రాత్రింబవళ్ళు కృషి సలుపుచున్నారుగదా! అట్టిచో శాశ్వతమై, దుఃఖవర్జితమై, పునరావృత్తిరహితమైనట్టి మోక్షపదవికొఱకు, దైవముకొఱకు ఏకాగ్రతతో తీవ్రప్రయత్న మేలచేయరాదు? తన శక్తిని, యుక్తిని, బలమును, నిష్ఠను దృశ్యమునుండి దైవముపైకి మరలించిన చాలును. మోక్షము కరతలామలకమగును. కాబట్టి దైవమందు (ఆత్మయందు) అత్యంతప్రీతి, శ్రద్ధ గలిగి, తదేకనిష్ఠతో విచారణాదులను సలుపుచు ఆత్మజ్ఞానమును సంపాదించవలసినదిగా భగవాను డిచట నాదేశించుచున్నారు.

మోక్షము నొందుట కిదియే పద్ధతియని సెలవిచ్చుచున్నారు. కనుక ముముక్షువులు భగవదాదేశప్రకారము సంతతాభ్యాసముచే ఆత్మనిష్ఠను పెంపొందించుకొని జన్మరాహిత్యమగు కైవల్యపదవిని జేబట్టవలెను.

ఇచట 'తత్.' అనగా క్రిందటి శ్లోకమున 'తత్ పరమ్' అని వర్ణింపబడిన పరమాత్మ యని అర్థము.

గీతయందు ఆ పరమాత్మపదము - (1) అక్షయసుఖము (2) నిర్వాణబ్రహ్మము (3) ఉత్తమ సుఖము (4) పరమగతి (5) పరమధామము (6) అవ్యయపదము - మున్నగుపేర్లచే వర్ణింపబడినది.

ప్ర:— మోక్షముయొక్క స్వరూపమెట్టిది ?

ఉ:— పునరావృత్తిరహితమైనది - జన్మవర్జితమగు శాశ్వతానందపదవియే అది.

ప్ర:— అది యెవరికి లభించును ?

ఉ:— అజ్ఞానకల్మషము నశించినవారికి, పాపముడిగినవారికి మాత్రమే అది లభించును.

ప్ర:— పాప మెట్లు నశించును ?

ఉ:— ఆత్మజ్ఞానముచే పాప మెగురగొట్టివేయబడును.

ప్ర:— ఆత్మజ్ఞాన మెట్లు సంప్రాప్తించును ?

ఉ:— ఆత్మయందే బుద్ధినుంచి, ఆత్మనుగూర్చియే చింతనజేయుచు, ఆత్మయందే మనస్సును సంలగ్నపఱచి, ఆత్మయందే నిష్ఠగలిగి, ఆత్మపరాయణుడై యుండుటద్వారా అది లభించును.

అ॥ అట్టి జ్ఞానులయొక్క సమదృష్టిని వర్ణించుచున్నాడు -

18. విద్యావినయసంపన్నే బ్రాహ్మణే గవి హస్తిని
శుని చైవ శ్వపాకే చ పణ్డితాః సమదర్శినః.

టీక:— విద్యావినయసంపన్నే = విద్య, వినయము గలిగియున్నట్టి, బ్రాహ్మణే = బ్రాహ్మణుని యందును, గవి = గోవునందును, హస్తిని = ఏనుగునందును, శునిచ ఏవ = కుక్కయందును, శ్వపాకే చ = కుక్కమాంసమువండి తిను చండాలునియందు, సమదర్శినః = సమదృష్టిగలవారు (వారిని సమముగా జూచువారు), పణ్డితాః = జ్ఞానులు (అని చెప్పబడుదురు).

తా:— విద్య, వినయము గలిగియున్న బ్రాహ్మణునియందును, గోవునందును, ఏనుగునందును, కుక్కయందును, కుక్కమాంసము వండుకొని తిను చండాలుని యందును సమదృష్టిగలవారే (వారిని సమముగ జూచువారే) జ్ఞానులు (ఆత్మానుభవముగలవారు) అని చెప్పబడుదురు.

వ్యాఖ్య:— జ్ఞాననిష్ఠులు సమస్తమును ఆత్మరూపముగనే సందర్శించుచుందురు. కావున అన్ని ప్రాణులయందును వారు ఆత్మనే దర్శించుచు సమభావముగలిగి, ప్రేమను, దయను వర్షించుచుందురు. జ్ఞానులయొక్క 'సర్వభూతములయందలి సమదృష్టిని', తెలుపుటకొఱకై ఇచట మానవులలోను,

తిర్యగ్జంతువులలోను కొన్ని ప్రాణులు మచ్చునకు గైకొనబడినవి. మానవులలో ఉత్తమతరగతికి ప్రాతినిధ్యము వహించుటకై విద్యావినయసంపన్నుడగు బ్రాహ్మణుడు ఎన్నుకొనబడెను. అట్లే నీచశ్రేణినుండి కుక్కమాంసముతిను చండాలుడు ఏరుకొనబడెను. వీరిరువురును మానవసంఘముయొక్క ఊర్ధ్వాధఃపరాకాష్ఠలను సూచించుటవలన, వీరిని నిరూపించుట ద్వారా సంఘమంతయు నిరూపింపబడినట్లాయెను. అట్లే జంతువులందు గోవు ఉత్తమతరగతిని, ఏనుగు మధ్యమతరగతిని, కుక్క అధమతరగతిని సూచించును. కావున ఆ మూడిటిని తెలుపుటచే తిర్యగ్జాతియంతయు తెలిపినట్లైనది. వీరందఱిని సమముగ వీక్షించువాడే జ్ఞాని, పండితుడు. సామాన్యముగ పండితుడనగా పాండిత్యప్రకర్ష, సాహిత్యకౌశలము గలవాడని జనులు తలంచుదురు. కాని భగవాను డిచట సమదృష్టి గలవాడే పండితుడని వచించిరి. ఇట్టి సమదృష్టి గలవారు చదువురానివారైనను మహాపండితులే యగుదురు. అదిలేనివారు ఎంతటి మహాపాండిత్యము గలిగియున్నను, పరమార్థదృష్టియందు అజ్ఞానులే యగుదురు.

జనులలో కొందఱికి దేహదృష్టి, కొందఱికి మనోదృష్టి, కొందఱికి ఆత్మదృష్టి యుండును. దేహదృష్టిగలవారు అధములు. ఒకప్రాణిని చూచినపుడు ఆ ప్రాణి యొక్క దేహసౌందర్యమును, పరిమాణమును మాత్రము వారు చూచుచుందురు. మనోదృష్టిగలవారు మధ్యములు. వీరు ప్రాణియొక్క మనోభావములను, విద్యను కవిత్వమును చూచుచుందురు. ఇక ఆత్మదృష్టిగలవారు ఉత్తములు. వీరు ఏ ప్రాణిని జూచినను లోని ఆత్మనే వీక్షించుచుందురు. దేహములు, మనస్సులు వేఱువేఱుగానున్నను, పరిణామము నొందుచున్నను సర్వజీవులకును ఆత్మయొకటియే. కావున అట్టివారు సమస్తప్రాణికోట్లయందును సమభావముగలిగి యుందురు. జనులలో పెక్కురు పైన తెలిపిన మధ్యమ, అధమ తరగతులకు జెందినవారే అయియున్నారు. ఉత్తమ తరగతికి జెందిన జ్ఞానులు చాల అరుదు. అట్టివారినిగూర్చియే ఈ శ్లోకమున నిపుడు ప్రస్తావించబడినది.

ప్రేమయను దైవగుణమును మానవులవఱకే పరిమితముచేయక, జంతుజాలముపైనగూడ దానిని విస్తరింపజేయవలెనని ఈ శ్లోకము తెలుపుచున్నది. ఇంతియేకాదు. సమస్త చరాచరప్రాణికోట్లపైనను విస్తరింప జేయుటయే ఆదర్శమానవునియొక్క చిహ్నము. కనుకనే యిచట జంతుజాలములోని కొన్ని పేర్లున్ను చేర్చబడినవి. గోవుపై, ఏనుగుపై, కుక్కపై, క్రిమిపై, కీటకముపై ప్రేమ, దయ కలుగవలెను. ఇదియే విశాలభావము. ఇదియే ఆత్మదృష్టి. ఇట్టి విశాలభావమునే గీత ప్రోత్సహించుచున్నది. కాబట్టి ముముక్షువగువాడు భగవానుడు తెలిపిన యిట్టి విశాల ఆత్మదృష్టినే అలవఱచుకొనవలెను. ఏ ప్రాణినైన చూచినపుడు వెంటనే లోని ఆత్మ గోచరింపవలెను. అపుడే సర్వప్రాణికోట్లయెడల పరిపూర్ణమగు దయ ఉదయించును. సర్వమానవసౌభ్రాతృత్వము (Fraternity) మంచిదేకాని అదిచాలదు. ఇంకను ఒకమెట్టుపైకిపోయి సర్వాత్మదృష్టిని అలవఱచుకొనవలెను. అనగా ఎల్లప్రాణులందును తనయొక్క ఆత్మనే వీక్షించుటను అభ్యసించవలెను. ఇట్టి విశ్వప్రేమయే ఈ శ్లోకమున తెలుపబడినది. ఒక శరీరమున కన్ను, ముక్కు, చెవి మున్నగు వేర్వేఱు అవయవములున్నను అన్నిటియందును మనుజునకు సమానమగు ప్రేమ, ఆసక్తి యెట్లుకలదో, అందేయొక్కదానికైన బాధగలిగినచో తనకే బాధగలిగిన ట్లేలాగున భావించి ఆ బాధను నివారింపయత్నించునో అట్లే విశ్వమంతయు ఒకే ఆత్మయొక్క శరీరమని భావించి సర్వజీవులయెడల సమభావముగలిగి వర్తించవలెననియు, అట్టివాడే జ్ఞానియనియు నిచట పేర్కొనబడినది.

ఒకడు జ్ఞాని అగునా కాదా, పండితుడగునా కాదా యని పరీక్షించుట కీ సమదృష్టియే ఒక గుఱుతు.

'ఆత్మసర్వవ్యాపి' అను సిద్ధాంతమును చెప్పువారు సర్వభూతదయ సమత్వము గలిగియుండనిచో వారిది 'వాచావేదాంతమే' యగును. కావున సమదర్శిత్వము నభ్యసించి, అనుష్ఠానవేదాంతులై పఱగవలెను. ఈ శ్లోకమున ఆచరణ వేదాంతము (Practical Vedanta) చక్కగ ప్రస్ఫుటిత మొనర్చబడినది.

ప్ర:– పండితుడనగా (జ్ఞానియనగా) నెట్టివాడు ?

ఉ:– (1) విద్య వినయముగల బ్రాహ్మణునియందు (2) ఆవుయందు (3) ఏనుగునందు (4) కుక్కయందు (5) కుక్కమాంసముతిను చండాలునియందు – సమభావముగలవాడే పండితుడు, జ్ఞాని.

అ॥ అట్టి సమత్వస్థితియొక్క మహిమను వచించుచున్నాడు –

19. ఇహైవ తైర్జితః సర్గో యేషాం సామ్యే స్థితం మనః
నిర్దోషం హి సమం బ్రహ్మ తస్మాద్బ్రహ్మణి తే స్థితాః.

టీక:– యేషామ్ = ఎవరియొక్క, మనః = మనస్సు, సామ్యే = సమభావమందు (నిశ్చల సమస్థితియందు, లేక సర్వభూతములయందును ఆత్మను సమముగజూచుటలో), స్థితమ్ = స్థిరముగనున్నదో, తైః = వారిచేత, ఇహ ఏవ = ఇచటనే (ఈ శరీరముతో నున్నపుడే), సర్గః = జననమరణరూపసంసారము, జితః = జయింపబడినది, హి = ఎందువలననగా, బ్రహ్మ = బ్రహ్మము (ఆత్మ), నిర్దోషమ్ = దోషరహితమైనది, సమమ్ = సమమైనది, తస్మాత్ = కాబట్టి, తే = వారు, బ్రహ్మణి = బ్రహ్మమునందు, స్థితాః = ఉన్నవారగుదురు.

తా:– ఎవరియొక్క మనస్సు సమభావమందు (నిశ్చల సమస్థితియందు, లేక సర్వప్రాణులందును ఆత్మను సమముగజూచుటలో) స్థిరముగనున్నదో, అట్టివా రీజన్మమునందే జననమరణరూప సంసారమును జయించినవారగుదురు. ఏలయనిన, బ్రహ్మము దోషరహితమైనది, సమమైనది, కావున (సమత్వమందు స్థితిగల) వారు బ్రహ్మమునందున్న వారే యగుదురు.

వ్యాఖ్య:– జననమరణరూపసంసారమును దాటుటకు, బంధమునుండి విడివడుటకు ఉపాయ మిచట వచింపబడుచున్నది. బంధమునకుగాని, మోక్షమునకుగాని మనస్సే కారణము. మనస్సు చపలముగానున్నచో బంధము, నిశ్చలముగానున్నచో మోక్షము. మనస్సు మలినముగానున్నచో బంధము, నిర్మలముగానున్నచో మోక్షము. కనుకనే భగవానుడు ఎవరిమనస్సు సమముగను (in the state of equilibrium) – సర్వభూతములందును సమదృష్టిగలిగియుండునో అట్టివారు సంసృతిని జయించినట్లేయని వచించుచున్నారు. ఏలయనగా పరబ్రహ్మము దోషరహితమైనది; సమమైనది. (నిర్దోషం హి సమమ్). ఎవరిమనస్సు ఆ ప్రకారముగ దోషరహితమై, సమమైయలరునో, వారు తప్పక ఆ బ్రహ్మమందే కాపురమున్న వారగుదురు (బ్రహ్మణితే స్థితాః). అనగా మోక్షభాగులగుదురు. సజాతీయ వస్తువునందు సజాతీయ వస్తువే కలియునుగాని విజాతీయవస్తువుకాదు. నీటిలో నీరే కలియునుగాని నూనె కలియదు. నూనెలో నూనె కలియునుగాని నీరు కలువదు. అట్లే బ్రహ్మముతో నేకము కావలెననిన, లేక బ్రహ్మములో లయించవలెననిన, ఆ బ్రహ్మముయొక్క లక్షణములుగల వస్తువే కావలయును. ఆ బ్రహ్మముయొక్క లక్షణములు రెండు ఇచట వచింపబడినవి. అవియే (1) దోషరాహిత్యము (2) సమత్వము. కాబట్టి మనస్సున్ను ఆ రెండు

సల్లక్షణములను ప్రయత్నపూర్వకముగ స్వీకరించినచో, అత్తఱి అది బ్రహ్మమందు లయించుటకు అర్హమైయుండును. ఈ పరమసత్యమునే భగవాను డీ శ్లోకమున విశదీకరించియున్నారు.

సత్త్వపురుషయోః శుద్ధిసామ్యే కైవల్యమ్.

అని పంతజలిమహర్షి వచించియున్నారు. అనగా శుద్ధతయందు, నిర్విషయత్వమందు సమత్వమందు మనస్సు, బ్రహ్మముతోటి సమానస్థాయి నెపుడందుకొనునో అదియే మోక్షస్థితియని యర్థము. మనస్సెపుడు నిర్మలమై, క్రమముగ ఆత్మవలె (బ్రహ్మమువలె) అత్యంత శుద్ధత్వము, అత్యంత నిర్దోషిత్వము, అత్యంత సమత్వము నొందునో అపుడే మనుజుడు కైవల్యమును బడయునని భావము. మోక్షప్రాప్తికి అదియే సుముహూర్తము.

న మోక్షో నభసః పృష్ఠే పాతాలే న చ భూతలే
మోక్షో హి చేతో విమలం సమ్యగ్జ్ఞానవిబోధితమ్ (వసిష్ఠగీత)

అని వసిష్ఠమహర్షియు నుడివియున్నారు. అనగా 'మోక్షమనునది ఆకాశములోగాని పాతాళమందుగాని, భూతలమునగానిలేదు', సమ్యక్ - జ్ఞానమువలన గలుగు నిర్మల చిత్తమే మోక్షము. అని యర్థము. కాబట్టి ప్రతివారును వారివారి మనస్సును ప్రయత్న పూర్వకముగ నిర్మలమొనర్చి, నిశ్చలస్థితి యందుండునట్లుచేసి, సమభావము (సర్వత్ర సమదృష్టి) గలిగియున్నచో ఈ క్షణమందే మోక్షమునొందవచ్చును. సంసారమును జయించవచ్చును.

"ఇహైవ" - అని చెప్పుటవలన పైగుణములుకలవారు ఇచ్చోటనే, ఈ జన్మయందే తరించిపోగలరని స్పష్టముచేయబడెను. కావున ఇపుడు సాధనచేసినచో ఎపుడో, ఏ జన్మమందో ముక్తిలభించునని యెవరును దిగులుపడనక్కరలేదు. ఫలిత మిపుడే చేతికి చిక్కును. మోక్షమునకు కాలనియమముగాని, దేశనియమముగాని లేదు. ఏ సమయమున ఏ చోటునందు మనస్సు నిర్మల, నిశ్చల, సమస్థితినిబొందునో ఆ సమయముననే మనుజుడు ముక్తుడగునని యిచట వచింపబడినది.

"సామ్యేస్థితమ్" - అనుదానికి అర్థము చిత్తము ఒడుదుడుకులు లేక సమముగ నిశ్చలముగనుండుటయు, సర్వభూతములందును సమముగ వ్యాపించియున్నట్టి ఆత్మను వీక్షించుటయునగును. ప్రాణులను జూచునపుడు దేహదృష్టిగాని, మనోదృష్టిగాని లేక ఆత్మదృష్టియే కలవాడు సర్వభూతములను సమముగ వీక్షింపగల్గును. అట్టి సమదృష్టి గలిగి, చిత్తమందు ఎట్టి పరిస్థితియందైనను కల్లోలము, విక్షేపములేక నిశ్చలత్వమును కాపాడుకొనుచుండవలెను.

ఈ ప్రకారముగ మోక్షము నొందుటకు, సంసారబంధమును విచ్ఛిన్న మొనర్చుటకు, మాయను జయించుటకు భగవానుడు జీవులకు చక్కటి రాజబాటనుజూపిరి. మఱియు ఈ శరీరమున్నపుడే అట్టికైవల్యస్థితిని బడయవచ్చునను 'హామీ' గూడ నిచ్చిరి. 'యేషాం' అని చెప్పినందువలన ప్రతివారును అట్టిదశను బొందవచ్చునను ధైర్యమునుగూడ గలుగజేసిరి.

ప్ర:– ఈ సంసారము నెవరు జయించుదురు ?

ఉ:– ఎవరి మనస్సు దోషరహితమై, సమభావము గలిగియుండునో వారు జయించగలరు.

ప్ర:– భవదుఃఖమును దాటుట కుపాయము లెవ్వి ?

ఉ:– (1) మనస్సునందు ఏవిధమైన పాపము, దోషము లేకుండుట (2) నిశ్చలస్థితిగలిగి, సర్వభూతములందు సమదృష్టి (ఆత్మదృష్టి) గలిగియుండుట.

ప్ర:– బ్రహ్మ మెట్టిది ?

ఉ:– (1) దోషరహితమైనది (2) సమమైనది.

ప్ర:– జీవులు మోక్షము నెపుడు పొందుదురు ?

ఉ:– ఏ క్షణమున మనస్సును నిర్మలము చేసికొందురో, మనస్సునందు సమస్థితిని కాపాడుకొని సమదృష్టిని గలిగియుందురో, ఆ క్షణముననే మోక్షమును బొందుదురు.

అ॥ బ్రహ్మజ్ఞానియొక్క మఱికొన్ని లక్షణములను జెప్పుచున్నాడు –

20. న ప్రహృష్యేత్ప్రియం ప్రాప్య నోద్విజేత్ప్రాప్య చాప్రియమ్
స్థిరబుద్ధిరసమ్మూఢో బ్రహ్మవిద్బ్రహ్మణి స్థితః.

టీక:– స్థిరబుద్ధిః = నిశ్చలమగు బుద్ధిగలవాడును, అసమ్మూఢః = మోహరహితుడును, బ్రహ్మణి = బ్రహ్మమందు, స్థితః = నిలుకడకలవాడునగు, బ్రహ్మవిత్ = బ్రహ్మజ్ఞాని, ప్రియమ్ = ఇష్టమైనదానిని, ప్రాప్య = పొంది, న ప్రహృష్యేత్ = సంతోషింపడు, అప్రియమ్ చ = అనిష్టమైనదానిని, ప్రాప్య = పొంది, న ఉద్విజేత్ = దుఃఖము నొందడు.

తా:– స్థిరమగు బుద్ధిగలవాడును, మోహరహితుడును, బ్రహ్మమందు నిలుకడ కలవాడునగు బ్రహ్మజ్ఞాని ఇష్టమైనదానిని పొందినపుడు సంతోషమునుగాని, అనిష్టమైనదానిని పొందినపుడు దుఃఖమునుగాని పొందకుండును.

వ్యాఖ్య:– బ్రహ్మసాక్షాత్కారమునొందినవారికి గుఱుతు ఏమియో ఇచట వచింపబడినది. అజ్ఞానికి, జ్ఞానికి గల భేదము వారి ఆచరణయందే వ్యక్తమగును. గ్రుడ్డివానికి, నేత్రములుకలవానికి గలభేదము వారి నడకయందే తెలిసిపోవును. బ్రహ్మజ్ఞాని ఎటువంటి విపత్కర పరస్థితులందుగాని, అప్రియసందర్భములందు గాని వ్యసనమును బొందకుండును. అట్లే ఎటువంటి సౌఖ్యప్రదములగు పరిస్థితులందను ఉప్పొంగడు. రెండిటియందును అతని చిత్తము ఒడుదుడుకులులేక సమభావముతో నుండును.

ఏలయనిన, బ్రహ్మము నెఱింగినవారికి ఈ ప్రపంచము స్వప్నతుల్యముగ మిథ్యగ గోచరించును. అట్టి మిథ్యాప్రపంచమున ప్రియవస్తులాభముచే సంతోషముగాని, అప్రియ వస్తులాభముచే దుఃఖముగాని వారికేల యుండగలదు? ప్రపంచము సత్యమను భావము కలవారికే ఆ సుఖదుఃఖాదిభావము లుండును.

"స్థిరబుద్ధిరసమ్మూఢో" – బ్రహ్మజ్ఞునిబుద్ధి విక్షేపరహితమై మేరువువలె స్థిరముగ నుండును. అజ్ఞానిబుద్ధి కామాదులతో గూడి చంచలముగ వర్తించును. ప్రకాశమున నున్నవాడు అంధకారమున పడనట్లు, బ్రహ్మజ్ఞునకు మోహముగాని సంశయముగాని ఎన్నటికి గలుగకుండును. కనుకనే యాతడు అసమ్మూఢుడని (మోహరహితుడని) చెప్పబడినది. 'ఇవి యెండమావులు' అని తెలిసినవారు వానికొఱకై పరువెత్తరు. మోహమునొందరు. తెలియనివారుమాత్రమే పరుగిడి దుఃఖమొందుదురు.

దీనినిబట్టి పైనదెల్పిన మూడుసల్లక్షణములను (సమభావము, స్థిరబుద్ధి, మోహరాహిత్యము) చక్కగా అభ్యసించుచు వచ్చినవానికి కాలక్రమముగ బ్రహ్మమందు నిలుకడ సంభవించగలదని స్పష్టమగుచున్నది.

ప్ర:– బ్రహ్మవేత్తయగు మహనీయుని లక్షణము లెవ్వి ?

ఉ:– (1) ప్రియవస్తువు లభించునపుడు ఉప్పొంగుటగాని, అప్రియవస్తువు లభించునపుడు క్రుంగిపోవుటగాని లేకుండుట (2) స్థిరబుద్ధి గలిగియుండుట (3) మోహములేకుండుట.

అ॥ అట్టి బ్రహ్మస్థితియందు (ఆత్మయందు) నిలుకడకలుగుటకు ఉపాయమును వచించుచున్నాడు -

21. బాహ్యస్పర్శేష్వసక్తాత్మా విన్దత్యాత్మని యత్సుఖమ్
స బ్రహ్మయోగయుక్తాత్మా సుఖమక్షయమశ్నుతే.

టీక:– బాహ్యస్పర్శేషు = బాహ్యమునందలి శబ్దాదివిషయములందు, అసక్తాత్మా = ఆసక్తి లేని మనస్సు గలవాడు, ఆత్మని = ఆత్మయందు, యత్ సుఖమ్ = ఏ సుఖముకలదో, (తత్ సుఖమ్) విన్దతి = అట్టి సుఖమును బొందుచున్నాడు, సః = అతడు, బ్రహ్మయోగయుక్తాత్మా = బ్రహ్మనిష్ఠయను సమాధితో గూడుకొనినవాడై, అక్షయమ్ = నాశరహితమైన, సుఖమ్ = సుఖమును, అశ్నుతే = పొందుచున్నాడు.

తా:– బాహ్యమునగల శబ్దాది విషయములం దాసక్తి లేనివాడు ఆత్మయం దెట్టి (నిరతిశయ) సుఖముకలదో అట్టి సుఖమునే పొందుచున్నాడు. అతడు బ్రహ్మనిష్ఠయను సమాధితో గూడుకొనినవాడై (బ్రహ్మానుసంధానపరుడై) అక్షయమగు సుఖమును బడయుచున్నాడు.

వ్యాఖ్య:– ఆత్మయందు నిలుకడకలుగవలెనన్న శబ్దాదివిషయములనుండి మనస్సు మరలవలెను. బాహ్యవిషయములం దాసక్తిలేని మనస్సు అంతర్ముఖమై ఆత్మయందు స్థిరత్వమునుబొంది అక్షయసుఖమును బొందుచున్నదని యిట వచింపబడినది..

అక్షయసుఖము బయట ఎచటను లేదు. అది ఆత్మయందే కలదు. ప్రపంచమున విషయాదులందుగల సుఖము క్షయమైనది. అశాశ్వతమైనది. దుఃఖమిశ్రితమైనది. రాకడ పోకడ గలిగియున్నది (ఆగమాపాయినః). అది ప్రతిబింబ సుఖము. బింబభూతమగు సుఖము ఒక్క ఆత్మయందే కలదు. సుఖముయొక్క ప్రధానకేంద్రము (Head-Quarters) అంతరముననే కలదు గాని బాహ్యమునకాదు. ఆత్మసుఖమే వస్తువులందు ప్రతిబింబించి విషయసుఖముగ వ్యక్తమగుచున్నది. ఈ సత్యమును తెలిసికొనజాలక అవివేకులగు జనులు సుఖము బయటనున్నదని తలంచి ఎముకను కొఱుకు కుక్క తన నోటినుండి జారిన రక్తమునే ఆస్వాదించుచు అది ఎముకనుండి వచ్చినదని భ్రమించు చందమున ఆ శబ్దస్పర్శాదివిషయములకొఱకే పరుగిడుచు, ఎండమావులనువలె వానిని వెన్నంటుచు జీవితమును వ్యర్థము చేసికొనుచున్నారు. ప్రతిబింబరూప క్షణికసుఖమును శాశ్వత సుఖమని తలంచి గొప్ప ప్రమాదములో పడిపోవుచున్నారు.

కాని విజ్ఞుడగువాడు బాహ్యవిషయములం దాసక్తి లేనివాడై అభ్యంతర ఆత్మ సుఖముకొఱకే అన్వేషించుచు, దానిని బడసి కృతార్థుడగుచున్నాడు. విషయములపై విరక్తిజనింపనిచో మనస్సు అటనుండి

మరలి అంతర్ముఖము కానేరదు. ధ్యానము సరిగా జరుగదు. కాబట్టి అంతరాత్మసుఖానుభవమునకు ముందుగా బాహ్యవస్తువ్యామోహము నశించి, దృశ్యపదార్థముల యెడల విరక్తి జనింపవలెను. కనుకనే భగవాను డిచట 'బాహ్యస్పర్శేష్వసక్తాత్మా' అను షరతు ముందుగా విధించుటకు కారణమైనది. ఆత్మసుఖము ననుభవించవలెననిన, ముందు కొద్దిగా "పన్ను" (Tax) చెల్లించవలెను. అదియే విషయసుఖత్యాగము. అధికసుఖముకొఱకై అల్పసుఖమును మనుజుడు త్యజించ వలసివచ్చును. 'త్యాగేనైకే అమృతత్వమానశుః' అను శ్రుతివాక్య మీ సత్యమునే బోధించుచున్నది. కాబట్టి ఇంద్రియములను విషయములపైకి పోనీయక నిగ్రహించి 'దుఃఖదోషానుదర్శనమ్' అని భగవానుడు తెలిపినట్లు విషయములందలి నశ్వరత్వాది దోషములను మాటిమాటికి చింతనజేయుచు విరక్తిని అభ్యసించవలయును. అపుడే ఆత్మధ్యానము నిరాటంకముగ కొనసాగుచు అక్షయ సుఖానుభవము సంభవించును.

ప్రపంచమున సర్వజీవులును తమకు నిరతిశయ సుఖము కావలెననియే కోరుచుందురు. కాని ఆసుఖ మెట్లులభించునో తెలియక నానాబాధలు పడుచున్నారు. భగవానుడు కరుణతో నిచట అక్షయప్రాప్తికి మార్గమును జూపిరి. అదియే విషయవిరక్తి. అద్దానినవలంబించి నిరతిశయానందమును బడసి జన్మను ధన్యముగావించుకొనవలెను.

ఈ శ్లోకముద్వారా ఈ క్రిందియంశములు వెల్లడియగుచున్నవి –

(1) సుఖము బాహ్యమునలేదు; అంతరమున (ఆత్మయందే) కలదు.

(2) బాహ్యసుఖము క్షయశీలమైనది (నశ్వరము); దుఃఖమిశ్రితమైనది.

(3) శబ్దాదివిషయములు ఆత్మసుఖమునకు అడ్డుగానున్నవి. కావున వాని యెడల ఆసక్తినుంచరాదు. వానివెంట పరుగిడువాడు ఆత్మసుఖము ననుభవింపలేడు.

ప్ర:– ఆత్మసుఖ మెట్టిది ?

ఉ:– అక్షయమైనది (నాశరహితమైనది).

ప్ర:– అది యెట్లు లభించును ?

ఉ:– శబ్దాది విషయములం దాసక్తి వదలి ఆత్మయందు నిష్ఠగలిగియుండుటచే (బ్రహ్మయోగముచే) లభించును.

అ॥ విషయభోగములు దుఃఖకరములు, బంధజనకములు కావున వానినాశ్రయించరాదని బోధించుచున్నాడు –

22. యే హి సంస్పర్శజా భోగా దుఃఖయోనయ ఏవ తే
ఆద్యన్తవన్తః కౌన్తేయ న తేషు రమతే బుధః.

టీక:– కౌన్తేయ = ఓ అర్జునా!, సంస్పర్శజాః = (ఇంద్రియ) విషయసంయోగము వలన గలుగు, భోగాః = భోగములు, యే (సన్తి) = ఏవి (కలవో), తే = అవి, దుఃఖయోనయః ఏవ హి = దుఃఖకారణములే

యగుచున్నవి, (మఱియు) ఆద్యన్తవన్తః = మొదలు, తుది కలవి (స్వల్పకాలముండునవి), (తతః = కాబట్టి), బుధః = వివేకవంతుడు, తేషు = వానియందు, న రమతే = క్రీడింపడు (ప్రీతినొందడు).

తా:– అర్జునా! (ఇంద్రియ) విషయసంయోగమువలన గలుగు భోగములు దుఃఖ హేతువులును, అల్పకాలముండునవియు నయియున్నవి. కావున విజ్ఞుడగువాడు వాని యందు క్రీడింపడు (ఆసక్తిగొనడు).

వ్యాఖ్య:– విషయవిరక్తి కలిగియుండవలెనని క్రిందటి శ్లోకమున బోధింపబడినది. అది యెందులకు కలిగియుండవలెనను ప్రశ్నకిచట సమాధానము చెప్పబడుచున్నది. విషయేంద్రియసంయోగమువలన కలుగు సుఖము వాస్తవసుఖముకాదు. పైకి ఒకింత సుఖముగతోచి లోన అపారదుఃఖము గలిగియుండును. కనుకనే దానిని 'దుఃఖయోని' అని భగవానుడు వర్ణించిరి.

'సౌఖ్యంతు బిన్దుమాత్రేణ దుఃఖం పర్వతమేవ చ' మొదట రవ్వంతసుఖము తోచినను వెనువెంటనే పర్వతమంత దుఃఖము వచ్చి మీదపడును. అనియు విషయసౌఖ్యములనుగూర్చి పెద్దలు వర్ణించిరి. అవి క్షణికములు. అపాతరమణీయములు. ఆద్యంతములతో గూడియున్నవి. కాబట్టి విజ్ఞులెవ్వరును వానియందు రమింపరని యిట చెప్పబడినది.

"దుఃఖయోనయః" – విషయసుఖము తనగర్భమందు దుఃఖమునుదానినిగల్గి యుండుట వలన విషయముల ననుభవింపదలంచువాడు తత్సుఖములోగల దుఃఖమును గూడ అనుభవింపవలసియే యుండును. ఇదియంతయు తెలిసికొనియే వివేకవంతుడగువాడు వానిజోలికి పోకుండును. వానియెడల విరక్తి గలిగియుండును. శరీరముపై ఎక్స్‌కిరణములను ('X' Rays) ప్రసరింపజేసినచో లోనగల ఎముకలు మొదలయినవి కన్పించులాగున, విజ్ఞుడు దృశ్యసుఖమును చూడగనే వివేకమను కిరణజాలమును దానిపై ప్రసరింపజేసి దాని లోనగల దుఃఖమును వీక్షించి అద్దానియెడల ఉపేక్షాభావము గలిగియుండును. 'నతేషు రమతే బుధః' అనుదానిభావ మిదియే. అజ్ఞానియో, పైపై తళుకుబెళుకులను సుఖాభాసమునుచూచి మురిసిపోయి ఆ విషయసుఖముల ననుభవించి గోతిలో పడుచున్నాడు. గాలమున తగుల్కొనుచేపవలె వినాశమును బొందుచున్నాడు. ఎట్లనిన, చేపమాంసపుముక్కనుజూచి ఆనందపడి దానిని సమీపించి భక్షించును. కాని దానిలోన నిగూఢముగనున్న గాలమును అది చూచుటలేదు. తత్ఫలితముగ మృత్యుముఖమున బడుచున్నది. 'దుఃఖయోనయః' అను పదముయొక్క ఆంతర్యమిదియే.

ఈశ్లోకముద్వారా దృశ్యసౌఖ్యములందుగల రెండు గొప్పదోషములు వెల్లడియగుచున్నవి – (1) పైకి సుఖముగా గన్పించినను లోన దుఃఖము గలిగియుండుట (2) ఆద్యంతములుగలవియై యుండుటవలన క్షణికములైవర్తించుట. అనగా దుఃఖజనకత్వము, క్షణికత్వమను రెండు ప్రబలదోషములు విషయభోగము లందు కలవు. ఆత్మసుఖమో అట్లుకాదు. దానియందు దుఃఖము లవలేశమైనను ఎచటను నుండదు. తైలధారవలె అవిచ్ఛిన్నమైనట్టి సుఖమది. మఱియు శాశ్వతమైనది. విషయసుఖమును చిన్నదీపమునకు పోల్చినచో ఆత్మసుఖమును అస్తమయములేని సూర్యునకు పోల్చవచ్చును. దీప మెప్పుడైన ఆరిపోవును. కాని ఆత్మభాస్కరు డెన్నడును ఉపశమింపడు. ఇంద్రియసుఖములు చిన్నదొరువులవంటివి. క్షణకాలములో ఎండిపోవును. ఆత్మానందము సముద్రమువంటిది. అది యేకాలమందును తరగదు. ఈ భేదము తెలిసియే మహనీయులగువారు విషయభోగములందు విరక్తిగలిగి ఆత్మానందమునే ఆశ్రయించుచుందురు. 'బుధః' – తెలివిగలవాడు, దృశ్యసౌఖ్యములందు రమింపడని చెప్పుటచే వానియందు రమించువాడు

వట్టితెలివితక్కువవాడని స్పష్టమగుచున్నది. ఎంతధనవంతుడైనను, అధికారవంతుడైనను, విద్యావంతుడైనను, బలవంతుడైనను విషయములపై పరుగిడినచో నతడు భగవద్దృష్టియందు తెలివితక్కువవాడే (అబుధః) అని తేలుచున్నది.

ప్ర:– విషయసుఖములయొక్క స్వభావమెట్టిది ?

ఉ:– (1) అవి దుఃఖము లోనగలిగియుండును (దుఃఖజనకములు) (2) అల్పకాలమాత్రముండును (క్షణికములు).

ప్ర:– కాబట్టి విజ్ఞుడగువా డేమి చేయును ?

ఉ:– అట్టి నశ్వరసుఖములందు రమింపక, ఆత్మసుఖమునే యన్వేషించును.

ప్ర:– విషయములకొఱకు పరుగిడువాడెవడు ?

ఉ:– వట్టి తెలివితక్కువవాడు, అజ్ఞాని.

అ॥ అట్టి విషయలోలత్వమును (కామక్రోధాదులను) త్యజించువాడే సుఖము నొందగలడని వచించుచున్నాడు –

23. శక్నోతీహైవ యస్సోఢుం ప్రాక్ఛరీరవిమోక్షణాత్
కామక్రోధోద్భవం వేగం స యుక్తః స సుఖీ నరః.

టీక:– *యః* = ఎవడు, *శరీరవిమోక్షణాత్* = శరీరమును విడుచుటకు, *ప్రాక్* = మునుపు, *ఇహ ఏవ* = ఇచ్చటనే (ఈ లోకమందే), *కామక్రోధోద్భవం* = కామ క్రోధముల వలన బుట్టిన,, *వేగమ్* = క్షోభను (తీవ్రతను), *సోఢుమ్* = సహించుటకు (జయించుటకు) *శక్నోతి* = సమర్థుడగుచున్నాడో, *సః నరః* = ఆ మనుజుడు, *యుక్తః* = యోగియు; *సః* = అతడు, *సుఖీ* = సుఖవంతుడును నగును.

తా:– ఎవడీశరీరమును విడుచుటకు పూర్వమే యిచ్చోటనే (ఈ జన్మయందే) కామక్రోధముల వేగమును అరికట్టగల్గుచున్నాడో, అతడే యోగియు (చిత్తోపరతి కలవాడును), సుఖవంతుడునగును.

వ్యాఖ్య:– మోక్షమునకు వలసిన సాధనసామగ్రిని ఈజీవితమునందే సమకూర్చు కొనవలెను. మఱియొక లోకమునగాని, మఱియొక జన్మయందుగాని ఆపని సాధ్యపడదు.. భూలోకము కర్మభూమి. సాధనచేయుటకు అనువైన ప్రదేశము. స్వర్గాది ఊర్ధ్వ లోకములందుగాని, పాతాళాది అధోలోకములందుగాని పరమార్థసాధనకు ఎక్కువ అవకాశములుండవు (అవి కర్మానుభవలోకములే కనుక). కాబట్టి 'ఇహైవ' అను పదమిచట పేర్కొనబడెను. ఇంతకుముందే 19వ శ్లోకమున 'ఇహైవ తైర్జితః సర్గః' అని చెప్పబడియుండెను. ఈ ప్రకారముగ 'ఇహైవ' (ఇచ్చోటనే) అను పదము ఒకే అధ్యాయమున, ఒకే సందర్భమున రెండుపర్యాయములు వాడబడుటచూడ 'ఇచ్చోటనే' ఈ లోకమందే, ఈ జన్మమందే అధ్యాత్మసాధనను త్వరితముగ పూర్తిచేయవలెనని భగవంతుడు నొక్కి చెప్పినట్లైనది.

"ప్రాక్ఛరీరవిమోక్షణాత్" - మఱియు శరీరమును విడుచుటకు పూర్వమే - అనగా మరణము రాకమునుపే కామక్రోధాదుల విజయమును సాధించవలెనని హెచ్చరించిరి. ఏలయనగా, రాబోవు జన్మ మానవజన్మయే వచ్చుననిగాని ఒకవేళ వచ్చినను మోక్షసాధనకు చక్కని అవకాశములు కలుగుననిగాని ఎవరును చెప్పలేరు. కాబట్టి ఈ జీవితమునే సదుపయోగము చేసికొని, నిరంతరము పరమార్థలక్ష్యమునకై ప్రయత్నము సలుపవలెను.

'శీర్యతే' ఇతిశరీరమ్ - శిథిలమై పోవునదే శరీరము. కావున అది చాల కాలము నిలువదు. అది బుద్బుదప్రాయము. మఱియు మృత్యువనునది ఫలాని సమయమున వచ్చునని యెవరును చెప్పలేరు. వార్ధక్యముననేకాక, బాల్య యౌవనములందుగూడ జనులు మరణించుచున్నారు. కాబట్టి సాధనను వార్ధక్యమువఱకు వాయిదా వేయుట అవివేకమేయగును. మఱియు ముసలితనమున శక్తిసామర్థ్యము లుడిగిపోవుటచే ధ్యానాదులు, ఇంద్రియ మనోనిగ్రహాదులు చక్కగా జరుగవు. కాబట్టి శరీరపతనమునకు పూర్వమే కామాదుల వేగమును అరికట్టి ధ్యానాదులను సల్పుడని భగవాను డిచట హెచ్చరిక చేయుచున్నారు. అట్లుచేయువాడే సుఖవంతుడనియు పేర్కొనుచున్నారు (స సుఖీ). అట్లుచేయనిచో మహావినాశము తటస్థించునని శ్రుతులున్ను ఘోషించుచున్నవి★.

దీనినిబట్టి సుఖము నపేక్షించువాడు మున్ముందు తనయందలి ముఖ్యశత్రువులగు కామక్రోధములను జయించవలెనని స్పష్టమగుచున్నది. అరిషడ్వర్గమునందు కామ క్రోధములు ప్రధానములగుటచే ఆ రెండు నిచట చెప్పబడినను తక్కిన దోషములనుగూడ వానితోబాటు అన్వయించుకొనవలెను. అనగా అన్నిటిని జయించవలెనని భావము. అవి ప్రబల శత్రువులు, నిత్యవైరులు కావున సాధకుడు ఒక కంటితో నిరంతరము వానిని కనిపెట్టుచునే యుండవలెను.

'ఓ జీవులారా! శరీరమును విడుచుటకుపూర్వమే ఇంద్రియములను, మనస్సును, కామక్రోధాది అరిషడ్వర్గమును జయించుటకు యత్నింపుడు. మరణ మెపుడాసన్నమగునో ఎవరికిని తెలియదుగనుక ఎల్లకాలములందును సాధనయందు అప్రమత్తులై యుండుడు. అమూల్యమగు ఈ మానవజీవితమును భోగాదులందు గడిపివేసి వ్యర్థముచేయకుడు. ఈ ప్రకారము మీ మనోవికారములను జయింపగల్గినచో అపారసుఖమును (ఆత్మానందమును) బడయగలరు. అని భగవాను డీశ్లోకముద్వారా జీవులను హెచ్చరించుచున్నారు.

అధ్యాత్మమార్గమున ప్రమత్తత, సోమరితనము పనికిరాదు. ఆయువుయొక్క ఒక్కొక్క క్షణము గడచిపోయినచో, తిరిగి ఎన్నికోట్ల రత్నములను వెచ్చించినను అది మరల లభించదు @. కావున దానిని వ్యర్థముగ గడుపక ఇంద్రియజయముద్వారా ఆత్మాన్వేషణమును గావింపవలెను.

"వేగమ్" - అని చెప్పుటచే ఆ కామాదులు గొప్ప సంక్షోభమును గలుగజేయునని వ్యక్తమగుచున్నది.

"స నరః" - అను దానికి - 'ఈ ప్రకారముగ కామాదులను జయింపగల్గువాడే నరుడు (మానవుడు) అని చెప్పనగును' - అనియు అర్థము చెప్పవచ్చును.

★ న చేదిహావేదీన్మహతీ వినష్టిః (కేనోపనిషత్)

@ ఆయుషః క్షణ ఏకోఽపి సర్వరత్నైర్న లభ్యతే
నీయతే తద్వృథా యేన ప్రమాదః సుమహానహో. (వసిష్ఠగీత)

"శక్నోతి" - అనుపదమువలన 'భక్తివైరాగ్యాదులద్వారా కామాదులను సులభముగ అణచివేయ వచ్చున'ని స్పష్టమగుచున్నది.

ఈ శ్లోకముద్వారా ఈ క్రింది విషయములు తెలియుచున్నవి -

(1) శరీరపతనము గాకపూర్వమే మోక్షప్రయత్న మాచరింపవలెను.

(2) మోక్షప్రయత్నములలో ముఖ్యమైనది కామక్రోధాదులను జయించుట.

(3) అట్లు వానిని జయింపగల్గువాడే పూర్ణసుఖమును బడయగల్గునుగాని అన్యుడు కాదు.

అ॥ ఈ ప్రకారముగ కామాదులను జయించి అంతర్ముఖదృష్టికలవాడు బ్రహ్మానుభూతిని బొందగల్గునని చెప్పుచున్నాడు -

24. యోఽన్తః సుఖోఽన్తరారామ స్తథాన్తర్జ్యోతిరేవ యః స యోగీ బ్రహ్మనిర్వాణం బ్రహ్మభూతోఽధిగచ్ఛతి.

టీక:– యః = ఎవడు, అన్తస్సుఖః = అంతరాత్మయందే సుఖముకలవాడును, అంతరారామః = ఆత్మయందే క్రీడించువాడును, తథా = ఆ ప్రకారమే, యః = ఎవడు, అన్తర్జ్యోతిః ఏవ = ఆత్మయందే ప్రకాశముకలవాడును (అగునో), సః యోగీ = ఆ యోగి (బ్రహ్మనిష్ఠుడు), బ్రహ్మభూతః = బ్రహ్మస్వరూపుడై, బ్రహ్మనిర్వాణమ్ = బ్రహ్మసాయుజ్యమును (బ్రహ్మానందమును లేక మోక్షమును) అధిగచ్ఛతి = పొందుచున్నాడు.

తా:– ఎవడు లోన ఆత్మయందే సుఖించుచు, ఆత్మయందే క్రీడించుచు, ఆత్మయందే ప్రకాశముగలవాడై యుండునో, అట్టియోగి బ్రహ్మస్వరూపుడై బ్రహ్మసాక్షాత్కారమును (మోక్షమును) బొందును.

వ్యాఖ్య:– బ్రహ్మసాక్షాత్కారమును (బ్రహ్మానందమును) ఎవడు పొందగలడో ఈ శ్లోకమున వివరింపబడుచున్నది. సర్వోన్నతమగు బ్రహ్మనిర్వాణస్థితిని ప్రయత్నముచే సర్వులును పొందగలరు. ఆ ప్రయత్నమేమియనగా, బాహ్యసుఖముల నిచ్ఛగింపక, దృష్టిని అభ్యంతరమునకు మరలించి ఆత్మసుఖమునే అన్వేషించుట, (ఇంద్రియార్థములందు క్రీడింపక, ఆత్మయందే రమించుట) యగును. అనగా ఇంద్రియములను, మనస్సును విషయాదులపైకి, భోగవిలాసములపైకి పరుగిడనీయక అరికట్టి, వివేక వైరాగ్యాదులచే వానిని స్వస్వరూపాత్మయందు స్థాపితమొనర్చుటయేయగును.

ఈ శ్లోకమునందు మూడు విషయములు ప్రస్తావించబడినవి - (1) సుఖము (2) క్రీడ (3) జ్యోతి. ఒక్కొక్క దానినిగూర్చి సంక్షేపముగ నిచట విచారించెదము -

(1) 'సుఖము' - సామాన్యజనులు సుఖముకొఱకై బాహ్యపదార్థములనే శోధించుచున్నారు. తద్ద్వారా వారు అల్పమగు ప్రతిబింబసుఖమునే పొందుచు దానినే గొప్పగ దలంచి తృప్తిపడుచున్నారు. కాని వాస్తవముగ విచారించినచో సుఖము బాహ్యమున లేదు. అంతరముననే కలదు. సుఖముయొక్క ప్రధానకేంద్రము అంతరాత్మయందే కలదు. అది శాశ్వతమైన సుఖము. బింబానందము. బాహ్యసుఖము అశాశ్వతము,

క్షణికము, ప్రతిబింబము, దుఃఖమిశ్రితము. ఈసత్యమెఱింగి వివేకవంతులు తమయావచ్ఛక్తిని అంతుర్ముఖముగ మరలించి ఆత్మసుఖమునే గ్రోలుదురు. అట్టివారు ధన్యులు, కృతకృత్యులు. అచిరకాలములో వారు బ్రహ్మభూతులై వెలయగలరు.

(2) 'క్రీడ' - అజ్ఞులు బాహ్యమునగల వస్తువులందే క్రీడింతురు. విషయ క్షేత్రములందు రమించుదురు. వారికదియే క్రీడాస్థలము. కాని విజ్ఞుడు దృశ్యపదార్థములు చంచలములని గ్రహించి వానినుపేక్షించి ఆత్మధ్యానమందే కాలము గడపును. వానికదియే ఆరామస్థలము, ఉద్యానవనము, క్రీడాంగణము, విహారప్రదేశము. బహిర్ముఖదృష్టిగలవారికి దానియొక్క విలువతెలియదు. అట్టివస్తువొకటి యున్నదనియు వారెఱుగరు. వివేకవంతులో, దానిసత్తువ గ్రహించి దానియందే క్రీడించుచు అనంతశాంతిని బడయుదురు.

(3) 'జ్యోతి' - సామాన్యులకు బాహ్యమునగల సూర్యచంద్రాదులే జ్యోతులు. అయినను, వానినిగూడ ప్రకాశింపజేయు జ్యోతి మఱియొకటికలదు (తస్యభాసాసర్వ మిదం విభాతి). అదియే ఆత్మ. సూర్యుని నేత్రము ప్రకాశింపజేయును. నేత్రమును బుద్ధి ప్రకాశింపజేయును. బుద్ధిని ఆత్మ ప్రకాశింపజేయును. అది జ్యోతిర్జ్యోతి, పరంజ్యోతి. మహనీయు లట్టి ఆత్మజ్యోతినే యాశ్రయించి శాశ్వత ప్రకాశస్వరూపులై వర్తించుదురు. జీవన్ముక్తులై వెలయుదురు.

ఈ ప్రకారము దృశ్యవ్యామోహమును వదలి, ఆత్మయే సుఖస్థానముగను, క్రీడాస్థలిగను, ప్రకాశక్షేత్రముగను గలవాడు నిరంతరము ఆత్మధ్యానపరాయణుడే యగుచు బ్రహ్మభూతుడై బ్రహ్మనిర్వాణమును (మోక్షమును) బడయుచున్నాడు.

ప్ర:– బ్రహ్మసాయుజ్యమును (మోక్షమును) ఎవడు పొందగల్గును ?

ఉ:– (1) బాహ్యసుఖములను వదలి ఆత్మయందే సుఖమును బొందువాడు.

(2) బాహ్యక్రీడలందాసక్తిలేక ఆత్మయందే క్రీడించువాడు.

(3) బాహ్యప్రకాశములందు దృష్టిలేక ఆత్మయందే ప్రకాశముగలవాడు బ్రహ్మనిర్వాణమును (మోక్షమును) బొందును.

అ॥ అట్లు బ్రహ్మసాక్షాత్కారమును బడసినవారి లక్షణములను రెండు శ్లోకముల ద్వారా వివరించి చెప్పుచున్నాడు –

25. లభన్తే బ్రహ్మనిర్వాణమృషయః క్షీణకల్మషాః
ఛిన్నద్వైధా యతాత్మానః సర్వభూతహితేరతాః.

టీక:– క్షీణకల్మషాః = పాపమును బోగొట్టుకొనినవారును, ఛిన్నద్వైధాః = సంశయములు లేనివారును, యతాత్మానః = స్వాధీనములైన ఇంద్రియ మనంబులుగలవారును, సర్వభూతహితే = సమస్త ప్రాణులయొక్క హితమందు, రతాః = ఆసక్తికలవారును (అగు), ఋషయః = ఋషులు (జ్ఞానులు), బ్రహ్మనిర్వాణమ్ = బ్రహ్మసాయుజ్యమును (మోక్షమును, బ్రహ్మానందమును), లభన్తే = పొందుచున్నారు.

తా:– పాపరహితులును, సంశయవర్జితులును, ఇంద్రియ మనంబులను స్వాధీనపఱచు కొనినవారును, సమస్తప్రాణులయొక్క క్షేమమందాసక్తి గలవారునగు ఋషులు (అతీంద్రియజ్ఞానులు) బ్రహ్మసాక్షాత్కారమును (మోక్షమును) బొందుచున్నారు.

వ్యాఖ్య:– బ్రహ్మసాయుజ్యరూపమోక్షము నెవరు పొందగలరో ఈశ్లోకమున ఇంకను వివరముగ చెప్పబడినది. ఋషులు మోక్షధామము నలంకరించెదరని యిచట పేర్కొనబడినది. ఋషులనగా నెవరు? 'హృషీకము'లను (ఇంద్రియములను) జయించి మనస్సును పరమాత్మయందు సంలగ్న మొనర్చువారే ఋషులు. ఋషిత్వమనునది ఒకానొక మహోన్నత పదవి. అది (బి.ఏ., ఎమ్.ఏ. ల వలె) ఒక 'డిగ్రీ' వంటిది. దానిని ప్రయత్నముచే సర్వులును పొందవచ్చును. నేడు అజ్ఞానిగా నున్నవాడు, సత్ప్రయత్నములచే రేపు ఋషికావచ్చును. విశ్వవిద్యాలయ డిగ్రీలకొఱకై 10, లేక 15 సంవత్సరములు విద్యార్థులు నిరంతరకృషి యెట్లు జరుపుచున్నారో, అట్లే ఈ ఋషిత్వము కొఱకున్ను కొంతకాలము అనవరతసాధన చేయవలెను. అట్లు సాధనయం దారితేరిన వాడిక సామాన్యమానవుడుగ నుండడు. ఋషిగా మారిపోవును. జగద్వంద్యుడై పరగును. వెయ్యేల, సాక్షాత్ భగవంతుడుగ మారిపోవును. (బ్రహ్మవిద్బ్రహ్మైవభవతి). ఆ సాధనలలో ముఖ్యములైనవి నాలు గిచట ప్రస్తావించబడినవి. – (1) పాపరాహిత్యము (2) సంశయములు, ద్వంద్వములు లేకుండుట (3) ఇంద్రియమనోనిగ్రహము (4) సర్వభూతదయ. ఇవి సాధకునకు అమూల్యములైనవి కాబట్టి వీనినిగుఱించి యొకింత యోచించవలసియున్నది.

(1) "పాపరాహిత్యము" – ప్రతిజీవియొక్క చిత్తమందు అనేక జన్మార్జిత పాపపంకిల ముండును. అది పరమార్థమార్గమున అడ్డుగోడవలె నిలిచియున్నది. పాపచిత్తమునందు ఆత్మజ్ఞానముదయించదు. కాబట్టి పుణ్యకార్యములచేతను, నిష్కామ కర్మాచరణముచేతను, భక్తిధ్యానాదులవలనను ఆ పాపమును బోగొట్టుకొని, వస్త్రమును ఉతికినట్లు చిత్తమును కల్మషరహితముగ గావించుకొనవలెను.

(2) "సంశయరహితత్వము" – సంశయములు, ద్వంద్వములు మున్నగు వానిని వివేకముయొక్క సహాయముచే పారద్రోలవలెను. 'ఛిద్యన్తే సర్వసంశయాః' అనునట్లు పరమార్థజ్ఞానముచే, తత్త్వవిచారణచే సర్వసంశయములను బోగొట్టుకొనవలెను.

(3) "ఇంద్రియ మనోనిగ్రహము" – దృశ్యవస్తువులపైకి పరుగిడు ఇంద్రియములు, మనస్సు మోక్షమునకు గొప్ప అవరోధములుగ నుండును. కావున వివేక, వైరాగ్యాదులచే వానిని చక్కగ స్వాధీనపఱచుకొని ఆత్మయందు స్థాపితమొనర్చవలెను. ఇంద్రియజయము లేకుండ మోక్షమార్గమున ఒక్క అడుగైనను ఎవరును ముందునకు వేయలేరు. చెడుగుఱ్ఱములుగల రథము గమ్యస్థానము నెట్లు చేరలేదో అట్లే సంయమ మొనర్పబడని ఇంద్రియములుగల మనుజుడున్ను ముక్తిధామమును జేరజాలడు. కాబట్టి వానిని తన అదుపులోనుంచుకొనవలెను.

(4) "సర్వభూతదయ" – 'సర్వభూతహితేరతాః' అను వాక్యము, దాని భావము, గీత యందు పెక్కుచోట్ల కానంబడుచున్నది. ఇది అనుష్ఠానవేదాంతసూత్రము. 'అంతయు బ్రహ్మమే' అనునది సిద్ధాంతము. 'సర్వభూతదయ' అనునది ఆ సిద్ధాంతముయొక్క ఆచరణరూపము. ఒక ప్రాణిని దూషించుచు, ద్వేషించుచున్నవాడెన్నటికిని సర్వాత్మ భావము కలవాడు కానేరడు. 'అంతయు ఆత్మ' యను భావము జీర్ణమైనవాడొక్క ప్రాణికైనను అపకారముచేయడు. చేయజాలడు. హితమునే చేయును. ఏలయనగా విశ్వమంతయును ఆత్మరూపముగ (తనరూపముగ) గాంచువాడు ఒక ప్రాణికి అపకారము

చేసినచో తనకుతాను అపకారము చేసికొనినట్లేయగును. కావున, సర్వాత్మభావనగల వానియం దెల్లపుడును సర్వభూతదయ తొణికిసలాడుచుండును. ఒకడు ఆత్మజ్ఞాని అగునో కాదో తేల్చి చెప్పుట కిదియొక చక్కని గుఱుతు. ధ్యానానుష్ఠానములు మందు వంటివని చెప్పినచో, సర్వభూతదయ పథ్యము వంటిదని చెప్పవచ్చును. మందుతిని పథ్యము సరిగలేనిచో రోగము నయముకానట్లు, భగవద్ధ్యానము చేయుచు భూతదయ, జీవకారుణ్యములేనిచో ఆ ధ్యానము సక్రమపద్ధతిలో లేదు గనుక భవరోగము దానిచే ఉన్మూలనము కానేరదు. ఇచట 'సర్వభూతహితేరతాః' అని చెప్పుటచే ఏ ఒకానొక ప్రాణిపై దయచూపిన చాలదనియు సమస్త ప్రాణికోట్లపై కరుణగలిగి వానిక్షేమమునకై యత్నించవలెనని సూచితమగుచున్నది.

ఈ ప్రకారముగ పై నాలుగులక్షణములు గలిగి ఋషియై విలసిల్లువాడు బ్రహ్మనిర్వాణరూప మోక్షమును బడయగల్గుచున్నాడు.

ప్ర:— బ్రహ్మసాక్షాత్కారమును (మోక్షమును) ఎవరు పొందగల్గుదురు?

ఉ:— (1) పాపము నశించినవారు (2) సంశయములు, ద్వంద్వములు తొలగినవారు (3) ఇంద్రియనిగ్రహముకలవారు (4) సర్వభూతహితమాచరించువారు, బ్రహ్మసాయుజ్యము (మోక్షము) నొందగలరు.

ప్ర:— ఋషులనగా నెవరు?

ఉ:— పైన దెల్పిన నాలుగు సుగుణములు కలవారు

26. కామక్రోధవియుక్తానాం యతీనాం యతచేతసామ్
అభితో బ్రహ్మనిర్వాణం వర్తతే విదితాత్మనామ్.

టీక:— కామక్రోధవియుక్తానామ్ = కామక్రోధములచే విడువబడినవారును, యతచేతసామ్ = నిగ్రహింపబడిన చిత్తముగలవారును (మనోనిగ్రహము గలవారును), విదితాత్మనామ్ = ఆత్మతత్త్వము నెఱిగినవారును (అగు), యతీనామ్ = యత్నశీలురకు, బ్రహ్మనిర్వాణమ్ = బ్రహ్మసాయుజ్యము (మోక్షము, బ్రహ్మానందము), అభితః = అంతటను (దేహమున్నపుడును, లేనపుడును, సర్వత్ర), వర్తతే = ఉన్నది.

తా:— కామక్రోధాదులు లేనివారును, మనోనిగ్రహము కలవారును, ఆత్మతత్త్వము నెఱిగినవారునగు యత్నశీలురకు బ్రహ్మసాయుజ్యము (మోక్షము, బ్రహ్మానందము) అంతటను (శరీరమున్నపుడును, లేనపుడును, సర్వత్ర) వెలయుచునేయున్నది.

వ్యాఖ్య:— మోక్ష మెచటనున్నది? దాని నెవరు పొందగలరు? అను ప్రశ్నల కిచట సమాధానము చెప్పబడినది -

(1) కామక్రోధములు తొలగుట (వాసనాక్షయము).

(2) చిత్తము స్వాధీనమందుండుట (మనోనాశము).

(3) ఆత్మ నెఱుగుట (తత్త్వజ్ఞానము).

అను మూడు సల్లక్షణములు గలవారి చుట్టును మోక్షము ఎల్లపుడు విరాజమానమైయే యుండునని వచింపబడినది. అనగా వేదాంతశాస్త్రములందు తరచు చెప్పబడు వాసనాక్షయ, మనోనాశ, తత్త్వజ్ఞానములను ప్రముఖ సాధనత్రయముగలవా డెల్లప్పుడు మోక్షరూపుడే అయియుండునని భావము. ఈ మూడు సాధనలనుగూర్చి గీతయందు భగవానుడు పలుచోట్ల ప్రసంగించుచువచ్చిరి. ఇందు తత్త్వజ్ఞానముయొక్క సహాయముచే కామాది వాసనాక్షయముకాగా, మనోనాశము దానియంతటనదియే సిద్ధించుచుండును. ఈ మూడు సాధనలును ఒకదానికొకటి పెనవేసికొనియుండి, విడదీయుటకు వీలు లేనందుచే, మూడిటిని ఏకకాలముననే సాధించవలయునని శాస్త్రములుచెప్పుచున్నవి. ప్రయత్నశీలురకే మోక్షము లభించునుగాని సోమరులకుగాదు. ఈ తత్త్వమును తెలుపుటకే కాబోలు 'యతీనాం' అను పద మిచట ప్రయోగింపబడినది. యతులనగా యత్నశీలురని అర్థము. 'ఉద్యోగినం పురుషసింహ ముపైతి లక్ష్మీః' - అనునట్లు ప్రయత్నశీలురనే లక్ష్మి వరించును. ధనలక్ష్మిగాని, మోక్షలక్ష్మిగాని. కాబట్టి భగవంతునిపై, సద్గురువులపై, సచ్ఛాస్త్రములపై పూర్ణవిశ్వాసముంచి సాధనచేయుచు రావలెను. మోక్షప్రాప్తికై పైన దెల్పిన మూడుసాధనలను ఓపికతో ననుష్ఠించవలెను.

ఇందు మొదటిసాధన కామాది పరిత్యాగము. ఆత్మస్వరూపమును గూర్చిన మననముచేతను, దృశ్యము యొక్క మిథ్యాత్వభావనాదార్ఢ్యముచేతను కామక్రోధాదిదుర్గుణములు తొలగగలవు. (2) రెండవది మనోనిగ్రహము. మనస్సు స్వాధీనపడవలెనని‌న, దానియందలి రజోగుణ, తమోగుణములు ముందు నశింపవలెను. ఇనుము గట్టిగా నున్నపుడు దానినెవరును వంచలేరు. అగ్నియందు సంతప్తమై మెత్తబడినపుడు మాత్రమే వంచగలరు. అట్లే జ్ఞానాగ్నిచే చిత్తమును బాగుగ పుటమొనర్చి పాపములను, రజస్తమములను దూరీకరించవలెను. అపుడే అది స్వాధీనపడగలదు. ఈ సంసారచక్రమునకంతటికిని కీలకము (నాభి) చిత్తమే అయియున్నది. చిత్తము కదలిన, జగత్తు కదులును. చిత్తము శమించిన జగత్తు శమించును. ఆ చిత్తమును జయించుటకు సర్వోత్తమ ఉపాయము దానికంటె పైననున్నట్టి ఆత్మను పట్టుకొనుటయే. 'ఏవంబుద్ధేః పరం బుద్ధ్వా' అనునట్లు ఆత్మయందలి నిలుకడచే చిత్తము, ఇంద్రియములు సులభముగ వశీకృతములగును. (3) ఇక మూడవసాధన ఆత్మజ్ఞానము. ఆత్మస్వరూపమెట్టిదో తెలిసికొని దానినే నిరంతరము మననము చేయుచుండవలెను. తాను శరీరము, ఇంద్రియములు, మనస్సు, బుద్ధి కాదనియు, వానియన్నింటికిని సాక్షిగానుండు ఆత్మయనియు, ప్రజ్ఞయనియు తెలిసికొని అట్టి సాక్షిస్థితియందు నిలుకడకలిగియుండుటను అభ్యసించవలెను. తాను నశించువాడు కాదనియు, నశించునది పంచభూతాత్మకమగు దేహమేయనియు, దృశ్యమంతయు వికారమొందునదియనియు, తాను నిర్వికారుడననియు చింతనజేయవలెను. ఇదియే తత్త్వజ్ఞానాభ్యాసము.

ఈ ప్రకారముగ పై మూడుసాధనలను చక్కగ నాచరించినవారు కృతకృత్యులగుదురు. మోక్షము (బ్రహ్మనిర్వాణము) వారిచుట్టును మెలగుచుండును. వారు సాక్షాత్ మోక్షస్వరూపులే, బ్రహ్మస్వరూపులేయగుదురు. మోక్షము ఎచటనో ఆకాశముననో, పాతాళముననో కలదని భావించువారి ఆశయముల నీశ్లోకము ద్వారా భగవానుడు ఛిన్నమొనర్చి నిర్మలచిత్తునియొద్దనే మోక్షము సదా భాసిల్లుచుండునని వచించిరి.

ప్ర:— బ్రహ్మనిర్వాణమును (మోక్షమును) ఎవరు బొందగలరు?

ఉ:— (1) కామక్రోధాదులు తొలగినవారు (2) చిత్తము స్వాధీనమందు కలవారు (3) ఆత్మ నెఱిగిన వారు మాత్రము పొందగలరు.

ప్ర:- మోక్షస్థానమును సోమరులు అందుకొనగలరా?

ఉ:- లేదు. యత్నశీలురు మాత్రము చేరుకొనగలరు.

ప్ర:- మోక్ష మెచట నున్నది?

ఉ:- పైన దెల్పిన సల్లక్షణములుగలవా రెచటనుందురో, వారి చుట్టును మోక్షముండును. కావున మోక్షమునకై మఱియొకచోటికి బోనవసరము లేదు. తన చిత్తమును శుద్ధమొనర్చుకొనినచో మోక్షమచటికే వచ్చి చేరును.

అ|| ధ్యానపద్ధతిని వివరించుచు ఆత్మధ్యానపరాయణుడు సదా ముక్తుడేయని వచించుచున్నాడు -

27. స్పర్శాన్ కృత్వా బహిర్బాహ్యాంశ్చక్షుశ్చైవాన్తరే భ్రువోః
ప్రాణాపానౌ సమౌ కృత్వా నాసాభ్యన్తరచారిణౌ.

28. యతేన్ద్రియమనోబుద్ధిర్మునిర్మోక్షపరాయణః
విగతేచ్ఛాభయక్రోధో యస్సదాముక్త ఏవ సః.

టీక:- యః = ఎవడు, బాహ్యాన్ స్పర్శాన్ = వెలుపలనున్న శబ్దస్పర్శాది విషయములను, బహిః కృత్వా = వెలుపలికే నెట్టివైచి, చక్షుః = చూపును, భ్రువోః అన్తరే ఏవ = భ్రూమధ్యముననే (కనుబొమ్మల నడుమనే), (కృత్వా = నిలిపి), నాసాభ్యన్తరచారిణౌ = ముక్కు లోపలనే సంచరించునట్టి, ప్రాణాపానౌ = ప్రాణాపానవాయువులను, సమౌ చ కృత్వా = సమముగ జేసి, యతేంద్రియమనోబుద్ధిః = స్వాధీనపఱచుకొనబడిన ఇంద్రియములు, మనస్సు, బుద్ధి గలవాడై, విగతేచ్ఛాభయక్రోధః = కోరిక, భయము, కోపము - వీనిని విడిచినవాడై, మోక్షపరాయణః = మోక్షాసక్తుడై, మునిః = (ఆత్మ) మననశీలుడై, (వర్తతే = ఉండునో), సః = అతడు, సదా = ఎల్లపుడును, ముక్తః ఏవ = ముక్తుడేయగును.

తా:- ఎవడు వెలుపలనున్న శబ్దస్పర్శాది విషయములను వెలుపలికే నెట్టివైచి (లోన ప్రవేశింపనీయక) చూపును భ్రూమధ్యమున నిలిపి, నాసికాపుటములందు సంచరించు ప్రాణాపానవాయువులను సమముగజేసి, ఇంద్రియ మనోబుద్ధులను నిగ్రహించి ఇచ్ఛా భయ క్రోధములు లేనివాడై, మోక్షాసక్తుడై (ఆత్మ) మననశీలుడై యుండునో అట్టివాడెల్లప్పుడును ముక్తుడే యగును.

వ్యాఖ్య:- "స్పర్శాన్ కృత్వా బహిర్బాహ్యాన్" - శబ్దాది విషయములయొక్క క్షేత్రము బహిఃప్రపంచము. జీవుని అంతరక్షేత్రమగు హృదయమున ప్రవేశించుటకు వానికేమి హక్కుగలదు? అని విజ్ఞుడు యోచించి 'అవి యెచటనున్నవో అచటనే యుండుగాక' అని నిశ్చయించి, బాహ్యవిషయములను లోనికిరానీయక, ఒకవేళ వచ్చినచో ప్రయత్నపూర్వకముగ బయటకు గెంటివైచును. అవివేకియో వానిని స్వేచ్ఛగ లోనికి రానిచ్చును. తత్ఫలితముగ విషయలోలుడై సంసారగర్తమున పడిపోవుచున్నాడు. కాబట్టి వివేకి ఇంద్రియద్వారములకడ, మనోద్వారములకడ, 'ఫారా' ఏర్పాటుచేసి "లోనికిపోగూడదు" (No admision) - అని విషయముల నాదేశించుచు దృశ్యరూప అన్యరాష్ట్రమందుండు ఇంద్రియార్థములను హృదయసామ్రాజ్యములోనికి రానీయక సదా జాగరూకుడై యుండును.

"చక్షుశ్చైవాన్తరే(భ్రువోః" - ఈ ప్రకారముగ శబ్దాదిబాహ్యవిషయములను నిరోధించి, ధ్యాననిష్ఠుడు దృష్టిని భ్రూమధ్యమున నిలుపును. దీనినే ఖేచరీముద్ర యందురు. ధ్యానము చేయువాడు కండ్లు తెఱచియుంచినచో చుట్టునున్న వస్తువులు కానంబడుట వలన చిత్తమునకు విక్షేపము కలుగును. కండ్లు మూసికొనినచో నిద్రలో (తమస్సులో) పడిపోవు ప్రమాదము కలదు. కనుకనే యాతడు మధ్యమార్గమును జేబట్టి నిమీలితనేత్రుడై భ్రూమధ్యమున దృష్టిని నిలిపి ధ్యానించుచుండును. భ్రూమధ్యమనగా రెండు కనుబొమ్మల నడుమ యని అర్థము. అచ్చోట ఆజ్ఞాచక్రము కలదు. నేత్రములకు అతిసమీపమున నుండుటబట్టి భ్రూమధ్యస్థానమున దృష్టిని నిలిపి ధ్యానించుట సాధకునకు చాల అనుకూలముగ నుండును. అయినను కొందఱు నాసికాగ్రమున, కొందఱు హృదయస్థానమున, మఱికొందఱు సహస్రారమున గూడ దృష్టిని నిలిపి ధ్యానించుచుందురు. ఎవరికెట్లు అనుకూలమో అట్లు చేసికొనవచ్చును. చిత్తము బహిర్ముఖముగ చెదరకుండుటయే ప్రధానము.

"ప్రాణాపానౌ సమౌకృత్వా" - సామాన్యముగ జనులందు ప్రాణాపానవాయువులు సమముగ ప్రవహించకుండును. ప్రాణాయామాభ్యాసముచే వానిని క్రమరీతిని బోవులాగున చేయుట ఆరోగ్యమునకు, చిత్తైకాగ్రతకుకూడ అవసరము. కనుకనే ప్రాణాయామమనునది అష్టాంగయోగమునం దొకానొక భాగముగ జేర్చబడినది. ప్రాణమునకు, మనస్సునకును అత్యంత సన్నిహితసంబంధము కలదు. ఒకదానిని నిరోధించిన, మఱియొకటి నిరుద్ధమగును. కావున అతిసూక్ష్మమగు మనస్సును నిగ్రహించుటయందు కొంతసహాయకారిగ నుండుటకై ప్రాణాయామమును శాస్త్రములందు విధించిరి. ప్రాణాపానములను సమముగ ప్రపహింపజేయుటచే మనస్సున్ను చపలత్వమును వీడి ఏకాగ్రతను బొందగలదు.

"యతేన్ద్రియమనోబుద్ధిః" - ఇంద్రియములు, మనస్సు, బుద్ధి - వీనినన్నింటిని సాధకుడు తనయొక్క అదుపులో నుంచుకొనవలెను. అవి చెప్పినట్లు తానాడరాదు. తాను చెప్పినట్లు అవి నడుచుకొనవలెను. ఇదియే ఇంద్రియనిగ్రహము. అజ్ఞాని వానికి దాసానుదాసుడై ప్రవర్తించును. జ్ఞాని వానిని నిగ్రహించి తనవశమందుంచుకొనును. వాస్తవముగ తాను వానియన్నింటికి పైనున్న ఆత్మయేకాని, లోబడియున్న వస్తువు కాదు. ఈసత్యమెఱిగి అభ్యాసవైరాగ్య విచారణాదులద్వారా ఇంద్రియ మనంబులను స్వాధీనపఱచుకొనవలెను.

"మోక్షపరాయణః"- అజ్ఞానులు భోగపరాయణులై యుందురు. ముముక్షువులు మోక్షపరాయణులైవర్తించుదురు. కైవల్యప్రాప్తికి తీవ్రముముక్షుత్వము అత్యవసరము. మోక్షముకొఱకై పరితపించువారికే మోక్షలక్ష్మి సంప్రాప్తించును. 'ఎపుడు నేను బంధమునుండి విడివడుదునా, ఎపుడు జననమరణరహితమగు శాశ్వతపదవి నాకు సంప్రాప్తించునా' యని తీవ్రఆవేదనతో పరితపించువానికి ముక్తి దరిదాపుననేయుండును. భగవంతునిదర్శనము కాలేదేయని రాత్రింబగళ్లు విలపించుచు కన్నీరు ధారధారగ ప్రవహింపజేసి దైవాయత్తచిత్తులై మెలగు మహనీయు లెందఱినిగూర్చియో మనము చరిత్రయందు వినియున్నాముకదా! వారే మోక్షపరాయణులు. అట్టివారు ముక్తిసాధనములను అతిశ్రద్ధాభక్తులతో నాచరించుచుందురు.

"విగతేచ్ఛాభయక్రోధః" - కామాది దుర్వాసనారాహిత్యమునుగూర్చి యిదివఱకెన్నియోసార్లు భగవానుడు హెచ్చరించియుండిరి. ఇంకను ముమ్ముందును చాలసార్లు చెప్పబోవును. వాని నిర్మూలనము

హృదయశుద్ధికి, ఆత్మజ్ఞానోదయమునకు అత్యావశ్యకముగనుక పదేపదే వానినిగూర్చి చెప్పుటకు కారణమైనది. కామము, క్రోధము, భయము - ఈ మూడును దుర్గుణసంఘమునకు నాయకులు, నాయకులను జయించినచో తక్కినవారు తృటిలో స్వాధీనపడగలరు. ఈ మూడు దుర్గుణములు హృదయమును వదలిపోయినచో, పాచిలేని సరోవరమువలెను, దుమ్ముతొలగిన అద్దమువలెను, మసితుడిచిన చిమ్నీవలెను హృదయము నిర్మలమై భాసించును. నిర్మలహృదయముననే జ్ఞానభాస్కరుడుదయించును.

మునిః = మననశీలుడై యుండువాడు.

"సదాముక్తః" - అని చెప్పుటవలన పైనదెలిపిన సద్గుణములచే విరాజితుడగువాడు, ఎల్లపుడును ముక్తుడే అయియుండుననిభావము. మోక్షమునకై మఱియొక లోకమునకు పోనవసరములేదు. మఱియొక దేహమును ధరింపనవసరము లేదు. ఎప్పుడో కలుగునని దిగులును పొందనక్కరలేదు. ఈ సాధనలయం దారితేరిన మఱుక్షణమే మనుజుడు ముక్తుడై చెన్నొందునని భగవానుడిచట అభయ మొసంగిరి.

ప్ర:- మోక్షప్రాప్తికి ఉపాయములెవ్వి?

ఉ:- (1) శబ్దాది విషయత్యాగము (2) ఏకాగ్రధ్యానము (3) ప్రాణాయామము (4) ఇంద్రియ మనోబుద్ధుల నిగ్రహము (5) మననశీలత్వము (6) మోక్షపరాయణత్వము (7) కామక్రోధ భయరాహిత్యము.

అ॥ మోక్షప్రాప్తికి భక్తిరూప సులభోపాయమును వచించుచున్నాడు -

29. భోక్తారం యజ్ఞతపసాం సర్వలోకమహేశ్వరమ్
సుహృదం సర్వభూతానాం జ్ఞాత్వా మాం శాన్తిమృచ్ఛతి.

టీక:- యజ్ఞతపసామ్ = యజ్ఞములకు, తపస్సులకు, భోక్తారమ్ = భోక్త (అనుభవించువాడు) గను, సర్వలోకమహేశ్వరమ్ = సమస్తలోకములకు ఈశ్వరునిగను (నియామకుడు, ప్రభువుగను), సర్వభూతానామ్ = సమస్తప్రాణులకు, సుహృదమ్ = ప్రతిఫలముకోరక హితమొనర్చువానిగను, మామ్ = నన్ను, జ్ఞాత్వా = ఎఱిగి (మనుజుడు), శాన్తిమ్ = శాంతిని, ఋచ్ఛతి = పొందుచున్నాడు.

తా:- యజ్ఞములయొక్కయు, తపస్సులయొక్కయుభోక్త (ఫలము లనుభవించువాడు) గను, సమస్తలోకములయొక్క ఈశ్వరుడు (ప్రభువు, శాసకుడు) గను, సమస్తప్రాణుల యొక్క హితకారిగను, నన్నెఱిగి మనుజుడు శాంతిని బొందుచున్నాడు.

వ్యాఖ్య:- శాంతిని సాధించుట ఎట్లు? దుఃఖనివృత్తి, పరమశాంతిరూప మోక్ష మెట్లుకలుగును? అను ప్రశ్నల కిచట సమాధానము చెప్పబడుచున్నది. ఎవడు భగవంతుని (ఆత్మను) తెలిసికొనునో, అతడే శాంతినొందునని వచింపబడినది. అయితే ఆ భగవంతు డెట్టివాడు? అతని లక్షణములు కొన్ని యిచట పేర్కొనబడినవి - (1) సమస్తయజ్ఞములయొక్కయు, తపస్సులయొక్కయు ఫలముల ననుభవించువాడు. పరమాత్మ చరాచర ప్రాణికోట్లయందంతటను వ్యాపించియుండుటవలన, సమస్తపుణ్యకార్యములయొక్క, ధర్మకార్యములయొక్క కర్తయు, ఫలభోక్తయు అతడే అయియున్నాడు. (2) మఱియు అతడు సమస్త జగంబులకును ప్రభువు, శాసకుడు, నియామకుడు. ఒకలోకమునకుగాదు 'సర్వలోకములకు'. అతను

ఈశ్వరుడేకాదు; 'మహేశ్వరుడు', అతనిని మించి మఱియొకడు లేనేలేడని యర్థము. (3) ఈ ప్రకారముగ సర్వలోకములకు నియామకుడైనప్పటికిని అతని హృదయము అతికోమలమైయుండును. ఏలయనిన సమస్తప్రాణికోట్లకును అతడు పరమమిత్రుడు, ఉపకారి, హితకారి, 'సుహృత్తు'. (ప్రతిఫలము కోరక సహాయపడువానిని 'సుహృత్తు' అందురు). 'సర్వభూతానామ్' అని చెప్పుటవలన ఒకరికిగాదు, కొందఱికిగాదు, సమస్తప్రాణులకును మేలొనర్చుటయందు అతడు బద్ధకంకణుడైయున్నాడనిభావము. జీవులను ఈ సంసారదుఃఖసాగరమునుండి ఉద్ధరించి తరింపజేయుటకై ఈ గీతాజ్ఞానమును లోకమునకు ప్రసాదించుటయే వారి పరమ వాత్సల్యమునకు, సహృదయతకు తార్కాణము. మఱియు వేదశాస్త్రములను సృష్టించి జనులకు మహోపకారము గావించెను. 'తేషామహంసముద్ధర్తా' అనునట్లు భక్తులను కాపాడుటకు అతడు సంసిద్ధుడైయేయున్నాడు. ఈ దేహరచననుగాని, ప్రపంచరచననుగాని చక్కగ వివేచించి చూచినచో ఆ భగవానుని దయాళుత్వము పదపదమునందును గోచరముకాగలదు. ఇట్టి లక్షణములు పరమాత్మ గలిగియుండునని యిచట తెలుపబడినది.

ఈ ప్రకారమగు భగవానుని మహిమను ఎఱుగువాడు ఊరకనుండక అనవరతము వారినే ధ్యానించుచు, భక్తితో సేవించుచుండును గావున తత్ఫలితముగ నాతడు పరమశాంతిని బొందును. 'తేషాం శాన్తి శ్శాశ్వతీ నేతరేషామ్' - ఆ పరమాత్మను తెలిసికొనినవారికే శాశ్వతమగు శాంతి లభించునుగాని తదితరులకు కాదని ఉపనిషత్తులున్ను ఉద్ఘోషించుచున్నవి. ప్రతివారును శాంతిని, సుఖమునే కోరుచున్నారు. అట్టి శాంతి లాభమునకు శ్రీకృష్ణపరమాత్మ యిచట చక్కటి ఉపాయమును సెలవిచ్చియున్నారు. దానిని గ్రహించి, అనగా భగవత్తత్త్వమునెఱిగి ప్రతివారును శాంతిని బడయవలయును. పరమాత్మ సర్వలోకైక ప్రభువని తెలిసికొని వారిని ధ్యానించుటయే శాంతికి రాజమార్గము. భక్తియే శాంతికి బాట. 'జ్ఞాత్వా ' అని చెప్పుటవలన ముందుగ భగవంతుని స్వరూపమును, భగవత్తత్త్వమును చక్కగ తెలిసికొనవలెనని భావము. అపుడే ధ్యేయవస్తువగు ఆ పరమాత్మయందు భక్తి లెస్సగ కుదురును. ఒకానొక వస్తువుయొక్క మహిమ యిట్టిదని తెలియనిదే దానిమీది విశ్వాసము కలుగదు గదా!

సామాన్యముగ లోకములో నొకచిన్న అధికారి తమగ్రామమునకు వచ్చినచో జనులాతనినెంతయో ఆదరించి గౌరవించుదురు. ఒక రాజువచ్చినచో ఇంకను ఎక్కువగ గౌరవించుదురు. కాని రారాజై, చక్రవర్తులకు చక్రవర్తియై, సమస్తబ్రహ్మాండములకు నియంతయైనట్టి సర్వేశ్వరుడు చెంతనే యున్నప్పటికిని కొందఱి జనులకు వారిపై విశ్వాసములేకుండుట అత్యంతశోచనీయము. ఇట్టి దైవవిశ్వాసరాహిత్యమే జీవుని పతనమునకు, అశాంతికి ప్రధానహేతువు. కాబట్టి భగవానుని మహిమను గుర్తెఱిగి భక్తితో నిరతము వారిని సేవించుటయే, ధ్యానించుటయే శాంతికి, సుఖమునకు, జన్మరాహిత్యమునకు ఏకైకమార్గము. ఈ సత్యమునే ఈశ్లోకము నిరూపించుచున్నది.

ఇంతదనుక ఈ అధ్యాయమున ఇంద్రియనిగ్రహ, తత్త్వవిచారణాద్యనేక సాధనలు చెప్పబడినప్పటికిని అధ్యాయాంతమున భక్తిమార్గ ముపదేశించుటవలన, ప్రతివారును అత్యంత సులభమైనట్టి ఆ భక్తిని మొట్టమొదట జేబట్టి భగవత్కృపచే క్రమముగ అధ్యాత్మమార్గమున వికాసమునొంది తుదకు భగవదైక్యముచే పరమశాంతిని బడయగలరని స్పష్టమగుచున్నది.

ప్ర:— శాంతిని బొందుటకు మార్గమేది?

ఉ:– భగవంతుని స్వరూపమును చక్కగ తెలిసికొని, భక్తితో నతని నారాధించుటయే, ధ్యానించుటయే శాంతికిమార్గము.

ప్ర:– భగవంతునియొక్క స్వరూపమెట్టిది? ఆతడెట్టివాడు?

ఉ:– అతడు (1) సమస్తయజ్ఞములకు, తపస్సులకు భోక్త (2) సమస్తలోకములకు ప్రభువు, నియంత (3) సర్వజీవులకు ఆప్తమిత్రుడు, హితకారి.

ఓమ్

ఇతి శ్రీమద్భగవద్గీతాసూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే

శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే కర్మసన్న్యాసయోగోనామ

పఞ్చమోఽధ్యాయః

ఇది ఉపనిషత్ప్రతిపాదకమును, బ్రహ్మవిద్యయు, యోగశాస్త్రమును,

శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదమునగు శ్రీ భగవద్గీతలందు కర్మసన్న్యాసయోగమను

ఐదవ అధ్యాయము

ఓమ్ తత్ సత్

ఓం

శ్రీ భగవద్గీత

అథ షష్ఠోఽధ్యాయః

ఆఱవ అధ్యాయము

ఆత్మసంయమయోగః

ఆత్మ సంయమయోగము

ఈ అధ్యాయము యొక్క పేరు :-

ఈ అధ్యాయమునకు ఆత్మసంయమయోగము అనిపేరు. దీనినే ధ్యానయోగమనియు చెప్పుదురు. ఇచట 'ఆత్మ' అను పదమునకు శరీరము, ఇంద్రియములు, మనస్సు, బుద్ధి - ఇవియన్నియునని యర్థము. వానియన్నింటియొక్క నిగ్రహ మెట్లు సాధించవలెనో ఆ పద్ధతులన్నియు చక్కగ ఈ అధ్యాయమున బోధింపబడుటచే దీనికి ఆత్మ సంయమయోగమని పేరువచ్చినది.

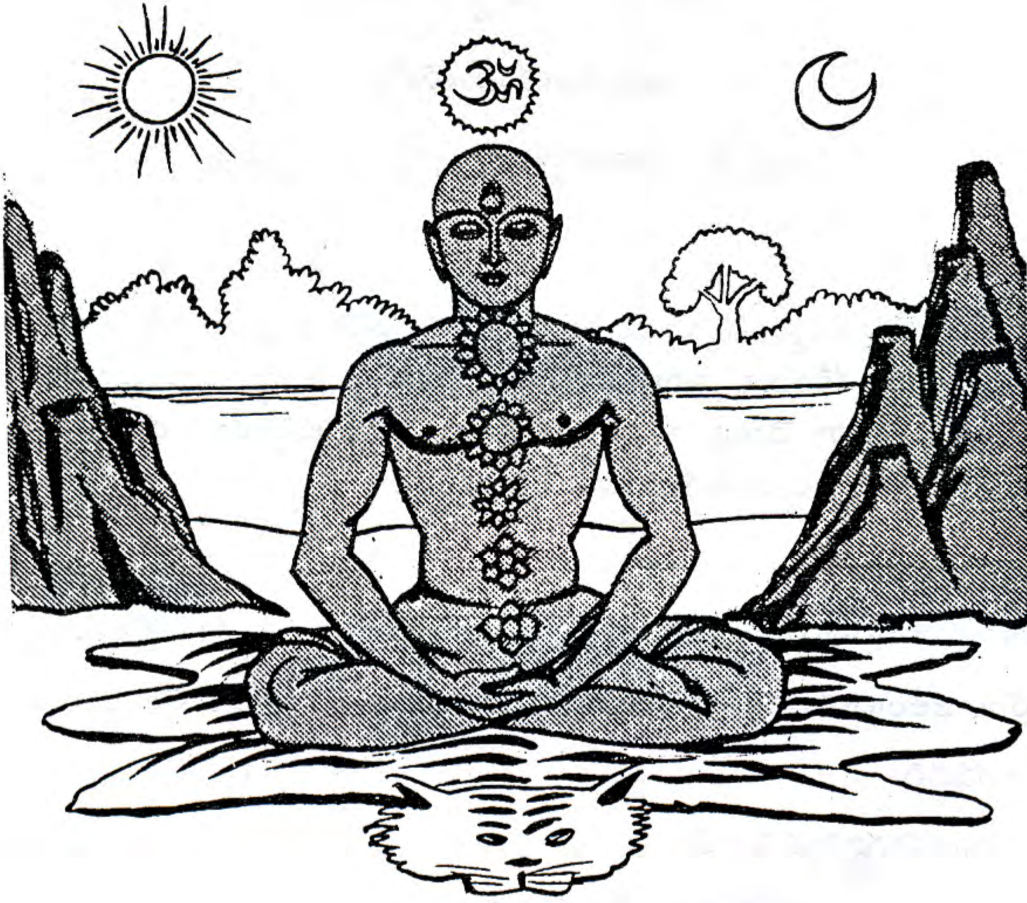
ఈ అధ్యాయమందలి ప్రధాన విషయములు :-

నిష్కామకర్మయోగప్రస్తావన, యోగారూఢుని లక్షణములు -	(1వ శ్లో॥ నుండి 4వ శ్లో॥ వఱకు)
ఆత్మోద్ధరణ, జితేంద్రియుడగు జ్ఞానియొక్క స్వభావము -	(5 వ శ్లో॥ నుండి 10 వ శ్లో॥ వఱకు)
ధ్యానయోగపద్ధతి -	(11వ శ్లో॥ నుండి 32 వ శ్లో॥ వఱకు)
మనోనిగ్రహమునుగూర్చిన విచారణ -	(33 శ్లో॥ నుండి 36వ శ్లో॥ వఱకు)
యోగభ్రష్టుని సద్గతి, ధ్యానయోగముయొక్క మహిమ -	(37 వ శ్లో॥ నుండి 47 వ శ్లో॥ వఱకు)

పూర్వాధ్యాయముతో ఈ అధ్యాయమునకు గల సంబంధము :-

5 వ అధ్యాయ ప్రారంభమున కర్మసన్న్యాసము (జ్ఞానయోగము) గొప్పదా, కర్మయోగము గొప్పదా యను అర్జునుని ప్రశ్నను పురస్కరించుకొని శ్రీకృష్ణపరమాత్మ రెండును గొప్పవే యనియు, అయినను సాధకులకు మొట్టమొదట కర్మయోగమే సులభసాధ్యమగుటబట్టి శ్రేయస్కరమనియు నుడువుచు, ఆ రెండుమార్గములనుగూర్చి క్షుణ్ణముగ విచారణసలిపి తుట్టతుదకు ఆ రెండింటికి సహాయభూతముగ నుండునట్టి ధ్యానయోగము (ఆత్మసంయమయోగము) ను ఒకింత ప్రస్తావించిరి. కాని దానినిగూర్చి అచట వివరముగ తెలుపలేదు. అందుచే ఈ 6వ అధ్యాయమును పూర్తిగ ఆ ధ్యానయోగము (ఆత్మసంయమ యోగము) ను లెస్సగ వర్ణింపదలంచినవారై గీతాచార్యులు ప్రప్రథమమున నిష్కామకర్మయోగమును గూర్చి ఒకటి రెండ మాటలను జెప్పదలంచి ఇవ్విధముగ అధ్యాయమును ఆరంభించుచున్నారు -

ఆత్మసంయమ యోగము

యోగీ యుఞ్జీత సతతమాత్మానం రహసి స్థితః
ఏకాకీ యతచిత్తాత్మా నిరాశీరపరిగ్రహః. **(6 -10)**

(ధ్యానయోగమునభ్యసించు) యోగి ఏకాంతప్రదేశమున ఒంటరిగ నున్నవాడై మనస్సును, దేహేంద్రియములను స్వాధీనమొనర్చుకొని, ఆశలేనివాడై, ఒరులనుండి యేమియు స్వీకరింపక ఎల్లప్పుడును మనస్సును ఆత్మయందే నెలకొల్పుచుండవలెను (లయమొనర్చుచుండవలెను).

శ్రీ భగవానువాచ :-

1. అనాశ్రితః కర్మఫలం కార్యం కర్మ కరోతి యః
స సన్న్యాసీ చ యోగీ చ న నిరగ్నిర్నచాక్రియః.

శ్రీ భగవానువాచ = శ్రీ భగవంతుడు చెప్పుచున్నాడు -

టీక:- యః= ఎవడు, కర్మఫలమ్= కర్మలయొక్క ఫలమును, అనాశ్రితః= అపేక్షింపనివాడై, కార్యమ్ = చేయవలసిన, కర్మ= కర్మమును, కరోతి= చేయుచున్నాడో, సః= అతడు, సన్న్యాసీ= సన్న్యాసియును, యోగీ చ= యోగియును, (భవతి= అగుచున్నాడు), నిరగ్నిః= అగ్నిహోత్రమును వదలినవాడు, న = కాడు, అక్రియః చ = కర్మలను విడచినవాడును, న = (సన్న్యాసియు, యోగియు) కాడు.

తా:- శ్రీ భగవంతుడు చెప్పెను - ఎవడు చేయవలసినకర్మలను ఫలాపేక్ష లేకుండ చేయునో ఆతడే సన్న్యాసియు, యోగియు నగును. అంతియేకాని అగ్నిహోత్రమును వదలినవాడుకాని, కర్మలను విడిచినవాడుకాని సన్న్యాసియు, యోగియు ఎన్నటికిని కానేరడు.

వ్యాఖ్య:- సన్న్యాసియనగా కొందఱు అగ్నిహోత్రమును త్యజించినవాడనియు, కాషాయాంబరములను ధరించినవాడనియు మాత్రమే తలంచుచుందురు. మఱికొందఱు యోగియనగా కర్మలన్నిటిని విడిచిపెట్టి ఏకాంతమున ఏ కొండగుహలోనే యుండువాడని భావించుదురు. కాని ఇవన్నియు బాహ్యచిహ్నములు. ఇంతమాత్రముచేత ఎవరును సన్న్యాసులనిగాని, యోగులనికాని చెప్పదగరు. లోనివాసనలు నశించవలెను. సంగము (Attachment) తొలగవలెను. ఫలాపేక్ష వీడవలెను. బాహ్యముతోబాటు అభ్యంతరముకూడ మారవలెను. అపుడే వారు సన్న్యాసులనికాని, యోగులనికాని చెప్పదగియుందురు - అని భగవానుడిచట చక్కగ నుపదేశించుచున్నాడు.

చేయదగిన కర్మములనే చేయుటయు, వానినిగూడ ఫలాపేక్షలేకుండ మాత్రమే చేయుటయు సన్న్యాసియొక్కయు, యోగియొక్కయు లక్షణమని యిట పేర్కొనబడెను. కావున కర్మలను బొత్తిగా వదలిపెట్టి సోమరులై, తమస్సునబడి ఏకాంతమున వ్యర్థముగ కాలము గడుపుచుండునట్టిగాని, లేక, కాషాయాంబరములను మాత్రము ధరించి, అగ్నిహోత్రమును విసర్జించి దేశద్రిమ్మరులై తిరుగునట్టిగాని మనుజులు సన్న్యాసులు, యోగులు యెన్నటికిని కానేరరని ఈ శ్లోకము స్పష్టముగ ఋజువుచేయుచున్నది. సన్న్యాసమునకు చిహ్నము కర్మఫలత్యాగమే యగును. సంగరాహిత్యమే యతీశ్వరునకు గుఱుతు. కాబట్టి ఒకడు వాస్తవముగ సన్న్యాసి అగునా కాదాయని పరీక్షించుట కాతని యాచరణచూచిన చాలును. ఇచట రెండు విషయములు ప్రస్తావించబడినవి -

(1) చేయదగిన కర్మనే ('కార్యం కర్మ') చేయుట

(2) దానినిగూడ ఫలాపేక్షలేకుండ మాత్రమే చేయుట.

అధర్మకార్యములను, శాస్త్రవిరుద్ధకార్యములను, పాపకార్యములను ఎన్నటికిని చేయరాదు. ధర్మకార్యములనే, శాస్త్రవిహితకార్యములనే, పుణ్యకార్యములనే చేయవలెను. వానినిగూడ ఫలాపేక్ష లేకుండ గావింపవలెను. ఇదియే మహోన్నతమగు ఆచరణ. అవ్విధముగ ప్రవర్తించువాడే వాస్తవమగు సన్న్యాసి. అట్లు

ప్రవర్తించువాడు గృహస్థుడైనను సన్న్యాసియేయగును. మఱియు సన్న్యాసులు పొందు ఉత్తమ ఫలముల నాతడున్ను పొందగల్గును. సన్న్యాసియగుటకు ఇచట ఒకానొక వర్ణముగాని, జాతిగాని, మతముగాని ఆవశ్యకమని చెప్పబడలేదు. పైన దెల్పిన సల్లక్షణములు రెండును (ధర్మాచరణ, నిష్కామాచరణ) గలిగియున్న చాలునని మాత్రమే వచింపబడినది.

ప్ర:– సన్న్యాసి అనగా నెవడు? యోగి యెవడు?

ఉ:– చేయదగిన కార్యములను ఫలాపేక్షలేకుండు చేయువాడే సన్న్యాసి; అంతియేకాని కేవలము అగ్నిహోత్రమును వదలినవాడు కాదు. మఱియు అట్టి లక్షణముగలవాడే యోగి; అంతియేకాని, కేవలము కర్మలను త్యజించినవాడు కాడు.

అ॥ పైన దెల్పిన సన్న్యాసము, యోగము, రెండును ఒకటియేయని చెప్పుచున్నాడు –

2. యం సన్న్యాసమితి ప్రాహుర్యోగం తం విద్ధి పాణ్డవ
న హ్యసన్న్యస్తసంకల్పో యోగీ భవతి కశ్చన.

టీక:– పాణ్డవ = ఓ అర్జునా!, యమ్ = దేనిని, సన్న్యాసమ్ ఇతి = సన్న్యాసమని, ప్రాహుః = చెప్పుదురో, తమ్ = దానిని, యోగమ్ (ఇతి) = యోగమని, విద్ధి = తెలిసికొనుము, హి = ఏలయనగా, అసన్న్యస్తసంకల్పః = (ఫలాపేక్షాకామక్రోధాదిరూప) సంకల్పమును వదలనివాడు, కశ్చన = ఎవడును, యోగీ = యోగి, న భవతి = కానేరడు.

తా:– ఓ అర్జునా! దేనిని సన్న్యాసమని చెప్పుదురో, దానినే యోగమని నెఱుగుము. ఏలయనగా, (కామాది) సంకల్పమును వదలనివాడు (సంకల్పరహితుడు కానివాడు) ఎవడును యోగి కానేరడు.

వ్యాఖ్య:– జ్ఞానయోగి ఆత్మానాత్మవివేచనచే దేహాది దృశ్యపదార్థములను గూర్చిన సంకల్పమును త్యజించి ఆత్మయందే స్థిరచిత్తుడైయుండును. కర్మయోగి కర్తృత్వమును వదలి, ఫలాపేక్షలేక, 'నేను, నాది' యను సంకల్పములనువీడి ఈశ్వరార్పణబుద్ధితో కర్మలను జేయును. ధ్యానయోగి బహిర్ముఖవృత్తులను త్యజించి అంతర్ముఖుడై పరమాత్మను ధ్యానించుచుండును. భక్తియోగి పరమాత్మయందుతప్ప తదితరవస్తువులందు ప్రీతిలేనివాడై వానినిగూర్చిన సంకల్పములను త్యజించి, దైవపరాయణుడై మెలగును. ఈ ప్రకారముగ అన్ని యోగములందును దృశ్యపదార్థములను గూర్చిన సంకల్పమును త్యజించుట ఇమిడియేయున్నది. మఱియు దైవపరాయణత్వమున్ను అన్నిటియందునుగలదు. కనుకనే భగవాను డీశ్లోకమున సన్న్యాసము (జ్ఞానయోగము), యోగము (నిష్కామకర్మయోగము, లేక భక్తియోగము) రెండును ఒకటియే యని బోధించుచున్నాడు. మఱియు కామక్రోధాదిసంకల్పములను ఫలాపేక్షాదిసంకల్పములను, వెయ్యేల దృశ్యపదార్థములను గూర్చిన సంకల్పములను వీడని వాడెవడును యోగి (జ్ఞానయోగికాని, కర్మయోగికాని, భక్తియోగికాని, ధ్యానయోగికాని) కానేరడని ఘంటా పథముగ చెప్పివైచిరి. కావున సంకల్పత్యాగమే నిజమైన సన్న్యాసము, నిజమైనయోగము అగును. అట్టి సంకల్పత్యాగములేక కేవలము కర్మలనుమాత్రము త్యజించి అక్రియుడై ఊరకనుండువాడు సన్న్యాసియనిగాని, యోగియనిగాని చెప్పదగడు.

ప్ర:– సన్న్యాసము, యోగము, వేఱువేఱా?

ఉ:– కాదు, రెండును ఒకటే. దేనిని సన్న్యాసమని చెప్పుదురో అదియే యోగమనియు నెఱుగవలెను.

ప్ర:– మనుజుడు యోగి యెపుడు కాగలడు?

ఉ:– దేహాది దృశ్యపదార్థములను గూర్చిన సంకల్పములను వదలినపుడు మాత్రమే. వానిని వదలనిచో నాతడు యోగిగాని, సన్న్యాసిగాని యెన్నటికిని కానేరడు.

అ॥ సాధకునకు ప్రారంభదశలో కర్మ యావశ్యకమని తెలియజేయుచున్నాడు –

3. ఆరురుక్షోర్మునేర్యోగం కర్మ కారణముచ్యతే
యోగారూఢస్య తస్యైవ శమః కారణముచ్యతే.

టీక:– యోగమ్ = యోగమును (జ్ఞానయోగమును లేక ధ్యానయోగమును), ఆరురుక్షోః = ఎక్కదలచిన, మునేః = మననశీలునకు, కర్మ = కర్మము, కారణమ్ = సాధనమని, ఉచ్యతే = చెప్పబడుచున్నది, యోగారూఢస్య = యోగమును (జ్ఞానయోగమును, లేక ధ్యానయోగమును) బాగుగ ఎక్కినట్టి (అధిష్ఠించినట్టి), తస్య ఏవ = వానికే, శమః = ఉపరతి (కర్మనివృత్తి), కారణమ్ = సాధనమని, ఉచ్యతే = చెప్పబడుచున్నది.

తా:– యోగమును (జ్ఞానయోగమును, లేక ధ్యానయోగమును) ఎక్కదలంచిన (పొందగోరిన) మునికి (మననశీలునకు) కర్మ సాధనమనియు, దానిని బాగుగ ఎక్కినట్టి మునికి ఉపరతి (కర్మనివృత్తి) సాధనమనియు చెప్పబడినది.

వ్యాఖ్య:– జ్ఞానయోగమునుగాని, ధ్యానయోగమునుగాని సాధించుటకు నిష్కామ కర్మయోగము సాధనముగ చెప్పబడినది. ధ్యానయోగమందు లేక జ్ఞానయోగమందు ఒకింత నిలుకడనుబొందినవానికి దానియందింకను దృఢత్వమునొందుటకై కర్మనివృత్తి రూపమగు శమము (శాంతి, చిత్తోపరతి) సాధనముగ జెప్పబడినది. దీనినిబట్టి సాధకుడు ధ్యానయోగమందు ప్రవేశమును బొందుటకు వలసిన చిత్తశుద్ధికొఱకై నిష్కామకర్మ యోగమును ప్రారంభమున శీలించవలెననియు, ఆపిదప ధ్యానమందు ఒకింత నిలుకడ జేకూరినపుడు, ఇక కర్మానుష్ఠానమును తగ్గించుచు, కర్మనివృత్తిరూపచిత్తోపరతిని పెంచవలెననియు తెలియుచున్నది.

సాధకునకు చిత్తశుద్ధిని కలిగించువఱకు నిష్కామకర్మానుష్ఠానము ప్రారంభములో చాల ఉపకరించును. ధ్యానప్రవేశస్థితివఱకు అతనిని గొనిపోయి ఆపిదప కర్మానుష్ఠాన మచటనే నిలిచిపోవును. ఆపిదప కర్మనివృత్తిరూప చిత్తోపరతి, శమము (శాంతి) అతనిని ఇంకను పైకి (ధ్యానారూఢస్థితికి) గొంపోవును. అనగా అత్తఱి బాహ్యకర్మనివృత్తి సంభవించి శ్రవణ, మనన, నిదిధ్యాసనరూప అంతరంగప్రయత్నములు ప్రారంభించునని యర్థము. ఆ సమయమున అతనిచిత్తము ఇక కర్మకలాపములందు ప్రీతిగొనక కర్మనివృత్తియందే ప్రీతిగొనును. దృష్టిని బహిర్ముఖముగ పోనీయక, అంతర్ముఖమొనర్చి చిత్తశాంతిని గోరుచుండును. అట్టి శమమే అతనికి ధ్యానయోగమందు క్రమముగ నిస్సంకల్పస్థితిని కలిగించి ఆత్మస్వరూపానుభవమునకు తీసికొనిపోవును.

కాబట్టి అధ్యాత్మరంగమున ప్రారంభస్థితిలో ప్రతివారును పుణ్యకర్మాచరణ, నిష్కామకర్మసాధన

తప్పకచేయవలసినదే. అట్లు చేయనిచో చిత్తమున తమస్సు, సోమరితనము ప్రవేశించుటచే నది జడప్రాయమై జ్ఞానయోగమందుగాని, ధ్యానయోగమందుగాని ప్రవేశించుట కనర్హమైయుండును. కురుపుపై ఏర్పడిన పక్కు కాలక్రమమున దానియంతటనది రాలవలసినదేకాని, బలాత్కారముగ ఊడదీసినచో పుండు పెద్దదై చెరుపుచేయును. అట్లే ధ్యానమందు నిలుకడకలిగినపుడు కర్మ దానియంతటనదియే తొలగిపోవును. అపరిపక్వదశలోనే దానిని తొలగించినచో లక్ష్యప్రాప్తి చేకూరదు. కావున ప్రారంభమున సత్కార్యములను చేయుచురాగా చిత్తముశుద్ధమై ధ్యానమందెపుడు ఒకింత నిలుకడ ఏర్పడునో, అపుడిక కర్మానుష్ఠానమును తగ్గించి, ఉపరతిని (శమమును) అవలంబించి ముందునకు కొనసాగవలెను. మనస్సు నంతర్ముఖమొనర్చి విచారణాధ్యానాదులను గావింపవలెను. అపుడు క్రమముగ ధ్యానమం దారూఢత్వము కలిగి ఆత్మస్వరూపానుభవము కలుగగలదు.

(1) ఆరురుక్షువు – High School Course – ప్రారంభదశ

(2) యోగారూఢయత్నపరుడు - College Course - మధ్యమదశ

(3) యోగారూఢుడు – Graduate – అంతిమదశ

ఇందు మొదటి యిరువురుసాధకులనుగూర్చియు ఈ శ్లోకమందు వచింపబడినది. ప్రథమదశయందు బాగుగ అనుభవముపొందనిదే మధ్యమదశయందుగాని, అంతిమదశయందుగాని విజయమునుపొందలేడు. ప్రాథమిక పాఠశాలలో విద్యయందారితేరనివాడు ఉన్నతపాఠశాల యందలి విద్యను గడింపజాలడుగదా! కాబట్టి అధ్యాత్మరంగమున నడక ప్రారంభించిన వాడు కర్మలనువదలక నిష్కామముగా వానినాచరించుచు, కొంతపరిపక్వదశ ఏర్పడినపుడు కర్మనివృత్తినవలంబించి అంతర్ముఖుడై ముందునకు సాగవచ్చును. చిత్తము అంతర్ముఖమైనపుడు కర్మ ఆచరించుటకు గూడ సాధ్యపడదు. అత్తఱి కర్మ భారభూతముగతోచును. కర్మనివృత్తికి అదియే సరియైనలగ్నము. అంతకుముందు కాదు. ఈ విషయమును సాధకులు బాగుగా జ్ఞప్తియందుంచుకొనవలెను.

అ॥ యోగారూఢుని లక్షణములను వచించుచున్నాడు –

4. యదా హి నేన్ద్రియార్థేషు★ న కర్మస్వనుషజ్జతే
సర్వసంకల్పసన్న్యాసీ యోగారూఢ స్తదోచ్యతే.

టీక:– యదాహి = ఎప్పుడైతే, ఇన్ద్రియార్థేషు = శబ్దాది విషయములందు, న అనుషజ్జతే = ఆసక్తినుంచడో, కర్మసు = కర్మలయందును, న *(అనుషజ్జతే)* = ఆసక్తుడుకాడో (తగుల్కొనడో), సర్వసంకల్పసన్న్యాసీ *(భవతి)* = సమస్తసంకల్పములను విడిచిపెట్టునో, తదా = అప్పుడు, యోగారూఢః = యోగారూఢుడని, ఉచ్యతే = చెప్పబడుచున్నాడు.

తా:– ఎపుడు శబ్దాదివిషయములందును, కర్మలందును, ఆసక్తినుంచడో, సమస్త సంకల్పములను విడచిపెట్టునో అపుడు మనుజుడు యోగారూఢుడని చెప్పబడును.

వ్యాఖ్య:– 'యదా, తదా' అను రెండు పదములు ప్రయోగించుటవలన, పైన దెల్పిన మూడు లక్షణము లెపుడు మనుజుడు గలిగియుండునో అపుడే యాతనికి యోగారూఢత్వము సిద్ధించునని భావము.

★ చేంద్రియార్థేషు – (పాఠాన్తరము)

అంతకుపూర్వముకాదు. ఆ మూడు లక్షణము లెవ్వియనిన - (1) ఇంద్రియార్థములగు శబ్దస్పర్శాది విషయములందాసక్తి లేకుండుట. (2) కర్మలందును ఆసక్తుడు కాకుండుట. (3) సమస్త సంకల్పములను విడిచిపెట్టుట - ఒకడు యోగారూఢుడైనది కానిది, పరిపూర్ణ ధ్యాననిష్ఠుడైనది కానిది ఈ పరీక్షవలన సులభముగ తెలిసికొనవచ్చును. ధ్యానమందు, యోగమందు పరిపూర్ణతను బొందినట్లు తలంచువారు ఈ మూడులక్షణములు తమకు చేకూరినవాయని విచారించుకొనవలెను.

(1) ఇంద్రియార్థములగు విషయాదులం దాసక్తి గలిగియున్నవారికి ధ్యానమందేకాగ్రత కుదురదు. వానియందు విరక్తిగలిగియున్నపుడుమాత్రమే మనస్సు బయటకు పరుగెత్తక అంతర్ముఖమై ఏకాగ్రతను బొందగలదు. కనుకనే విషయాదులం దాసక్తి లేనివాడు మాత్రమే యోగారూఢుడు కాగలడని యిచట చెప్పబడినది. (2) ఇక రెండవది కర్మలందాసక్తతలేకుండుట. అంతరంగమున చిత్తము ఆత్మయందే ప్రీతిగొనునపుడు, ఇక బాహ్యసంబంధమగు ఏ కర్మయును రుచింపదు. పైగా ఇంద్రియములు, మనస్సు అంతర్ముఖములై ఉపరతిని బొందియుండుటచే కర్మప్రవృత్తియును అత్తఱి సంభవింపదు. అయితే ఇది సాధనయొక్క ఉన్నతదశలో చెప్పబడిన విషయమే యగును. సాధనపూర్తిఅయి, సాధ్యవస్తువు (ఆత్మ) లభించిన పిదపయు కొందఱు జీవన్ముక్తులు లోకోపకారార్థము కార్యములను అసక్తముగ నాచరించుచునేయుందురు. (3) ఇక మూడవది సర్వసంకల్పసన్న్యాసము. సంకల్పములు మూడువిధములు - (1) మలినసంకల్పము (2) శుద్ధసంకల్పము (3) నిస్సంకల్పము (సంకల్పరాహిత్యము) సాధన ప్రారంభదశలో శుద్ధసంకల్పములచే మలినసంకల్పములను నిర్మూలించుచుండవలెను. అనగా శాస్త్ర సజ్జన సంపర్కాదులచే జన్యమగు పవిత్ర (పుణ్య) సంకల్పములచే పూర్వపు పాపసంకల్పములను కడిగివేయవలెను. చిత్తమందు పూర్ణముగ శుద్ధసంకల్పములే, దైవసంకల్పములే యుండులాగున చూడవలయును. ఆ వెనుక ఇంకను ఒకమెట్టు పైకిపోయి సంకల్పరహితమగు ఆత్మయందు నిలుకడను బొందుచు నిస్సంకల్పత్వమును జెందవలెను. అనగా అత్తఱి దృశ్యపదార్థములగూర్చిన ఏ విధమైన సంకల్పమున్ను ఉండదు. చిత్తము కేవలము ఆత్మాకారముగ వెలయుచుండును. 'సర్వసంకల్ప సన్న్యాస' స్థితి యనగా శూన్యమని యెవరును భావించరాదు. ఏలయనగా అపుడు ప్రజ్ఞాన రూపమగు ఆత్మచైతన్యము మేలుకొనియే యుండును. చిత్తమద్దాని యందు లయమై, అంతర్హితమై యుండును. (సమాధినుండి వ్యుత్థానదశకు వచ్చిన పిదప అట్టి మహనీయులలో కొందఱు బ్రహ్మాకారవృత్తిని వదలకయే శుద్ధసంకల్పము నాశ్రయించి లోకోపకార కార్యములను జేయుచుందురు.)

ఈ ప్రకారముగ పైనదెల్పిన మూడు లక్షణములను సాధకుడు బాగుగ నభ్యసించి క్రమముగ యోగారూఢుడై పఱగినచో జీవితము ధన్యముకాగలదు.

ప్ర:- యోగారూఢుని లక్షణము లెవ్వి?

ఉ:- (1) ఇంద్రియార్థములగు శబ్దస్పర్శాదివిషయములం దాసక్తి లేకుండుట.

(2) కర్మలయం దాసక్తుడు కాకుండుట.

(3) సమస్తసంకల్పములను త్యజించి ఆత్మమాత్రమందు స్థితిగల్గియుండుట.

అ|| (అట్టి యోగారూఢస్థితిని బొందుటకై) తన్ను తానే యుద్ధరించుకొనవలెనని తెలుపుచున్నాడు -

5. ఉద్ధరేదాత్మనాఽఽత్మానం నాత్మానమవసాదయేత్
ఆత్మైవ హ్యాత్మనో బన్ధురాత్మైవ రిపురాత్మనః.

టీక:– ఆత్మనా = తనచేత, ఆత్మానం = తన్ను, ఉద్ధరేత్ = ఉద్ధరించుకొనవలెను, ఆత్మానమ్ = తన్ను, న అవసాదయేత్ = అధోగతిని బొందించుకొనగూడదు, హి = ఏలయనగా, ఆత్మనః = తనకు, ఆత్మైవ = తానే, బన్ధుః = బంధువు, ఆత్మనః = తనకు, ఆత్మైవ = తానే, రిపుః = శత్రువు...

తా:– తన్నుతానే యుద్ధరించుకొనవలెను. తన్ను అధోగతిని బొందించుకొన గూడదు. ఏలయనగా, (ఇంద్రియమనంబులను జయించినచో) తనకు తానే బంధువున్ను, (జయింపనిచో) తనకుతానే శత్రువున్ను అగును.

వ్యాఖ్య:– ప్రతిజీవుడున్ను తన్నుతానే యుద్ధరించుకొనవలసినదిగా భగవానుడుద్బోధించుచున్నారు. గురువులు, శాస్త్రములు, దైవము దారిచూపుదురేకాని నడవవలసినది తానే. తనకాళ్ళతో తాను నడవవలెను. తనకండ్లతో తాను చూడవలెను. తన ఆకలిని తానే పోగొట్టుకొనవలెను.

'God helps those who help themselves'

అని పెద్దలు చెప్పునట్లు తమ్ముతాము ఉద్ధరించుకొనజూచువారికి మాత్రమే భగవానుడు సహాయముచేయును. సోమరులై, ఒకింతైనను ఇంద్రియనిగ్రహము, వైరాగ్యము లేక భోగపరాయణులై – 'దేవుడే మాకు మోక్షము నిప్పించు' ననుకొనుటగాని, 'గురువే తమను కైవల్యధామమునకు గొనిపోవు' ననుకొనుటగాని వెఱ్ఱి. భగవంతుడుగాని, శాస్త్రములుగాని, గురువులుగాని సోమరులకు, అకర్మణ్యులకు ఉచితముగ మోక్షమునకు ప్రవేశపత్రము (Passport) ను తీసియిచ్చుటకై కూర్చొనియున్నవారుకాదు. సామాన్యముగ ఒక చిన్నవస్తువును బజారులో కొనవలెనినిన కొంతమూల్యమును చెల్లించ వలసివచ్చును. ఆ వస్తువుయొక్క విలువనుబట్టి దానిఖరీదున్ను అధికముగా నుండును. అట్టిచో మోక్షము, దుఃఖరాహిత్యము, జననమరణరూప బంధవిచ్ఛేదము, పరమానంద ప్రాప్తియను వస్తువు నభిలషించువాడు దానికెంత విలువను చెల్లింపవలసియుండును? సోమరిగానుండియున్నచో అది సాధ్యపడునా? ఎంతయో త్యాగము, ఎంతయో సాధన, ఎంతయో ఇంద్రియనిగ్రహము దానికి అవసరము. అట్టి అధ్యాత్మసాధనరూప మూల్యమును జీవుడు చెల్లించనిదే సాక్షాత్ పరమేశ్వరుడుకూడ జీవున కేమియు నొసంగజాలడు. కావున కొంతశ్రమపడవలెను. పెద్దలు బోధించిన మార్గమును అనుసరింపవలెను. తన్నుతానే యుద్ధరించుకొనవలెను. ఈసత్యమునే భగవాను డీశ్లోకమున స్పష్టముగ చెప్పివెచిరి.

మహాత్ములగువారు ఎంతయో శ్రమపడి కష్టములకోర్చి, శీతోష్ణాది ద్వంద్వములను సహించుచు ఎన్నియోవత్సరములు కఠోరములగు సాధనలను జేసి తమచిత్తమును, ఇంద్రియములను తామే నిగ్రహించుకొని ధన్యులైరి. అట్లే తక్కినవారున్ను ప్రయత్న పూర్వకముగ తమ చిత్తమును తామే వైరాగ్యబోధోపరతులద్వారా శుద్ధపఱచవలెను. అట్లు శుద్ధపడిన మనస్సే జనులను సంసారమను గోతినుండి పైకితీయగలదు. గురువు శిష్యునకుపదేశించుట సంప్రదాయమును పాలించుటకొఱకే కాని అసలు చేయవలసిన పనియంతయు శిష్యునిచేతిలోనే యున్నదని వసిష్ఠమునీంద్రులు శ్రీరామచంద్రునకు చెప్పియున్నారు. మనుజుడు తనరోగమునకు తానే మందుతిని ఎట్లు నయము చేసికొనుచున్నాడో, తన ఆకలిని తానే అన్నము భుజించి ఎట్లు తీర్చుకొనుచున్నాడో, అట్లే భవరోగపీడితుడగు జీవుడు తానే స్వయముగ సాధనజేసి తరించవలెను. 'ఉద్ధరేదాత్మనాత్మానమ్' అనుదాని యర్థమిదియే.

మఱియు తన్నుతాను అధోగతిని బొందించకుండులాగున చూచుకొనవలెను. ప్రపంచములో తనయొక్క

ఉద్ధారకులు బంధుమిత్రాదులు కాదు; మఱెవ్వరునుగాదు. తనయొక్క శుద్ధమనస్సే తనయొక్క ఉద్ధారకుడు. విషయరాహిత్యముగల్గి, దృశ్యవాసనలెవ్వియు లేకుండు తన నిర్మలచిత్తమే తన యుద్ధారకుడు. అట్లే తనయొక్క మలినమనస్సే తనకు పతనమును గలుగజేయును గాన అదియే తన శత్రువు. మనస్సు, ఇంద్రియములు వశమందున్నచో అవియే బంధువులు. వశమందులేనిచో అవియే శత్రువులు – ఈ సత్యమునే భగవాను డీ శ్లోకమందును, రాబోవు శ్లోకమందును నిరూపించిరి.

సామాన్యముగ ప్రతివానికిని మనస్సునందు రెండు భాగములుండును. ఒకటి మంచి భాగము, మఱియొకటి చెడ్డభాగము. ఒకటి ధర్మమువైపు ఈడ్చునది, మఱియొకటి అధర్మమువైపు ఈడ్చునది. వీనిలో మొదటిదానిచే రెండవదానిని ప్రయత్నపూర్వకముగ నోడించి అద్దానిని ధర్మమువైపు త్రిప్పుకొనవలెను. ఇది పురుషప్రయత్నముచే సాధ్యపడును. ఈ ప్రకారముగ తన్ను తానుద్ధరించుకొనవలెను. బంధువు తనయందే కలడు. శత్రువు తనయందే కలడు. శుద్ధచిత్తమే బంధువు; వశీకృతమనస్సే బంధువు. కావున దానినే ఆశ్రయించవలెను. అది జీవునకు మహోపకారము చేయగలదు. అట్లే మలినచిత్తము, అవశీకృతమనస్సు తనకు శత్రువు. అది తనకు మహాపకారము చేయగలదు. బాహ్యశత్రువు ఈ జన్మయందు మాత్రము హింసింపగలడు. అంతఃశత్రువగు మలినచిత్తమో, జన్మజన్మాంతరము జీవునివెంబడించి బాధించును. కావున అట్టి అంతఃశత్రువును ప్రయత్నముచే మొట్టమొదట తొలగించుకొని పరమశాంతి నొందవలెను.

'ఉద్ధరేత్' – (తన్ను తానుద్ధరించుకొనవలయును) అని చెప్పినందువలన జీవునకు ప్రారబ్ధమనునది అడ్డుగా నుండదనియు, తన్నుతానెల్లప్పుడును ఉద్ధరించుకొనుటకు వీలున్నదనియు బోధించినట్లైనది.

ప్ర:– ఈ సంసారమున జీవుని ఉద్ధరించువారెవరు?

ఉ:– తన్నుతానే యుద్ధరించుకొనవలెను. తన్ను అధోగతిని పొందించుకొనరాదు.

ప్ర:– మనుజునకు బంధువెవరు? శత్రు వెవరు?

ఉ:– తనకు తానే బంధువు (తన మనస్సును తాను జయించినచో), తనకు తానే శత్రువు (తన మనస్సును తాను జయించనచో).

అ॥ పై విషయమునే విపులీకరించుచున్నాడు –

6. బన్ధురాత్మాత్మనస్తస్య యేనాత్మైవాత్మనా జితః
అనాత్మనస్తు శత్రుత్వే వర్తేతాత్మైవ శత్రువత్.

టీక:– యేన = ఎవనిచేత, ఆత్మనైవ = తనచేతనే (తన వివేకముచే), ఆత్మా = మనస్సు, జితః = జయింపబడినదో, తస్య = అట్టివాని, ఆత్మా = మనస్సు, ఆత్మనః = తనకు, బన్ధుః = బంధువు, అనాత్మనస్తు = మనస్సును జయింపనివానికైనచో, ఆత్మా = తన మనస్సే, శత్రువత్= శత్రువువలె, శత్రుత్వే ఏవ = అపకారమందే, వర్తేత = ప్రవర్తించును.

తా:– ఎవడు (వివేకవైరాగ్యాదులచే) తన మనస్సును తాను జయించుకొనునో, అట్టి జయింపబడిన మనస్సు తనకు బంధువుపగిది నుండును (ఉపకారము చేయును). జయింపనిచో, అదియే శత్రువుపగిది నుండును (అపకారముచేయును).

వ్యాఖ్య:– క్రిందటి శ్లోకమునందు సూక్ష్మముగ తెలిపిన యంశమునే ఇచట విశదముగ తెలియజేయుచున్నాడు. మనుజునకు బంధువు, శత్రువు, ఇరువురును తనయందేయున్నారు. జయింపబడిన మనస్సే బంధువు. అది జీవుని జనన మరణ సంసార సముద్రమునుండి యుద్ధరించును. శాంతిని గలుగజేయును. సచ్చిదానందాత్మను పొందింపజేయును. ఈ ప్రకారముగ అది జీవునకు మహత్తరమైన ఉపకారమును గలుగజేయుచున్నది. బాహ్యబంధువులు ఒకింత ఉపకారముచేసినను, స్నేహరాగాదుల మూలమున అధ్యాత్మమార్గమున అడ్డుగనే యుండుచున్నారు. లోనిబంధువగు సంయమ చిత్తమట్లుకాదు. అది మోక్షప్రాప్తిరూప శాశ్వత ఉపకారమునే చేయును. అట్లే జయింపబడని మనస్సు శత్రువుగ వ్యవహరించుననియు చెప్పబడినది. ఏలయనిన అది జీవుని భవారణ్యమున త్రోసివైచి, కామక్రోధాది ఘోరజంతువులకు బలియొసంగి జన్మజన్మాంతర మాతనిని నాశమొనర్చును. కావున జీవుడు ప్రయత్నపూర్వకముగ వివేకాదులచే తన మనస్సును జయించుకొని, శత్రువును మిత్రునిగా మార్చుకొని, బంధువుగ నొనర్చుకొని అతనిద్వారా ముక్తిధామమునుజేరి సుఖించవలెను.

ఆత్మా:– అను దానికి అర్థము కేవలము మనస్సనియేకాదు; ఇంద్రియములు, శరీరము – అనికూడ చెప్పవలయును.

అత్మానా జితః:– అని చెప్పుటవలన తన మనస్సును తానే జయించుకొనవలెనని స్పష్టమగుచున్నది.

ప్ర:– మనుజునకు బంధువెవడు?

ఉ:– తనచే స్వాధీనపఱచుకొనబడిన తన మనస్సే తనకు బంధువు.

ప్ర:– శత్రువెవడు?

ఉ:– అట్లు తనచే జయింపబడని తన మనస్సే తనకు శత్రువు.

అ|| ఆ ప్రకారముగ దేహేంద్రియమనంబులను స్వాధీనపఱచుకొనుటవలన కలుగు ఫలితమును జెప్పుచున్నాడు –

**7. జితాత్మనః ప్రశాన్తస్య పరమాత్మా సమాహితః
శీతోష్ణ సుఖదుఃఖేషు తథా మానావమానయోః.**

టీక:– జితాత్మనః = జయింపబడిన మనస్సుకలవాడును, ప్రశాన్తస్య = పరమశాంతితో గూడినవాడునగు మనుజునకు, శీతోష్ణసుఖదుఃఖేషు = శీతోష్ణ, సుఖదుఃఖాది ద్వంద్వములందును, తథా = అటులనే, మానావమానయోః = మాన, అవమానములందును, పరమాత్మా = పరమాత్మ, సమాహితః = అనుభవమునందే యుండును. నిలుకడజెందియుండును (లేక, ఆత్మ = మనస్సు, పరమ్ = మిక్కుటముగ, సమాహితః = ఆత్మానుభవమందే యుండును – అనియు చెప్పవచ్చును).

తా:– మనస్సును జయించినవాడును, పరమశాంతితో గూడినవాడునగు మనుజునకు శీతోష్ణ, సుఖదుఃఖాదులందును, అట్లే మానావమానములందును పరమాత్మానుభవము చెక్కుచెదరకనేయుండును. (లేక, అట్టివానికి శీతోష్ణాదులందును మనస్సు లెస్సగ ఆత్మానుభవమందేయుండును).

వ్యాఖ్య:– సామాన్యులయొక్క మనస్సు శీతోష్ణములు, సుఖదుఃఖములు, మానావమానములు తటస్థించినపుడు తలక్రిందులగుచుండును. అది తన సమత్వము (balance) ను పోగొట్టుకొని చపలమగుచుండును. సుఖముగలిగినపుడు పొంగిపోవుటయు, దుఃఖము కలిగినపుడు క్రుంగిపోవుటయు, అట్లే ఎవరైన తననుస్తోత్రముచేయునపుడు ఉబ్బిపోవుటయు, నిందించినపుడు దిగులునొందుటయు సంభవించుచుండును. ఈ ప్రకారముగ అజ్ఞానియగు జీవుడు ద్వంద్వములకు దాసుడై, వాని చెప్పుచేతలలో మెలగుచు, వాని దయాదాక్షిణ్యములపై బ్రతుకుచున్నాడు. కనుకనే ఒక్కక్షణకాలమైనను అతని చిత్తము నిలుకడలేక, శాంతినొందకున్నది. కాని మనస్సును, ఇంద్రియములను జయించినవానిస్థితి యట్లుండదు. అట్టి ఎన్ని ద్వంద్వములు తటస్థించినప్పటికిని అతని చిత్తము నిశ్చలముగను, ప్రశాంతముగను నున్నదై, పరమాత్మయందే నిలుకడ జెందియుండునని యిచట వచింపబడినది. సముద్రతరంగములుగాని, పిల్లవాయువులుగాని మహాపర్వతమును కదలింప జేయజాలనట్లు ఆయాసుఖదుఃఖాదులు జితమానసుని చలింపజేయజాలవు. ఆతడెల్లపుడు పరమాత్మయందే సుస్థితుడై మహత్తరశాంతి ననుభవించుచుండును. కావున అభ్యాసవైరాగ్య వివేకాదులద్వారా ఇంద్రియమనంబులనెట్లైనను జయించుట అతిముఖ్యమని ఈ శ్లోకముద్వారా తెలియుచున్నది.

కొందఱు 'ప్రశాన్తస్య' అను పదమును శీతోష్ణాదులకు అన్వయించి 'శీతోష్ణసుఖదుఃఖాదులందు చలించక పరమశాంతుడై యుండువానికి మనస్సు పరమాత్మానుభవమునందే యుండును' అని అర్థముచెప్పిరి. భావము అంతయు ఒకటే.

ప్ర:– ఎవనియొక్క చిత్తము శీతోష్ణాది ద్వంద్వములందు నిశ్చలముగ నుండును?

ఉ:– ఇంద్రియమనంబులను జయించినవానియొక్కయు, ప్రశాంతహృదయునియొక్కయు చిత్తము ద్వంద్వములందు నిశ్చలముగ నుండును.

ప్ర:– కావున మనోజయమువలన కలుగు గొప్పఫలితమేమి?

ఉ:– మనోజయము కలవాడు శీతోష్ణసుఖదుఃఖాది ద్వంద్వములందు చలింపక, సదా పరమాత్మయందే నిలుకడకలిగియుండును. తత్ఫలితముగ పరమశాంతినే ఎల్లపు డనుభవించుచుండును.

అ॥ అట్లు పరమాత్మయందు నిలుకడకలిగియున్నవాని లక్షణములను రెండు శ్లోకములద్వారా చెప్పుచున్నాడు –

8. జ్ఞానవిజ్ఞానతృప్తాత్మా కూటస్థో విజితేన్ద్రియః
యుక్త ఇత్యుచ్యతే యోగీ సమలోష్టాశ్మ కాంచనః.

టీక:– జ్ఞానవిజ్ఞానతృప్తాత్మా = శాస్త్రజ్ఞానముచేతను, అనుభవజ్ఞానముచేతను తృప్తినొందిన మనస్సుగలవాడును, కూటస్థః = నిర్వికారుడు (చలింపజేయ నలవికానివాడు) ను, విజితేన్ద్రియః = ఇంద్రియములను లెస్సగ జయించినవాడును, సమలోష్టాశ్మకాంచనః = మట్టిగడ్డ, ఱాయి, బంగారము అనువానిని సమముగ జూచువాడును (అగు), యోగీ = యోగనిష్ఠుడు, యుక్తః = యోగారూఢుడు (ఆత్మానుభవముతోగూడినవాడు), ఇతి = అని, ఉచ్యతే = చెప్పబడును.

తా:– శాస్త్రజ్ఞాన, అనుభవజ్ఞానములచే తృప్తినొందిన మనస్సుగలవాడును, నిర్వికారుడును, ఇంద్రియములను లెస్సగ జయించినవాడును, మట్టిగడ్డ, ఱాయి, బంగారము అను మూడిటిని సమముగ జూచువాడునగు యోగి యోగారూఢుడని (ఆత్మానుభవయుక్తుడని) చెప్పబడును.

వ్యాఖ్య:– యోగమనగా కలయిక, జీవబ్రహ్మైక్యము. అట్టి ఐక్యమును గలిగించు ప్రయత్నమున్ను యోగమనియే చెప్పబడును. అట్టి ప్రయత్నము నాచరించువాడు యోగి. యోగులనేకులున్నను అందు ఆరూఢస్థితి నొందినవారు చాలయరుదు. అట్లు ఆరూఢస్థితినొందిన ఉత్తమయోగులయొక్క లక్షణములెవ్వియో ఈ శ్లోకమున వివరింపబడినవి. ఒకానొకడు పరిపక్వదశనొందెనా, లేదా యని ఈ గుఱుతులవలన తెలిసికొనవచ్చును.

అవి యేవియనిన – (1) జ్ఞాన, విజ్ఞానములచే తృప్తినొందుట

(2) కూటస్థుడై (నిర్వికారుడై) యుండుట

(3) ఇంద్రియములను లెస్సగ జయించుట

(4) మట్టిగడ్డ, ఱాయి, బంగారము – వీనిని సమముగ జూచుట

ఈ నాలుగు లక్షణములు సాధకునకు అత్యంతావశ్యకములు గనుక వానిని గుఱించి ఒకింత యోచించెదము –

(1) గీతయందు భగవాను డచటచట జ్ఞాన విజ్ఞానములను వేర్వేఱుగ చెప్పుకొనిపోవుట గమనించదగియున్నది. జ్ఞానమనగా శాస్త్రాదులద్వారా, గురూపదేశముద్వారా, పెద్దల బోధలద్వారా తత్త్వమిట్టిదియని తెలిసికొనుట. విజ్ఞానమనగా అట్టి తత్త్వమును పూర్ణముగ అనుభూత మొనర్చుకొనుట. జ్ఞానమనునది పాకశాస్త్రమును నేర్చుకొనుటవంటిది. విజ్ఞానము ఆ పాకశాస్త్రము అమలుపఱచి అన్నమువండి భుజించుట వంటిది. అపుడే ఆకలితీరును. రెండును అవసరములే. మున్ముందు పరమాత్మయొక్క తత్త్వమిట్టిదియని యెఱింగి ఆ పిదప దానిని సాక్షాత్కరించుకొనవలెను. మొదటిది జ్ఞానము, రెండవది విజ్ఞానము. జనులలో కొందఱు జ్ఞానమాత్రముతో తృప్తినొందుచున్నారు. అది చాలదనియు, విజ్ఞానమునుగూడ బడసి జ్ఞాన విజ్ఞానముల రెండిటితో తృప్తిని బడయవలెననియు, అట్టివాడే యోగారూఢుడనియు, ఉత్తమయోగియనియు నిచట వచింపబడినది. (లోకములో కొందఱు ధనమును, కొందఱు అధికారమును, మఱికొందఱు విషయభోగములను బొంది తృప్తిపడుచున్నారు. వీరందఱు తక్కువవారు. జ్ఞాన, విజ్ఞానములతో తృప్తినొందువాడే సర్వోత్తముడు.)

(2) ఇక రెండవ లక్షణము కూటస్థత్వము. అనగా నిశ్చలత్వము, నిర్వికారత్వము. కూటమనగా కంసాలియొక్క దాగిలి. దానిపై స్వర్ణకారు డెన్నియో ఆభరణములను తయారుచేసినను, అది నిశ్చలముగ, నిర్వికారముగ నుండును. అట్లే యెవని మనస్సు సుఖదుఃఖాదులు, లాభనష్టములు, మానావమానములు లెక్కలేనన్ని గలిగినను వికారమునొందక సమస్థితియందుండునో ఆతడే కూడస్థుడని చెప్పబడును. అట్టివాడే ఉత్తమయోగి; లేక కూటస్థుడనగా ఆత్మయనియు చెప్పవచ్చును. 'కూటస్థోఽక్షర ఉచ్యతే' అని గీతయందొకచోట పేర్కొనబడియున్నది కదా! అట్టి కూటస్థాత్మతో ఏకత్వము నొందినవాడే యోగారూఢుడని యర్థము.

(3) మూడవలక్షణము విజితేంద్రియత్వము. అనగా ఇంద్రియ, మనంబులను జయించుట.

'జితేంద్రియః' అనిచెప్పక 'విజితేంద్రియః' అని చెప్పుటవలన ఇంద్రియములను బాగుగ నిగ్రహించవలెనని భావము. వాసనలు ఏ మాత్రము శేషించియున్నను అవి తిరిగి సాధకుని రెచ్చగొట్టగలవు గనుక వానిని సమూలముగ ద్రుంచివైచి ఇంద్రియమనంబులను పరిపూర్ణముగ అదుపులోనుంచుకొనువాడే విజితేంద్రియుడు. ఇక్కార్యమున తత్త్వవిచారణ చక్కగ సహాయపడగలదు. కావున వివేకవైరాగ్యాదులచే ఇంద్రియములను లెస్సగ నిగ్రహించి యోగారూఢత్వము నొందవలయును.

(4) ఇక యోగారూఢుని నాల్గవలక్షణము సమదృష్టి. మట్టిగడ్డ, ఱాయి, బంగారము వీనిని సమముగజూచుట. మట్టిని, రాతిని సమముగ జూచుటలో ఏ కష్టమున్ను లేదు. కాని ఱాతిని బంగారమును సమముగజూచుటలో ప్రయాసముకలదు. కొన్ని ఉపాయములచేత అట్టిస్థితి చేకూరగలదు. అవియేవియనిన -

(1) ఈ ప్రపంచమున సమస్తపదార్థములున్ను పంచభూతములయొక్క వికారములే అయియున్నవి. చెట్టు, పుట్ట, సూర్యుడు, చంద్రుడు, దేహము, ఱాయి, బంగారము - అన్నియు పంచభూతాత్మకములే. ఈ సత్యమును బాగుగ నెఱిగిన విజ్ఞానికి ప్రపంచములో ఏ వస్తువునుజూచినను వెంటనే వాని యధిష్ఠానములగు పృథివ్యాది పంచభూతములుకాని, లేక పంచభూతములకు ఆధారమగు పరమాత్మకాని జ్ఞప్తికివచ్చుటవలన వానియందు సమత్వమునే వీక్షించును. (2) ఈ ప్రపంచమున ఒక వస్తువునందు విలువను, మఱియొక వస్తువునందు విలువలేమిని కల్పించినది వారివారి మనస్సే. మట్టి అధికముగ లభించుటచే దానికి మూల్యరాహిత్యమున్ను, బంగారు తక్కువగ లభించుటచే దానికి గొప్ప మూల్యమున్ను మనస్సే కల్పించినది. చంటిపిల్లవానియెదుట బంగారు పెట్టినచో అట్టి మనఃకల్పన లేనందున దాని నాతడు లెక్కసేయకుండును. అట్లే జ్ఞానికి భేద జనకమగు మనఃకల్పన లేనందువలన మట్టి, ఱాయి, బంగారు అను మూడువస్తువులేకాక, సమస్తపదార్థములును అతనికి సమముగనే తోచును. (3) ఆరూఢస్థితిని బడసినయోగికి బ్రహ్మము (ఆత్మ) ఒకటియే సత్యముగను దృశ్యమంతయు స్వప్నమువలె మిథ్యగను తోచును. కావున లేని ఈ జగత్తునందు ఒకటి అల్పమేమి? ఒకటి అధికమేమి? స్వప్నమందు రాజు, సామాన్యపౌరుడు ఒకటియే యగునట్లు ఉత్తమయోగికి ఱాయి, బంగారు మొదలైన మిథ్యారూపదృశ్యవస్తువు లన్నింటి యందును సమత్వమే గోచరించును. (4) ఆత్మప్రాప్తికి మట్టి ఉపయోగింపదు. అట్లే బంగారుమున్ను ఉపయోగపడదు. ఈ సత్యమెఱిగినందువలన యోగిదృష్టిలో ఆ రెండును సమముగనేయుండును.

ప్ర:- ఆరూఢస్థితినొందిన ఉత్తమయోగియొక్క లక్షణములెవ్వి?

ఉ:- (1) శాస్త్రజ్ఞాన, అనుభవజ్ఞానములు రెండును గలిగి, వానిచే తృప్తినొందియుండుట.

(2) నిర్వికారుడై (కూటస్థుడై) యుండుట.

(3) ఇంద్రియ మనంబులను లెస్సగ జయించుట.

అ|| చివఱిలక్షణమగు అట్టి సమదృష్టినే ఇంకను వివరించి చెప్పుచున్నాడు -

9. సుహృన్మిత్రార్యుదాసీన మధ్యస్థ ద్వేష్య బన్ధుషు సాధుష్వపి చ పాపేషు సమబుద్ధి ర్విశిష్యతే.

టీక:- సుహృత్ = ప్రతిఫలమును గోరక ఉపకారము చేయువారియందు, మిత్ర = ప్రతిఫలము గలుగునని తలంచి ఉపకారము చేయువారియందు, అరి = శత్రువులందు, ఉదాసీన = తటస్థులయందు,

మధ్యస్థ = మధ్యవర్తులయందు, ద్వేష్య = ద్వేషింపబడదగినవారియందు (విరోధులందు), బన్ధుషు = బంధువులందు, సాధుషు అపి = సజ్జనులయందును, పాపేషు చ = పాపులందును, సమబుద్ధిః = సమభావముగలవాడు, విశిష్యతే = శ్రేష్ఠుడగుచున్నాడు.

తా:– ప్రత్యుపకారమును గోరకయే మేలొనర్చువారియందు, ప్రతిఫలమునుగోరి మేలు చేయువారియందు, శత్రువులందు, తటస్థులందు, మధ్యవర్తులందు, ద్వేషింపబడదగిన వారియందు (విరోధులందు), బంధువులందు, సజ్జనులందు, పాపులందు, సమభావము గల్గియుండువాడే శ్రేష్ఠుడు.

వ్యాఖ్య:– మనుజులలో ఎవడుత్తముడో ఈ శ్లోకమందు తెలుపబడినది. సామాన్యముగ జనులలో ఎవడైన ఎక్కువ ధనమునుగాని, సౌందర్యముగాని, లౌకిక విద్యగాని గలిగియున్నచో అతడు గొప్పవాడని జనులు తలంచుదురు. కాని భగవంతు డటుల చెప్పలేదు. ఎవడు సర్వజీవులయెడల సమబుద్ధిగలిగియుండునో ఆతడే శ్రేష్ఠుడని నుడివిరి. ఆ సర్వజీవులందు కొందఱినిమాత్ర మిచట పేర్కొనిరి. వారిని మూడు వర్గములుగ విభజించవచ్చును.

(1) సుహృత్తు, మిత్రుడు, బంధువు, సాధువు – అను వీరు నలుగురును ఒక తెగ (2) మధ్యస్థుడు, ఉదాసీనుడు – అను వీరిద్దరు ఒక తెగ (3) శత్రువు, ద్వేషి, పాపి – అను వీరుముగ్గురును ఒక తెగ. ఇందు మొదటితరగతివారు ఉపకారముచేయువారు. రెండవతరగతివారు ఉపకారముగాని అపకారముగాని చేయనివారు; మూడవతరగతివారు కేవలము అపకారమేచేయువారు. వీరిలో మొదటి తెగవారిపై జనులకు సహజముగ ప్రీతియు, రెండవవారిపై తటస్థభావమున్ను, మూడవవారిపై ద్వేషమున్ను గలుగును. కాని ఉత్తమయోగికి వీరిముగ్గురి పైనను సమభావమేయుండును. కారణమేమనగా అధమునకు ఒక వ్యక్తిని చూడగనే, దేహభావముమాత్రము గల్గుచుండును. అతడు తెల్లవాడా నల్లవాడాయని, కురూపియా, సుందరుడాయని యాతడు పరికించుచుండును. అతనికి దేహదృష్టిమాత్రముండును. మధ్యముడు ఒకవ్యక్తినిజూడగనే అతనివిద్య, తెలివి మున్నగువానిని వీక్షించును. ఇతనిది మనోదృష్టి. కాని ఉత్తముడు ఒక వ్యక్తిని జూడగనే అతని ఆత్మనుమాత్రము పరికించును. అతనిది ఆత్మదృష్టి. వ్యక్తియొక్క దేహముపైగాని, మనస్సుపైగాని అతనిదృష్టిపడదు. సర్వభూతములందును ఆత్మఒకటియే కనుక, అతని దృష్టియందు శత్రు మిత్ర ఉదాసీనులందఱును సమముగనే కన్పించుదురు. విభక్తమగు ప్రపంచమునందు అవిభక్తత్వమునే యాతడు గాంచును. కావున అట్టివాడు సర్వశ్రేష్ఠుడని యిట వచింపబడినది. ఇక్కారణమున ప్రతిజీవియు ఉత్తమస్థితిని బొందుటకై ప్రయత్నపూర్వకముగ దేహభావనను, మనోభావనను తగ్గించుకొని ఆత్మభావననే పెంపొందించు కొనుచు నుండవలెను. అపుడే యాతనికి సమబుద్ధియుదయింప జనులలో సర్వోత్తముడై వెలయుచుండును.

ప్ర:– మనుజులలో ఉత్తముడెవడు?

ఉ:– శత్రు మిత్ర ఉదాసీనులందు సమబుద్ధికలవాడే ఉత్తముడు.

అ॥ అట్టి యోగారూఢదశ నొందుటకై భగవత్సాక్షాత్కారమునకై ధ్యానయోగమును వివరింపదలంచి మొట్టమొదట ధ్యానపద్ధతిని గూర్చి తెలియజేయుచున్నాడు –

10. యోగీ యుఞ్జీత సతతమాత్మానం రహసి స్థితః
ఏకాకీ యతచిత్తాత్మా నిరాశీ రపరిగ్రహః.

టీక:– యోగీ = యోగియగువాడు, రహసి = ఏకాంతప్రదేశమున, స్థితః = ఉన్నవాడై, ఏకాకీ = ఒంటరిగనుండి, యతచిత్తాత్మా = స్వాధీన మొనర్పబడిన మనోబుద్ధీంద్రియ దేహములుగలవాడై, నిరాశీః = ఆశలేనివాడై, అపరిగ్రహః = ఇతరులనుండి యేమియు స్వీకరింపక, సతతమ్ = ఎల్లపుడును, ఆత్మానమ్ = మనస్సును, యుఞ్జీత = ఆత్మయందు నెలకొల్పవలెను (లయ మొనర్పవలెను).

తా:– (ధ్యానయోగమునభ్యసించు) యోగి ఏకాంతప్రదేశమున ఒంటరిగ నున్నవాడై మనస్సును, దేహేంద్రియములను స్వాధీనమొనర్చుకొని, ఆశలేనివాడై, ఒరులనుండి యేమియు స్వీకరింపక ఎల్లపుడును మనస్సును ఆత్మయందే నెలకొల్పుచుండవలెను. (లయ మొనర్చుచుండవలెను).

వ్యాఖ్య:– ఇది మొదలుకొని ఇక ధ్యానాభ్యాసము నెట్లుచేయవలెనో ఆ పద్ధతి నంతను పూసగ్రుచ్చినట్లు భగవాను డిచట తెలియజేయుచున్నాడు. ఇచట యోగియనగా పూర్ణత్వమునొందినవాడు కాదనియు, పరమార్థసాధకుడు మాత్రమే యనియు గ్రహించవలెను. ధ్యానాభ్యాసియని అర్థము. అట్టివాడు ధ్యానమందు పరిపక్వతనొందుటకై ఐదు నియమములను పాటించవలెనని చెప్పబడినది. అవియేవియనిన – (1) ఏకాంత స్థలమును సేవించుట (2) ఒంటరిగ ధ్యానించుట (3) ఇంద్రియములను, మనస్సును దేహమును నిగ్రహించుట (4) ఆశ లేకుండుట (5) వస్తువులను పరిగ్రహించకుండుట.

ఈ ఐదు నియమములను చక్కగపాలించి సాధకుడు ఆత్మధ్యానమందే నిరంతరము కాలము గడుపుచుండవలెను.

"రహసి" – ధ్యానము చేయునపుడు బహిరంగస్థలమున కూర్చుండరాదు. అట్లు చేసినచో విక్షేపముకలుగును. ధ్యానము చేయుట ఒకరిమెప్పుకొఱకుగాదు. మఱియొకరు చూడవలెననికాదు. ధ్యానమనునది భక్తునకు భగవంతునకు ఇరువురకు మధ్యగల సంబంధమేయగును. కాబట్టి ఏకాంతస్థలమునే ఆశ్రయించవలసినదిగా నిటచెప్పబడినది. కనుకనే పూర్వకాలమున ఋషులు, మునులు, తాపసులు తమ ధ్యానానుష్ఠానములు నిరాటంకముగ జరుగుటకుగాను పర్వతగుహలను, నదీతీరములను, అరణ్యప్రదేశములను ఎన్నుకొనిరి. అచట విక్షేపజనకశక్తులెవ్వియు లేకుండుటయేకాక ప్రకృతిరమణీయత్వముచే చిత్తమునకాహ్లాదమున్ను జనించును. అయితే గృహస్థులగువారు అట్టి యేకాంతప్రదేశమును తమ గృహమందును కల్పించుకొనవచ్చును. తమయింటిలో ప్రత్యేకముగ ఒకగదిని జపధ్యానపూజాదులకై వినియోగించి, అందితరుల నెవ్వరిని రానీయక, మహనీయుల పటములను పెట్టి పుష్పధూపదీపాదులతో నలంకరించి శుచిగనుంచుకొనవచ్చును. అప్పుడదియు ఏకాంతస్థలమేకాగలదు. అట్లుకాక 'రహసి' అను పదమునకు కొండగుహ, నదీతీరము, అరణ్యము అనిమాత్రమే అర్థము చెప్పినచో దాదాపు ప్రపంచములో నూటికి తొంబదిమందికిపైగా నున్నట్టి గృహస్థులందఱున్ను భగవానుడు సూచించిన ఈ ధ్యానస్థలమును ఆశ్రయించుటకు వీలులేకుండెడిది.

ఈ ప్రకారము ఏకాంతస్థలమును సేవించినను అచ్చోట నలుగురైదుగురుగాని, పదిమందిగానిగూడి ఒకేచోట ధ్యానింపరాదు. ఒంటరిగమాత్రమే ధ్యానింపవలెను. కనుకనే "ఏకాకీ" యని చెప్పబడినది. ఇద్దరుముగ్గురు చేరినచో ధ్యానకాలమున మనస్సునకు విక్షేపము కలుగవచ్చును. లోకాభిరామాయణములున్ను వారిలో ప్రారంభము కావచ్చును. "ఏక్ నిరంజన్, దో గడబడ్" అను వాక్యము నందఱు నెఱిగినదేకదా! ఇవ్విధముగ స్థలనిర్ణయముచేసికొని మితాహారాదులద్వారా దేహమును, భక్తివైరాగ్యవిచారణాదులద్వారా ఇంద్రియమనంబులను నిగ్రహించి, దృశ్యపదార్థములపై ఆశను విడనాడవలెను. ఎందుకనగా, ఒక్కదానిపైనను

ఆశగలిగినచో వెంటనే మనస్సు దానినే చింతించుచుండుట వలన, భగవద్ధ్యానమునకు అంతరాయముకలుగును. ఆశ గొప్ప పిశాచమువంటిది. దానిని విచారణచే హృదయమునుండి పెకలించివేయవలెను. మఱియు ధ్యానయోగి (దేహధారణకువలసినతప్ప) ఒరులనుండి ఏ వస్తువును పరిగ్రహింపరాదు. పరిగ్రహముచే మనుజునకు పుణ్యము క్షయించుచుండును. ఒరుల కర్మయు తనకు తగుల్కొనుచుండును. మఱియు ఆ యా వస్తువులయొక్క యోగక్షేమములనుగూర్చియే మనస్సు అహర్నిశము ఆలోచించుచుండును. కాబట్టి యిదియంతయు సాధకునకు బంధకరమని తలంచి పెద్దలు అపరిగ్రహనియమమును ఏర్పఱచిరి.

ఇవ్విధముగ పైనదెల్పిన ఐదునియమములను పాటించి సాధకుడు నిరంతరము తన చిత్తమును ఆత్మయందే నెలకొల్పుచుండవలెను. ఏదియో ఒకానొక సమయమునందు మాత్రమే కాదు; నిరంతరమున్ను. కనుకనే 'సతతం' అను పదము చేర్చబడినది. 'నాస్తి జాగరతో భయమ్' అనునట్లు నిరంతరము భగవద్విషయమున జాగరూకులుగనున్నచో కామాది విరుద్ధశక్తులు లోనికి ప్రవేశింపజాలవు. ఎల్లపుడు మేలుకొనియుండినచో దొంగలు లోనికిరారుకదా! దీపమెల్లపుడు వెలుగుచుండినచో చీకటి ప్రవేశింపదుకదా!

ప్ర:– యోగాభ్యాసి యెట్టినియమములు కలిగియుండవలెను?

ఉ:– (1) ఏకాంతస్థలము నాశ్రయించవలెను. (2) ఏకాకియై ధ్యానమొనర్పవలెను. (3) దేహేంద్రియమనంబులను స్వాధీనమందుంచుకొనవలెను. (4) ఆశ లేకుండవలెను (5) అపరిగ్రహనియమము (ఒరులనుండి దేనిని స్వీకరింపకుండుట) ను శీలించవలెను.

ప్ర:– ఇట్టి నియమముగల్గి సాధకు డేమి చేయవలెను?

ఉ:– తన చిత్తమును నిరంతరము ఆత్మయందే లయమొనర్చుచుండవలెను. అనగా ఆత్మధ్యానమును శీలించుచుండవలెను.

అ॥ ధ్యానమునకు తగినచోటు, ఆసనము, కూర్చొనుపద్ధతి, ధ్యానక్రమము చెప్పుచున్నాడు –

11. శుచౌ దేశే ప్రతిష్ఠాప్య స్థిరమాసనమాత్మనః
నాత్యుచ్ఛ్రితం నాతినీచం చేలాజినకుశోత్తరమ్★.

12. తత్రైకాగ్రం మనః కృత్వా యతచిత్తేన్ద్రియక్రియః
ఉపవిశ్యాసనే యుఞ్జ్యాద్యోగ మాత్మవిశుద్ధయే.

టీక:– శుచౌ = పరిశుద్ధమైన, దేశే = స్థలమునందు, న అత్యుచ్ఛ్రితమ్ = మిక్కిలి యెత్తుగా నుండనిదియు, న అతినీచమ్ = మిక్కిలి పల్లముగా (పొట్టిగా) నుండనిదియు, చేలాజినకుశోత్తరమ్ = క్రింద దర్భాసనము, దానిపైన చర్మము (జింకచర్మము లేక పులిచర్మము), దానిపైన వస్త్రము గలదియు, స్థిరమ్ = కదలనిదియు (అగు), ఆసనమ్ = ఆసనమును (పీఠమును), ఆత్మనః = తనకొఱకు, ప్రతిష్ఠాప్య = వేసికొని, తత్ర ఆసనే = ఆ యాసనముపై, ఉపవిశ్య = కూర్చుండి, మనః = మనస్సును, ఏకాగ్రమ్ = ఏకాగ్రముగ (నిశ్చలముగ), కృత్వా = చేసి, యతచిత్తేన్ద్రియక్రియః = ఇంద్రియమనోవ్యాపారములను అరికట్టి (స్వాధీనపఱచుకొని),

★ చైలాజినకుశోత్తరమ్ – (పాఠాన్తరము)

ఆత్మవిశుద్ధయే = అంతఃకరణశుద్ధికొఱకు, యోగమ్ = పరమాత్మ ధ్యానమును, యుఞ్జ్యాత్ = అభ్యసింపవలయును.

తా:– పరిశుద్ధమైన చోటునందు మిక్కిలి యెత్తుగా నుండనిదియు, మిక్కిలి పొట్టిగా నుండనిదియు, క్రింది దర్భాసనము, దానిపై చర్మము (జింక చర్మము లేక పులి చర్మము), దానిపైన వస్త్రముగలదియు, కదలకనుండునదియు నగు ఆసనము (పీఠము)ను వేసికొని, దానిపైగూర్చుండి, మనస్సును ఏకాగ్రపఱచి, ఇంద్రియమనోవ్యాపారములను అరికట్టి (స్వాధీనపఱచుకొని) అంతఃకరణశుద్ధికొఱకు (పరమాత్మ) ధ్యానము నభ్యసింపవలయును.

వ్యాఖ్య:– ధ్యానము చేయునపుడు ఎచట కూర్చొనవలయునో, ఎట్లు కూర్చొనవలయునో, ఏమి చేయవలెనో ఆపద్ధతియంతయు నిచట చెప్పబడుచున్నది. భగవద్గీత యొక్క గొప్పతన మిచటనేయున్నది. సాధకునకు వలసిన చిన్న విషయము మొదలుకొని పెద్దవిషయమువఱకు అన్నిటిని కూలంకషముగ గీత చర్చించివేసినది. మొట్టమొదట ధ్యానమునకై కూర్చొనవలసినచోటు పరిశుభ్రముగానుండవలెనని వచింపబడినది. 'శుచౌ దేశే' అని చెప్పినందువలన ధ్యాననిష్ఠకై ఏదేశమునకు పోనక్కఱలేదని, శుభ్రప్రదేశముండినచాలుననియు తెలియుచున్నది. తానుధ్యానించుచోటు ఏకాంతముగను, పరిశుభ్రముగను నున్నచో అదియే ధ్యానమునకు అనువైనచోటగును. శుభ్రతనుగూర్చి భగవాను డెట్లు నొక్కి చెప్పిరో గమనించదగియున్నది. కొందఱు 'చోటు ఎట్లున్న నేమి, మనస్సుగదా ప్రధానము' అని చెప్పుదురు. మనస్సే ప్రధానమైనప్పటికిని, పరిసరము నిర్మలముగానున్నపుడే ఆ మనస్సు ఊర్ధ్వముఖముగ జనుచుండును. ఉన్నత పవిత్రభావము లత్తఱి కలుగుచుండును. మలినప్రదేశముయొక్క ప్రభావము సాధకుని మనస్సుపైకూడ పడుచుండును. మహనీయులగువారు తమ మనస్సు నెంత పవిత్రముగా నుంచుకొందురో, అంతపవిత్రముగ తమదేహమును, తమవాక్కును, తాముండు ప్రదేశమునుగూడ నుంచుకొందురు. వారి శుద్ధత్వము అన్నిటియందును ప్రతిబింబించుచుండును. కావున సాధకులు తాము ధ్యానించుచోటును బాగుగ ఊడ్చి, గోమయముచే నలికి, శుభ్రపఱచవలెను.

ధ్యానాభ్యాసి తాను కూర్చొనుచోటుగాని, పీటగాని ఎక్కువ ఎత్తుగాగాని, ఎక్కువ పల్లముగాగాని యుండరాదని భగవానుడు వచించిరి. కారణమేమనగా, మిక్కిలి ఎత్తుగా నున్నచో, ధ్యానమునందెపుడైనమైకము (తమస్సు) కలిగినయెడల క్రింద పడిపోగలడు. అట్లే మిక్కిలి పల్లముగానున్నచో నీరు, క్రిమికీటకాదులు చేరవచ్చును. కావున మితమైన ఎత్తులోనున్న అరుగుపైగాని, పీటపైగాని కూర్చొని ధ్యానముచేయుట ఉత్తమమని చెప్పబడినది. అచ్చోట గరుకుగానున్నచో బాధ కలుగును. కావున, దానిపై దర్భాసనమువైచి, దానిపై జింకచర్మమును (లేక వ్యాఘ్రాజినమును) పరచి, దానిపైనొక వస్త్రమును వేసికొని కూర్చొనవలయును. మొత్తము ఆసనమంతయు ఏ మాత్రము కదలక, సమముగా స్థిరముగ నుండవలెను. ఒక 'ఇంజను'ను నేలపై స్థాపించునపుడు నేల చదరముగా, గట్టిగనున్నదో, లేదో బాగుగ విచారించుదురుగదా! అట్లే ధ్యానాభ్యాసి కూర్చుండు ఆసనమున్ను కదలకనున్నచో ధ్యానము నిరాటంకముగ జరుగగలదు. ఏ ప్రకారము కూర్చుండవలెనను ప్రశ్న వచ్చినపుడు, ఫలాని ఆసనమును వేసికొని – అని చెప్పక స్థిరమైన ఆసనమును మాత్రము (స్థిరమాసనమ్) వేసికొనుమనియే గీతాచార్యులు చెప్పిరి. అనగా వారివారి అనుకూలమునుబట్టి పద్మాసనముగాని, సిద్ధాసనముగాని, లేక మఱియొక ఆసనముగాని, ఏది వారికి స్థిరముగ చాలసేపు కూర్చుండుటకు వీలుగనుండునో దానినే అవలంబించవచ్చునని పేర్కొనబడినది. పతంజలియు ఈ సందర్భమున

'స్థిరసుఖమాసనమ్' అనియే చెప్పిరి. అనగా ఏ ఆసనము సాధకునకు సుఖముగను, స్థిరముగను నుండునో దానినే వేసికొనవచ్చునని బోధించిరి.

ఈ ప్రకారముగ ఆసనముపైకూర్చుండి తదుపరి సాధకుడు ఇంద్రియ మనోవృత్తులను బహిర్ముఖములుగ పోనీయక, అరికట్టి వానిని అంతర్ముఖములుగజేసికొని పరమాత్మ ధ్యానమందు నెలకొల్పవలెను. మనస్సును ప్రాపంచికవస్తువులపైకి విస్తరింపకుండ నిరోధించి దైవమందే ఏకాగ్రపఱచవలెను. ఏకాగ్రత (Concentration) యందు గొప్పశక్తికలదు. సామాన్యములగు సూర్యకిరణములు భూతద్దముగుండా ప్రసరించినపుడు ఒకేస్థానమున కేంద్రీభూతములుకాగా, గొప్ప ఉష్ణశక్తి వానికి జనింప క్రిందనున్న కాగితము మున్నగు వానినిగూడ కాల్చివేయునుగదా! అట్లే మనస్సుయొక్క శక్తులన్నిటిని ప్రాపంచిక పదార్థములనుండి మరలించి ఒకదైవము (ఆత్మ) పైననే ఏకాగ్రమొనర్చినచో అఖండశక్తి ప్రాదుర్భవించి అజ్ఞానపటలమును భస్మీభూతమొనర్చి వేయగలదు.

ఇవ్విధముగ మనస్సును ఏకాగ్రపఱచి అంతఃకరణశుద్ధికొఱకై ధ్యానమును ఉపక్రమింపవలెను. ఏలయనగా అట్టి హృదయనైర్మల్యము, అంతఃకరణశుద్ధి ఆత్మసాక్షాత్కారమునకు అత్యవసరము. నిర్మలహృదయమందే ఆత్మోదయముకాగలదు.

పైశ్లోకమున 'అజినము' అని చెప్పినచోట జింక మొదలైనవానిని చంపి చర్మము తేవలెనని యర్థముకాదు. మరణించిన ఆ యా జంతువులయొక్క చర్మములను వాడుకొనవచ్చుననియే భావము. లేనిచో హింసాదోషము ఆవరించగలదు.

ప్ర:- ధ్యానాభ్యాసి మొట్టమొదట శీలించవలసిన పద్ధతు లెవ్వి?

ఉ:- (1) ధ్యానమునకై నిర్మలమైనచోటును ఎంచుకొనవలెను. లేక, తానుండుచోటునైన పరిశుభ్రము చేయవలెను. (2) మిగుల ఎత్తైనట్టి, లేక,పల్లముగనున్నట్టి చోటునందు కూర్చొనరాదు. (3) కూర్చొనునపుడు క్రింద దర్భాసనము, దానిపై చర్మము, దానిపై వస్త్రము వేసికొనవలెను. (4) కూర్చొనుపీఠము కదలరాదు. మఱియు ఏ ఆసనముపై కూర్చొనిన తాను స్థిరముగ సుఖముగ నుండగలడో దానినే వేసికొనవలెను. (5) ఇంద్రియ, మనోవృత్తులను నిగ్రహించవలెను. (6) మనస్సును ఏకాగ్రపఱచవలెను.

ప్ర:- ఎందులకీ ధ్యానమును చేయవలెను?

ఉ:- హృదయశుద్ధికొఱకు, అంతఃకరణముయొక్క నిర్మలత్వముకొఱకు. నిర్మలాంతః కరణముననే (శుద్ధహృదయమున) పరమాత్మ సాక్షాత్కరించునుగదా!

అII ధ్యానాభ్యాసి ఎట్లు కూర్చొనవలెనో, దృష్టి యెచట నిలుపవలెనో చెప్పుచున్నాడు -

13. సమం కాయశిరోగ్రీవం ధారయన్నచలం స్థిరః
సంప్రేక్ష్య నాసికాగ్రం స్వం దిశశ్చానవలోకయన్.

14. ప్రశాన్తాత్మా విగతభీ ర్బ్రహ్మచారివ్రతే స్థితః
మనస్సంయమ్య మచ్చిత్తో యుక్త ఆసీత మత్పరః.

టీక:– కాయశిరోగ్రీవమ్ = శరీరము, శిరస్సు, కంఠము, సమమ్ = సమముగాను, అచలమ్ = కదలకుండగను, ధారయన్ = నిలుపుచు, స్థిరః = స్థిరముగనున్నవాడై, దిశః చ = దిక్కులనుగూడ, అనవలోకయన్ = చూడక, స్వమ్ = తనయొక్క, నాసికాగ్రమ్ = ముక్కుకొనను, సంప్రేక్ష్య = దృష్టినుంచి, ప్రశాన్తాత్మా = మిక్కిలిశాంతమైన అంతఃకరణముకలవాడును, విగతభీః = భయమువీడినవాడును, బ్రహ్మచారివ్రతే = బ్రహ్మచర్యవ్రతమందు, స్థితః = ఉన్నవాడును (అయి), మనః = మనస్సును, సంయమ్య = బాగుగ నిగ్రహించి (స్వాధీనపఱచుకొని), మచ్చిత్తః = నా యందు చిత్తముగలవాడును, మత్పరః = నేనే పరమగతియని నమ్మినవాడును (నన్నే ధ్యానించువాడును), యుక్తః = సమాధియుక్తుడును (అయి), ఆసీత = ఉండవలెను.

తా:– (ధ్యానముచేయువాడు) శరీరము, శిరస్సు, కంఠము సమముగ (తిన్నగ) నిలిపి, కదలక, స్థిరముగ నున్నవాడై, దిక్కులను జూడక, నాసికాగ్రమును వీక్షించుచు, ప్రశాంతహృదయుడై, నిర్భయచేతస్కుడై, బ్రహ్మచర్యవ్రతనిష్ఠగలిగి, మనస్సును బాగుగ నిగ్రహించి, నాయందు చిత్తముగలవాడై, నన్నే పరమగతిగనమ్మి, సమాధి (ధ్యాన) యుక్తుడై యుండవలెను.

వ్యాఖ్య:– ధ్యానము చేయువాడు ఆసనముపైగూర్చుండి శరీరము, కంఠము, శిరస్సు – అను ఈ మూడింటిని సమముగ నిలిపి, అనగా ఏ మాత్రము వంగకుండ నిటారుగ నుంచవలెనని తెలుపబడినది. ఏలయనిన, ఆ మూడును తిన్నగ నున్నపుడు మాత్రమే సుషుమ్నానాడిగుండా కుండలినీశక్తి అవిచ్ఛిన్నముగ సహస్రారమునకు ప్రవహించుటకు వీలుండును. అపుడుమాత్రమే సాధకునకు గొప్పగొప్ప పరమార్థానుభవములు గలుగుచుండును. మిలటరీవారు, పోలీసువారు కవాతుచేయునపుడు, నడచునపుడు ఏవిధముగ పైమూడు అంగములను సమముగ నిలుపుదురో, అట్లే ధ్యానాభ్యాసియు ప్రవర్తించి, నిశ్చలముగ గూర్చొని ధ్యానించవలెను. 'స్థిరః' అని చెప్పినందువలన ధ్యానకాలమున మధ్యమధ్య లేవక ధ్యానము సమాప్తియగువఱకు నిశ్చలముగ కూర్చొని యుండవలెనని భావము.

అట్లు నిశ్చలముగ కూర్చొని, దృష్టిని నలువైపుల బ్రసరింపక, దిక్కులు చూడక ధ్యానమగ్నుడు కావలయును. దిక్కులుచూచినచో 'అదియేమి, వారెవరు –' మున్నగు సంకల్పములుదయించి విక్షేపముజనించును, గావున ధ్యానకాలమున దిక్కులు చూడరాదని హెచ్చరింపబడెను. ఈ ప్రకారముగ దృష్టిని బాహ్యమునుండి మరలించి ఇటునటు చెదరనీయక తనయొక్క నాసికాగ్రము (ముక్కుకొన)పై నిలిపి ధ్యానముపక్రమింపవలెను. దీనినే 'భూచరీ' ముద్ర యందురు. అట్లు దృష్టిని అచ్చోటనిలిపినయెడల మనస్సు క్రమముగ నిశ్చలము కాగలదు. కొందఱు దృష్టిని భ్రూమధ్యమున నిలుపుదురు. మఱికొందఱు హృదయస్థానమునను, కొందఱు సహస్రారమునను వారివారి అనుకూలతను బట్టి ఆ యా స్థానమును నిర్ణయించుకొనవచ్చును. ప్రారంభదశలో కండ్లు పూర్తిగ తెఱచిన దృశ్యవస్తువులు గోచరించునుగాన, పూర్తిగ మూసినచో నిద్రవచ్చు ప్రమాదముకలదు. కావున, అర్ధనిమీలితనేత్రుడై నాసికాగ్రాది స్థానములందు దృష్టిని నిలిపి ధ్యానించినచో ధ్యానము చక్కగ కొనసాగగలదు. ధ్యానసమయమున దృశ్యమువలన విక్షేపము కలుగకుండ జేయుటకేకాబోలు భగవానుడు కంటికి ఱెప్పయను తలుపు నేర్పాటు చేసియున్నారు. ఇక ఏ ఇంద్రియమునకును అట్టి తలుపులేదు. ఆహా! జీవరాసులపై భగవానునకెంతటి కరుణ!

ఈ ప్రకారముగ ధ్యానకాలమున దృష్టిని బాహ్యమునుండి ప్రత్యాహారమొనర్చి, అంతర్ముఖముగజేసి, ఒకచోట ఏకాగ్రముగ నిలిపి, పరమాత్మయే పరమగతియని నమ్మి, వారినే ధ్యానించవలెను. 'నాయందే

చిత్తముంచి నన్నే ధ్యానించవలెన'ని ఇట శ్రీకృష్ణపరమాత్మ నుడివిరి. శ్రీకృష్ణమూర్తి సర్వజీవుల హృదయాంతరాళములందు బుద్ధికి సాక్షిగవెలయునట్టి ఆత్మయే కనుక, అట్టి ఆత్మనే ధ్యానింపవలెనని యర్థము. అట్లు ధ్యానించుటకు పూర్వము ధ్యాతకు నాలుగు సల్లక్షణములుండవలెనని యిట బోధింపబడినది -

అవియేవియనిన - (1) ప్రశాంత చిత్తత్వము (2) నిర్భయత్వము (3) బ్రహ్మచర్యవ్రతము (4) మనస్సంయమము.

సముద్రమేప్రకారము శాంతముగ గంభీరముగనుండునో సాధకుని యంతఃకరణమున్ను ఆ ప్రకారముండ వలెను. 'శాన్తాత్మా' అని చెప్పక 'ప్రశాన్తాత్మా' అని చెప్పుటవలన చిత్తమునందు అత్యంతప్రశాంతి నెలకొనియుండవలెనని గోచరించుచున్నది. సాధకుని హృదయమున భయమేమాత్ర ముండరాదు. దృశ్యపదార్థములన్నియును వాస్తవముగ మిథ్యారూపములుగనుక సాధకుడు ఇక దేనికిని భయపడవలసినపనిలేదు. లేక, అంతయు తన (ఆత్మ) స్వరూపమేకావున తననుగూర్చి తానిక భయపడవలసిన అగత్యములేదు. తన (ఆత్మ) స్వరూపమును మఱచి దృశ్యమును సత్యమనుకొనునపుడే భయము జీవుని బాధించును. శ్రుతివాక్యము లీ సత్యమునే యుద్ఘాటించుచున్నవి★. ఇట్టి పూర్ణనిర్భయత్వము ప్రారంభదశలో సాధకునకు కలుగకున్నను, భక్తివైరాగ్యతత్త్వ విచారణాదుల అభ్యాసముద్వారా కొంతయైనను భయరాహిత్యమును సంపాదించుకొనిననే చిత్తము ధ్యానమందు నిలుకడను బొందగలదు. కనుకనే 'విగతభీః' అని చెప్పుచు నిర్భయత్వము ధ్యానశీలున కొక అంగముగ, ఆవశ్యకతగ నిట వర్ణింపబడినది.

మఱియు ధ్యానశీలుడు బ్రహ్మచర్యమును చక్కగ కాపాడుకొనవలెను. బ్రహ్మచర్యము వలన సాధకునకు శారీరకముగ, మానసికముగ అపరిమితమైనశక్తి కలుగగలదు. బ్రహ్మచర్య మను పదమునకు 'బ్రహ్మమునందు చరించుట' అను అర్థమున్నప్పటికిని, 'కామసంబంధమైన చేష్టలు, సంకల్పములు ఎవ్వియు లేకుండుట' అను అర్థమునందే ఆపదమెక్కువగ వాడబడుచుండును. గృహస్థులకు గృహస్థబ్రహ్మచర్యము విధింపబడినది. బ్రహ్మచర్యమును కేవలము శరీరమునకే పరిమితముచేయక మనోవాక్కులకు కూడ విస్తరింపజేసి, ఏవిషయసంకల్పమున్ను మనస్సునందు జొరబడనీయక త్రికరణశుద్ధిగ ఆ వ్రతమును పాలింపవలెను. బ్రహ్మచర్యముయొక్క ఫలితము అపారము. ప్రపంచములో నింతవఱకవతరించిన మహాత్ములందఱును, లోకము నుఱ్ఱుతలూగించిన ప్రవక్తలందఱును ఏదియోరూపమున బ్రహ్మచర్యమును శీలించియే అట్టి అపారశక్తిని సంపాదింపగల్గిరి. తైలములేనిచో దీపమెట్లు వెలుగదో, అట్లే వీర్యము వ్యర్థమైపోయినచో జ్ఞానదీప మెన్నటికిని వెలుగనేరదు. వీర్యమే ఓజస్సుగ పరిణమించి మెదడునకు, తక్కిన అంగములకు పుష్టిని, వికాసమును గలుగజేయును. ఎన్నియో బిందువుల రక్తముచేరి ఒక బిందువు వీర్యముగ తయారగును. కావున అది దేహమున సారతమమగు వస్తువు. అట్టి అమూల్య వస్తువును విషయభోగములందు వ్యర్థముచేయుట విజ్ఞులకు పాడిగాదు. అద్దానిని ధ్యానమందే వినియోగించవలెను. బ్రహ్మచర్య మతిముఖ్యమైనది. కనుకనే గీతలో వ్రతమను పదము దానికి జోడింపబడెను. (బ్రహ్మచారివ్రతే స్థితః). దీనినిబట్టి ఇది సర్వోత్తమసాధన మని స్పష్టమగుచున్నది. వ్రతము నేప్రకారముగ శ్రద్ధతో, అతి జాగరూకతతో, నియమ పూర్వకముగ శీలింతురో ఆ ప్రకారమే దీనిననుష్ఠించవలెనని ఆ 'వ్రత' శబ్దము యొక్క భావము. కాబట్టి ధ్యానశీలుడు వ్రతచూడామణి యగు ఈ బ్రహ్మచర్యమును తప్పక ఆశ్రయించవలెను.

ఈ ప్రకారముగ సాధకుడు చక్కని నియమములను పాటించి మనస్సును సంయమముచేసి ఆత్మయందే

★ (1) యదా హ్యేవైష ఏతస్మిన్నుదరమన్తరం కురుతే అథ తస్య భయం భవతి
(2) ద్వితీయాద్వై భయం భవతి

నెలకొల్పి ఆత్మధ్యానపరాయణుడై మెలగవలెను. 'మచ్చిత్తః' 'మత్పరః' మున్నగు పదములచే ధ్యానయోగి ఇతరమగు దేనిని చింతింపక భగవంతునే (ఆత్మనే) చింతించుచు, భగవంతునియందే మనస్సును లయమొనర్పవలెనని స్పష్టమగుచున్నది.

ప్ర:– ధ్యానము చేయువాడు ఆసనముపై నెట్లు కూర్చుండవలెను?

ఉ:– శరీరము, కంఠము, శిరస్సు - మూడింటిని సమముగనుంచి, ఏమాత్రము కదలక, ధ్యానము పూర్తియగు వఱకు మధ్యలో లేవక స్థిరముగా కూర్చొనవలెను.

ప్ర:– దృష్టిని ఎచట నుంచవలెను?

ఉ:– నాసికాగ్రమందు (ముక్కుకొనయందు). దిక్కులు చూడరాదు.

ప్ర:– ధ్యానాభ్యాసి యెట్టి లక్షణములు కలిగియుండవలెను?

ఉ:– (1) ప్రశాంతచిత్తుడై యుండవలెను (2) నిర్భయుడై మెలగవలెను (3) బ్రహ్మచర్యవ్రతము నవలంబించవలెను. (4) మనస్సును (విషయములపైకి పోనీయక) సంయమమొనర్చవలెను.

ప్ర:– ఇట్టి లక్షణములు గలిగి తదుపరి యేమి చేయవలెను?

ఉ:– ఆత్మయందే చిత్తమును లగ్న మొనర్చి, ఆత్మపరాయణుడై, ఆత్మనే ధ్యానించుచు కేవల మాత్మరూపుడై చెన్నొందవలెను.

అ॥ అట్టి ధ్యానముయొక్క ఫలితమును వచించుచున్నాడు -

15. యుఞ్జన్నేవం సదా౽౽త్మానం యోగీ నియతమానసః
శాన్తిం నిర్వాణపరమాం మత్సంస్థా మధిగచ్ఛతి.

టీక:– నియతమానసః = మనోనిగ్రహముగల, యోగీ = యోగి, సదా = ఎల్లప్పుడును, ఏవమ్ = ఈ రీతిగా, ఆత్మానమ్ = మనస్సును, యుఞ్జన్ = ఆత్మధ్యానమందు నిలిపి, మత్సంస్థామ్ = నాయందున్నట్టిదియు (నాస్వరూపముగనే యున్నట్టిదియు), నిర్వాణపరమామ్ = ఉత్కృష్టమోక్షరూపమైనదియు (పరమానంద రూపమైనదియు) (అగు), శాన్తిమ్ = శాంతిని, అధిగచ్ఛతి = పొందుచున్నాడు.

తా:– మనోనిగ్రహముగలయోగి ఈ ప్రకారముగ ఎల్లపుడును మనస్సును ఆత్మ ధ్యానమందునిలిపి, నాయందున్నట్టిదియు (నాస్వరూపమైనదియు), ఉత్కృష్టమోక్షరూపమైనదియు (పరమానందరూపమై నదియు) నగు శాంతిని బొందుచున్నాడు.

వ్యాఖ్య:– పైన దెలిపినప్రకారము ధ్యానము చేయుచురాగా సాధకున కెట్టి ఫలితము చేకూరగలదో ఈ శ్లోకమునందు వివరింపబడినది. ఆతనికి పరమశాంతి లభించును. ఆ శాంతియెట్టిది? సాక్షాత్ భగవంతునియందు కాపురముండునది. భగవత్స్వరూపమేయది. దృశ్యవిషయములందుండు శాంతికాదది. భోగజనితసుఖముగాని, శాంతిగాని క్షణికములై యున్నవి. కావున మహనీయులు శాంతికొఱకై బయటదేవులాడక, హృదయమునే పరిశోధించుకొని, అద్దానిని పొంది ధన్యులైరి. అయితే అట్టి నిరతిశయశాంతిని

బొందవలెనని (1) మనోనిగ్రహము (2) సంతతాభ్యాసము గలిగి యుండవలెనని యిట బోధింపబడినది. 'సదా యుఞ్జన్' అని చెప్పుటచే మాయను జయించుటకు ఒకింత అభ్యాసము చాలదనియు నిరంతరాభ్యాసమే శరణ్యమనియు విశదమగుచున్నది. వైరాగ్య విచారణాదులద్వారా ఇంద్రియమనంబులను విషయములపైకి పోనీయక, అభ్యాసముచే నెమ్మదిగ, వానిని స్వాధీనపఱచుకొని అంతర్ముఖమొనర్చి ఆత్మధ్యానమందు నెలకొల్పవలెను. అపుడే పరమనిర్వాణరూపమైన ఆత్యంతిక శాంతియను ఫలము లభించగలదు. ఎంతవిలువ చెల్లింపబడునో అంతఫలితము చేకూరుచుండును. విషయత్యాగము, అవిద్యా త్యాగము అను గొప్ప పణమును చెల్లించినచో మోక్షరూపపరమశాంతి యను ఫలము లభించగలదు. కాబట్టి 'నాకింకను శాంతి దొఱకలేదే' అని యెవరును దుఃఖింపనిలేదు. భగవానుడు తెలిపిన ఈ (ధ్యానరూప) సాధన సంపత్తిని సమకూర్చుకొనినచాలును. శాంతి కరతలామలకమగును.

ప్ర:– ఇట్టి ధ్యానయోగమువలన కలుగు ఫలితమేమి?

ఉ:– పరమశాంతిని జీవుడు పొందగల్గును.

ప్ర:– ఆ శాంతి యొక్క స్వరూపమెట్టిది?

ఉ:– మోక్షరూపమైనది. పరమాత్మయందు ఉండునది (పరమాత్మస్వరూపమే అయినది).

ప్ర:– ఇట్టి అపూర్వఫలితమును బొందుటకు సాధకుడేమిచేయవలెను?

ఉ:– (1) మనస్సును స్వాధీనపఱచుకొనవలెను (2) నిరంతరము ఆత్మధ్యానమును అభ్యసించుచుండవలెను.

అ॥ ఇక ధ్యానయోగియొక్క ఆహారాది నియమములగూర్చి రెండు శ్లోకముల ద్వారా తెలియజేయుచున్నాడు –

16. నాత్యశ్నతస్తు యోగోఽస్తి న చైకాన్తమనశ్నతః
న చాతిస్వప్నశీలస్య జాగ్రతో నైవ చార్జున.

టీక:– అర్జున = ఓ అర్జునా! యోగః = (ధ్యాన) యోగము, అతి అశ్నతఃతు = అధికముగ భుజించువానికి, న అస్తి = కలుగనేరదు, ఏకాన్తమ్ అనశ్నతః చ = బొత్తిగా భుజింపనివానికిని, న = కలుగనేరదు, అతిస్వప్నశీలస్యచ = ఎక్కువగా నిద్రించువానికిని, న = కలుగనేరదు, జాగ్రతః చ = ఎక్కువగా మేలుకొనువానికిని, నైవ = కలుగనేకలుగదు.

తా:– అర్జునా! ఈ ధ్యానయోగము అధికముగ భుజించువానికిని, బొత్తిగా భుజింపని వానికిని, అట్లే అధికముగ నిద్రించువానికిని (బొత్తిగానిద్రించక) ఎల్లప్పుడు మేలుకొనియుండువానికిని కలుగనేకలుగదు.

వ్యాఖ్య:– ధ్యానయోగమునకు సహాయభూతములుగనుండు ఆహారవిహారములనుగూర్చి యిట వచించుచున్నారు – 'యోగ' మను పదమునకు భగవంతుని యొద్దకు జేర్చునట్టి ఏ మార్గమైనను అని అర్థము చెప్పవచ్చును. అయినను ఇట ప్రస్తుత విషయము ధ్యానయోగము కాబట్టి అదియే వివక్షితమైయున్నది. అయితే యిపుడు చెప్పబోవు ఆహారాది నియమములు అన్ని యోగములకున్ను ఆవశ్యకమేయని యెఱుగవలెను.

అధికాహారము భుజించువారికి ధ్యానము కుదరదని చెప్పబడినది. మితాహారమును★ సేవించినవారికి మాత్రమే ధ్యానము చక్కగ జరుగును. ఆహారమనునది పరమార్థ సాధనలందు గొప్పవిషయముకాదని తలంచి కొందఱు దాని నుపేక్షించుచుందురు. కాని, భగవానుడు దానికి అమిత ప్రాధాన్యమునిచ్చి దాని విషయమై కడు జాగ్రత వహించవలెనని గీతయందనేకచోట్ల నొక్కి వక్కాణించిరి. ఒక చిన్న చీల సరిగా లేనిచో గొప్పయంత్రమంతయు నెట్లాగిపోవునో, ఆహారముయొక్క స్థితియు నంతియే. అది చక్కగ లేనిచో మోక్షసాధన కుదురదు. జీవితమునంతను (1) ఆహారము (2) నిద్రయను ఇరువురు దొంగలు అపహరించి వేయుచున్నారు. అవివేకులకు దాదాపు కాలమంతయు ఆ రెండిటిలోనే గడచిపోవుచున్నది. అమూల్యమగు ఈ మానవ జీవితమును, బంధవిముక్తికై ప్రయత్నింపవలసిన ఈ ఉత్తమ జీవితమును ఆ ప్రకారముగ ఆహార నిద్రాదులందే వ్యర్థముచేయుట పాడికాదు. ఆహారముండవలసినదే. అట్లే నిద్రయు ఉండవలసినదే. అయితే యెంతవఱకు జీవితనిర్వహణమునకు, పరమాత్మచింతనకు అవి అవసరమో అంతమాత్రముండిన చాలును. అంతకు అధికముగగాని, అల్పముగగాని ఉండిన భగవచ్చింతన జరుగనేరదు. ఈ విషయమునే భగవాను డిచట రెండుశ్లోకములద్వారా చక్కగ నిరూపించుచున్నారు.

అధికభోజనముచే శరీరము బరువెక్కి, మత్తెక్కియుండుటచే ధ్యానమందు కూర్చొనుటకుకూడ సాధ్యపడదు. 'సమం కాయ శిరోగ్రీవం' (శరీరము, శిరస్సు, కంఠము తిన్నగనుండుట) అనునది అసలే సాధ్యపడదు. ఒకవేళ బలవంతముగ కూర్చొనినను నిద్ర ఆవహించును. ఒకవేళ నిద్రరాకున్నను కడుపు బరువుగానుండుటచే దేహభావన కలుగుచునే యుండును. ధ్యానమందు దేహమును దాటి, ఇంద్రియములను దాటి, మనస్సును దాటి ఆవలనున్న ఆత్మయొద్దకు పోవలసినవారు అత్తఱి దేహస్ఫురణచే దేహము దగ్గఱనే నిలిపి పోవుదురు. ఈ ప్రకారముగ అధికాహారము ధ్యానమునకు ఆటంకమై నిలుచుచున్నది. అందుచే మితాహారము సేవింపవలెను. అట్లే ఏమియు ఆహారము భుజింపనివారికిన్ని ధ్యానము కుదరదు. ఏలయనిన, ఆహారమువలననే శరీరము, మనస్సు ఏర్పడుచున్నవి. ఆహారములేనిచో అవి క్షీణించి పోవుటచే, శరీరమునకు కూర్చుండుటకు గాని, మనస్సునకు ధ్యానించుటకు గాని శక్తియుండదు. కాబట్టి ధ్యానయోగి శుష్కోపవాసాదులు తఱచు చేయుచుండరాదు. ఎప్పుడైన ఆరోగ్యము కొఱకు పక్షమున కొకమారు (ఏకాదశి మున్నగు తిథులందు) ఉపవాసము చేయవచ్చును. ఇవ్విధముగ అధికాహారమును, ఏ ఆహారమును లేకుండుటను రెండింటిని విసర్జించి మితాహారియై ధ్యానయోగమును శీలించినవారు విజయమును జేబట్టుదురు.

అట్లే నిద్రావిషయమునుగూడ కడు జాగరూకులై ప్రవర్తించి అధికనిద్రను నిద్రలేమిని – రెండిటిని వదలి – మితనిద్ర గలిగియుండినచో యోగము చక్కగ కొనసాగును. శరీర నిర్మాణము ననుసరించి ఉపాధికొకింత విశ్రాంతి ప్రతిదినము అవసరమైయున్నది. అది లేకున్నను, లేక మితముతప్పియున్నను – రెండును ప్రమాదహేతువులేయగును. కాబట్టి సాధకుడు ఆహార, నిద్రల రెండిటియందును మితత్వమును (moderation) శీలించుచు ఆధ్యాత్మికసాధనలందు పురోగమనము సల్పవలెనని భగవానుడిట నుద్బోధించుచున్నారు.

ప్ర:– ధ్యానయోగి ఆహారనిద్రాదులం దెట్లు ప్రవర్తింపవలెను?

★ మితాహార లక్షణము –

ద్వౌ భాగౌ పూరయేదన్నైః తోయేనైకం ప్రపూరయేత్
మారుతస్య ప్రచారార్థం చతుర్థమవశేషయేత్.

కడుపులోని సగభాగమును అన్నాదులచేతను, పాతికభాగమును నీటిచేతను నింపి తక్కిన పాతికభాగమును గాలి ఆడుటకై ఖాళీగా నుంచవలెను

ఉ:– వానిని మితముగసేవింపవలెను. అధికాహారమును, ఆహారముయొక్క లేమిని, అధికనిద్రను, నిద్రయొక్క లేమిని వదలివేసి మితాహార, మితనిద్రలను ఆశ్రయించవలెను.

అ॥ పై విషయమునే మరల చెప్పుచున్నాడు -

**17. యుక్తాహారవిహారస్య యుక్తచేష్టస్య కర్మసు
యుక్తస్వప్నావబోధస్య యోగో భవతి దుఃఖహా.**

టీక:– *యుక్తాహారవిహారస్య* = మితమైన ఆహారము, నడత గలవాడును, *కర్మసు* = కర్మములందు, *యుక్తచేష్టస్య*= మితమైన ప్రవర్తనగలవాడును, *యుక్తస్వప్నావబోధస్య*= మితమైననిదుర, మెలుకువగలవాడును (అగు మనుజునకు) *యోగః* = యోగము, *దుఃఖహా* = (జననమరణాది) దుఃఖములను బోగొట్టునదిగ, *భవతి* = అగుచున్నది.

తా:– మితమైన ఆహారము, నడత గలవాడును, కర్మలందు మితమైన ప్రవర్తన గలవాడును, మితమైన నిద్ర, జాగరణము గలవాడునగు మనుజునకు యోగము (జననమరణాది సంసార) దుఃఖములను బోగొట్టునదిగ అగుచున్నది.

వ్యాఖ్య:– క్రిందటి శ్లోకమునందు ఆహార, నిద్రలందు యోగి యెట్లు ప్రవర్తింపవలెనో చెప్పబడినది. ఇచట తక్కినక్రియలు, వ్యవహారములు యెట్లుచేయవలెనో అదికూడ పేర్కొనబడినది. ఆహారవిహారములందు, కర్మలందు, నిద్రాజాగరణలందు మితముగ వ్యవహరించువానికి యోగము దుఃఖమునుపోగొట్టునది కాగలదని బోధింపబడెను. మితముతప్పి ప్రవర్తించినచో ఆ యోగము జీవుని దుఃఖమును బోగొట్టజాలదని భావము. కావున సాధకులెవరికైన దుఃఖము అంతముకానిచో దానికి హేతువు వారి సాధనపద్ధతిలో లోపమేయగునుగాని యోగముయొక్క పొరపాటుగాదు. అనియతముగ వ్యవహరించినచో యోగము సత్ఫలితముల నొసంగజాలదు. మంచి ఔషధమైనను సేవించవలసినపద్ధతిలో సేవించిననే వ్యాధిని నివారింపగల్గునుగాని అన్యథాకాదు. ఆ విషయమిచట స్పష్టముగ చెప్పివేయబడినది. కొందఱు ధ్యానమును ప్రారంభించి, లేక ఇతరములగు పరమార్థసాధనలను మొదలుపెట్టి ఆవేశముతో రాత్రింబగళ్ళు కృషిచేసి తుదకు శరీరము, మనస్సు అస్వస్థములుకాగా ఆ లోపమును యోగముమీద ఆరోపించుచున్నారు. అది సరికాదు. అది యోగముయొక్క దోషముకాదు. తమ ప్రవర్తనయొక్క లోపమేయగును. యోగము "దుఃఖహా" అని చెప్పబడినదేకాని "దుఃఖజః" అనికాదు. యోగము దుఃఖమును పోగొట్టునదేకాని, కలుగజేయునది కాదు. ఒకవేళ యోగమువలన దుఃఖము కలిగినచో అది యోగసాధనక్రమమునందు తాను చేసిన లోపమువలననే యగునుగాని మఱియొకటికాదు.

దీపపువత్తిని మితముగానుంచినచో రాత్రియంతయు వెలుగునిచ్చుచుండును. వత్తిని బాగుగ పైకెత్తినచో చిమ్నీ మసిపట్టిపోయి అసలు వెలుగే లేకుండపోవును. వత్తిని బాగుగ తగ్గించివైచినచో అసలు ప్రకాశమే ఉండదు. కావున మితత్వమే (యుక్తత్వమే) శ్రేయస్కరము. బుద్ధదేవుడు తనసాధనకాలములో ఒకపుడు ఆహారమును బొత్తిగా మానివైచి, ధ్యానము సరిగా సాగమి, మరల ఒకింత ఆహారమును సేవింపదొడగినట్లు చరిత్ర తెలుపుచున్నది. కావున 'అతి సర్వత్ర వర్జయేత్' అనుసూత్రమును సాధకుడు బాగుగ జ్ఞప్తియందుంచుకొని వర్తించవలెను. సాధకుడు ఆహార విహార నిద్రాదులందు మితముతప్పి వ్యవహరింపక యుక్తాహారవిహారుడై ధ్యానయోగమును శీలించుచు తద్ద్వారా దుఃఖమును అంతముచేసికొనవలయును.

దీనినిబట్టి దుఃఖమును పోగొట్టుకొనదలంచువారందఱును్ను యోగమును (ఆత్మధ్యానమును) ఆశ్రయింపవలెననియు, ఆ యోగమును యుక్తాహార విహారియైయే సేవించ వలెనుగాని ఇష్టమువచ్చినట్లుకాదనియు స్పష్టమగుచున్నది.

ప్ర:– (ధ్యాన) యోగముయొక్క ఫలితమేమి?

ఉ:– దుఃఖరాహిత్యము.

ప్ర:– ఆ యోగము ఎట్టి నియమములతో నాచరించవలెను?

ఉ:– (1) మితాహారము (2) మితవిహారము (3) మితకర్మ (4) మితనిద్ర (5) మితజాగరణకలిగి ప్రవర్తించవలెను. దేనియందును మితముతప్పరాదు.

ప్ర:– దుఃఖము తొలగుటకు ఉపాయమేమి?

ఉ:– యోగము (దైవధ్యానము ఆత్మచింతన).

అ॥ ధ్యానయోగియొక్క లక్షణములను జెప్పుచున్నాడు –

18. యదా వినియతం చిత్తమాత్మన్యేవావతిష్ఠతే
నిస్స్పృహస్సర్వకామేభ్యో యుక్త ఇత్యుచ్యతే తదా.

టీక:– *యదా* = యెప్పుడు, *చిత్తమ్* = మనస్సు, *వినియతం (సత్)* = బాగుగనిగ్రహింపబడినదై, *ఆత్మనిఏవ* = ఆత్మయందే, *అవతిష్ఠతే* = నిలుచుచున్నదో, (*యదా* = ఎప్పుడు, *యోగి* = యోగి) *సర్వకామేభ్యః* = సమస్తములైనకోరికలనుండి, *నిస్స్పృహః* = నివృత్తుడై (అభిలాషలేనివాడై) (యుండునో), *తదా* = అప్పుడు, *యుక్తః* = యోగసిద్ధిని బొందినవాడని (సమాధియుక్తుడని), *ఉచ్యతే* = చెప్పబడుచున్నాడు.

తా:– ఎపుడు మనస్సు బాగుగ నిగ్రహింపబడినదై ఆత్మయందే స్థిరముగ నిలుచునో, మఱియు ఎపుడు యోగి సమస్తములైన కోరికలనుండి నివృత్తుడగునో, అపుడే యాతడు యోగసిద్ధిని బొందినవాడని (సమాధియుక్తుడని) చెప్పబడును.

వ్యాఖ్య:– యోగసిద్ధిని మనుజుడెపుడు పడయగలడో యిచట వచింపబడుచున్నది. మోక్షమునకు కాలనియమ మేమియు లేదని యిదివఱలో పలుతావులందు చెప్పబడియుండెను. ఎపుడు మనుజుడు పైన దెలిపిన మూడు లక్షణములను – అనగా (1) సర్వకామనారాహిత్యము (2) మనోనిగ్రహము (3) ఆత్మస్థితి – అను వానిని గలిగియుండునో అపుడాతడు మోక్షభాగియై యొప్పగలడు. భగవానుడు తెలిపిన ఈ మూడు లక్షణములనే (1) వాసనాక్షయ (2) మనోనాశ (3) తత్త్వజ్ఞానములనియు నందురు. అందొకదానిచే మరియొకటి సాధింపబడుచుండును.

(1) "నిస్స్పృహః సర్వకామేభ్యో":- కోరికలు (ఆశలు) జీవుని బంధించు శృంఖలములు. విషయభోగములందు జీవునకెపుడు ఆశకలుగునో, అపుడిక చిత్తము నిలుకడలేక, మహాచంచలముగ ప్రవర్తించును గావున, అత్తఱి ధ్యానముకుదురదు. కాబట్టి కట్టెలు తీసి వైచినచో అగ్ని చల్లారునట్లు, వివేక వైరాగ్యాదులచే ఒక్కొక్క కోరికను, భోగాశను, విషయసంకల్పమును హృదయమునుండి ఏరిపారవేసినచో ఇక

మనస్సు దానియంతట నదియే అధిష్ఠానమగు ఆత్మయందు లయించును. 'సర్వకామేభ్యః' అని చెప్పినందువలన ఏవియో కొన్ని ఆశలు, కోరికలు పోయిన చాలదనియు, అన్నియును తొలగవలెననియు విదితమగుచున్నది.

(2) "వినియతం చిత్తమ్":- చిత్తము లెస్సగ నిగ్రహింపబడవలెను. సామాన్య నిగ్రహము చాలదు. కనుకనే వినియతం (యతం = స్వాధీనపడిన, నియతం = విశేషముగ స్వాధీనపడిన, వినియతం = బాగుగ నిశ్శేషముగ నిగ్రహింపబడిన) అని ప్రయోగింపబడినది. స్వాధీనపడిన గుఱ్ఱములుగల రథికుడు గమ్యస్థానమును నిరాటంకముగ చేరుకొనునట్లు, స్వాధీనపడిన ఇంద్రియ మనంబులు గలవాడు మోక్షమను గమ్యమును శీఘ్రముగ జేరగలడు.

(3) "ఆత్మన్యేవావతిష్ఠతే" - చిత్తమునందలి ఆశలన్నియు నశించినపుడు ఇక, చిత్తము తనరూపమునుగోల్పోయి అధిష్ఠానమగు ఆత్మయందు లయించిపోవును. ఎచటికిని పోక ఆత్మయందే స్థితిగల్గియుండును. అదియే మోక్షము.

ఈ ప్రకారముగ పైమూడులక్షణములుగలవాడు యోగసిద్ధుడని చెప్పబడును.

ప్ర:- జీవుడు యోగసిద్ధుడని, లేక మోక్షయుక్తుడని ఎపుడు చెప్పబడును?

ఉ:- (1) ఏ ఒక్క కోరికయులేక, (2) మనస్సును పూర్ణముగ నిగ్రహించి (3) ఆత్మయందెపుడద్దానిని స్థాపించునో అపుడే యాతడు యోగసిద్ధుడని, లేక మోక్షయుక్తుడని చెప్పబడును.

ప్ర:- మోక్షప్రాప్తికి ఉపాయము లెవ్వియో వచింపుడు?

ఉ:- (1) సమస్తములైనకోరికలను, ఆశలను విడనాడుట, (2) మనస్సును లెస్సగ నిగ్రహించుట (స్వాధీనపఱచుకొనుట) (3) మనస్సును ఆత్మయందుస్థాపించుట.

అ॥ సమాధిస్థితియందు యోగియొక్క మనస్సెట్లుండునో వర్ణించుచున్నాడు -

19. యథా దీపో నివాతస్థో నేఙ్గతే సోపమా స్మృతా
యోగినో యతచిత్తస్య యుఞ్జతో యోగమాత్మనః.

టీక:- నివాతస్థః = గాలివీచని చోటనున్న, దీపః = దీపము, యథా = ఏ ప్రకారము, న ఇఙ్గతే = కదలకనుండునో, సా = అది (అట్టి నిష్ఠ), ఆత్మనః యోగమ్ = ఆత్మధ్యానమును, యుఞ్జతః = అభ్యసించుచున్న (అనుష్ఠించుచున్న), యోగినః = యోగియొక్క, యతచిత్తస్య = నిగ్రహింపబడిన మనస్సునకు, ఉపమా = దృష్టాంతముగ, స్మృతా = తలంపబడినది.

తా:- గాలివీచనిచోటనున్న దీప మేప్రకారము కదలక నిశ్చలముగ నుండునో, ఆ ప్రకారమే ఆత్మధ్యానమును శీలించుచున్న యోగియొక్క స్వాధీనపడిన చిత్తమున్ను నిశ్చలముగనుండును. కనుకనే యోగియొక్క నిశ్చల మనస్సునకు అట్టిగాలి వీచనిచోటగల దీపము దృష్టాంతముగ చెప్పబడినది.

వ్యాఖ్య:- పర్వతము నిశ్చలముగనున్నను దానికి ప్రకాశము లేనందున 'పర్వత' దృష్టాంత మిచట గైకొనబడలేదు. గాలివీచనిచోటగల దీపము నిశ్చలముగ నుండును. ప్రకాశవంతముగను నుండును. కనుకనే

యోగియొక్క జ్ఞానతేజోమయ నిశ్చల చిత్తమున కా దృష్టాంతము సమీచీనముగనున్నది. నిత్యజీవితమునందలి సర్వసామాన్య దృష్టాంతములతో బోధించుట గీతయొక్క ఒకానొక విశిష్టత. దానిచే విషయము బాగుగ బోధపడగలదు. కిటికీలు, ద్వారములు తెరచియుంచినగదిలోనున్న ప్రమిద యందలి దీపము ఆ యా ద్వారములగుండా వీచు గాలిచే చపలముగనుండును. లేక ఆరిపోవును. అట్లే అజ్ఞానియొక్క చిత్తము ఇంద్రియద్వారములగుండా ప్రవేశించు విషయాశలచే మహాచపలముగనుండును. యోగియో, శబ్దాది విషయములం దాశలేక, 'సర్వద్వారాణి సంయమ్య' అనునట్లు ఇంద్రియద్వారము లన్నిటిని, విషయవాయువులు ప్రవేశింపకుండ నియమించినందువలన ఆతని మనస్సు అను జ్యోతి నిశ్చలముగ ఆత్మయందు నెలకొనియుండును. నిశ్చల నిర్మల జలమందు సూర్యప్రతిబింబము చక్కగ పడునట్లు. అట్టి నిశ్చల నిర్మల మానసమున ఆత్మవస్తువు చక్కగ ప్రతిబింబించ (లేక అట్టి మానసము అధిష్ఠానమగు ఆత్మయందు లయింప) బ్రహ్మానందానుభూతి కలుగుచుండును. అజ్ఞానికి చంచలమానసమున ఆత్మ ప్రతిబింబింపమి దుఃఖానుభూతియే కలుగుచుండును. కావున (1) చిత్తమును స్వాధీనపఱచుకొనుట (2) అద్దానిని ఆత్మధ్యానమున నెలకొల్పుట అను నీ రెండు క్రియలచే యోగికి, నిశ్చలదీపమునుండి ప్రకాశమువలె, ఆత్మానందము వ్యక్తమగుచుండును. అదియే మోక్షము.

ప్ర:– ఆత్మధ్యానము శీలించు యోగియొక్క మనస్సును దేనితో పోల్చవచ్చును?

ఉ:– గాలిలేనిచోట గల దీపముతో (అనగా అట్టి దీపమువలె యోగియొక్క మనస్సు నిశ్చలముగ, ప్రకాశవంతముగ (చిన్మయముగ) నుండునని భావము).

ప్ర:– మనస్సు ఆత్మయందు నెలకొనియుండవలెననిన, అది ఎట్లుండవలెను?

ఉ:– నిగ్రహింపబడినదై, స్వాధీనపడినదై యుండవలెను.

అ॥ ఆత్మసాక్షాత్కారరూపమగు అట్టి (ధ్యాన) యోగముయొక్క మహిమను నాలుగు శ్లోకములద్వారా చెప్పుచున్నాడు –

20. యత్రోపరమతే చిత్తం నిరుద్ధం యోగసేవయా
యత్ర చైవాత్మనాఽఽత్మానం పశ్యన్నాత్మని తుష్యతి.

21. సుఖమాత్యన్తికం యత్తద్బుద్ధిగ్రాహ్యమతీన్ద్రియమ్
వేత్తి యత్ర న చైవాయం స్థితశ్చలతి తత్త్వతః.

22. యం లబ్ధ్వా చాపరం లాభం మన్యతే నాధికం తతః
యస్మిన్ స్థితో న దుఃఖేన గురుణాపి విచాల్యతే.

23. తం విద్యాద్దుఃఖసంయోగవియోగం యోగసంజ్ఞితమ్
స నిశ్చయేన యోక్తవ్యో యోగోఽనిర్విణ్ణచేతసా.

టీక:– యోగసేవయా = యోగాభ్యాసముచేత, నిరుద్ధమ్ = నిగ్రహింపబడిన (విషయములనుండి త్రిప్పబడిన), చిత్తమ్ = మనస్సు, యత్ర = ఎచట, ఉపరమతే = శాంతిని బొందుచున్నదో, యత్రచ = ఎచట, ఆత్మనా = (పరిశుద్ధమైన) మనస్సుచేత, ఆత్మానమ్ = ఆత్మను (స్వస్వరూపమును), పశ్యన్ = చూచుచు (అనుభవించుచు), ఆత్మన్యేవ = తనయందే, తుష్యతి = ఆనందమునుబొందునో, యత్ర = ఎచట, స్థితః = స్థిరముగానున్న, అయమ్ = ఈయోగి, యత్ = ఏది, అతీన్ద్రియమ్ = ఇంద్రియములకు గోచరముకానిదియో, బుద్ధిగ్రాహ్యం = బుద్ధిచే (ప్రజ్ఞచే) గ్రహింపబడదగినదియో, ఆత్యన్తికం చ = అంతములేనిదియో, తత్ సుఖమ్ = ఆ సుఖమును, వేత్తి = తెలిసికొనుచున్నాడో, చ = మఱియు, తత్త్వతః = స్వానుభవమునుండి, నైవచలతి = ఏమాత్రము చలింపడో, యమ్ = దేనిని, లబ్ధ్వా = పొందినపిమ్మట, అపరమ్ = ఇతరమైన, లాభమ్ = లాభమును, తతః = అంతకంటె, అధికమ్ = ఎక్కువగా, న మన్యతే = తలంపడో, యస్మిన్ = దేనియందు, స్థితః = ఉన్నవాడై, గురుణా = గొప్పదైన, దుఃఖేన అపి = దుఃఖముచేనైనను, నవిచాల్యతే = చలింపజేయబడడో, దుఃఖ సంయోగవియోగమ్ = దుఃఖసంబంధమేమియులేనట్టి, తమ్ = అద్దానిని, యోగసంజ్ఞితమ్ = (ధ్యాన) యోగమను పేరుగలదానినిగా, విద్యాత్ = ఎఱుగవలయును, సయోగః = ఆ (ధ్యాన) యోగము, అనిర్విణ్ణచేతసా = కలతజెందని (దుఃఖపడని, విసుగునొందని) మనస్సుచే, నిశ్చయేన = పట్టుదలతో, యోక్తవ్యః = పొందదగినది.

తా:– యోగాభ్యాసముచేత నిగ్రహింపబడిన మనస్సు ఎచట పరమశాంతిని బొందుచుండునో, ఎచట (పరిశుద్ధమైన) మనస్సుచే ఆత్మను సందర్శించుచు (అనుభవించుచు) యోగి తనయందే ఆనందమును బడయుచుండునో, ఎచటనున్నవాడై యోగి ఇంద్రియములకు గోచరముకానిదియు, (నిర్మల) బుద్ధిచే గ్రహింపబడదగినదియు, **అంతము** లేనిదియునగు సుఖమును అనుభవించుచుండునో, మఱియు స్వానుభవమునుండి ఏమాత్రము చలింపకుండునో, దేనిని పొందిన పిదప ఇతరమగు ఏలాభమును అంతకంటె గొప్పదానినిగ తలంపకుండునో, దేనియందున్నవాడై మహత్తర దుఃఖముచే గూడ చలింపకుండునో, దుఃఖసంబంధము లేశమైనను లేని అట్టి స్థితినే యోగము (ఆత్మైక్యము, ఆత్మసాక్షాత్కారము) అని యెఱుగవలయును. అట్టి ఆత్మసాక్షాత్కారరూపయోగము దుఃఖముచే కలతనొందని ధీరమనస్సుచే పట్టుదలతో సాధింపదగియున్నది.

వ్యాఖ్య:– జీవబ్రహ్మైక్యరూపమై, ఆత్మసాక్షాత్కారరూపమైనట్టి ఈ (ధ్యాన) యోగము యొక్క మహిమ ఎట్టిదో ఈ నాలుగు శ్లోకములందును తెలుపబడినది. ధ్యానయోగముచే మనస్సు ఆత్మయందు లయమై పరమశాంతిని, సుఖమును బొందును. అదియే జీవితలక్ష్యము. అయితే, నిగ్రహింపబడిన మనస్సే అట్లు లయమొందగల్గును. అనగా విషయములనుండి మరలి, వాసనారహితమైనట్టి మనస్సే ఆత్మైక్యమును నోచుకొనగల్గును. మనస్సును నిగ్రహించుట ఎట్లు? 'యోగసేవయా' – యోగాభ్యాసముచే, సాధనచే మనస్సు నిరుద్ధమగును. అభ్యాసవైరాగ్యములచే మనస్సు అవలీలగ నిగ్రహింపబడగలదు. కాబట్టి 'యోగసేవ' తప్పకచేయవలెను. అజ్ఞానులు 'విషయసేవ' ఎట్లు చేయుచున్నారో విజ్ఞానులు 'యోగసేవ' అట్లు చేయుదురు. కావున విషయసేవను దైవసేవగా మార్చినపుడే జీవుడు కడతేరగలడు.

అట్టి యోగాభ్యాస వశమున జీవుడు తనయొక్క పరిశుద్ధమనస్సుచే అంతరంగమున ఆత్మను అవలోకించి మహదానందము నొందుచున్నాడు. 'పశ్యన్' అని చెప్పుట వలన ఆత్మవస్తువు పరోక్షము కాదనియు, ప్రత్యక్షముగ నద్దానిని చూడవచ్చుననియు (అనుభూతమొనర్చుకొనవచ్చుననియు) స్పష్టమగుచున్నది. ఇచట 'చూచుట'

యనగా దృశ్యవస్తువును చూచినట్లుకాదు. అద్వయ ఆత్మస్థితియందు చూచుట అనునదియే సంభవింపదు. కావున 'అనుభవించుట' అని దాని అర్థము. అయితే శుద్ధమైన మనస్సు మాత్రమే ఆత్మను అనుభవించగలదు. మలినమనస్సుకాదు. ఆత్మను దర్శించుటకు ప్రపంచములోని ఏ వస్తువున్ను ఉపకరింపదు. తనయొక్క శుద్ధమనస్సే అందుల కుపకరించును.

అయితే ఆ ఆత్మ యెచటనున్నది? భగవంతు డెచటనున్నాడు? 'ఆత్మని' - తనయందే, వారికొఱకు బయట వెతకనక్కఱలేదు. తన హృదయమును పరిశోధించుకొనిన చాలును. భగవానుడు తనలోనే అతిసమీపమున వర్తించుచున్నాడు. కావున ఈ వాక్యము సాధకులకు పరమధైర్యమును చేకూర్చుచున్నది. అట్లు ఆత్మను తనయందు కనుగొనినందువలన సంభవించు ప్రయోజనమేమి? 'తుష్యతి' - మహదానందము ననుభవించుచున్నాడు. ఇదియే ప్రయోజనము. అల్పసుఖములకై బయటవెతకి వెతకి, విసిగి వేసారి, తుదకు అంతర్ముఖుడై మనుజుడు పరమానందమును గనుగొని ధన్యుడగుచున్నాడు.

ఆ సుఖమెట్టిది? అనంతమైనది. ఇంద్రియాతీతమైనది. నిర్మలబుద్ధిచే గ్రహింప దగినది. బుద్ధి నిర్మలమగునపుడు అది తన ఉపాధిరూపమును గోల్పోయి ఆత్మాకారముగ పరిణమించును. అట్టి వినిర్మలబుద్ధిచే ఆత్మసుఖము అనుభూతముకాగలదు. అది ఇంద్రియములకు గోచరముకానిది. ఇంద్రియములకు దాసులై బహిర్ముఖదృష్టిగలిగి యుండువారిచే నది యెన్నడును తెలియబడదు. అయితే ఆత్మసుఖము ఇంద్రియములకు గోచరముకానిదని చెప్పి మరల (ఒకానొక ఇంద్రియమేయగు) బుద్ధిచే తెలిసికొనబడ గలదని చెప్పుట పరస్పరవిరుద్ధము కాదాయనిన, కాదు. బుద్ధి అత్యంతశుద్ధమైనపుడు అది తన ఇంద్రియరూపమును గోల్పోయి బ్రహ్మాకారముగనే పరిణమించి పోవును (ఉప్పుకల్లు, వడగండ్లు సముద్రమున కలిసిపోయినట్లు). మఱియు 'బుద్ధిగ్రాహ్య' మని చెప్పుట వలన ఆత్మ ప్రతివారిచేతను గ్రహింపబడగలదనియు, దానికై దిగులు నొందవలసిన పనిలేదనియు, వారి వారి బుద్ధిని శుద్ధమొనర్చుకొనిన చాలుననియు స్పష్టముచేయబడినది. 'అతీంద్రియమ్' అని చెప్పుటవలన ఇంద్రియసుఖములందే కాలక్షేపము చేయువారికి ఆ యాత్మానందము కలలోకూడ కనిపించదని తేల్చివేయబడినది. మఱియు ఆత్మసుఖము అనంతము (ఆత్యన్తికమ్) అని తెలియజేయబడుటచే, తక్కిన అన్ని దృశ్యసుఖములు అంతములని, కావున వానికై పరుగిడరాదని సూచింపబడినది.

అట్టి ఆత్మానందమున మగ్నుడైయుండు యోగి అచ్చోటినుండి మరల చలింపడనియు దానియందే రమించుచుండుననియు నిట వచింపబడినది. మకరందమును పానముచేయు భృంగము కుసుమమును వీడిపోవ నిచ్ఛగించునా, సత్యవస్తువును బడసినవాడు మరల మిథ్యావస్తువునకై పరుగిడునా? బింబమును పొందినవాడు ప్రతిబింబమునకై అఱ్ఱులు చాచునా? ఒకవేళ చాచినచో ఆతడింకను పూర్ణవస్తువును పొందలేదనియే అర్థము. స్వప్నసుఖమునకై పరుగిడువాడింకను మేల్కొనలేదనియే భావము.

ప్రపంచములోని అన్ని లాభములకంటె గొప్పలాభము అట్టి ఆత్మానందమే. కావున ధ్యానయోగి అద్దానిని బడసినప్పుడు దానినే సర్వోత్తమ లాభముగ నెంచి తక్కిన ప్రాపంచిక లాభములన్నిటిని దానిచుట్టు దిగతుడిచివేయును. లోకములో ప్రతి జీవియు లాభమునే కోరును. వర్తకుడు ధాన్యమును కొలుచుటకు ప్రారంభించునపుడు 'ఒకటి' అనకుండ 'లాభం' అనుచుండును. కాని ప్రాపంచిక లాభముల నెన్నిటిని పొందినను అవి కొంతకాలమునకు నశించిపోవును. ఒకవేళ అవి నశింపకున్నను అనుభవించు తన ఉపాధియైనను ఒక కాలమున నశించిపోవును. కావున అవి పరమలాభములుకావు. క్షణిక లాభములే. ఆత్యంతికశాంతి, జననమరణదుఃఖరాహిత్యము, నిరతిశయసుఖము కలుగజేయు ఆత్మానుభవమే పరమలాభము. కనుకనే

అద్దానిని పొందినవాడు తక్కిన ఏ యితర వస్తువునుగాని, లాభమునుగాని, తుదకు బ్రహ్మాండాధిపత్యమునుగాని అధికముగా తలంపడని యిచట పేర్కొనబడినది. కాబట్టి వివేకవంతుడగువాడు ఇట్టి భగవద్వాక్యముపై విశ్వాసముంచి నశ్వర ప్రాపంచిక లాభములకై దేబరించి చూడక, క్షణికములగు దృశ్య వస్తువులయొక్క సంపాదనమందే కాలమును వ్యర్థముచేయక ఆత్మ ప్రాప్తికై యత్నించవలెను.

అట్టి ఆత్మస్థితియందున్నవాడిక ఎట్టి భయంకరదుఃఖము వచ్చి మీదపడినను చలింపడనియు నిచట చెప్పబడినది. దీనినిబట్టి సర్వదుఃఖనివారణోపాయము ఆత్మసాక్షాత్కారమే యని స్పష్టపడుచున్నది. స్వప్నమందలి ఆపదలు మేలుకొనినవానిని కష్టపెట్టజాలనట్లు ఆత్మానుభవపరుని మహాదుఃఖముకూడ ఈషత్తైనను కదలింపజాలదు. ఇక సామాన్యదుఃఖమునుగూర్చి వేరుగ జెప్పవలెనా? ఆత్మజ్ఞానము లేనివానిని, దేహాభిమానిని, దృశ్యము సత్యమని నమ్మువానిని చిన్నదుఃఖముకూడ తలక్రిందుచేయగలదు. 'గోష్పదం సాగరాయతే' అనునట్లు గోవుపాదమంత దుఃఖము వానికి మహాసాగరముగ తోచును. కాబట్టి దుఃఖము ఏ మాత్రము సంప్రాప్తించకుండ నుండవలెనని, ఆత్మస్థితిని బడయవలెను. అదితప్ప గత్యంతరములేదు.

అట్టి ఆత్మస్థితియే యోగమని చెప్పబడినది. దుఃఖముయొక్క గంధముకూడలేని వినిర్మలస్థితియే అది. కనుకనే 'దుఃఖసంయోగ వియోగమ్' అని భగవానుడు దానిని గూర్చి పేర్కొనిరి. ప్రపంచములో ధనవియోగము, పుత్రవియోగము మొదలైన ఏ వియోగమైనను క్లేశమును కలుగజేయునుగాని భగవానుడు తెలిపిన ఈ ఆత్మస్థితిరూప 'దుఃఖసంయోగ వియోగము' మాత్రము బ్రహ్మానందమును గలుగజేయును. అయితే అట్టిస్థితి యెవరికి చేకూరగలదు? పట్టుదలతో గూడిన ధీరచిత్తముగల వానికే చేకూరును. దుర్బలచిత్తునకది లభించదు. కనుకనే 'అనిర్విణ్ణచేతసా' అని యిట చెప్పబడినది. ధైర్యసాహసములతో గూడినదియు, 'నేను తప్పకపొందెదను' అను విశ్వాసము గలిగి యున్నదియునగు మనస్సే పరమాత్మరూపలక్ష్యమును బొందగలదు.. (1) అభ్యాసకాలమున ఎన్ని ఆటంకములు వచ్చినను జంకకుండునదియు, (2) పట్టుదలతో గూడినదియునగు (అనిర్విణ్ణ, నిశ్చయ) చిత్తమే ఆత్మానుభూతిని బడయుగలదని యిచట స్పష్టముగ చెప్పబడినది. సాధకుని పడగొట్టుటకై మాయ పలువిధముల యత్నించుచుండును. ఒక్కొక్కప్పుడు సుఖములనిచ్చి, ఒక్కొక్కపుడు దుఃఖములనిచ్చి అది మోసగించు చుండును. అత్తఱి వివేకవంతుడు ఇది 'మాయాపరీక్ష' అని తలంచి భగవంతునిపై, సద్గురువుపై అపరిమిత విశ్వాసముగల్గి, ధైర్యముతో మోక్షమార్గమున నిలద్రొక్కుకొని ముందునకు సాగిపోవలెను.

ప్ర:- చిత్తము దేనిచే నిరోధించబడగలదు?

ఉ:- యోగసేవచే (అభ్యాసవైరాగ్యాదులచే).

ప్ర:- ఎట్టి చిత్తము ఆత్మయందు లయింపగలదు?

ఉ:- విషయములనుండి నిగ్రహింపబడిన చిత్తము.

ప్ర:- ఆత్మను దేనిచే చూడగలరు?

ఉ:- శుద్ధమనస్సుచే (నిర్మలబుద్ధిచే).

ప్ర:- ఎచట?

ఉ:– తనయందే. తనహృదయముననే.

ప్ర:– ఆత్మదర్శనమువలన కలుగు ఫలితమేమి?

ఉ:– అత్తఱి జీవునకు అపరిమిత ఆనందముకలుగును (మోక్షము సంప్రాప్తించును).

ప్ర:– ఆత్మసుఖ మెట్టిది?

ఉ:– ఇంద్రియముల కగోచరమైనది.

ప్ర:– ఇంద్రియములకు గోచరముకానిచో ఇక దానిని తెలిసికొనుట ఎట్లు?

ఉ:– నిర్మలబుద్ధిచే, విశుద్ధమనస్సుచే దానిని తెలిసికొనవచ్చును. (బుద్ధిగ్రాహ్యమ్).

ప్ర:– ఆత్మస్థితిని బడసిన వాడేమిచేయును?

ఉ:– నిరంతరము ఆత్మయందే రమించుచుండును. అచ్చోటు వీడి చనడు.

ప్ర:– ప్రపంచములో అన్నిలాభములకంటె గొప్పలాభమేది?

ఉ:– ఆత్మలాభము (ఆత్మప్రాప్తి).

ప్ర:– ఆత్మస్థితియందున్నవానికి గుఱుతేమి?

ఉ:– ఎటువంటి ఘోరదుఃఖములు సంప్రాప్తించినను లవలేశమైనను చలింపడు.

ప్ర:– కావున దుఃఖములు తొలగుట కుపాయమేమి?

ఉ:– ఆత్మయందు స్థితిగలిగియుండుటయే. ఆత్మానుభవమును బడయుటయే.

ప్ర:– ఆత్మస్థితి యెట్టిది?

ఉ:– దుఃఖసంపర్కము ఏమాత్రము లేనట్టిది.

ప్ర:– అది యెట్లు లభింపగలదు?

ఉ:– (1) కష్టములకు జంకని మనస్సుచేతను (2) పట్టుదలచేతను లభింపగలదు.

అ॥ అట్టి ఆత్మస్థితిని బడయుటకుగాను అవలంబించవలసిన ధ్యానపద్ధతిని రెండు శ్లోకములద్వారా చెప్పుచున్నాడు –

24. సంకల్పప్రభవాన్ కామాం స్త్యక్త్వా సర్వానశేషతః
మనసై వేన్ద్రియగ్రామం వినియమ్య సమన్తతః.

25. శనైః శనైరుపరమేద్బుద్ధ్యా ధృతిగృహీతయా
ఆత్మసంస్థం మనః కృత్వా న కించిదపి చిన్తయేత్.

టీక:— సంకల్పప్రభవాన్ = సంకల్పమువలనకలిగెడు, కామాన్ = కోరికలను, సర్వాన్ = అన్నిటిని, అశేషతః = పూర్తిగా, త్యక్త్వా = విడిచిపెట్టి, మనసా ఏవ = మనస్సుచేతనే, ఇంద్రియగ్రామమ్ = ఇంద్రియసమూహమును, సమన్తతః = అన్నిప్రక్కలనుండియు (సమస్త విషయముల నుండియు), వినియమ్య = బాగుగ నిగ్రహించి, ధృతిగృహీతయా = ధైర్యము నవలంబించిన, బుద్ధ్యా = బుద్ధిచేత, శనైః శనైః = మెల్లమెల్లగ, ఉపరమేత్ = (దృశ్యప్రపంచమునుండి విరమించి అంతరంగమున) విశ్రాంతినొందవలెను (ఉపరతిని బొందవలెను), మనః = మనస్సును, ఆత్మసంస్థమ్ = ఆత్మయందుండులాగున, కృత్వా = చేసి, కించిత్ అపి = ఆత్మవ్యతిరిక్తమగు దేనిని గూడ, న చిన్తయేత్ = తలంపగూడదు.

తా:— సంకల్పమువలన గలిగెడు కోరికలన్నిటిని సంపూర్తిగా విడిచిపెట్టి, మనస్సుచే ఇంద్రియములను నలుప్రక్కలనుండి బాగుగ నిగ్రహించి, ధైర్యముతో గూడిన బుద్ధిచే మెల్లమెల్లగ బాహ్యప్రపంచమునుండి ఆ మనస్సును మరలించి అంతరంగమున విశ్రాంతినొందవలెను (ఉపరతిని బడయవలెను). మఱియు మనస్సును ఆత్మయందు స్థాపించి ఆత్మేతరమగు దేనినిగూడ చింతింపక నుండవలయును.

వ్యాఖ్య:— ధ్యానము చేయునపుడు ఏ ప్రకారము కూర్చుండవలెనో, దృష్టిని ఎచట నిలువవలయునో ఆ విషయములన్నిటిని యిదివఱకు చెప్పియుండిరి. ఇక ధ్యానమెట్లు చేయవలయునో ఆ పద్ధతి నిచట నిరూపించుచున్నారు.

కోరికలన్నిటిని పూర్తిగ విడనాడవలెనని మొట్టమొదట చెప్పిరి. కోరికలు ఎచట నుండిపుట్టును? సంకల్పమునుండి. సంకల్పమే కోరికలకు, ఆశలకు తల్లి, కనుకనే 'సంకల్ప ప్రభవాన్' అని వానినిగూర్చి చెప్పబడినది. వివేకవైరాగ్యాదులచే విషయములను గూర్చిన సంకల్పమే ఉదయించకుండ చూచినచో, ఇక కోరికలు జనింపనేరవు. ఈ ప్రకారముగ కోరికలన్నిటిని పూర్తిగ విడనాడవలయునని ఆదేశింపబడినది. 'సర్వాన్' అని చెప్పుట వలన ఏ ఒకటి రెండు కోరికలనో వదలిన చాలదనియు, అన్నిటిని వదలవలెననియు తెలుచున్నది. ఏలయనగా, ఒక్క విషయాశ మిగిలియున్నను అది సాధకునకు చెప్పరాని కీడును చేకూర్చును. కాబట్టియే భగవానుడు గీతయందు కోరికలను విడువ వలసినదని బోధించునప్పుడెల్ల 'సమస్తమైనకోరికలను' అని నొక్కి చెప్పుచుందురు. అగ్నికాని, శత్రువుకాని, రోగముకాని, ఋణముకాని, విషయాశగాని ఒకింత శేషించి యున్నను అదియే కాలక్రమమున బలపడి అపకారమును కలుగజేయగలవు. కావున విషయవాంఛల నన్నిటిని తొలగించవలెను. అయితే అన్నిటిని కొద్దికొద్దిగాతొలగించిన చాలదాయనిన, చాలదని చెప్పుటకై 'అశేషతః' (పూర్తిగా) అను పదమునుగూడ ప్రయోగించిరి. కామము అన్నిటిలోను ప్రబలశత్రువగుటబట్టి దానివిషయమై ఏమరుపాటు పనికిరాదని సాధకులను హెచ్చరించుటకుకాబోలు 'సర్వాన్' 'అశేషతః' అను రెండు విశేషణములను దానికి చేర్చిరి. అనగా కోరికలను కొన్నిటిని పూర్తిగ విడుచుటగాని, అన్నిటిని కొద్ది కొద్దిగా విడుచుటగాని చాలదనియు, అన్నిటిని పూర్తిగ విడువవలెననియు బోధింపబడినది. కోరికలున్నచో వాని ననుభవించుటకుగాను చిత్తము బహిర్ముఖముగ పరుగెత్తుచుండును. అవిలేనిచో అంతర్ముఖముగ ప్రవర్తించుచుండును. కనుకనే ధ్యాననిష్ఠునకు కామనాత్యాగ మత్యవసరము.

ఇవ్విధముగ సమస్తవాంఛలను సంపూర్తిగ వదలివైచి మనస్సుచే ఇంద్రియము లన్నిటిని (తాబేలు తన అవయవములను లోనిక ముడుచుకొనునట్లు) శబ్దాది విషయములనుండి మరలించి లోనికి త్రిప్పవలెను. ఇంద్రియములను గుఱ్ఱములను మనస్సను కళ్ళెముచే లాగి అదుపులో నుంచవలయును. ఇచట 'నియమ్య'

అని చెప్పక 'వినియమ్య' అని చెప్పుటచే మనస్సుచే ఇంద్రియములను లెస్సగ నిగ్రహించవలెననియు 'గ్రామం' (సమూహము) అని చెప్పుటవలన ఒక్క ఇంద్రియమునేకాక అన్ని యింద్రియములను నిరోధించవలెననియు, 'సమన్తతః' అను పదమును ప్రయోగించుటవలన, ఒకవైపునుండికాక అన్నిచోట్లనుండియు ఇంద్రియములను వెనుకకులాగి హృదయమున ప్రవేశపెట్టవలెననియు స్పష్టమగుచున్నది. ఇంద్రియములను నిగ్రహింపగలశక్తి మనస్సునకు కలదు. మనస్సు వివేక వైరాగ్యయుక్తమైనది యగుచో ఇంద్రియములను లాగి తనవశమందుంచుకొనగలదు. లేనిచో ఇంద్రియములు చెప్పినట్లు అది ఆడును. కాబట్టి వివేకయుక్తమగు మనస్సుచే ఇంద్రియసమూహమును బాగుగ నిగ్రహించవలెనని బోధించబడినది.

తదుపరి ధైర్యముతో గూడిన బుద్ధిచే మనస్సును మెల్లమెల్లగ బాహ్యప్రపంచమునుండి (విషయాదులనుండి) మరలించి ఆత్మయందు స్థాపితము చేయవలెను. మనస్సును స్వాధీనము చేసికొనగలశక్తి బుద్ధికి గలదు. 'మనసస్తు పరాబుద్ధిః' అని ఇది వఱకే చెప్పబడినదికదా! అజ్ఞానులకు మనస్సుచెప్పినట్లు బుద్ధి ఆడును. జ్ఞానులకు బుద్ధిచెప్పినట్లు మనస్సు ఆడును. అయితే జన్మాంతర విషయవాసనలతో గూడుకొనిన మనస్సు సామాన్యబుద్ధికి జవాబు చెప్పదు. కనుకనే 'ధృతిగృహీతయా' – అని చెప్పిరి. అనగా ధైర్యముతో గూడిన బుద్ధిచే మనస్సును స్వాధీనపఱచుకొనవలెను. మనస్సు పులివంటిది. కావున బుద్ధి మేకగా నుండగూడదు. సింహముపగిది నుండవలెను. 'సైంహీవృత్తి'ని ఆశ్రయించవలెను. 'బుద్ధ్యా ధృతిగృహీతయా' అనుదాని యర్థమిదియే. ధైర్యస్థైర్యములతో గూడిన బుద్ధిచే మనస్సును అంతర్ముఖముగ జేయవలెను.

అయితే ఇక్కార్యమున తొందరపాటు పనికిరాదు. 'శనైఃశనైః' – మెల్లమెల్లగా మనస్సునులాలించి వెనుకకు తీసికొనిరావలెను. ఇట బలాత్కారము పనికిరాదు 'లాలయేత్ చిత్తబాలకమ్' అని వసిష్ఠులు చెప్పినట్లు మనస్సను బాలుని లాలించి, పాలించి, బుజ్జగించి వివేకముతో నెమ్మదిగ దానిని బాహ్యప్రపంచమునుండి మరలించి అంతర్ముఖము చేయవలెను. సాధకులలో కొందఱు భగవానుని ఈ ఆదేశమును పాలింపక తొందరపడి మనస్సును బలాత్కారముగ లాగి తుదకు అపజయమును పొందుచున్నారు. చిన్న నిప్పురవ్వపై పెద్దకట్టెలువేసిన ఆరిపోవునట్లు తొందరపాటుచే మొదటనే పెద్దపెద్ద సాధనలను చేసినచో శరీరము, మనస్సు తట్టుకొనలేనందువలన లక్ష్యమునకే చేటు సంభవించుచున్నది. Slow and steady wins the race అను ఆంగ్లసామెత ననుసరించి మెల్లమెల్లగ సాధించుచువచ్చిననే జయము సంప్రాప్తించ గలదు.

ఈ ప్రకారముగ ధీరబుద్ధిచే మనస్సును మెల్లమెల్లగ నిగ్రహించి తదుపరి దానిని ఊరకపెట్టిపెట్టక ఆత్మయందు నెలకొల్పవలెను. ఆత్మచింతన యను ఆహారమును దాని కొసంగవలెను. అత్తఱి, వడగండ్లు సముద్రమున లయమగు చందమున, ఆ మనస్సు ఆత్మసాగరమున (బ్రహ్మార్ణవమున) విలీనమై ఆత్మాకారముగ పరిణమించి పోగలదు. అదియే మోక్షము. అయితే మనస్సును అట్లు ఆత్మయందు స్థాపించి మరల ఆత్మేతరమగు దేనిని చింతించకనుండవలెను. కనుకనే 'న కించిదపి చిన్తయేత్' అనియు హెచ్చరింపబడెను. ఏలయనగా, ఔషధమును భుజించి పథ్యమాచరింపనిచో రోగమెట్లు నయముకాదో, అట్లే ఆత్మయందు మనస్సును స్థాపించి మరల దృశ్యవస్తువులనుగూర్చి చింతించుచుండినచో లక్ష్యముచేకూరదు. కావున ఆత్మధ్యానమను మందుకు 'ఆత్మేతరమగు దేనిని చింతింపకుండుట' అను పథ్యమునుగూడ జోడించిననే భవరోగము నది బాపగలదు. ఇవ్విషయమును సాధకులు బాగుగా జ్ఞప్తియందుంచుకొని ధ్యానకాలమున (ఆత్మతప్ప) అన్యవస్తువును దేనిని భావించకుండులాగున యత్నించవలెను.

'ఆత్మసంస్థం మనః కృత్వా న కించిదపి చిన్తయేత్' (ఆత్మయందు మనస్సునునిలిపి అన్యమగు దేనిని చింతింపరాదు) అను ఈ గీతావాక్యము సమస్తశాస్త్రములయొక్క సారమున్ను, సమస్తసాధనలయొక్క సంక్షిప్త రూపమున్ను అయియున్నందువలన ముముక్షువు లిద్దానిని మరల మరల స్మరించుచు అనుష్ఠానమునకు తీసికొని రావలయును. అనగా దృశ్యమును భావింపక దృగ్రూపమగు ఆత్మయందే మనస్సును నిలుపవలెను.

ప్ర:– ధ్యానాభ్యాసి అవలంబించవలసిన నియమము లెవ్వి?

ఉ:– (1) కోరికలన్నిటిని పూర్తిగ విడనాడవలెను.

(2) మనస్సును, ఇంద్రియములను విషయములనుండి మరలించవలెను.

(3) ధైర్యోపేతమగు బుద్ధిచే మనస్సును బాహ్యప్రపంచమునుండి మెల్లమెల్లగ మరలించి ఆత్మయందు స్థాపితము చేయవలెను.

(4) అట్లు మనస్సును ఆత్మయందుంచి ఆత్మేతరమగు దేనిని చింతింపకుండవలయును.

ప్ర:– కోరికలు దేనినుండి పుట్టును?

ఉ:– సంకల్పమునుండి.

ప్ర:– సాధకుడు ఎట్టి బుద్ధి గలిగి యుండవలెను?

ఉ:– ధైర్యముతో గూడిన బుద్ధి గలిగియుండవలెను.

ప్ర:– సాధన యెట్లు చేయవలెను?

ఉ:– మెల్లమెల్లగ చేయవలెను. తొందరపాటు పనికిరాదు.

అ॥ పూర్వపు అలవాటుచే ఒకవేళ సాధకులకు ధ్యానకాలమున మనస్సు బయటకు పరుగెత్తినచో ఏమిచేయవలెనో వచించుచున్నాడు –

26. యతో యతో నిశ్చరతి మనశ్చఞ్చలమస్థిరమ్
తతస్తతో నియమ్యైతదాత్మన్యేవ వశం నయేత్.

టీక:– చఞ్చలమ్ = చపలస్వభావముగలదియు, అస్థిరమ్ = నిలుకడలేనిదియు (అగు), మనః = మనస్సు, యతః యతః = ఎచటెచటకు (ఏ యే విషయములవైపు), నిశ్చరతి = సంచరించుచున్నదో, తతః తతః = అచటచటనుండి, ఏతత్ = దీనిని (మనస్సును), నియమ్య = మరలించి (బాగుగ వశపఱచుకొని), ఆత్మని ఏవ = ఆత్మయందే, వశం = అధీనమును, నయేత్ = పొందింపవలయును (ఆత్మయందే నిలుచులాగున చేయవలెను).

తా:– చపలస్వభావము గలదియు, నిలుకడలేనిదియునగు మనస్సు ఎచటెచట (ఏయే విషయములయందు) సంచరించునో అచటచటనుండి దానిని మరలించి ఆత్మయందే స్థాపితము చేయవలెను. ఆత్మకధీనముగ నొనర్పవలెను.

వ్యాఖ్య:– మనస్సును ఆత్మయందేనిలిపి ఇతరమగుదేనిని చింతింపరాదని క్రిందటి శ్లోకమున చెప్పబడినది. ఒకవేళ ఆత్మయందది నిలువక బయటకు పరువెత్తిపోయినచో అపుడేమిచేయవలెనను శంక కిచట సమాధానమును చెప్పుచున్నారు. గీత అనుభవపూర్వకమైన శాస్త్రము (Practical Science) కనుక, సాధకుడెదుర్కొను కష్టనిష్ఠురములన్నిటిని ముందుగనే ఊహించి అది సమాధానమొసంగివేసినది.

మనస్సు బహుచపలమైనది. ప్రారంభస్థితిలో అది ఒకచోట నిలుకడగనుండదు. ఆత్మధ్యానమందు దానిని ప్రవేశపెట్టినను వెనుకటి యలవాటుచే అకస్మాత్తుగ బయటకు పారిపోయి విషయములపై వ్రాలుచుండును. అత్తఱి సాధకుడేమిచేయవలెను? ఎచటెచటకు అది పరుగెత్తునో ఆ యా విషయములనుండి మరలించవలెను. అయితే అది ఊరక మరలునా? ఆ యా విషయములందలి నశ్వరత్వాది దోషములను చక్కగ విచారించినచో వెంటనే మనస్సునకు వానిపై విరక్తిజనించును, రోతపుట్టును; అత్తఱి అది వెనుకకు మరలును. 'దుఃఖదోషానుదర్శనమ్' అను నీ పద్ధతిని భగవానుడు మున్ముందుచెప్పబోవును. కావున వివేకవైరాగ్యాదుల సహాయముచే మనస్సునకు విషయములందలి దోషములను బాగుగ నచ్చచెప్పి అటనుండిమరల్చి ఆత్మయందు స్థాపించవలెను. బాహ్యమునగలది దుఃఖమిశ్రితమగు క్షణికసుఖమనియు, అభ్యంతరమున ఆత్మయందుగలది నిరతిశయావిచ్ఛిన్నసుఖమనియు బోధించినపుడు ఇక తుచ్ఛసుఖములపై వ్రాలుట కిష్టముండక మనస్సు విషయములనుండి మరలి ఆత్మకడకు వచ్చును. ఈప్రకారముగ విజ్ఞుడు మనస్సును ఆత్మయందుంచి, ఆత్మకధీనముగ నొనర్పవలెనని యిచట చెప్పబడినది. అజ్ఞానులందు ఆత్మ మనస్సునకధీనమై యుండును. అనగా మనస్సు చెప్పినట్లు మనుజుడాడుచుండును. అట్లుకాక మనస్సు ఆత్మకు అధీనమై యుండునపుడే శాంతి సుఖములు కలుగుచుండును. ఆత్మది పైచేయిగా నుండవలెనే కాని మనస్సునదికాదు. కనుకనే. ఆత్మన్యేవ వశం నయేత్. – మనస్సును ఆత్మకధీనముగా చేయవలెనని భగవంతు డాదేశించుచున్నాడు.

కాబట్టి సాధకుడు మనస్సుయొక్క చర్యలను బాగుగ గమనించుచుండవలెను. అజ్ఞాని మనస్సుతో ఐక్యమైపోయి మనోవికారములను తనకంటె వేఱుగా జూడజాలకుండును. కనుకనే వానిని నిగ్రహింపజాలకుండును. వివేకవంతుడు తనయందు వికారముదయించగనే దానిని సాక్షిగ జూచుచు నిగ్రహింపగల్గును. మనస్సు ఎటుపోయినది, ఎటు వచ్చినది అజ్ఞాని చూడజాలడు. ధ్యానయోగియో దాని చర్యలను బాగుగ వీక్షించు చుండును. ఇట్టి వీక్షణమునే అభ్యసించవలసినదని భగవాను డీ శ్లోకమున బోధించుచున్నారు. సంకల్పమే మనస్సుయొక్క రూపము. కావున, ఏ యే సంకల్పము లోన ఉదయించి దృశ్యవిషయములపైకి జనుచుండునో దాని నచ్చోటినుండి మరలించి, ఆత్మయందు నెలకొల్పవలెను. ఇదితప్ప శాంతికి వేఱుమార్గము లేదు. అట్టి ఆత్మస్థితియే జీవిత పరమావధి.

ప్ర:– మనస్సుయొక్క స్వభావమెట్టిది?

ఉ:– చంచలమైనది, నిలుకడలేనిది.

ప్ర:– మనస్సు ఆత్మయందు నిలువక బయటకు పరుగెత్తినచో ఏమిచేయవలెను?

ఉ:– ఎచటెచటికి అదిపోవునో, (వివేకసహాయముచే) అచటచటనుండి దానిని మరలించి తిరిగి ఆత్మయందు స్థాపించవలెను. ఆత్మకధీనము చేయవలెను.

అ॥ మనస్సును విషయములనుండి మరలించి ఆత్మయందు స్థాపించుటవలన కలుగు ఫలితమును వచించుచున్నాడు -

27. ప్రశాన్తమనసం హ్యేనం యోగినం సుఖముత్తమమ్
ఉపైతి శాన్తరజసం బ్రహ్మభూతమకల్మషమ్.

టీక:– ప్రశాన్తమనసమ్ = మిక్కిలి శాంతమైన మనస్సుగలవాడును, శాన్తరజసమ్ = (కామక్రోధాదిరూప) రజోగుణ వికారములు లేనివాడును, బ్రహ్మభూతమ్ = బ్రహ్మభావమును బొందినవాడును, అకల్మషమ్ = దోషరహితుడును (అగు), ఏనమ్ = ఈ, యోగినమ్ = యోగిని, ఉత్తమమ్ = శ్రేష్ఠమైన, సుఖమ్ = సుఖము, ఉప ఏతి హి = పొందుచున్నదికదా!

తా:– ప్రశాంతచిత్తుడును, (కామక్రోధాది) రజోగుణవికారములు లేనివాడును, బ్రహ్మరూపమును బొందినవాడును, దోషరహితుడునగు ఈ ధ్యానయోగిని సర్వోత్తమమగు సుఖము (ఆత్మానందము) పొందుచున్నదిగదా! (అట్లు పొందుట శాస్త్రప్రసిద్ధమని భావము).

వ్యాఖ్య:– నిరతిశయసుఖ మెవరికికలుగునో ఇచట వివరింపబడినది. ప్రపంచమున సామాన్యజనులందఱును అనుభవించునది ఉత్తమసుఖముకాదు. దృశ్యవస్తువులందు పూర్ణసుఖములేదు. కాలమునకు, దేశమునకు లోబడిన సుఖము శాశ్వతమైనది కానేరదు. అది ఇంద్రసుఖమైనను, హిరణ్యగర్భసుఖమైనను సరియే. ఆత్మసుఖమొకటియే దేశకాలవస్తువులకు లోబడకయున్నది. కనుకనే దాని నిచట 'ఉత్తమసుఖ' మని పేర్కొనిరి. దీనినిబట్టి తక్కిన సుఖమంతయు నికృష్టమనియే తేలుచున్నది. కావున విజ్ఞులద్దానికై యత్నింపక పరిపూర్ణాత్మసుఖముకొఱకే అన్వేషింతురు. ఏ యే సాధనలు అవలంబించినచో అట్టి మహోన్నతసుఖము జీవునకు లభించగలదో ఈ శ్లోకమున తెలియజేయబడినది.

(1) ఒడుదుడుకులులేకుండ మనస్సును ప్రశాంతముగ నుంచుట.

(2) రజోగుణ తమోగుణ వికారములెవ్వియు చిత్తమున లేకుండుట.

(3) హృదయమునందు వాసనామాలిన్యముగాని, పాపదోషముగాని, ఏమియు లేకుండుట.

అను మూడు సాధనలచే మనుజుడు బ్రహ్మస్వరూపుడేకాగల్గును. అత్తఱిపైన దెల్పిన ఉత్తమసుఖ మాతనిని వెతకికొనుచువచ్చి అతనిపాలిట పడును. లోకములో జనులందఱున్ను సుఖమెచటకలదాయని వెతకుచు దానికొఱకై పరుగెత్తుచుండ, పైసుగుణములుగల యోగిని సుఖమే తనంతటతాను వచ్చి పొందుచున్నదట! ఆహా! యోగిది ఎట్టి మహోన్నతస్థితియో యోచించుకొనుడు! అట్టి స్థితిని ప్రతివారును బడయవచ్చును. అయితే పైన దెలిపిన మూడు సాధనలను తప్పక ఆచరించవలెను.

పరమాత్మను పొందుటకు అడ్డుగోడవలెనున్న ఏ చిత్తస్థమాలిన్యముకలదో దానిని ముందుగా తొలగించవలెను. దృశ్యవాసనలను నిర్మూలించి దానిని 'అకల్మషము'గ నొనర్పవలెను. అనేక వత్సరములు మూయబడియున్న ఇంటిని ఒక్క పర్యాయము తెరచి చూచినచో, లోన దుమ్ము, బూజు, ఎలుకలు, గబ్బిలములు, పందికొక్కులు, పాములు, తేళ్ళు, పిశాచములు కాపురముండియుండును. అపుడు వానినన్నింటిని బయటకు గెంటివేసి, ఊడ్చి కడిగినపుడుమాత్రమే ఆయిల్లు నివాసయోగ్యమెట్లు కాగల్గునో, అట్లే

జీవునియుపాధి ఎన్నిజన్మలనుండియో అజ్ఞానాంధకారమున మునిగియున్నందున కామక్రోధాది సర్పములు, రాగద్వేషాది మూషికములు దానిలో చేరియున్నవి. ఇపుడు వివేక, వైరాగ్య, భక్త్యాదిసలిలములచే పాప, వాసనాధూళిని ప్రక్షాళనమొనర్చి, జ్ఞానప్రకాశమును కలుగజేయుటవలన ఆత్మదేవునకు నివాసయోగ్యమై తనరుచున్నది. మలినహృదయమునందు భగవంతుడు నివసింపడు. కనుకనే 'శాన్తరజసమ్' 'అకల్మషమ్' మున్నగు పదములద్వారా హృదయనైర్మల్యముయొక్క ఆవశ్యకతను గీతాచార్యులు నొక్కి వక్కాణించిరి. 'ప్రశాన్తమనసమ్' అని చెప్పుట వలన మనస్సు ఏవిధమైన ఒడుదొడుకులు, చాపల్యములేక, సమముగ, శాంతముగ నుండవలెనని ఉద్బోధింపబడినది. కాబట్టి భగవత్సాక్షాత్కారమునకు, ఆత్యంతిక సుఖానుభూతికి మనస్సుయొక్క (1) నిశ్చలత్వము (2) నిర్మలత్వము రెండును పరమావశ్యకములని స్పష్టమగుచున్నది.

ఇట్టి సుగుణములు కలవాడు సాక్షాత్ బ్రహ్మస్వరూపుడేయగును. ఏలననిన, ఆవరణము తొలగినపుడు జీవుడు శివుడే యగుచున్నాడు. చిత్తమునందలి దోషములు తొలగిపోవునపుడు 'చిత్తము' చిత్తుగా మారును. అనగా చిద్రూపాత్మయందు లయమై బ్రహ్మాకారముగనే చెన్నొందును. కావున అత్తఱి జీవుడు బ్రహ్మభూతుడగును. అట్టి బ్రహ్మభూతునియొద్దకు వెనువెంటనే ఉత్తమసుఖము పరుగెత్తుకొనివచ్చి చేరును. మోక్షలక్ష్మి అతనిమెడలో పూలహారమువైచును. కాబట్టి దేనిచే మోక్షము చేకూరునో ఆ ప్రయత్నమందే దృష్టినుంచుకొనినచో, దానిని సాధించుటయందే దత్తచిత్తుడై యున్నచో మోక్షము దానంతట నదియే వచ్చిచేకూరును. అత్తఱి తాను కోరకున్నను బ్రహ్మానందము తనకడకు వచ్చియే తీరును.

కాబట్టి 'నాకింకను మోక్షము కలుగలేదే', 'ఆనందము నన్ను పొందలేదే' అని యెవరును దిగులుపడనక్కఱలేదు. ఏ క్షణమందు జనులు తమ మనస్సును కల్మషరహితముగ, రజోగుణతమోగుణవర్జితముగ గావించుకొందురో ఆ క్షణమందే సర్వోత్తమసుఖమువచ్చి వారిని వరించును – అని భగవాను డీశ్లోకమున సర్వులకును అభయమొసంగిరి. కావున తత్ప్రయత్నము లాచరించి ఆనందానుభూతిని బడసి జన్మను ధన్యము కావించుకొనవలెను.

ప్ర:– ప్రపంచములో అన్ని సుఖములకంటె ఉత్తమసుఖమెయ్యది?

ఉ:– మోక్షసుఖము (ఆత్మానందము).

ప్ర:– దాని నెవడు పొందగలడు?

ఉ:– (1) ప్రశాంతచిత్తుడు (2) రజోగుణ, తమోగుణరహితుడు (3) దోషవర్జితుడు అగువాడు అట్టి ఉత్తమసుఖమును పొందగలడు.

ప్ర:– కాబట్టి ఉత్తమసుఖమును బడయుటకు ఉపాయములెవ్వి?

ఉ:– (1) మనస్సును ప్రశాంతముగ నుంచుకొనవలెను (2) మనస్సునందలి కామాది రజోగుణ తమోగుణ వికారములను తొలగించవలెను. (3) మనస్సునందుగల వాసనామాలిన్యమును, పాపమును పారద్రోలి దానిని దోషరహితముగ జేసికొనవలెను.

అ॥ ఆత్మధ్యానపరుడగు అట్టి నిర్మలచిత్తునకు కలుగు ఫలితమును మరల తెలుపుచున్నాడు –

28. యుఞ్జన్నేవం సదాఽఽత్మానం యోగీ విగతకల్మషః
సుఖేన బ్రహ్మసంస్పర్శమత్యన్తం సుఖమశ్నుతే.

టీక:– ఏవమ్ = ఈ ప్రకారముగ, సదా = ఎల్లప్పుడు, ఆత్మానమ్ = మనస్సును, యుఞ్జన్ = ఆత్మయందు నిలుపుచు, విగతకల్మషః = దోషరహితుడగు, యోగీ = యోగి, సుఖేన = సులభముగా, బ్రహ్మసంస్పర్శమ్= బ్రహ్మానుభవరూపమైనట్టి, అత్యన్తమ్= మిగులగొప్పదైన, సుఖమ్= ఆనందమును, అశ్నుతే = పొందుచున్నాడు.

తా:– ఈ ప్రకారముగ మనస్సు నెల్లప్పుడును ఆత్మయందే నిలుపుచు దోషరహితుడగు యోగి బ్రహ్మానుభవరూపమైన పరమసుఖమును సులభముగ పొందుచున్నాడు.

వ్యాఖ్య:– బ్రహ్మానందము సులభముగ లభించుట కుపాయ మిచట చెప్పుచున్నారు. అనేకులీప్రశ్నసే యడుగుచుందురు - 'మోక్షము సులభముగ లభించుటకు మార్గమేది?' అని. దానికి భగవానుడే ఈశ్లోకమున సమాధాన మొసంగిరి. మోక్షము సులభముగ లభింపవలెననిన రెండు సాధనలను చేయవలెను. - (1) మనస్సులోగల పాపములను దుర్గుణములను, కామక్రోధాదులను పోగొట్టుకొనవలెను. (2) మనస్సును నిరంతరము ఆత్మయందు లయింపజేయుచుండవలెను (ఆత్మధ్యానపరుడై యుండవలెను). మొట్టమొదట చిత్తమందలి కల్మషము (దోషము) దూరీకృతము కావలసియున్నది. '(విగతకల్మషః)' ఈ కల్మషరాహిత్యమునుగూర్చి భగవానుడు గీతయందు పదేపదే హెచ్చరించుచున్నాడు. ఏలయనిన, మలినచిత్తమున ఆత్మజ్ఞాన ముదయింపదు. కల్మషచిత్త మాత్మయందు లయింపదు. దృశ్యవాసనలు, పాపములుగల మనస్సు విజాతీయముగ నుండును గావున సజాతీయమగు ఆత్మయందది కలవదు. కావున దానియందలి దోషములను ప్రయత్నపూర్వకముగ తొలగించి నిర్మల మొనర్చినచో ఆత్మయందు లయించిపోవును. వాసనారాహిత్యము, ఆత్మచింతన రెండును అవశ్యకములేయని ఈ శ్లోకమున చెప్పబడినది. ఒకవైపున చిత్తమును నిర్మలమొనర్చుచు, మఱియొక వైపున ఆత్మచింతనచే నద్దానిని ఆత్మయందు విలయమొనర్చు యత్నము చేయుచు నుండవలెను.

ఈ ప్రయత్నమును ఏదియో ఒకానొక కాలమున చేసిన చాలదనియు, నిరంతరము చేయుచుండవలెననియు తెలుపబడినది. 'సదా' అను పదముయొక్క అర్థమదియే. అత్తఱి, మనుజుడు అతిసులభముగ బ్రహ్మానుభూతినిబడసి పరమానందమును కైవసము చేసికొనగలడు. పైన దెల్పిన సాధనలను జేయువారికి బ్రహ్మసాక్షాత్కారము సుళువుగ లభించును; చేయనివారికి ఎంతకష్టపడినను లభించదు. 'బ్రహ్మసంస్పర్శమ్' అని చెప్పినందువలన యోగి సాక్షాత్ పరమాత్మను స్పృశించగలడని స్పష్టమగుచున్నది. ప్రపంచమున దృశ్యములో కాలముగడుపు ఏ వ్యక్తిగాని, దృశ్యవస్తువు ఏదిగాని బ్రహ్మమును తాకలేదు. మిథ్యావస్తువు సత్యవస్తువు నెట్లు స్పృశించగలదు? స్వప్నపదార్థము జాగ్రతుని తగులగలదా? నిర్మలచిత్తుడగు ఒక్క ఆత్మధ్యానపరాయణుడే బ్రహ్మమును (ఆత్మను) తాకగలడు. బ్రహ్మమందు లీనముకాగలడు. అత్తఱి యాతనికి కలుగు సుఖము ఇంతింతగాదు. 'యోవై భూమా తత్సుఖమ్ నాల్పేసుఖమస్తి' (ఛాం 7-23-1) అనునట్లు భూమారూపమగు అనంతసౌఖ్య మాతనికి కలుగును. దృశ్యవస్తువులయందట్టి సుఖముండదు. కనుకనే ఆ యాత్మసుఖమును 'అత్యన్తసుఖమ్' అని యిచట వర్ణించిరి. హిరణ్యగర్భుని సుఖముకూడ ఆ యాత్మానందసాగరమున నొక బిందువే యని ఉపనిషత్తులు ఘోషించుచున్నవి. ఆ యాత్మానందము నెవ్వరైనను పొందగలరు. పైన దెల్పిన ప్రయత్నముల నాచరించినచో. ఈ జీవితమునందే పొందగలరు.

ప్ర:– మోక్షసుఖమును సులభముగ పొందుట కుపాయము లేవి?

ఉ:– (1) మనస్సునందలి పాపవాసనలను, దోషములను పోగొట్టుకొనుట.

(2) మనస్సును నిరంతరము ఆత్మధ్యానమున లగ్న మొనర్చుట.

ప్ర:– మోక్షసుఖమెట్టిది?

ఉ:– (1) నిరతిశయమైనది (2) బ్రహ్మమును స్పృశించినది (బ్రహ్మానుభవరూపమైనది).

అ॥ ప్రపంచమున వ్యవహరించునపుడు ఆ ధ్యానయోగి యెట్టిభావము కలిగియుండునో చెప్పుచున్నాడు –

29. సర్వభూతస్థమాత్మానం సర్వభూతాని చాత్మని
ఈక్షతే యోగయుక్తాత్మా సర్వత్ర సమదర్శనః.

టీక:– యోగయుక్తాత్మా = యోగముతో గూడుకొనిన మనస్సుగలవాడు, సర్వత్ర = సమస్త చరాచరప్రాణులందును, సమదర్శనః = సమదృష్టిగలవాడై, ఆత్మానమ్ = తన్ను, సర్వభూతస్థమ్ = సమస్తభూతకోట్లయందున్నవానిగను, సర్వభూతాని = సమస్తభూతములున్ను, ఆత్మని చ = తనయందున్నవిగను, ఈక్షతే = చూచుచున్నాడు.

తా:– యోగముతో గూడుకొనిన మనస్సుగలవాడు (ఆత్మైక్యము నొందినయోగి) సమస్త చరాచర ప్రాణికోట్లయందును సమదృష్టిగలవాడై తన్ను సర్వభూతములందున్న వానిగను, సర్వభూతములు తనయందున్నవిగను చూచుచున్నాడు.

వ్యాఖ్య:– ఇచట యోగమనగా జీవబ్రహ్మైక్యము. మనస్సు ఆత్మయందు కలయుట (ఐక్యమొందుట, విలీనమైనపోవుట) యే యోగము. అట్టి యోగమును సాధించినట్టి మహనీయునియొక్క లక్షణమెట్టిదో ఇట వివరించుచున్నారు. ఆతడు సమస్తప్రాణులందును తనను, తనయందు సమస్త ప్రాణులను వీక్షించుచు సర్వత్ర సమదృష్టి గలిగియుండునని వచింపబడినది. అది యెట్లు సాధ్యపడగలదో విచారించెదము.

ఈ దృశ్యజగత్తంతయు అధిష్ఠానమగు ఆత్మయందు కల్పింపబడినది. సర్పము రజ్జువునందు కల్పింపబడినట్లు, స్వప్నము జాగ్రత్పురుషునియందు కల్పింపబడినట్లు, ఈ సమస్త ప్రపంచము, సమస్త ప్రాణికోట్లు, వెయ్యేల, బ్రహ్మాండమంతయు ఆత్మయందే ఆరోపింపబడినది. ఆరోపితవస్తువు అధిష్ఠానమందే కాపురముండగలదుగాని అన్యత్రకాదు. అన్యత్ర దాని ఉనికికి అవకాశములేదు. కావున ఆత్మయే తానని అనుభూతమొనర్చుకొనినయోగి తనయందే ఈ జగత్తునంతను వీక్షించును. మఱియు జగత్తునందంతట అధిష్ఠానమగు ఆత్మయే వ్యాపించియున్నది గనుక, జగత్తునందు తననుగాంచును. ఇట్టి స్థితి ధ్యానయోగముచేగాని, మఱియే ఇతర యోగముచేగాని మనస్సును ఆత్మయందైక్యపరచుకొని ఆత్మసాక్షాత్కారమొందినయోగికే చెల్లునుగాని తక్కినవారికి కాదు. ఏలయనగా, తాను ఆత్మయేకాని, దేహముకాదు, ఉపాధికాదు అని అనుకొనినపుడు మాత్రమే ఈ సర్వాత్మస్థితి సంభవించును. తాను దేహమే యనుకొనువాడింకను ఆత్మను జేరలేదుగనుక సర్వభూతములందు తన్నుగాని, తనయందు సర్వభూతములనుగాని చూడలేడు. దేహభావన సంకుచితమైనది. అట్టిభావన గలవాడు విశాలత్వమును

బడయజాలడు. దేహమునకు దేహమునకు మధ్య అతడు భేదమునే కాంచును. భేదమే స్పర్థకు, అశాంతికి కారణము. ఆత్మభావనగలవాడు ఉపాధులందు భేదమును జూడక అంతయు ఆత్మగనే చూచును. అట్టివానికిక పరప్రాణియెడల ద్వేషముండదు. అంతయు తన ఆత్మయే, తనశరీరమే, తనమనస్సే అనుకొనువానికి మాత్రమే పూర్ణదయ, పూర్ణకరుణ, పూర్ణప్రేమ కలుగగలవు. దీనినిబట్టి నైతికక్షేత్రము (Ethical field) నకు ఆధారము అధ్యాత్మక్షేత్రమే (Spiritual field) యని స్పష్టమగుచున్నది. 'సర్వము ఆత్మయే, ఆత్మయందే సమస్తముకలదు' అను ఆధ్యాత్మిక సిద్ధాంతమే సమస్త నైతిక సంపత్తికి, సమస్త గుణములకు మూలకందమై యున్నది.

సాధకుడు యోగమునందు పూర్ణత్వము బడయుటకుగాను ఇట్టి సర్వసమత్వమును, విశాలదృష్టిని అలవఱచుకొనవలెను. మఱియు ఇట్టి సమదృష్టిగలవాడే నిజమైన యోగియని యెఱుగవలెను. ఒకడు యోగి అగునా, కాదా యని తెలిసికొనుట కీ సర్వభూతదయ, సమత్వము ఉపకరించును.

(ఆరూఢుడగు) యోగి యెట్టి లక్షణములు గలిగియుండును?

ఉ:– ఎల్లెడల సమదృష్టిగలవాడై సమస్తప్రాణికోట్లయందు తనను (ఆత్మను), తనయందు (ఆత్మయందు) సమస్తప్రాణికోట్లను గాంచును.

అ॥ సర్వత్ర భగవంతునే వీక్షించువాడు భగవద్దృష్టియందెన్నడును మరుగుపడడని తెలియజేయుచున్నాడు –

30. యో మాం పశ్యతి సర్వత్ర సర్వం చ మయి పశ్యతి
తస్యాహం న ప్రణశ్యామి స చ మే న ప్రణశ్యతి.

టీక:– యః = ఎవడు, సర్వత్ర = సమస్తభూతములందును, మామ్ = నన్ను, పశ్యతి = చూచుచున్నాడో, సర్వంచ = సమస్తభూతములను, మయి = నాయందు, పశ్యతి = చూచుచున్నాడో, తస్య = అతనికి, అహం = నేను, న ప్రణశ్యామి = కనబడకపోను, సఃచ = అతడును, మే = నాకు, న ప్రణశ్యతి = కనబడకపోడు.

తా:– ఎవడు సమస్తభూతములందును నన్ను చూచుచున్నాడో, మఱియు నన్ను సమస్తభూతములందును గాంచుచున్నాడో అట్టివానికి నేను కనబడకపోను, నాకతడు కనబడకపోడు.

వ్యాఖ్య:– శ్రీకృష్ణభగవానుడు సర్వజీవులయొక్క ఆత్మరూపుడు కావున క్రిందటి శ్లోకమునందు చెప్పబడిన యోగయుక్తుడు, సర్వాత్మదర్శనముగలవాడు సర్వజీవులందును శ్రీకృష్ణుని (భగవంతుని), శ్రీకృష్ణునియందు (భగవంతునియందు) సర్వజీవులను గాంచునని యర్థము. ఈ ప్రకారముగ ఎవడు సమస్తభూతములను పరమాత్మయందును, పరమాత్మయందు సమస్తభూతములను గాంచునో, అట్టివానికిక పరమాత్మ కనబడక ఎట్లుండగలడు? ఇచట కనుపించుట అనగా ఒకానొక దృశ్యవస్తువును జూచినట్లు కాదు. సాక్షాత్కరించుట (అనుభవించుట) యని యర్థము. జీవుడు పరమాత్మలో ఐక్యమైనపిమ్మట ఇక ఇరువురును ఒకే చైతన్యవస్తువగుచుండ ఇక ఒకరికి తెలియక ఒకరెట్లుండగలరు?

మఱియు (ద్వైతదృష్టితో చూచిన) భగవంతునియొక్క అనుగ్రహ మెవనిపై యుండగలదని ప్రశ్నకిచట సమాధానము చెప్పబడినది. ఎవడు సమస్తప్రాణికోట్లయందును భగవంతుని (దైవమును), మఱియు

భగవంతునియందు సమస్తప్రాణికోట్లను వీక్షించునో, అట్టివానియెడల భగవానునకు పూర్ణానుగ్రహముండునని స్పష్టమగుచున్నది. ఏలయనగా 'సచమే నప్రణశ్యతి' – అతడు నాకు కనబడకపోడు అని భగవానుడు తెలిపెను. అతడు భగవంతుని దృష్టియందు బడెననియు, భగవంతున కాతడు పరమప్రియుడనియు భావము. సర్వజీవులు భగవంతుని బిడ్డలైనను తన్నాశ్రయించువారినే యాతడు మిగుల ప్రేమించు చుండును. భగవద్దృష్టిని వారే యెక్కువగ ఆకర్షింతురు. ఆహా! వారెట్టి యదృష్టవంతులు! వారి జీవితము ధన్యమైనట్లే. ప్రపంచములోని చిన్న చిన్న అధికారుల దృష్టియందు పడుటకై పెక్కు అగచాట్లు పడుటకంటె భక్తి వైరాగ్య ధ్యానాదుల ద్వారా జగన్నాథుని దృష్టియందు పడుట మంచిది. వారి ఆశీస్సును బడయుటకై యత్నించుట మంచిది. అయితే అదియెట్లు లభించును? వారి కృపాకటాక్షమెట్లబ్బును? దానికి సమాధాన మీ శ్లోకమున గలదు. (ధ్యానాదుల ద్వారా) సర్వజీవరాసులలోను పరమాత్మను, పరమాత్మయందు సర్వజీవరాసులను గాంచునట్టి అనుభవమును సంపాదించుకొనిన చాలును. భగవత్కృప ఆతనిపై వర్షించగలదు. అట్లుకాక భేదబుద్ధి గలిగియుండువారి కది యెన్నటికిని లభించనేరదు.

ఈ శ్లోకమునందు యచ్ఛబ్దప్రయోగము చేయబడుట గమనించదగినది. 'యః' ఎవడైననుసరియే – ఈ ప్రకారముగ సాధనచేయుచో భగవదనుగ్రహమను మహత్తర ఫలిత మాతడు పొందగలడు. జాతి మత కులాది ప్రసక్తి ఇట లేనేలేదు.

ప్ర:– భగవంతు డెవనికి గోచరించును? లేక, భగవద్దృష్టి కెవడు గోచరించును?

ఉ:– సమస్తభూతకోట్లయందు భగవంతుని, భగవంతునియందు సమస్త భూతకోట్లను గాంచువానికి భగవానుడు తప్పక గోచరించును. మఱియు భగవద్దృష్టికిని అట్టివాడు తప్పక గోచరించును.

ప్ర:– (దీనినిబట్టి) భగవద్దృష్టియందు పడుటకై, లేక భగవంతునకు ప్రీతిపాత్రుడగుటకై ఏమి చేయవలెను?

ఉ:– సమస్త ప్రాణులందును పరమాత్మను, పరమాత్మయందు సమస్తప్రాణులను గాంచవలెను. (మఱియు సమస్తప్రాణులకు హిత మొనర్చుచుండవలెను).

అ॥ అట్టి సర్వాత్మదృష్టికలవాడు ఏ కార్యమునుజేసినను నిరంతరము పరమాత్మ యందే వసించుచుండునని తెలుపుచున్నాడు –

31. సర్వభూతస్థితం యో మాం భజత్యేకత్వమాస్థితః
సర్వథా వర్తమానోఽపి స యోగీ మయి వర్తతే.

టీక:– సర్వభూతస్థితమ్ = సమస్తభూతములయందున్న, మామ్ = నన్ను, యః = ఎవడు, ఏకత్వమ్ = అభేదబుద్ధిని (సర్వత్ర ఒకే పరమాత్మయను భావమును), ఆస్థితః = పొందినవాడై, భజతి = సేవించుచున్నాడో, సః యోగీ = ఆ యోగి, సర్వథా వర్తమానః అపి = ఏ విధముగ ప్రవర్తించుచున్నవాడైనను (వ్యవహరించుచున్నను, లేక ధ్యానమందున్నను), మయి = నా యందే, వర్తతే = ఉండువాడగుచున్నాడు.

తా:– ఎవడు సమస్తభూతములయందున్న నన్ను అభేదబుద్ధి (సర్వత్ర ఒకే పరమాత్మయను

భావము) గలిగి సేవించుచున్నాడో, అట్టి యోగి ఏ విధముగ ప్రవర్తించుచున్నవాడైనను (సమాధినిష్ఠయందున్నను, లేక వ్యవహారము సల్పుచున్నను) నాయందే (ఆత్మయందే) ఉండువాడగుచున్నాడు.

వ్యాఖ్య:– (1) భగవంతు డెచట నున్నారు? (2) ఏయుపాయముచే మనుజుడు భగవంతునియందు స్థితిని సంపాదించుకొనగలడు? అను ప్రశ్నల కిచట సమాధాన మొసంగబడినది. దేవుడెచట నున్నారను సంశయము సామాన్యముగ ప్రతివానికిని గలుగు చుండును. దేవుడొకచోట మాత్రమే కాదు. సమస్త చరాచర ప్రాణికోట్లయందును నివసించుచున్నారు. దేవుడు లేనిచోటు లేదు. పాలలో వెన్నవలె, పుష్పమాలలో దారమువలె, నువ్వులలో నూనెవలె, చెఱుకుగడయందు రసమువలె భగవానుడు సమస్త భూతములందును వ్యాపించియున్నట్లు ఇచట స్పష్టముగ తెలుపబడినది. కాబట్టి సర్వప్రాణులు భగవత్స్వరూపులేయని తలంచి ఎవరికిని అపకారము చేయరాదు. ప్రాణికోట్ల యెడల దయ, కరుణ కలిగియుండవలెను. వానికి హితమాచరించవలెను. అదియే మాధవసేవ యగును.

ఇక రెండవప్రశ్న – ఏయుపాయముచే మనుజుడు పరమాత్మయందు స్థితిని సంపాదించుకొనగలడు? సర్వత్ర ఒకే పరమాత్మ వ్యాపించియున్నారని అభేదజ్ఞానము గలిగి వారిని సేవించువాడు, ధ్యానించువాడు తుదకు వారినే పొందుచున్నాడు. ఒకే సూర్యబింబము భిన్న భిన్న జలోపాధులందు వివిధముగ ప్రతిబింబించిన చందమునను, ఒకే వ్యక్తి అనేక వేషములు వేసిన విధమునను, ఒకే బంగారము భిన్న భిన్న ఆభరణముల రూపమున వెలయునట్లును, ఒకే మృత్తిక వివిధఘటాదులందు అనుస్యూతమై యుండునట్లును, ఉపాధులు వేఱ్వేఱుగనున్నను పరమాత్మ ఒకరే సమస్త చరాచరప్రాణికోట్లయందును అభిన్నముగ వ్యాపించియున్నారను ఏకత్వబుద్ధి గలిగి సర్వాంతర్యామియగు అట్టి భగవానుని సేవించువాడు, ధ్యానించువాడు తుదకు వారినే పొందగలడు. ఇదియే దైవప్రాప్తికి ఉపాయము.

అట్టి ఏకాత్మబుద్ధి, అభేదాత్మతత్త్వపరిజ్ఞానము కలవాడు ఏ విధముగ ప్రవర్తించినప్పటికిని భగవంతునియందే నివసించుచుండునని చెప్పబడినది. అనగా అతడు సమాధినిష్ఠయందున్నను, లేక వ్యవహరించుచున్నను, లేక ఊరకనున్నను, చిత్తమెపుడును ధ్యేయమందే (ఆత్మయందే) తన్మయమై యుండును. సముద్రయానము చేయువారి దగ్గఱనుండు 'కంపాసు' యంత్రమునందలి ముల్లు ఎటుత్రిప్పినను ఉత్తరపు దిక్కునే చూపునట్లు, ఏకాత్మజ్ఞానముగల అట్టి మహనీయులు ప్రపంచమున అనేకకార్యములు చేయుచున్నను భగవంతునియందు నివసించుచున్నవారే యగుదురు. కనుకనే ఆత్మజ్ఞులగు మహనీయులు ప్రపంచములో లోకసంగ్రహార్థము పెక్కు కార్యములను చేసినను వారి భగవత్స్థితికి ఏమాత్రము భంగము కలుగకనే యున్నది.

అయితే "సర్వథా వర్తమానోఽపి" అనుదానియర్థము జ్ఞాని యథేచ్ఛాచరణమునకు దిగవచ్చుననికాదు, దుశ్శీలుడై యుండవచ్చుననికాదు; అట్లు దుష్ప్రవర్తనగలవాడు అసలు జ్ఞానియేకాదు. పరమాత్మానుభవముగలుగుటకు విశుద్ధసత్త్వగుణము కలిగియుండవలెను గదా! అట్టి మహోన్నత శీలసంపత్తి గలవాడు ఏకాలమందైన క్రిందకు దిగి రజోగుణ, తమోగుణములను ఆశ్రయింపగలడా! అట్లెన్నడును జరుగదు. ఒకవేళ దిగజారినచో నతడు జ్ఞానియే కాదని ముమ్మాటికిని నిశ్చయింపవలెను. కాబట్టి శుష్కవేదాంతము నాశ్రయింపక, ముముక్షువులు కడుజాగరూకులై యుండవలెను. తమ ప్రవర్తనయందేలాటి లోపము రానీయక చూచుచుండవలెను. ఇట్టి పదములయొక్క అర్థమును బహుజాగ్రత్తగ గమించవలెను. .ఏ విధముగ ప్రవర్తించినను. అనుదాని భావ మిచట 'సర్వాత్మవిజ్ఞానము కలవాడు ధ్యానమందున్నను, లోకవ్యవహారము లాచరించినను, ఎట్లున్నను అతని ఆత్మస్థితికి లోపము లేదనియే' యగును.

ప్ర:– భగవంతు డెచట నున్నాడు?

ఉ:– సమస్తచరాచరప్రాణికోట్ల యందును వ్యాపించియున్నాడు.

ప్ర:– భగవంతునియందు స్థితిబొందవలెననిన జీవు డేమి చేయవలెను?

ఉ:– సర్వత్ర ఏకాత్మబుద్ధిగలిగి అట్టి అద్వయపరమాత్మను సేవించవలెను. ధ్యానించవలెను.

ప్ర:– ఆత్మజ్ఞుడగు మహనీయుడు లోకమున వ్యవహరించినను ఆతని భగవత్స్థితికి హాని కలుగునా?

ఉ:– కలుగదు. ఆతడెట్లు ప్రవర్తించినను ఆతని భగవత్స్థితికి లోపము గలుగదు.

అ॥ అట్టి ఆత్మదృష్టి గలిగి సర్వజీవులను తనవలె సమముగ జూచువాడు సర్వోత్తముడని వచించుచున్నాడు –

32. ఆత్మౌపమ్యేన సర్వత్ర సమం పశ్యతి యోఽర్జున
సుఖం వా యది వా దుఃఖం స యోగీ పరమో మతః.

టీక:– అర్జున = ఓ అర్జునా!, సర్వత్ర = సమస్తప్రాణులయందును, సుఖంవా = సుఖమునుగాని, దుఃఖం యదివా = దుఃఖమునుగాని, ఆత్మౌపమ్యేన = తనతోటి పోల్చుకొనుచు (తన ఆత్మవంటిదే తక్కినవారి ఆత్మయనెడు భావముతో), సమమ్ = సమానముగా, యః = ఎవడు, పశ్యతి = చూచుచున్నాడో, సఃయోగీ = ఆ యోగి, పరమః (ఇతి) = శ్రేష్ఠుడని, మతః = తలంపబడుచున్నాడు.

తా:– ఓ అర్జునా! సమస్తప్రాణులయందును సుఖమునుగాని, దుఃఖమునుగాని తనతోడ పోల్చుకొనుచు (తన ఆత్మవంటిదే తక్కినవారి ఆత్మయనెడు భావముతో), తనవలె సమానముగా ఎవడుచూచునో, అట్టియోగి శ్రేష్ఠుడని తలంపబడుచున్నాడు.

వ్యాఖ్య:– ఈ శ్లోకమున ఆచరణవేదాంతము (Practical Vedanta) నుపదేశించుచున్నారు. ఒకనికి బోధ సరిగా ఒంటపట్టినది లేనిది అతని ఆచరణద్వారా తెలియుచుండును. వాక్కుద్వారా 'అంతయు బ్రహ్మమే, అంతయు దైవమే' అని చెప్పుచు పరప్రాణికి అపకారముచేయుట సరియగు పద్ధతికాదు. అది అనుభవవేదాంతముకాదు. బోధను త్రికరణశుద్ధముగ ఆచరించవలెను. తాను సంకల్పించినదానినే చెప్పవలెను. చెప్పినదానినే చేయవలెను. వేదాంతము నిత్యవ్యవహారములో జొరబడవలెను. మహనీయులాప్రకారమే కావించిరి. లేనిచో సిద్ధాంతము 'పుష్పితాం వాచమ్' అనునటుల నిష్ఫలమైపోవును. కాబట్టి 'అంతట ఒకే ఆత్మ కలదు' అను సిద్ధాంతము నాచరణయం దుంచినపుడు సమస్తప్రాణులయెడల దయ, కరుణ, ప్రేమ కలిగియుండవలసివచ్చును. తనదేహమునకు, తన మనస్సునకు తానెట్లు సుఖమును, శాంతిని, దుఃఖాభావమును కోరుచున్నాడో, అట్లే పరులవిషయమైకూడ భావింపవలెను. ఇదియే ఆత్మౌపమ్యస్థితి. ఈ ప్రకారముగ సుఖదుఃఖములందు తనతోబాటు సమానముగ ఇతరులనుగూడ చూచునట్టి యోగియే యోగులందఱిలోను సర్వశ్రేష్ఠుడని భగవానుడు పలికిరి.

కాబట్టి మనుజులలో శ్రేష్ఠత్వము వారి ఆచరణపై ఆధారపడియున్నదని భగవద్వాక్యములచే

స్పష్టమగుచున్నది. 'ఓ జీవులారా! 'అంతయు బ్రహ్మమే' అను సిద్ధాంతమును ఆచరణలోనికి తీసికొనివచ్చి సర్వజీవులయెడల ప్రేమను, కారుణ్యమును వర్షింపజేయుడు. అపుడే మీరు నిజమైన భక్తులు, యోగులు కాగలరు.' అని భగవాను డిచట నిస్సంకోచముగ జెప్పివైచిరి. ఈ వాక్యములు వాచావేదాంతులగు సోమరుల గుండెలను చీల్చునవియైయున్నవి. అధ్యాత్మరంగమున 'వాచావేదాంతము' నకు, సోమరితనమునకు చోటు లేకుండచేయుటకు కాబోలు ఇట్టి తమఃప్రభంజక వాక్యములను భగవానుడు అపుడపుడు పలుకుచుందురు. కావున ముముక్షువులు జాగరూకులై 'సర్వంఖల్విదంబ్రహ్మ' ఇత్యాది పరమార్థసూత్రములను ఆచరణయందుంచి సర్వభూతములను తనవలె జూచుచు దయార్ద్రహృదయులై వర్తించవలెను. అట్టివారే భగవద్దృష్టిలో సర్వశ్రేష్ఠులు.

పశ్చిమదేశములందు మతమున, సంఘమున, 'సోదరత్వము' (Brother-hood) నకు జనులు చాల ప్రాముఖ్యతను జూపుదురు. మంచిదే. కాని అది చాలదు. ఏలయనిన, సోదరులలోగూడ పరస్పర మెన్నియో వైమనస్యములు, అభిప్రాయభేదములు, వైరములు ఉదయించుచున్నవి. కావున సోదరత్వము ప్రేమయొక్క పరాకాష్ఠను సూచించనేరదు. గీతాది గ్రంథములు, ఉపనిషత్తులు ప్రేమ యొక్క చరమస్థితిని బోధించుచు 'ఆత్మౌపమ్యభావము'ను జనులలో నుద్బోధించినవి. 'సోదరత్వమును' దాటి ఒక మెట్టు ఇంకను పైకిపోయి విశ్వమునంతను ఒకే ఆత్మరూపమును కౌగిలించుకొనునట్లు చేసినవి. ఇదియే గీతయొక్క ఉపనిషత్తులయొక్క ఘనత; హైందవమత సిద్ధాంతము యొక్క ప్రకర్షత.

ఈ శ్లోకమున 'సర్వత్ర' అని చెప్పినందువలన, ప్రేమజూపవలసినది ఏ ఒకరిద్దరిపైననే కాదనియు, కేవలము మానవులపైననే కాదనియు, సమస్తచరాచర భూతకోట్లయెడల దయాది సద్గుణములను ప్రదర్శించవలెననియు స్పష్టపడుచున్నది.

'సయోగీ పరమో మతః' అని బోధించినందువలన సామాన్యయోగులవలెనుండక (ఆత్మౌపమ్యదృష్టిగలిగి) యోగులలో సర్వశ్రేష్ఠుడై చెన్నొందవలెనని సూచించినట్లైనది.

అ॥ భగవానుడు బోధించిన జీవబ్రహ్మైక్యరూపమగు, లేక సర్వాత్మదృష్టి రూపమగు ఈ యోగమును అర్జునుడు అందుకొనజాలక ఈ క్రింది విధముగా భగవానుని ప్రశ్నించుచున్నాడు –

అర్జున ఉవాచ :–

33. యోఽయం యోగస్త్వయా ప్రోక్తస్సామ్యేన మధుసూదన
ఏతస్యాహం న పశ్యామి చఞ్చలత్వాత్స్థితిం స్థిరామ్.

అర్జున ఉవాచ = అర్జున డిట్లు ప్రశ్నించెను.

టీక:– మధుసూదన = ఓ కృష్ణా!, సామ్యేన *(సాధ్యః)* = (మనస్సు యొక్క) సమత్వముచే (నిశ్చలత్వముచే) సిద్ధింపదగిన, యః అయమ్ యోగః = ఏ యీ యోగము, త్వయా = నీచేత, ప్రోక్తః = చెప్పబడినదో, ఏతస్య = దీనియొక్క, స్థిరామ్ = స్థిరమైన, స్థితిమ్ = నిలుకడను, చఞ్చలత్వాత్ = మనశ్చాంచల్యమువలన, అహమ్ = నేను, న పశ్యామి = చూడజాలకున్నాను (తెలిసికొనజాలకున్నాను).

తా:– అర్జునుడు ఇట్లు ప్రశ్నించెను – ఓ కృష్ణా! మనోనిశ్చలత్వముచే సిద్ధింపదగిన ఏ యోగమును

మీరుపదేశించితిరో దానియొక్క స్థిరమైన నిలుకడను మనస్సుయొక్క చపలత్వమువలన నేను తెలిసికొనజాలకున్నాను.

వ్యాఖ్య:– శ్రీకృష్ణపరమాత్మ ఆత్మతత్త్వమునుగూర్చి గంభీరముగ బోధించుచు పోవుచుండిరి. అకస్మాత్తుగ అర్జునుడు మధ్యలో తనకు గల సందేహమును అడిగివైచెను. ఈ ప్రకారముగ అర్జునుడు మధ్యలో ప్రశ్నించనిచో ఇంకను ఎంతయో అఖండమగు ఆత్మతత్త్వబోధామృతమును శ్రీకృష్ణపరమాత్మ వర్షించియుండెడివారేమో! అయినను అర్జునుని ప్రశ్నయు ముముక్షువులకు చాల ఉపకరించునదే అయియున్నది. "దేవా! జీవాత్మ పరమాత్మల సామ్యరూపమైనదియు, మనోనిశ్చలతచే సిద్ధింపదగినదియునగు ఈ ధ్యానయోగమునందు నాకు స్థిరమగు నిలుకడ కలుగకున్నది. ఏలయనిన, నా మనస్సు చపలముగనున్నది" అని అర్జునుడు తన పరిస్థితిని భగవానునకు వెల్లడించెను. శిష్యుడు గురువుయొద్ద తన హృదయమును తెఱచి మాట్లాడవలెను. ఏదియు కప్పిపుచ్చగూడదు. వైద్యునియొద్ద రోగి తనపరిస్థితిని ఉన్నది ఉన్నట్లు చెప్పవలెనేకాని దాపరిక మచట పనికిరాదు. లేకున్న విపరీతపరిణామములు కలుగవచ్చును. తన యాంతరంగికభావమును హృదయము విప్పి చెప్పినపుడే శిష్యుడు గురువువలన సత్ఫలితములను పొందగలడు. ఆత్మోన్నతిని బడయగలడు. అర్జునుడు సచ్ఛిష్యుడు కనుకనే తనహృదయమును విప్పి భగవానుని ముందుంచెను. తన మనస్సు చపలముగానున్నదనియు, తత్ఫలితముగ ఆత్మయందు నిలుకడను బొందజాలకున్నదనియు ఆ చపలత్వమును బోగొట్టుట కుపాయమును సెలవివ్వవలసినదనియు వేడెను.

అర్జునుడు ప్రపంచములోగల సకల ముముక్షువుల తరపున ప్రతినిధియైయున్నాడు. వారందఱి తరపున అతడు 'వకాలతు' తీసికొనియున్నాడు. కాబట్టి సాధకులందఱిని సామాన్యముగ బాధించునట్టి సంశయమునే ఆతడడిగెను. అద్దానికి భగవానుడు చెప్పు సమాధానము ఒక్క అర్జుననకే కాక సమస్తముముక్షులోకమునకును ఉద్దేశింపబడినదే యగును.

'సామ్యేన ' అని చెప్పినందువలన ధ్యానయోగము మనస్సుయొక్క సమత్వముచేతనే, నిశ్చలత్వముచేతనే సిద్ధింపగలదని స్పష్టమగుచున్నది. సూదిరంధ్రములో దారము నెక్కించవలెననిన అది ఏకాగ్రముగను నిశ్చలముగను ఉండవలెను. అట్లే మనస్సు బ్రహ్మరంధ్రములో, లేక మోక్షద్వారములో ప్రవేశింపవలెననిన నిశ్చలముగనుండవలెను. ఫోటో తీయునపుడు వ్యక్తి నిశ్చలముగా లేనిచో బొమ్మ సరిగా పడదు కదా! కావున మనస్సు చపలముగానున్నచో ధ్యేయవస్తువు సరిగా అనుభూతముకాదు. అర్జుననకట్టి మనోనిశ్చలత్వ మింకను కలుగలేదుగనుక దానినిగూర్చి భగవాను నిట్లు ప్రశ్నించెను.

ఇచట 'సామ్యేన ' అను పదమునకు సమదృష్టిరూపముతో, లేక సర్వాత్మ దృష్టి రూపముతో అనియు అర్థము చెప్పుకొనవచ్చును.

ప్ర:– యోగము దేనిచే సిద్ధించును?

ఉ:– మనోనిశ్చలతచే, సమత్వముచే సిద్ధించును (మనస్సు చపలముగానున్నచో యోగమందు స్థిరమగు నిలుకడ కలుగదు).

అ॥ మనస్సును నిగ్రహించుట బహుకష్టమని అర్జునుడు తెలుపుచున్నాడు –

34. చఞ్చలం హి మనః కృష్ణ ప్రమాథి బలవద్దృఢమ్
తస్యాహం నిగ్రహం మన్యే వాయోరివ సుదుష్కరమ్.

టీక:– కృష్ణ = ఓ కృష్ణా!, మనః = మనస్సు, చఞ్చలమ్ = చంచలమైనదియు, ప్రమాథి = (దేహేంద్రియాదులను) క్షోభపెట్టునదియు, బలవత్ = బలవంతమైనదియు (నిగ్రహించుటకు కష్టసాధ్యమైనదియు), దృఢమ్ హి= (విషయప్రవర్తనమునందు) దృఢమైనదియునుగదా!, తస్య= దానియొక్క, నిగ్రహమ్ = నిరోధము, వాయోః ఇవ = గాలిని అణిచపెట్టుటవలె, సుదుష్కరమ్ = మిగుల కష్టసాధ్యమైనదని, అహమ్ = నేను, మన్యే = తలంచుచున్నాను.

తా:– కృష్ణా! మనస్సు చంచలమైనదియు, విక్షోభమును గలుగజేయునదియు, బలవంతమైనదియు, దృఢమైనదియునుగదా! కావున అద్దానిని నిగ్రహించుట, గాలిని అణచిపెట్టుటవలె మిగుల కష్టసాధ్యమైనదని నేను తలంచుచున్నాను.

వ్యాఖ్య:– మనస్సు నిశ్చలముగ నుండిననే యోగము (ఆత్మైక్యము) సాధ్యపడును. కాని మనస్సు మహాచంచలమైనది. అది దేహేంద్రియాదులను క్షోభపెట్టుచు శాంతమగుహృదయమును - క్షీరసాగరమును మందరపర్వతమువలె తీవ్రముగ మథించి వైచుచున్నది. మఱియు అనేకజన్మార్జిత వాసనలను, సంస్కారములను, దృశ్యవృత్తులను అది ప్రోగుచేసుకొని బలవత్తరమై, దృఢమైయున్నది. అందుచే నయ్యది నిగ్రహింపబడుటకు సాధ్యపడకనున్నది. ఈ ప్రకారముగ అర్జునుడు మనస్సుయొక్క సామర్థ్యమును వర్ణించుచు దాని స్వరూపమును నాలుగు విశేషణములతో తెలియజెప్పెను. అవియేవి యనిన - (1) చపలత్వము (2) క్షోభజనకత్వము (3) బలవత్త్వము (4) దృఢత్వము. మనస్సుయొక్క ఈలక్షణములు సర్వులకును అనుభవైకవేద్యములే. చాపల్యమందు మనస్సును ముల్లుగ్రుచ్చుకొనిన, కల్లుత్రాగిన, దయ్యముపట్టిన, తేలుకుట్టిన కోతితో పెద్దలు పోల్చిచెప్పుదురు. మనస్సు ధ్యానకాలమున సాధకులను ముప్పతిప్పలు పెట్టుట అందఱికిని తెలిసినదే. మఱియు దేహేంద్రియములను, హృదయమును అది శాంతముగ నుండనీయదు. ఒక్కొక్క ఘటనయందు కలచివైచును. అశాంతిని గలుగజేయును. మరల మామూలు శాంతస్థితికి వచ్చుటకు కొన్ని మాసములుకూడ పట్టవచ్చును.

ఈ ప్రకారముగ మనశ్శక్తినిగూర్చి అర్జునుడు అభివర్ణించి, దానిని నిగ్రహించుట కష్టతరమనియు వచించి దానినెట్లు స్వాధీనపఱచుకొనవలెనో ఉపాయమును సెలవిండని భగవానుని ప్రార్థించెను. 'దుష్కరమ్' అని చెప్పక 'సుదుష్కరమ్' అని చెప్పుటవలన మనోనిగ్రహము అతిప్రయాసకరమని స్పష్టమగుచున్నది.

ప్ర:– మనస్సుయొక్క స్వభావమెట్టిది?

ఉ:– అది (1) చంచలమైనది (2) దేహేంద్రియాదులను క్షోభపెట్టునది (3) బలవత్తరమైనది (4) దృఢమైనది.

అ॥ అర్జునుని వాక్యములను విని శ్రీకృష్ణపరమాత్మ మనస్సును నిగ్రహించు ఉపాయములను సెలవిచ్చుచున్నాడు -

శ్రీ భగవానువాచ :–

35. అసంశయం మహాబాహో మనో దుర్నిగ్రహం చలమ్
అభ్యాసేన తు కౌన్తేయ వైరాగ్యేణ చ గృహ్యతే.

శ్రీ భగవానువాచ = శ్రీ భగవంతుడు పలికెను –

టీక:– మహాబాహో = గొప్పబాహువులుగల ఓ అర్జునా!, మనః = మనస్సు, దుర్నిగ్రహమ్ = నిగ్రహించుటకు కష్టసాధ్యమైనది, చలమ్ = చంచలమైనది, (ఇత్యత్ర = అని చెప్పుటలో) అసంశయమ్ = సందేహములేదు, (తథాపి= అయినను) కౌన్తేయ= ఓ అర్జునా!, అభ్యాసేనతు= అభ్యాసముచేతను, వైరాగ్యేణచ = వైరాగ్యముచేతను, గృహ్యతే = (ఆ మనస్సు) నిగ్రహింపబడుచున్నది.

తా:– శ్రీ భగవంతుడు పలికెను – గొప్పబాహువులుగల ఓ అర్జునా! మనస్సును నిగ్రహించుట కష్టమే. మఱియు అది చంచలమైనదే. ఇట ఏలాటి సంశయమున్ను లేదు. అయినను అభ్యాసము చేతను, వైరాగ్యముచేతను అది నిగ్రహింపబడగలదు.

వ్యాఖ్య:– మనస్సు చంచలమైనది, దానిని నిగ్రహించుట కష్టసాధ్యమైనది. (ప్రయాసతో గూడినపని) – అను విషయమును శ్రీకృష్ణభగవానుడున్ను ఆమోదించెను. కాని అంతమాత్రముచేత భయపడవలసిన పనిలేదనియు, అభ్యాసవైరాగ్యములచే అయ్యది నిగ్రహింపబడగలదనియు ధైర్యమును జెప్పిరి. వస్తువుగాని, వ్యక్తిగాని బలశాలి అయినంత మాత్రమున ఎవరును జంకవలసిన పనిలేదు. దానిని అణచుటకు తగిన ఆయుధమును వెతకికొనిన చాలును. ఏనుగు చాల గొప్పదే. అయిననేమి? ఒక చిన్న అంకుశమును సంపాదించుకొనిన చాలును. దాని ఆటకట్టినట్లే యగును. అట్లే సింహము, పులి మున్నగునవి మహాభయంకరములైనవి. అయినను ఒక చిన్న తుపాకిగుండుచే వశీభూత ములగుచున్నవి. ఎద్దు బలిష్ఠమైనదైనను ముక్కుత్రాటికి లొంగుచున్నదిగదా. అట్లే మనస్సుయొక్క బలీయత, సామర్థ్యమునుజూచి 'గాబరా' పడవద్దనియు దానిని లోబర్చుకొనుట కుపాయముకలదనియు వచించి, ఆ యుపాయమేదియో బయటపెట్టిరి. మనస్సు 'దుర్నిగ్రహ'మైనదేకాని 'అనిగ్రహ'మైనదికాదు. దానిని జయించుట కష్టసాధ్యమేకాని అసాధ్యముకాదు. తగు ప్రయత్నముచే అది తప్పక నిగ్రహింపబడగలదు.

ఇక దానిని నిగ్రహించుటకు భగవానుడు బోధించిన ఉపాయములనుగూర్చి విచారించెదము. ఈ ఘట్టము సాధకలోకమునకు అతిముఖ్యమైనది. ఏలయనిన ఎద్దానికి వశీభూతలై జనులు అనాదికాలమునుండి ఈసంసారసాగరమునబడి దరిగానక ఈదులాడుచున్నారో, ఈ జననమరణాది దుఃఖములకు లోనగుచున్నారో, ఏది ఆత్మానుభూతికి ప్రధానమగు అడ్డుగోడగా నిలిచియున్నదో, అట్టి మనస్సుయొక్క నిగ్రహమునుగూర్చి యిట వచింపబడినది. అందును సాక్షాత్ అవతారమూర్తియగు శ్రీకృష్ణభగవానుని ముఖారవిందమునుండి ఆ యుపాయము వెలువడుటబట్టి అది అత్యంతప్రాధాన్యమును పొందుచున్నది. మనస్సును నిగ్రహించుట ఎట్లు? అను ఈ ప్రశ్నయే దాదాపు ప్రతివాని నోటిగుండా వచ్చుచున్నది. ఈ ప్రశ్న నివారింపబడినచో ఒక ఆధ్యాత్మిక సాధనయంతయు పూర్తి అయినట్లే. కాబట్టి దీనినిగూర్చి భగవానుడేమి బోధించిరో తెలిసికొనుట అత్యావశ్యకము.

(1) అభ్యాసము (2) వైరాగ్యము అను రెండు ఉపాయములచే మనస్సు తప్పక నిగ్రహింపబడగలదని భగవానుడు హామీనొసంగిరి. పతంజలి మహర్షియు అట్లే నుడివిరి★. వైరాగ్యమనగా దృశ్యవిషయములందలి నశ్వరత్వాది దోషములను విచారించి వానియెడల ఏహ్యాభావము గలిగియుండుట. దానిచే మనస్సు బహిర్ముఖముగ పరుగెత్తక అంతర్ముఖముగ మరలును. వైరాగ్యము ఎందులకు కలిగియుండవలెననగా – ఈ దృశ్యప్రపంచములోని సమస్తపదార్థములును కాలక్రమమున నశించునవియైయున్నవి. తుదకు శరీరమున్ను కొంతకాలమునకు నశించియేతీరును. అశాశ్వతములగు నిట్టిపదార్థములపై వాంఛయేల? (శాశ్వతవస్తువు ఒక్క

★ అభ్యాసవైరాగ్యాభ్యాం తన్నిరోధః. (పతంజలి)

ఆత్మయే (దైవమే). కావున దానియెడలమాత్రము కోరిక గలిగియుండవలెను) ఒకవేళ ప్రాపంచిక భోగములను అనుభవించినను తృప్తికలుగదు. ఆశ తగ్గదు. మరల వానియందు ద్విగుణీకృతవాంఛ ఉదయించును. దానివలన వాసనలు బలపడి సంసారబంధము వృద్ధియగును. పైగా మనస్సు విషయానుభవమున్నకై, బహిర్ముఖమగుచున్నకొలది ఆత్మవస్తువు దూరమగుచుండును. ధ్యానమందు మనస్సు నిలవకుండును. కాబట్టి మనస్సు నిశ్చలమగుటకై, స్వాధీనపడుటకై విషయవైరాగ్యమత్యవసరమైయున్నది.

ఇక మనోనిగ్రహమందు గమనించవలసిన రెండవయంశము అభ్యాసము. అభ్యాసముచే, సతతప్రయత్నముచే ఏ కార్యమైనను సాధింపబడగలదు. 'సతు దీర్ఘకాలనైరన్తర్యసత్కారసేవితో దృఢభూమిః' – అని పతంజలి మహర్షియు బహుకాల నిరంతరరాభ్యాసముచే మనోనిగ్రహము తప్పక సాధ్యపడగలదని చెప్పియున్నాడు. సోమరులకు మనస్సులొంగదు. ఏలయనగా దానిని లొంగదీయుటకు వారు ప్రయత్నమే చేయరు. ప్రయత్నముగాని, అభ్యాసముగాని లేనిచో లౌకికరంగమునగాని, పరమార్థరంగమునగాని ఏకార్యమున్ను సాధింపబడదు. ఒకచిన్న పరీక్షయం దుత్తీర్ణులు కావలెననిన ఎన్నిరోజులో కష్టపడవలసియుండ, ఇక ఎన్నిజన్మలనుండియో గడ్డకట్టియున్న కఠినమగు మనస్సును కరగించుట కెంత శ్రమ, ఎంత అభ్యాసము గావింపవలసియుండునో యోచించుకొనుడు! కాబట్టి ప్రతిరోజున్ను మనస్సును విచారవైరాగ్యములచే బాహ్యమునుండి మరలించి అంతరంగమున ఆత్మధ్యానమందు నియోగించుటయను అభ్యాసమును బహుభంగుల గావించుచున్నచో అచిరకాలములో మనస్సు స్వాధీనపడి ఆత్మయందే నిరంతరము ప్రీతిని బొందుచుండగలదు.

ఈ శ్లోకమున అర్జునుని 'మహాబాహో' అని శ్రీకృష్ణుడు సంబోధించిరి. 'ఓ అర్జునా! నీవు గొప్ప భుజబలము, పరాక్రమము గలవాడవు, భౌతికశక్తిసమన్వితుడవు. అట్టి నీ శక్తిని అధ్యాత్మరంగమునగూడ వ్యక్తమొనర్చి అభ్యాసవైరాగ్యములద్వారా మనస్సును నిగ్రహించి, విజయమును బొందుము' అని యీ సంబోధన ద్వారా భగవానుడు తెలిపినట్లైనది. అర్జునుడు మనోనిగ్రహము దుస్తరమని వచించినది చూచి అతనికి ధైర్యమును పురిగొల్పుటకై 'మహాబాహో ' అని యిట సంబోధించియు నుండవచ్చును.

ప్ర:– మనస్సు ఎట్టిది?

ఉ:– (1) చంచలమైనది (2) నిగ్రహించుటకు కష్టసాధ్యమైనది.

ప్ర:– ఏ సాధనములచే మనస్సు నిగ్రహింపబడగలదు?

ప్ర:– (1) అభ్యాసము (2) వైరాగ్యము – అను నీరెండిటిచే మనస్సు స్వాధీనపడగలదు.

అ|| మనస్సును ఎందులకు నిగ్రహింపవలెనో చెప్పుచున్నాడు –

36. అసంయతాత్మనా యోగో దుష్ప్రాప ఇతి మే మతిః
వశ్యాత్మనా తు యతతా శక్యోఽవాప్తుముపాయతః.

టీక:– అసంయతాత్మనా = నిగ్రహింపబడని మనస్సుగలవానిచేత, యోగః = యోగము, (బ్రహ్మైక్యము), దుష్ప్రాపః = పొందశక్యముకానిది, ఇతి = అని, మే = నాయొక్క, మతిః = అభిప్రాయము, వశ్యాత్మనా తు యతతా = స్వాధీనమైన మనస్సుగల్గి ప్రయత్నించువానిచేతనో, ఉపాయతః = ఉపాయముచేత, అవాప్తుమ్ = పొందుటకు, శక్యః = సాధ్యమైనది.

తా:— నిగ్రహింపబడని మనస్సుగలవానిచేత యోగము (బ్రహ్మైక్యము) పొంద శక్యముకానిది అని నా అభిప్రాయము. స్వాధీనమైన మనస్సుగల్గి ప్రయత్నించువానిచేతనో, ఉపాయముచే నది పొంద శక్యమైయున్నది.

వ్యాఖ్య:— మనస్సును నిగ్రహింపనివానికి ఆత్మసాక్షాత్కారము లభించదు. ధ్యానయోగమందు నిలుకడ సంభవింపదు. అది నిగ్రహించినవానికే ఆత్మైక్యము సాధ్యపడును – అని భగవానుడిచట తెలియజేయుచున్నాడు. కావున మోక్షాపేక్షగల వారందఱున్ను పెక్కుసాధనలచే, ఉపాయములచే మొట్టమొదట తమ మనస్సును, ఇంద్రియములను నిగ్రహించవలెను. అవి పట్టుతప్పి విచ్చలవిడిగా విషయారణ్యములందు సంచరించుచున్నంత వఱకు మోక్షమును గూర్చిన వార్తయేయుండదు. ఏలయనగా మనస్సు ఆశాపాశములచే గట్టబడి బహిర్ముఖముగ ప్రవర్తించునపుడు ఆత్మయందు (దైవమందు) ప్రీతిలేక, అంతర్ముఖత్వముజెందక యుండుటచే నత్తఱి ఆత్మస్వరూపమును దెలియజాలకయుండును.

అయితే, అట్టి మనస్సంయమము ఎట్లు లభించును? దీనికి భగవానుడే క్రిందటి శ్లోకమున సమాధాన మొసంగియుండిరి. అభ్యాసము, వైరాగ్యము అను రెండింటిని ఆశ్రయించినచో మనస్సు స్వాధీనపడగలదు. 'యతతా' (ప్రయత్నించువానిచేత) అని యిచట చెప్పుటవలన యోగము, లేక ఆత్మసాక్షాత్కారము సిద్ధించుటకు ప్రయత్నమత్యావశ్యకమనియు, ప్రయత్నశీలునకే యోగమబ్బునుగాని, సోమరులకుగాదనియు స్పష్టపఱచినట్లైనది. సోమరి, అకర్మణ్యుడు, అలసుడు ఏ రంగమునను వృద్ధికిరాలేడు. పరమార్థరంగమున అసలు రాలేడు. జన్మజన్మాంతరములనుండి జీవుని వెన్నంటుచున్న దుష్టవాసనలను అంతమొందించుటకు ప్రబలమగు పురుషప్రయత్న మవసరము. మఱియు 'ఉపాయతః' అని చెప్పినందువలన మాయను జయించుటకు, పరమాత్మను (యోగసిద్ధిని) బొందుటకు యుక్తియు అత్యావశ్యకమని తేలుచున్నది. కొన్నిచోట్ల శక్తియు, కొన్నిచోట్ల యుక్తియు శత్రుజయమున పనికి వచ్చును. ఎంతటిగొప్పకార్యమైనను కొన్ని సందర్భములలో యుక్తిచే అతిశీఘ్రముగ నెరవేరగలదు. అట్టి యుక్తులను, ఉపాయములను ముముక్షువు పెక్కింటిని ఊహించుకొని, వానిచేతను, మఱి ఇతరములగు అనేక మార్గములచేతను ఎట్లైనను భగవత్సాక్షాత్కారమును బడయవలెను.

'మే మతిః' నా యొక్క నిశ్చయము అని భగవాను డిచట తెలిపినందువలన మనోనిగ్రహములేనివానికి దైవసాక్షాత్కారము లభింపదనియు, అదికలవానికే ఉపాయములచే అది సాధ్యపడగలదనియు సాక్షాత్ భగవంతునియొక్క నిశ్చితాభిప్రాయమై యుండుటచే ముముక్షువుల కీవాక్యములం దెంతటి విశ్వాసము గలిగియుండవలెనో, ఎంతటి గొప్ప ప్రమాణముగ వీనిని స్వీకరించవలసియుండునో ఊహించుకొనవచ్చును. కావున ఇక 'మా మనస్సు జయింపబడునో లేదో, మోక్షము సిద్ధించునో లేదో' అను సంశయముల నెవరును పెట్టుకొనక, భగవద్వాక్యములపై పరమ విశ్వాసముగలిగి అభ్యాస వైరాగ్యాది ఉపాయముల నాశ్రయించి యత్నించుచు మనస్సును స్వాధీనపఱచుకొని ఆత్మసాక్షాత్కారరూపయోగమును ఈ జన్మయందే సాధించివేయవలెను.

ప్ర:— యోగసిద్ధిని (ఆత్మసాక్షాత్కారమును) ఎవడు పొందగలడు? ఎవడు పొందలేడు?

ఉ:— మనోనిగ్రహముకల్గి ఉపాయములచే యత్నించువాడు పొందగలడు. అదిలేనివాడు పొందలేడు.

ప్ర:— మోక్షమెట్టివానికి లభ్యమగును?

ఉ:— ప్రయత్నశీలుడగువానికే లభ్యమగునుగాని యత్నరహితుడగు సోమరికి కాదు.

అ॥ యోగమునందు శ్రద్ధగలిగియు మనోనిగ్రహము నింకను బడయజాలనట్టి సాధకుడు మరణించినపిదప ఏ గతిని బొందునో తెలిసికొనదలంచి అర్జును డావిషయమై పరమాత్మను ప్రశ్నించుచున్నాడు -

అర్జున ఉవాచ :—

37. అయతిశ్శ్రద్ధయోపేతో యోగాచ్చలితమానసః
అప్రాప్య యోగసంసిద్ధిం కాం గతిం కృష్ణ గచ్ఛతి.

అర్జునఉవాచ = అర్జునుడడిగెను -

టీక:— కృష్ణ = ఓ కృష్ణా!, శ్రద్ధయా = శ్రద్ధతో, ఉపేతః = కూడినవాడును, (కాని) అయతిః = మనోనిగ్రహశక్తిలేనివాడగుటచే, యోగాత్ = యోగమునుండి, చలితమానసః = జాఱిన మనస్సుగలవాడును (అగు సాధకుడు), యోగసంసిద్ధిమ్ = యోగసిద్ధిని (ఆత్మసాక్షాత్కారమును), అప్రాప్య = పొందక, కాం గతిమ్ = ఏ గతిని, గచ్ఛతి = పొందుచున్నాడు?

తా:— అర్జునుడడిగెను - కృష్ణా! శ్రద్ధతో గూడియున్నవాడును, కాని నిగ్రహశక్తి లేని వాడగుటచే యోగమునుండి జాఱిన మనస్సుగలవాడునగు సాధకుడు యోగసిద్ధిని (ఆత్మసాక్షాత్కారమును) బొందజాలక మఱియేగతిని బొందుచున్నాడు?

వ్యాఖ్య:— మనస్సును నిగ్రహించిననే యోగసిద్ధి (ఆత్మసాక్షాత్కారము) కలుగునని శ్రీకృష్ణమూర్తిచెప్పగా, అంతట అర్జునున కొకసందేహముకలిగినది. ఒకనికి యోగమందు, ధ్యానమందు, గురువాక్యమందు శ్రద్ధయున్నది, విశ్వాసమున్నది. సాధనచేయుచున్నాడు. కాని మనస్సు ధ్యానమందు నిలుకడను బొందుటలేదు. అది స్వాధీనపడకున్నది. అట్టివాడు లక్ష్యమునుబొందక మరణించినచో ఏగతిని బొందును? - అనునది అర్జునునిప్రశ్న. ఈ ప్రశ్న సామాన్యముగ లోకములో చాలమందికి కలుగుచుండును. ఏలయనిన, ఈ జన్మయందే మోక్షసిద్ధిపర్యంతము తీవ్రప్రయత్నము చేయువారు చాల అరుదు. మధ్యతరగతివారైయుండి ఒకింతనిష్ఠసలుపువారే ఎక్కువ. కావున అట్టి వారు ఈజన్మయందు యోగముయొక్క పరాకాష్ఠను బడయకున్నస్థితిలో అకస్మాత్తుగ దేహవియోగము సంభవించినచో వారిగతి ఏమగును? అను సంశయము నిక్కముగ పెక్కుమందికి గలుగుచుండును. కావున అర్జునుని ప్రశ్న, దానికి భగవానుడొసంగు సమాధానమును సాధకలోకమునకు లెస్సగ నుపకరించునదై యున్నది. శ్రద్ధాభక్తులు గలిగి యున్నను ఈ జన్మయందు పూర్ణత్వమును బొందజాలని వారనేకులు తమకు అధోగతియేమైన తటస్థించునేమోయని భయపడుచుందురు. కావున అట్టివారి భయమును అర్జునుని యీ ప్రశ్న - దానికి భగవాను డొసంగు సమాధానము తొలగించివైచుచున్నది.

ప్ర:— అర్జునుడు శ్రీకృష్ణుని యేమని ప్రశ్నించెను?

ఉ:— దైవప్రాప్తికై శ్రద్ధతోగూడి యత్నించువాడును, కాని మనోనిగ్రహశక్తి లేకయుండువాడును అగు మనుజుడు, యోగసిద్ధిని బొందజాలక మరణించినచో నాత డేగతిని బడయును? అనునది అర్జునుని ప్రశ్న.

38. కచ్చిన్నోభయవిభ్రష్టశ్ఛిన్నాభ్రమివ నశ్యతి
అప్రతిష్ఠో మహాబాహో విమూఢో బ్రహ్మణః పథి.

టీక:– మహాబాహో = గొప్పబాహువులుకల ఓ కృష్ణా!, బ్రహ్మణః = బ్రహ్మముయొక్క, పథి = మార్గమునందు (మోక్షమార్గమగు యోగమునందు), అప్రతిష్ఠః = స్థిరత్వము లేనివాడగు, విమూఢః = మూఢుడు, ఉభయ విభ్రష్టః= ఇహపరముల రెండికిని చెడినవాడై, ఛిన్నాభ్రమ్ ఇవ = చెదిరిన మేఘమువలె, న నశ్యతికచ్చిత్ = నశించిపోడాయేమి?

తా:– గొప్ప బాహువులుకల ఓ కృష్ణా! బ్రహ్మమార్గమున (యోగమున) స్థిరత్వములేనివాడగు మూఢుడు ఇహపరముల రెండిటికిని చెడినవాడై చెదిరిన మేఘమువలె నశించిపోడా యేమి?

వ్యాఖ్య:– అధ్యాత్మమార్గమున ప్రవేశించియు అందు స్థిరత్వమునుబొందనివాని విషయమై యిట ప్రశ్నించడమైనది. 'ఉభయవిభ్రష్టః' అను పదమునకు కర్మమార్గము నుండి, యోగమార్గమునుండి అని కొందఱును, స్వర్గమోక్షములనుండి అని కొందఱును అర్థము చెప్పిరి.

అ|| తన యీ ప్రశ్నకు సమాధానమొసంగవలసినదిగా అర్జునుడు భగవానుని ప్రార్థించుచున్నాడు

39. ఏతం మే సంశయం కృష్ణ ఛేత్తుమర్హస్యశేషతః
త్వదన్యః సంశయస్యాస్య ఛేత్తా న హ్యుపపద్యతే.

టీక:– కృష్ణ= ఓ కృష్ణా!, మే= నాయొక్క, ఏతం= ఈ, సంశయమ్= సందేహమును, అశేషతః= పూర్తిగా, ఛేత్తుమ్ = పోగొట్టుటకు, అర్హసి = తగుదువు, అస్య = ఈ, సంశయస్య = సందేహమును, ఛేత్తా = పోగొట్టువాడు, త్వత్ = నీకంటె, అన్యః = మఱియొకడు, న హి ఉపపద్యతే = లభింపడుగదా!

తా:– కృష్ణా! ఈ నాసందేహమును పూర్తిగా తొలగించుటకు మీరేతగుదురు (సమర్థులు). మీరుతప్ప ఇతరులెవ్వరును దీనిని తొలగింపజాలరు.

వ్యాఖ్య:– అర్జునుడు గురువగు శ్రీకృష్ణమూర్తియెడల అనన్య భక్తిభావమును, సంపూర్ణవిశ్వాసమును ప్రదర్శించుచున్నాడు. 'పరిప్రశ్నేన సేవయా' (4-34) అను వాక్యములోని 'పరిప్రశ్న' కిది చక్కటి యుదాహరణము. శిష్యుడు గురువును ప్రశ్నించునపుడు ఎంతయో వినయవిధేయతులు చూపవలెను. అప్పుడే గురువునకు సంతోషము గలిగి శిష్యునిపై తనయనుగ్రహమును జూపును. గురువుచెంత, దైవముచెంత, పెద్దలచెంత, దర్పము పనికిరాదు. అహంభావ, దర్పములు కలవాడు గుర్వనుగ్రహమునకును, దైవానుగ్రహమునకును ఎన్నడును పాత్రుడు కానేరడు.

శ్రీకృష్ణమూర్తి త్రిలోకనాథుడు, సాక్షాత్ ఈశ్వరుడు. సమస్త బ్రహ్మాండములందలి భూతభవిష్యద్వర్తమాన భూతకోట్లయొక్క గతులన్నింటినెఱిగినవాడు. కావున యోగభ్రష్టులయొక్క భావిచరిత్రను చక్కగ దెలిసినవాడు. అట్టి మహనీయుడు తన యెదుటనుండగా, ఇక మఱియొకనిని తనసంశయనివృత్తికై అర్జునుడెట్లాశ్రయించగలడు? అట్టిసమర్థత మరియెవరికి కలదుగనుక! కాబట్టియే అర్జునుడు 'మీరే నా సంశయమును భేదించుటకు తగుదురు, అన్యులు కాద'ని భగవానునితో చెప్పుటకు కారణమైనది.

అ॥ అర్జునుని యీ ప్రశ్నకు భగవానుడు సమాధానమొసంగుచున్నాడు -

శ్రీ భగవానువాచ :-

40. పార్థ నైవేహ నాముత్ర వినాశ స్తస్య విద్యతే
న హి కల్యాణకృత్కశ్చిద్దుర్గతిం తాత గచ్ఛతి.

శ్రీ భగవానువాచ = శ్రీ భగవంతుడు చెప్పెను.

టీక:- పార్థ = ఓ అర్జునా!, తస్య = వానికి (యోగభ్రష్టునకు), ఇహ = ఈ లోకమందు, వినాశః = వినాశము, న విద్యతే ఏవ = లేనే లేదు, అముత్ర = పరలోకమందును, న = లేదు, తాత = నాయనా!, కల్యాణకృత్ = మంచిపనిచేయువాడు, కశ్చిత్ = ఎవడును, దుర్గతిమ్ = చెడుగతిని, న గచ్ఛతి హి = పొందడుగదా!

తా:- శ్రీభగవంతుడు చెప్పెను - ఓ అర్జునా! అట్టి యోగభ్రష్టున కీలోకమందుగాని, పరలోకమందుగాని వినాశము కలుగనే కలుగదు. నాయనా! మంచికార్యములు చేయువాడెవడును దుర్గతిని పొందడుగదా!

వ్యాఖ్య:- సత్కార్యతత్పరులకు భగవానుడు అభయమొసంగుచున్నాడు. యోగాభ్యాసము, ధ్యానము, మున్నగునవి చేయువారు ఒకవేళ తమ లక్ష్యమును పొందక పూర్వమే మరణించినచో వారికి దుర్గతి ఏమాత్రమున్ను గలుగదని సాధకులకు భగవానుడు హామీనిచ్చిరి. ఇంతియేకాదు. మంచికార్యములు చేయువాని కెన్నడును వినాశముగాని, దుర్గతిగాని కలుగనేకలుగదని భేరిమ్రోగించి చెప్పిరి. భగవానుని ఈ వాక్యము భక్తులకు, సాధకులకు బ్రహ్మమార్గమున జనువారికి సంజీవివంటిది. వారికిది యెంతయో ఉత్సాహమును రేకెత్తించుచున్నది. తమ సద్గతి విషయమై సంశయాస్పదులైయున్న సత్కార్యపరాయణులకందఱికిని గీతాచార్యుని ఈవాక్యము ప్రాణముపోసినట్లైనది. ఈశ్లోకమును బాగుగ కంఠస్థముచేసి, అపుడపుడు స్మరించుచుండినచో ఇక దిగులు, దుఃఖము, సందేహము ముముక్షువునకు కలుగనేరవు. ఇట్టి ధైర్యోద్బోధకవాక్యములచేతనే సాధకుడు పరమార్థరంగమున ఇతోధిక శ్రద్ధాభక్తులతో వ్యవహరించగలడు. చెడ్డపనికి భయపడవలసినదేకాని మంచిపని ఎంత చిన్నదైనను భయపడనవసరములేదని స్పష్టమగుచున్నది. వారువారు చేయు సత్కార్యముల ననుసరించి జనులకు లభించు సత్ఫలితములలో ఒకింత తారతమ్యముండవచ్చునేకాని, దుష్ఫలితములుమాత్ర మెన్నడును అట్టివారికి కలుగనేరవు.

'ఇహ', 'అముత్ర' అని రెండుపదములు ప్రయోగింపబడినందువలన, ఇహలోకమందుగాని, పరలోకమందుగాని, మఱెచ్చటగాని సత్కార్యపరునకు చేటులేదని భావము. మఱియు 'కళ్యాణకృత్' (శుభకార్యము) అను సర్వసామాన్యపదము (General term) ప్రయోగింపబడుటవలన ఏ పుణ్యకార్యమైనను, సత్కార్యమైనను సరియే ఉత్తమగతినే కలుగజేయునుగాని దుర్గతినిగాదని స్పష్టమగుచున్నది. యోగాభ్యాసమున్ను ఒకానొక సత్కార్యమేకావున యోగమొకింత ఆచరించి మరణించినను వానికి దుర్గతి యెన్నడును కలుగదనియు, సద్గతియే కలుగుననియు తేలుటచే భగవానుని ఈ సమాధానమువలన అర్జునుని సంశయము నివృత్తమైనట్లేయగును.

మఱియు శ్రీకృష్ణపరమాత్మ యొసంగిన ఈ ప్రత్యుత్తరమునందు పాపాత్ములకు, దుష్కార్యపరులకు, అశుభాచరణయుక్తులకు దుర్గతి తప్పకకలుగగలదని ధ్వనించుచున్నది. పాపుల కీలోకమందును, పరలోకమందునుగూడ వినాశమే కలుగగలదని స్పష్టమగుచున్నది. (వినాశమనగా నీచజన్మ, దుఃఖము మొదలైనవి కలుగుటయని చెప్పవచ్చును). కావున వానిని త్యజించివైచి సత్కార్యాచరణశీలురై అధ్యాత్మసాధనపరులై శ్రేయము నొందవలెను. లక్ష్యమగు ఆత్మసాక్షాత్కారమును ఈజన్మయందే పొందివైచుటకు యత్నించుచు ఒకవేళ పొందజాలకపోయినను, పై భగవద్వాక్యములవలన ధైర్యమును జేకూర్చుకొని ముందునకు సాగిపోవలెను.

ప్ర:– యోగభ్రష్టున కెట్టి గతి లభించును?

ఉ:– అతని కీలోకమునగాని, పరలోకమునగాని దుర్గతి యెన్నడును గలుగదు. సద్గతియే కలుగును.

ప్ర:– ఇట శ్రీకృష్ణమూర్తి సిద్ధాంతీకరించిన విషయమేమి?

ఉ:– "శుభకార్యములను జేయువారికెవరికిని దుర్గతి కలుగదు, సద్గతియే కలుగు"నను పరమ సత్యము నిచట వెల్లడించెను.

అ॥ దేహవియోగానంతరము యోగభ్రష్టు డెట్టి సద్గతినిబొందునో వివరించుచున్నాడు -

41. ప్రాప్య పుణ్యకృతాం లోకానుషిత్వా శాశ్వతీః సమాః
శుచీనాం శ్రీమతాం గేహే యోగభ్రష్టోఽభిజాయతే.

టీక:– యోగభ్రష్టః = యోగమునుండి జాఱినవాడు (యోగసిద్ధిని బొందనివాడు), (మరణానంతరము), పుణ్యకృతామ్ = పుణ్యముచేసినవారియొక్క, లోకాన్ = లోకములను, ప్రాప్య = పొంది, శాశ్వతీః = అనేకములైన, సమాః = సంవత్సరములు, ఉషిత్వా = (అట) నివసించి, (తదుపరి) శుచీనామ్ = పరిశుద్ధులైనట్టి (సదాచారవంతులైన), శ్రీమతాం = శ్రీమంతులయొక్క, గేహే = గృహమునందు, అభిజాయతే = పుట్టుచున్నాడు.

తా:– యోగభ్రష్టుడు (మరణానంతరము) పుణ్యాత్ముల లోకములనుపొంది, అట అనేక వత్సరములు నివసించి, తదుపరి పరిశుద్ధులైనట్టి (సదాచారవంతులైన) శ్రీమంతులయొక్క గృహమందు పుట్టుచున్నాడు.

వ్యాఖ్య:– యోగభ్రష్టుడగువాడు దుర్గతినిబొందడని క్రిందటిశ్లోకమున చెప్పబడినది. మఱి యెట్టి సద్గతిని బొందునో ఈశ్లోకమున నిరూపించబడినది. అతడు (మరణానంతరము) పుణ్యవంతులయొక్క లోకములకు జని, అట చాలకాలము వసించి, తదుపరి సదాచారపరులైన ధనవంతుల గృహమునందు జన్మించును. ఇట్లు జన్మించి తానిదివరలో విడిచిపెట్టి వెళ్ళిన యోగాభ్యాసమును మరల కొనసాగించును. పుణ్యాత్ములలోకములందు సుఖమేయుండునుగాని దుఃఖముండదు. మఱియు శ్రీమంతుల గృహమందు దారిద్ర్యాది బాధలెవ్వియు నుండవు. వారు సదాచారపరులైన శ్రీమంతులు గనుక భోగవిలాసాది దుశ్చేష్టలేవియు

వారికుండవు. మరల యోగాభ్యాసమును కొనసాగించుటకు అనువైన ప్రదేశమే అది యగును. కాబట్టి యోగభ్రష్టునకు మరణానంతరము ఎల్లెడల అనుకూల వాతావరణమే సంభవించునుగాని ప్రతికూలమైనది కాదు. అందుచే నాతనికి సద్గతియే లభించునని స్పష్టమగుచున్నది.

ఈ శ్లోకమున 'శుచీనామ్' 'శ్రీమతామ్' అను రెండువిశేషణములు తెలుపబడినవి. 'పరిశుద్ధులైనట్టి, శ్రీమంతులైనట్టి ' అని వానియర్థము. దరిద్రులైన సదాచారపరుల యిండ్లయందు యోగభ్రష్టుడు ఒకవేళ జన్మించినచో నట భోజనాదులనిర్వహణకై మిగుల శ్రమించవలసివచ్చును. తత్ఫలితముగ యోగమున కంతరాయము కలుగవచ్చును. అట్లే కేవలము శ్రీమంతుల యిండ్లలో పుట్టినచో భోగవిలాసములందు మునిగిపోవు చిక్కుకలదు. కావున దారిద్ర్యములేనట్టి, దురాచారములేనట్టి యిండ్లయందే యోగభ్రష్టుని భగవానుడు జన్మింపజేయుచున్నారు. అపుడు దైవధ్యానమునకు ఏ ఆటంకమున్ను అతనికుండదు. ఆహా! సాధకులపై, భక్తులపై భగవానున కెట్టి అవ్యాజకరుణ! తమను ధ్యానించువారిని వేయికండ్లతో వారు కనిపెట్టుచుందురు. కావున ఇక మనుజుడు దైవమార్గమున ప్రవర్తించుట కేల సంకోచించవలెను?

(1) యోగభ్రష్టుడు పుణ్యవంతుల లోకములకు జనునని చెప్పుటవలన, యోగము మహాపుణ్యప్రదమైనదని స్పష్టమగుచున్నది. (2) మఱియు చక్కని జన్మనుబొంది మరల యోగమును కొనసాగించుటవలన (ఈ విషయమును రాబోవుశ్లోకమున భగవానుడు తెలుపగలడు) తానింతవఱకుచేసిన అభ్యాసము నిష్ఫలముకాదనియు తేలుచున్నది. (3) ధనముతోబాటు సదాచారమున్ననే రాణించుననియు ఈ శ్లోకముద్వారా స్ఫురించుచున్నది. కావున ఐశ్వర్యవంతులు తమ ఐశ్వర్యముతోబాటు శుచిత్వము (సదాచార సంపన్నత్వము) కూడ శీలించుటకై యత్నించవలెను. ధనత్వమునకు శుచిత్వమును జోడించవలయును. ఒకవేళ ఆ రెండిటిలో ఏది గొప్పయను ప్రశ్న వచ్చినపుడు శుచిత్వమునకే (సదాచారత్వమునకే) ప్రాముఖ్యత నీయవలసివచ్చును. ఏలయనిన, అది భగవంతుని సమీపమునకు జీవుని గొనిపోవగలదు.

గీత రెండవ అధ్యాయప్రారంభమందలి కొన్ని శ్లోకములు ('దేహినోఽస్మిన్ యథా దేహే' మున్నగునవి), ఈ ఆఱవ అధ్యాయముచివఱగల శ్లోకములు ('ప్రాప్యపుణ్యకృతాం లోకాన్!' మున్నగునవి) 'జన్మాంతరసిద్ధాంతము'ను సిద్ధపఱచునవైయున్నవి.

ప్ర:– యోగభ్రష్టుడు మరణించిన వెనుక ఎట్టి సద్గతిని బొందును?

ఉ:– అతడు మొదట పుణ్యవంతుల లోకమునకేగి అట చాలకాలము నివసించి తదుపరి సదాచారపరులగు శ్రీమంతుల గృహమందు జన్మించి తానిదివఱలో విడిచిపెట్టిన యోగము నచట తిరిగి కొనసాగించును.

అ॥ ఈ ప్రకారముగ సామాన్యయోగులనుగూర్చి చెప్పి ఇక ఉత్తమతరగతి యోగులయొక్క మరణానంతర స్థితిగతులనుగూర్చి తెలియజెప్పుచున్నాడు -

42. అథవా యోగినామేవ కులే భవతి ధీమతామ్
ఏతద్ధి దుర్లభతరం లోకే జన్మ యదీదృశమ్.

టీక:– అథవా = లేక (ఉత్తమ తరగతి యోగియైనచో), ధీమతామ్ = జ్ఞానవంతులగు, యోగినాం =

యోగులయొక్క, కులే ఏవ = వంశమునందే, భవతి = పుట్టుచున్నాడు, ఈదృశమ్ = ఈ ప్రకారమగు, జన్మ = జన్మము, యత్= ఏదికలదో, ఏతత్ హి= అదియే, లోకే= ప్రపంచమున, దుర్లభతరమ్= మిక్కిలి దుర్లభమైనది.

తా:– లేక, (ఉత్తమతరగతి యోగియైనచో) జ్ఞానవంతులగు యోగులయొక్క వంశమందే జన్మించుచున్నాడు. ఈ ప్రకారమగు జన్మము లోకమున మహాదుర్లభమైనది.

వ్యాఖ్య:– ఒకింత సాధనజేసి మరణించిన యోగులనుగూర్చి క్రిందటి శ్లోకమున వర్ణింపబడెను. యోగసాధన ఎక్కువగజేసి లక్ష్యమును మాత్రము పొందక మరణించిన వారిస్థితి యెట్లుండునో, వారి కెట్టిగతి లభించునో ఇచట వివరింపబడినది. అట్టి వారు మరణించిన పిదప ధీమంతులగు యోగులవంశమున, తపస్సంపన్నులగు మహాత్ముల సంప్రదాయమున జన్మించుదురు. (క్రిందటి శ్లోకమున వర్ణింపబడినవారు నూటికి 40 మార్కులు సంపాదించినవారని చెప్పినచో, వీరు నూటికి 80 మార్కులు సంపాదించినవారని చెప్పవచ్చును). ఉత్తమయోగిపుంగవుల వంశమందు కలుగు అట్టి జన్మ లోకమున మహాదుర్లభమైనదని భగవానుడు నుడివిరి. ఏలయనగా వారు ధీమంతులు (జ్ఞానవంతులు) కనుక, ఆత్మానుభవమును లెస్సగ బడసినవారుకనుక, అట జన్మించువాడు వంశపారంపర్య సత్సంస్కారముననుసరించి పుట్టుకనుండియే శుకమహర్షివలె భక్తిజ్ఞాన వైరాగ్యాదులతో గూడియుండుట కవకాశమేర్పడును. చిన్నకాలమునుండియు దైవవాతావరణమందు జీవించుట సామాన్యమైన విషయముకాదు. మహాతపఃఫలము. అనేక జన్మల పుణ్యసంస్కారఫలితము. అట్టి ఉత్తమయోగభ్రష్టునకు ప్రారంభము నుండియు ఏ విక్షేపమున్నులేక సాధన కొనసాగును. ఏలయనిన, అతడు జన్మించిన యోగుల సంప్రదాయమందు నిరంతర అధ్యాత్మవిచారణ, యోగసాధన, నియమనిష్ఠలు, పరమార్థగ్రంథపఠనము మున్నగునవియే విరాజిల్లుచుండును. తద్విరుద్ధముగ బోధించువారుకాని, ఆచరించువారుకాని అట నుండరు. కావున పూర్వము తాను విడిచిపెట్టిన సాధనయొక్క ఒకింతశేషమును అతిత్వరలో పూర్తిచేసికొని కృతార్థుడగుటకు గొప్ప అవకాశ మతనికి అచట లభించుచున్నది.

ప్రపంచమునగల అన్ని జన్మలకంటెను యోగులవంశమునందలి జన్మమే సర్వోత్కృష్టమైనదని భగవంతుడు వచించుటలో దానియొక్క గొప్పతనము వెల్లడియగుచున్నది. 'లోకములో ధనికులజన్మ గొప్పదికాదు. రాజాధిరాజులజన్మ గొప్పదికాదు. ఇంద్రునిజన్మ గొప్పదికాదు. చంద్రునిజన్మ గొప్పదికాదు. ధీమంతులగు యోగుల జన్మమే గొప్పది.' అని భగవానుడు ముక్తకంఠముతో బల్కుచున్నాడు. కనుకనే అట్టిజన్మ దుర్లభమని చెప్పక 'దుర్లభతర'మని పేర్కొనిరి. కాబట్టి దైవత్వమందు, యోగాభ్యాసమందు, ఆత్మానుభూతియందుమాత్రమే వాస్తవమగు గొప్పతనమున్నదని గ్రహించి విజ్ఞులు వానికొఱకై తీవ్రమగు కృషి ఈ జన్మయందే సలుపవలయును. పరమార్థసాధన ఎంత అధికముగజేసిన అంతమేలు కలదు. దానిచే జన్మ పావనమగును. మోక్షము సన్నిహితమగును.

'కులే' అను పదమునకు వంశము లేక సంప్రదాయము అని అర్థము చెప్పవచ్చును.

ప్ర:– ఉత్తమతరగతి యోగసాధకులకు (యోగసాధన అధికముగజేసి లక్ష్యమును బొందక మరణించినవారికి) ఎట్టి సద్గతి కలుగునో వివరింపుడు?

ఉ:– అట్టివారు ధీమంతులగు యోగుల కుటుంబములో జన్మించుదురు. (అట పుట్టుకనుండియే యోగాభ్యాసమును శీలించి తరించుదురని భావము).

ప్ర:– ప్రపంచమున అన్ని జన్మలకంటెను శ్రేష్ఠమగు జన్మయేది?

ఉ:– ధీమంతులగు (జ్ఞానసంపన్నులగు) యోగుల కుటుంబమునందు (లేక సంప్రదాయమునందు) జన్మించుట.

అ॥ అట్లు యోగుల వంశమున జన్మించిన పిదప అతని పరిస్థితిని, కార్యక్రమమును వివరించుచున్నాడు -

43. తత్ర తం బుద్ధిసంయోగం లభతే పౌర్వదైహికమ్
యతతే చ తతో భూయస్సంసిద్ధౌ కురునన్దన.

టీక:– కురునన్దన = ఓ అర్జునా!, తత్ర = ఆ యోగికులమునందు (అతడు), పౌర్వదైహికమ్ = పూర్వదేహసంబంధమైన, తమ్ = ఆ, బుద్ధిసంయోగమ్ = యోగవిషయికమైన బుద్ధితోటి సంపర్కమును, లభతే = పొందుచున్నాడు, తతః = అట్టి పూర్వజన్మసంస్కారమువలన, భూయః = మరల (అధికముగ), సంసిద్ధౌ = సంపూర్ణయోగసిద్ధి (మోక్షము) కొఱకు, యతతేచ = ప్రయత్నము చేయుచున్నాడుకూడను.

తా:– ఓ అర్జునా! అట్లాతడు యోగులవంశమున జన్మించి పూర్వదేహ సంబంధమైన (యోగవిషయిక) బుద్ధితోటి సంపర్కమును పొందుచున్నాడు. అట్టి (యోగ) సంస్కారమువలన నాతడు సంపూర్ణయోగసిద్ధి (మోక్షము) కొఱకై మరల తీవ్రతరప్రయత్నమును సల్పుచున్నాడు.

వ్యాఖ్య:– అట్లు యోగులయొక్క వంశమందు జన్మించి ఆతడేమిచేయునో ఇచట వచింపబడినది. పూర్వజన్మమందు తానభ్యసించి అసంపూర్తిగ నిలిపివేసినట్టి యోగమును మరల ఎత్తుకొని పూర్ణసిద్ధికలుగువఱకు దానిని సాధించును. ఎచట వదలెనో అచటినుండి తిరిగి ప్రారంభించును. అతనికి పూర్వపుశరీరము నశించెనేకాని పూర్వపు మనస్సు, బుద్ధి, సంస్కారములు నశింపలేదు. మోక్షపర్యంతము అవి ఉండియేయుండును. కాబట్టి పూర్వజన్మయందలి బుద్ధితోటి సంయోగము నిచట మరల పొందెనని చెప్పబడినది (సంబంధము తెగలేదని భావము). అది పుణ్యబుద్ధియైనచో ఆ పుణ్యసంస్కారమే యిపుడు విజృంభించును. పాపబుద్ధియైనచో పాపసంస్కారములు అలవడును. కావున పూర్వము తానుచేసినది నశింపక ఈ జన్మయందు తిరిగి ఉదయించును. ఇది 'బ్రాటోవరు' (Broughtover) పద్ధతివంటిది. అనగా అంగడిలో లెక్కలు వ్రాయువారు ఒకపేజీలెక్క పూర్తికాగానే దానిని కూడి ఆ మొత్తమును మఱుసటిపేజీ పైనవేసి మరల లెక్క వ్రాయుదురు. అట్లే యోగియగువాడు పూర్వజన్మమందు యోగాభ్యాసము నెచట నిలిపెనో అచటనుండియే తిరిగి యిపుడు ప్రారంభించి మోక్షసిద్ధి కలుగువఱకు నిర్విరామముగ ప్రయత్నము సలుపుచుండును. 'సంసిద్ధౌ ' (సమ్యక్ - సిద్ధౌ) అని చెప్పినందువలన పూర్ణసిద్ధికొఱకే అతడు యత్నశీలుడై యుండునని స్పష్టమగుచున్నది. యోగులవంశమందు జన్మించుటవలన ఆధ్యాత్మికవాతావరణమే అచటనుండుటచే ఆతని సాధన కేమాత్రము ప్రతిబంధము లేకుండును.

దీనినిబట్టి పుణ్యముగాని, పాపముగాని, జ్ఞానముగాని, అజ్ఞానముగాని, సద్వాసనలుగాని, దుర్వాసనలుగాని జన్మజన్మాంతరము జీవునివెంట నీడవలె వచ్చుచునే యుండునని తెలుచున్నది. జ్ఞానాగ్నిలో దగ్ధమైనపుడుమాత్రమే కర్మ అంతమై జీవున కీసంసార చక్రపరిభ్రమణమునుండి విముక్తిని కల్పించును. కావున శరీరము పతనమగుటకు పూర్వమే జీవుడు తన బుద్ధికి పూర్ణమగు పారమార్థిక వికాసమును కల్పించవలెను. అనేక సాధనలద్వారా అద్దానికి దైవసంస్కారములనే కలుగజేయవలెను. ఏలయనగా అట్టి సంస్కారమొకటియే

మరణకాలమున జీవునివెంట నుండునది. తక్కిన వస్తువులన్నియు, తుదకు దేహముకూడ ఇచటనే నిలిచిపోవును. కాబట్టి విజ్ఞుడగువాడు తనవెంట ఎల్లప్పుడు ఉండు సూక్ష్మదేహమును (మనస్సును, బుద్ధిని) పరిశుద్ధముగను, దైవగంధయుతముగను, ఆత్మజ్ఞానసంపన్నముగను జేసికొనవలెను. చేసిన పుణ్యముగాని పాపముగాని నశింపదుగనుక, ఏ ఒకింత జపముగాని, ధ్యానముగాని, జ్ఞానముగాని, పరోపకారముగాని, ధర్మముగాని ఈ జన్మయందు చేసినచో, అది మఱుజన్మయందు ఇంకను వికసించి జనన మరణరూప మహాభయమునుండి జీవుని సంరక్షించగలదు. (స్వల్ప మప్యస్య ధర్మస్య త్రాయతే మహతో భయాత్ 2-40). కాబట్టి హృదయమును దైవమయముగను, ధర్మమయముగను గావించుకొనుచు ఈ జన్మయందే కడతేరుటకు కృతనిశ్చయుడై, ఒకవేళ జీవితాంతమువఱకు మోక్షలక్ష్యమును బొందజాలనిచో మఱుజన్మయందైన దానిని కొనసాగించి పూర్తిచేయవలయును. అమూల్యమగు ఈ మానవజన్మను భోగవిలాసములందు వ్యర్థము చేయరాదు. పరమార్థ సామగ్రిని త్వరత్వరగా సంపాదించవలెను. లేనిచో తదుపరి పశ్చాత్తాపము నొందవలసి యుండును.

ప్ర:— అట్లు యోగుల వంశమందు జన్మించి సాధకు డేమిచేయును?

ఉ:— పూర్వము తాను అసంపూర్తిగనుంచిన యోగమును పూర్ణసిద్ధి కలుగువఱకు తిరిగి సాధించును.

ప్ర:— పుట్టగనే ఆతనికి యోగసంస్కార మెట్లు కలుగును?

ఉ:— పూర్వజన్మయందలి యోగవిషయికమైనబుద్ధితో నతనికి సంయోగము కలుగును. అందుచే చక్కటి యోగసంస్కార మేర్పడును.

అ॥ యోగముయొక్క మహిమను వర్ణించుచున్నాడు –

44. పూర్వాభ్యాసేన తేనైవ హ్రియతే హ్యవశోఽపి సః
జిజ్ఞాసురపి యోగస్య శబ్దబ్రహ్మాతివర్తతే.

టీక:— సః = అతడు (యోగభ్రష్టుడు), అవశః అపి = యోగాభ్యాసమునకు తానుగ (మొదట) నిశ్చయింపకున్నను, తేన = ఆ, పూర్వాభ్యాసేన ఏవ = పూర్వజన్మమునందలి అభ్యాసబలముచేతనే, హ్రియతేహి = (యోగమువైపునకు బలాత్కారముగ) ఈడ్వబడుచున్నాడుగదా!, యోగస్య = యోగముయొక్క, జిజ్ఞాసుః అపి = తత్త్వము నెఱుగదలంపుగలవాడైనంతమాత్రముచే, శబ్దబ్రహ్మ = వేదమును (వేదోక్త కర్మానుష్ఠాన ఫలమును), అతివర్తతే = అతిక్రమించుచున్నాడు (దాటివైచుచున్నాడు).

తా:— అతడు (యోగభ్రష్టుడు) యోగాభ్యాసమునకు తానుగా (మొదట) నిశ్చయింపకున్నను పూర్వజన్మమునందలి అభ్యాసబలముచే యోగమువైపునకే ఈడ్వబడుచున్నాడు. యోగము నెఱుగ దలంపుగలవాడైనంత మాత్రముచేతనే (యోగాభ్యాసముచేయ నిచ్ఛగించినంతమాత్రముచేతనే) వేదములందు జెప్పబడిన కర్మానుష్ఠాన ఫలమును మనుజుడు దాటివేయుచున్నాడు.

వ్యాఖ్య:— పూర్వజన్మమందుచేసిన యోగసాధనయొక్క ఫలితమెట్టిదో చూపుచున్నారు. ఈ జన్మయందు యోగమునుగూర్చి తానుగా ఏమియు అనుకొనకున్నప్పటికిని, మనుజుడు పూర్వసంస్కార ప్రాబల్యముచే యోగమువైపునకే ఈడ్వబడుచున్నాడు. సంస్కారముయొక్క ప్రాబల్యమెట్టిదో చూడుడు! కావున ఏనాడో చేసిన

పుణ్యము జీవునకు ఏ ప్రకారముగ అక్కరకు వచ్చునో భగవాను డిచట ఋజువుచేసి చూపించిరి. చేసిన పుణ్యముగాని, పాపముగాని తమ తమ కర్తవ్యములను నెరవేర్చుకొనియేతీరును. పుణ్యము పుణ్యబుద్ధినే కలిగించును. పాపము పాపబుద్ధినే కలిగించును. కనుకనే కొందఱికి పుట్టుకతోనే విరక్తి, భగవద్భక్తి, యోగాభ్యాసకుశలత, పరమార్థవిచారణ కలుగుట సంభవించుచున్నది. పూర్వపుణ్యము, యోగాభ్యాసము ప్రబలముగ గలవాడు ఒకవేళ ఊరకనుండదలంచినను అవి ఉండనీయక పూర్వసంస్కారవశమున బలాత్కారముగ నాతనిచే పుణ్యమే చేయించును. యోగభ్యాసములోనికే అతనిని దింపును. కాబట్టి శ్రేయఃకాముడగు జీవుడు తన మనస్సును పుణ్యవంతముగను, పరమార్థ సంస్కార యుతముగను, యోగాభ్యాస కుశలముగను ఈ జన్మయందే ఒనర్చుకొనవలయును.

ఇక ఈ శ్లోకముయొక్క రెండవపాదమున భగవానుడు యోగముయొక్క మహిమ యెట్టిదో నిరూపించిరి. యోగమును (జీవబ్రహ్మైక్యమును) తెలిసికొనవలెనను జిజ్ఞాస మనుజున కుదయించినంతమాత్రముననే అతడు - శబ్దబ్రహ్మమును - అనగా వేదోక్త కర్మానుష్ఠానఫలమును, లేక శాస్త్ర జన్యజ్ఞానము (పరోక్షజ్ఞానము) యొక్క ఫలమును దాటిపైచుచున్నాడని చెప్పబడినది. దీనినిబట్టి ఆత్మధ్యానరూపమగు యోగమున కెట్టి మహిమ గలదో వ్యక్తమగుచున్నది. యోగమును తెలిసికొనవలెనను తలంపుచేతనే మనుజుడు శబ్దబ్రహ్మమును దాటిపైచునపుడు, ఇక యోగము నాచరించినచో నెంతఫలితము కలుగునో వేఱుగ చెప్పనక్కఱలేదు.

ప్ర:– యోగభ్రష్టు డీ జన్మయందు మరల యోగమువైపునకే ఏల ఆకర్షింపబడును?

ఉ:– పూర్వజన్మసంబంధమగు యోగాభ్యాససంస్కార మాప్రకారముగ నతనిని బలాత్కారముగ యోగమువైపునకే ఈడ్చుచున్నది.

ప్ర:– యోగముయొక్క మహిమ యెట్టిది?

ఉ:– దానినిగూర్చిన జిజ్ఞాసామాత్రముచే మనుజుడు శబ్దబ్రహ్మమును (వేదోక్త కర్మానుష్ఠాన ఫలమును) దాటిపైచుచున్నాడు.

అ|| యోగభ్రష్టు డెట్టి సద్గతిని బడయునో వచించుచున్నాడు -

45. ప్రయత్నాద్యతమానస్తు యోగీ సంశుద్ధకిల్బిషః
అనేకజన్మసంసిద్ధస్తతో యాతి పరాం గతిమ్.

టీక:– ప్రయత్నాత్ = పట్టుదలతో, యతమానః = యత్నించుచున్న, యోగీతు = యోగియైనచో, సంశుద్ధకిల్బిషః = పాపములనుండి విడువబడినవాడై (దోషరహితుడై), అనేకజన్మ సంసిద్ధః = అనేక జన్మలందు చేయబడిన అభ్యాసవిశేషముచే బొందబడిన యోగసిద్ధి కలవాడై, తతః = ఆ పిమ్మట, పరాం = సర్వోత్తమమైన, గతిమ్ = గతిని (మోక్షమును), యాతి = పొందుచున్నాడు.

తా:– పట్టుదలతో ప్రయత్నించునట్టి యోగి పాపరహితుడై, అనేకజన్మలందు చేయుబడిన అభ్యాసముచే యోగసిద్ధినిబొందినవాడై, ఆ పిదప సర్వోత్తమమగు (మోక్ష) గతిని బడయుచున్నాడు.

వ్యాఖ్య:– యోగి యేప్రకారముగ సర్వోత్తమమగు మోక్షపదవిని బడయగల్గునో యిట వివరింపబడినది.

మోక్షప్రాప్తి కిచట మూడు విషయములు ప్రస్తావించబడినవి. (1) పట్టుదలతో గూడిన ప్రయత్నము (2) అనేక జన్మలందు చేయబడిన అభ్యాసము (3) పాపరాహిత్యము - మోక్షసౌధము నధిరోహించుట కీమూడున్ను అత్యావశ్యకములు.

ఏకార్యమందైనను పట్టుదల, దృఢప్రతిజ్ఞ, అత్యవసరములు, ప్రాపంచిక కార్యము లందే అవి అవసరమైనపు డిక ఆధ్యాత్మికకార్యములందు వేఱుగ చెప్పవలెనా? 'నాయమాత్మా బలహీనేన లభ్యః ' - 'ఈ ఆత్మ దుర్బలునిచేత పొందబడదు; సోమరుల కిది అలవికాదు' అని ఉపనిషత్తులు ఘోషించుచున్నవి. కావున ప్రయత్నమవసరము. అదియు పట్టుదలతో, అధ్యవసాయముతో గూడిన ప్రయత్నమై యుండవలెను. లేకున్న మాయ ఒక్క ఊపులో అతనిని పడగొట్టివేయగలదు. 'కశ్చిద్ధీరః ప్రత్యగాత్మాన మైక్షత్ ' - అని ఉపనిషత్తులు వచించినట్లు ధైర్యము, పట్టుదలయున్నవాడే ఆత్మను బొందగలడు.

అట్టి దృఢప్రయత్న మీజన్మయందు యోగికి గలుగుచున్నదనిన, పూర్వమెన్నియో జన్మలందు చేయుచువచ్చిన అభ్యాసఫలితమే అది. మానవజన్మ లభించుటయు, మోక్షేచ్ఛకలుగుటయు, పరమార్థసంస్కారము జనించుటయు బహుజన్మార్జిత సుకృత ఫలితమని శాస్త్రములు వక్కాణించుచున్నవి. కావున ఈ జన్మలో ఒకనికి యోగమందు దృఢతరాభ్యాసము కలిగినచో అది ఎన్ని జన్మలందో క్రమముగ పరిపక్వమైనట్టి స్థితియేయగును. అయితే ఈ వాక్యముచే మోక్షమునకు ఎన్నియోజన్మలవసరమని భావింపరాదు. అట్లు భావించి దిగులునొందరాదు. తీవ్రయత్నముచే ఈ జన్మయందే - కాదు, కాదు - ఈ క్షణమందే మోక్షసిద్ధిని బడయవచ్చును. అనేక జన్మలకొఱకు వేచియుండవలసిన పనిలేదు. ఇదివఱలో పెక్కు జన్మలందలి ప్రయత్నముచేతనే ఇపుడీ యంతఃకరణశుద్ధి, దైవజిజ్ఞాస కలిగినవని తలంచినచాలును.

ఇక మూడవది పాపరాహిత్యము చిత్తమందు పాపపంకిలమున్నంతవరకును ఆత్మ ప్రకాశింపదు. కావున ఆత్మానుభూతి సిద్ధించవలెననిన, పాపము లెస్సగ కడిగివేయబడవలెను. జప, ధ్యానాదులచేతను, భక్తిచేతను, నిష్కామకర్మచేతను పాపదోషములు తొలగింపబడ హృదయము శుద్ధమగును. అత్తఱి నిర్మలసరోవరమువలె నది వెలుగొందుచుండును. ఆత్మోదయమునకట్టి హృదయనైర్మల్య మత్యావశ్యకము. కనుకనే భగవానుడు 'సంశుద్ధకిల్బిషః' పాపము పూర్తిగ కడిగివేయబడినవాడు మాత్రమే మోక్షసిద్ధిని బడయగలడని వచించెను. దుమ్మును తుడిచివేయుటకు చీపురు యెట్లవసరమో మలమును కడగివేయుటకు జలమెట్లవసరమో, హృదయస్థపాపపంకిలమును కడిగివేయుటకు దైవధ్యానము, ఆత్మవిచారణ, నిష్కామకర్మ మున్నగునవి అట్లవసరములై యున్నవి. వాని సహాయముచే యోగి నిర్ధూతకల్మషుడై వర్తించును.

'పరాంగతిమ్' అని చెప్పుటవలన మోక్షపదవి ప్రపంచములోగల అన్ని పదవుల కంటెను సర్వశ్రేష్ఠమైనదని స్పష్టమగుచున్నది. ఏలయనిన, తక్కిన పదవులన్నియు పునరావృత్తిని కలుగజేయును. మోక్షపదవి (దైవస్థితి) యొక్కటియే పునరావృత్తి రహితమైనది. అట్టి సర్వశ్రేష్ఠపదవిని బొందుటకు మార్గమును సర్వేశ్వరు డిచట పొందుపఱచెను (పాపరాహిత్యాదిసాధనలు). అద్దానిననుసరించి బ్రహ్మానుభూతిని బడసి జీవులు ధన్యులయ్యెదరుగాక!

ప్ర:— ప్రపంచములో అన్నిటికంటెను ఉత్తమగతి యేది?

ఉ:— ఆత్మసాక్షాత్కారము ((బ్రహ్మానుభూతి) మోక్షము).

ప్ర:— అది జీవున కెట్లు లభించును?

ఉ:– (1) పట్టుదలతో గూడిన ప్రయత్నముచేతను (2) బహుకాలకృత ధ్యానాభ్యాసాదులచేతను (3) పాపరాహిత్యముచేతను లభించగలదు.

అ॥ యోగియొక్క గొప్పతనమును వర్ణించుచున్నాడు –

46. తపస్విభ్యోఽధికో యోగీ జ్ఞానిభ్యోఽపి మతోఽధికః
కర్మిభ్యశ్చాధికో యోగీ తస్మాద్యోగీ భవార్జున.

టీక:– అర్జునా = ఓ అర్జునా!, యోగీ = యోగి, తపస్విభ్యః = (కృచ్ఛ్రచాంద్రాయణాది) తపస్సులొనర్చువారికంటె, అధికః = శ్రేష్ఠుడు, జ్ఞానిభ్యః అపి = శాస్త్రజ్ఞానముగలవారికంటెను గూడ, అధికః = శ్రేష్ఠుడని, మతః = తలంపబడుచున్నాడు, యోగీ = యోగి, కర్మిభ్యః చ = (అగ్నిహోత్రాది) కర్మలు చేయువారికంటెనుగూడ, అధికః = శ్రేష్ఠుడు, తస్మాత్ = అందువలన, యోగీ = యోగివి, భవ = కమ్ము.

తా:– ఓ అర్జునా! యోగియగువాడు (కృచ్ఛ్రచాంద్రాయణాది) తపస్సులు చేయువారికంటెను, శాస్త్రజ్ఞానముగలవారికంటెను, (అగ్నిహోత్రాది) కర్మలుచేయువారికంటెనుగూడ శ్రేష్ఠుడని తలంపబడు చున్నాడు. కాబట్టి నీవు యోగివి కమ్ము.

వ్యాఖ్య:– ధ్యానయోగియొక్క ఆధిక్యత ఇచట నిరూపించబడుచున్నది. అతడు (1) తపస్వులకంటె (2) శాస్త్రజన్య (పరోక్ష) జ్ఞానులకంటె (3) కర్మనిష్ఠులకంటె గొప్పవాడని వచింపబడినది. తపస్వులనగా ఇచట కృచ్ఛ్రచాంద్రాయణాదులను సలుపు వారనియు, జ్ఞానులనగా శాస్త్రజ్ఞానము మాత్రము కలవారనియు, కర్మనిష్ఠులనగా అగ్నిహోత్రాది (యజ్ఞయాగాది) కర్మల నొనర్చు వారనియు అర్థము. 'జ్ఞానాద్ధ్యానం విశిష్యతే'– అని మున్ముందు ఈ యర్థమునే భగవానుడు వెల్లడించుదురు. అనగా శాస్త్రజన్య పరోక్షజ్ఞానముకంటె ఆత్మధ్యానము శ్రేష్ఠమని భావము. ఏది జీవుని పరమాత్మపదమునకు సమీపమునజేర్చునో, లేక దేనిద్వారా జీవుడు ఆత్మకు (దైవమునకు) అతిసన్నిహితుడై వర్తించునో, అదియే తక్కిన యన్నిటికంటెను శ్రేష్ఠమైనదగును. ఈ సూత్రముద్వారా ప్రపంచములోగల సమస్త పదార్థములయొక్క అంతస్తును, న్యూనాధిక్యతలను మనము గుర్తించుకొనవచ్చును.

'యోగీభవ' – (యోగివికమ్ము) అని భగవానుడు అర్జునుని శాసించిరి. యోగము యొక్క శ్రేష్ఠత్వమును ముందుగా జెప్పియే తదుపరి అట్లానతిచ్చుట ఇచట గమనింప దగినది. కనుకనే 'తస్మాత్' (అందువలన) – అనుపదమును ప్రయోగించుట జరిగినది. దేన్నైనను సహేతుకముగ జెప్పినపుడే యెదుటివారికి విశ్వాసము కలుగును. కావున శ్రీకృష్ణుడున్ను అట్లే చేసిరి. ధ్యానముయొక్క పద్ధతిని, విలువను చాల దూరము చెప్పి చెప్పి తుట్టతుదకు 'ఈ కారణములచే నీవు యోగిని కమ్ము' అని కరుణతో పలికిరి. కావున భగవానుడానతిచ్చిన విధమున ప్రతివారును యోగికావలెనే కాని భోగికారాదు. 'యోగీభవ' అని సర్వులకును బోధించవలెనేకాని 'భోగీభవ' అని చెప్పరాదు. యోగము రోగమును నిర్మూలించును. అనగా భవరోగమును రూపుమాపును. భగవదైక్యమును ప్రసాదించునట్టి యోగమే సర్వసాంసారికదుఃఖముల యొక్క విముక్తికి సర్వోత్తమ ఉపాయము. యోగివికమ్మని భగవాను డర్జునుని కొక్కనికే బోధించినను, సర్వులకును బోధించినట్లే తలంపవలెను. యోగులనగా జటాజూటములు, కాషాయాంబరములు ధరించి సాధువృత్తిని స్వీకరించినవారని అర్థముకాదు. మనస్సును విషయాదులనుండి మరలించి, అంతర్ముఖమొనర్చి ఆత్మయందు స్థాపించువాడే యోగి.

భగవద్ధ్యానము చేయువాడే యోగి. యోగి అయినపుడే భవబంధవిమోచనము గల్గును. అనగా ధ్యానము ద్వారా స్వస్వరూపసాక్షాత్కారము కలుగు నపుడు జీవుడు ముక్తినొందును. కావున అట్టి మహోన్నత యోగపదము నధిష్ఠించి సర్వులును తరించవలయును.

ప్ర:— యోగి యెట్టివాడు?

ఉ:— అతడు (1) తపస్వులకంటెను (2) శాస్త్రజ్ఞానులకంటెను (3) కర్మనిష్ఠులకంటెను గొప్పవాడు.

ప్ర:— కావున భగవాను డర్జునున కేమని దెల్పెను?

ఉ:— 'నీవు యోగివికమ్ము' అని బోధించెను.

అ॥ యోగులలో నెవడు శ్రేష్ఠుడో వచించుచున్నాడు -

47. యోగినామపి సర్వేషాం మద్గతేనాన్తరాత్మనా
శ్రద్ధావాన్ భజతే యో మాం స మే యుక్తతమో మతః.

టీక:— సర్వేషాం యోగినామ్ అపి = యోగులందఱిలోను, యః = ఎవడు, మద్గతేన = నా యందు నిలువబడిన, అంతరాత్మనా = మనస్సుతో, శ్రద్ధావాన్ = శ్రద్ధగలవాడై, మామ్ = నన్ను, భజతే = సేవించుచున్నాడో (ధ్యానించుచున్నాడో), సః = అతడు, యుక్తతమః = మిక్కిలి శ్రేష్ఠుడని, మే మతః = నాయభిప్రాయము.

తా:— యోగులందఱిలోను ఎవడు నాయందు మనస్సును నిలిపి శ్రద్ధతో నన్ను ధ్యానించుచున్నాడో అట్టివాడు సర్వశ్రేష్ఠుడని నా యభిప్రాయము.

వ్యాఖ్య:— ప్రపంచమున అందఱికంటెను యోగులు ఉత్తములని క్రిందటి శ్లోకమున చెప్పబడినది. ఆ యోగులలో నెవడు సర్వశ్రేష్ఠుడో ఇచట తెలుపుచున్నాడు. అత్యంత శ్రద్ధగలిగి అంతరాత్మయందే మనస్సును నిలిపి అట్టి పరమాత్మనే ధ్యానించువాడు యోగులలో సర్వోత్తముడని శ్రీకృష్ణమూర్తి ఆనతిచ్చిరి. శ్రీకృష్ణుడు చరాచర ప్రాణికోట్ల హృదయాంతరాళములందు వెలుగొందు సాక్షాత్ పరమాత్మయే కనుక, 'నా యందు మనస్సును నిలుపుము' అను వాక్యముయొక్క అర్థము హృదయసాక్షియగు అంతరాత్మయందు చిత్తమును సంలగ్న మొనర్చుమనియే యగును. లేక శ్రీకృష్ణమూర్తి యొక్క సగుణరూపమునైనను భక్తులు సేవించవచ్చును. ఎట్లున్నను, మనస్సునందలి వాసనాదోషములుతొలగి, ధ్యేయవస్తువగు పరమాత్మయందు లయించి జీవుడు ఆత్మమాత్రుడై శేషించుటయే ముఖ్యము. అదియే యోగము. అద్దాని నాచరించువాడే సర్వశ్రేష్ఠుడగు యోగి. 'యోగులందఱిలోను' అని చెప్పినందువలన కర్మయోగముగాని, ధ్యానయోగముగాని, జ్ఞానయోగముగాని - దేనిననుసరించువారైనను వారిమార్గమునందు భక్తిని జోడించినపుడే చక్కనిఫలితముల నీయగలవు. ఈభావమే యిచట తెలుపబడినది. ఏ విత్తనమైనను నీటిలో తడిపినపుడేకదా మొలకెత్తును. అట్లే భక్తియను జలములో గూడినపుడే ఏ మార్గమైనను లెస్సగ ఫలించగలదు. భీషణమాయావిజయకార్యమున సాధకునకు భగవదనుగ్రహములేనిదే విజయము దుస్తరము. కనుకనే మహనీయ లెల్లరును ఏ మార్గము ననుసరించినను భక్తిమాత్రము ఆశ్రయించియే తీరుదురు. గీతయందు దాదాపు ప్రతి అధ్యాయమందును ఎక్కడనో ఒకచోట ఈభక్తినిగూర్చి భగవానుడు నొక్కి చెప్పుచునేయుందురు.

'శ్రద్ధావాన్' - అని చెప్పుటవలన సాధకుడు అత్యంతశ్రద్ధగలిగి భగవంతుని సేవింపవలెనని స్పష్టపరుపబడినది. ఈ శ్రద్ధనుగూర్చి గీతాచార్యులు తన ప్రసంగమున అనేక చోట్లనొక్కి చెప్పుట గమనించదగినది. అశ్రద్ధతో చేసినకార్యము చేయనిదానితో సమానమే అనియు ఒకచోట మున్ముందు చెప్పుదురు (17-28). శమదమాదిసాధనలలో శ్రద్ధ అనునదికూడ ఒకటి చేర్చబడియున్నది. కాబట్టి సాధకుడు అతిశ్రద్ధాళువై భగవంతుని ధ్యానించవలెను. 'మద్గతేన' అనుటవలన మనస్సును అన్యత్రపోనీయక ఆత్మయందే నెలకొల్పవలెనని సూచింపబడినది. అట్లు శ్రద్ధతో దైవమును ధ్యానించువాడు మహాశ్రేష్ఠుడు (యుక్తతమః) అని చెప్పుటవలనను (ఇచట 'తమ' ప్రత్యయము చేర్చబడుట గమనించ దగినది), 'ఇది నానిశ్చితాభిప్రాయము' అని భగవానుడు తెలుపుటవలనను, భక్తితో గూడిన అట్టి ధ్యానమం దెట్టి మహత్తుకలదో తేటతెల్లమగుచున్నది. ప్రాపంచిక జనుల దృష్టిలో గొప్పవాడు అనిపించుకొనినంతమాత్రమున చాలదు. భగవంతుని దృష్టియందు 'వీడు గొప్పవాడు' (యుక్తతముడు) అనిపించుకొనవలెను. అట్టి స్థితియో, శ్రద్ధతోగూడిన పరమాత్మధ్యానమువలననే చేకూరగలదని యిచట స్పష్టముచేయబడినది. కావున అద్దానిని ముముక్షువు తప్పక ఆశ్రయించి భగవత్కటాక్షమునకుపాత్రుడై తరించవలయును.

ప్ర:- యోగులందఱిలోను భగవంతునిదృష్టిలో ఎవడు సర్వశ్రేష్ఠుడు?

ఉ:- (1) మిగుల శ్రద్ధతోగూడినవాడు (2) లక్ష్యమగు ఆత్మయందు, లేక శ్రీకృష్ణునియందు మనస్సును సంలగ్న మొనర్చువాడు (3) అట్టి పరమాత్మనే నిరంతరము ధ్యానించువాడు సర్వోత్తమయోగియగును.

ఓమ్

ఇతి శ్రీమద్భగవద్గీతాసూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే

శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే ఆత్మసంయమయోగో నామ

షష్ఠోఽధ్యాయః

ఇది ఉపనిషత్ప్రతిపాదకమును, బ్రహ్మవిద్యయు, యోగశాస్త్రమును,

శ్రీ కృష్ణార్జున సంవాదమునగు శ్రీ భగవద్గీతలందు ఆత్మసంయమయోగమను

ఆఱవ అధ్యాయము

ఓమ్ తత్ సత్

ఓం

శ్రీ భగవద్గీత

అథ సప్తమోఽధ్యాయః

ఏడవ అధ్యాయము

విజ్ఞానయోగః

విజ్ఞానయోగము

ఈ అధ్యాయము యొక్క పేరు :-

'విజ్ఞానయోగము' విజ్ఞానమనగా విశేషజ్ఞానము. లేక అనుభవపూర్వకమైన జ్ఞానము. లేక జ్ఞేయ (ఆత్మ) స్వరూపము. జ్ఞానమాత్రముతో సంతృప్తి నొందక, విజ్ఞానమును గూడ సముపార్జించవలెనని భగవానుని యాజ్ఞ. అమానిత్వాది జ్ఞానగుణములనేకాక, జ్ఞేయతత్త్వరూపమగు విజ్ఞానముయొక్క పరిచయమున్ను ముముక్షువు కలిగియుండవలెను. అట్టి విజ్ఞానమునుగూర్చి అనగా స్వానుభవయుక్తమగు పరమార్థజ్ఞానమునుగూర్చి విశేషముగ తెలుపబడిన అధ్యాయమగుటచే దీనికి విజ్ఞానయోగమని పేరువచ్చినది.

ఈ అధ్యాయమందలి ప్రధాన విషయములు :-

(1) విజ్ఞానసహితమగు జ్ఞానముయొక్క ప్రస్తావన (1వ శ్లో॥ నుండి 3వ శ్లో॥ వఱకు)

(2) పరాపర ప్రకృతులయొక్క వర్ణనము. (4వ శ్లో॥ నుండి 7వ శ్లో॥ వఱకు)

(3) సమస్తపదార్థములందును పరమాత్మయొక్క అస్తిత్వమును ప్రతిపాదించుట. (8వ శ్లో॥ నుండి 12వ శ్లో॥ వఱకు)

(4) ఆసురీభావయుక్తులయొక్క గర్హణము, దైవీస్వభావయుక్తులయొక్క ప్రశంస, చతుర్విధ భక్తుల వివరము. (13వ శ్లో॥ నుండి 19వ శ్లో॥ వఱకు)

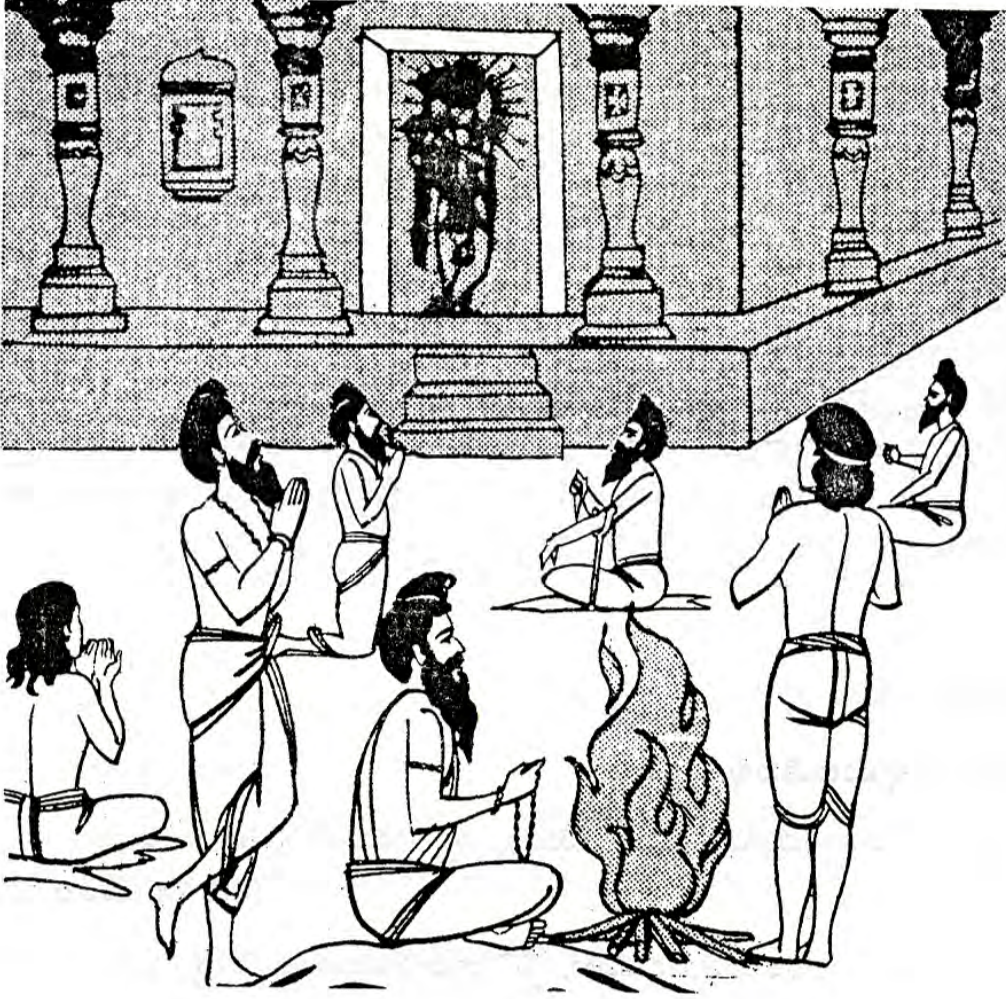
(5) ఇతర దేవతలనుగూర్చిన ఉపాసనావిషయము. (20వ శ్లో॥ నుండి 23వ శ్లో॥ వఱకు)

(6) భగవానుని ప్రభావమును ఎఱుంగనివారి స్వభావము, ఎఱుంగువారి మహిమ. (24వ శ్లో॥ నుండి 30వ శ్లో॥ వఱకు)

పూర్వాధ్యాయముతో ఈ అధ్యాయమునకు గల సంబంధము :-

క్రిందటి అధ్యాయముయొక్క చివఱ, యోగులందఱిలోను పరమాత్మయందు సంలగ్నమైన చిత్తముగలిగి శ్రద్ధతో భజించువాడు సర్వశ్రేష్ఠుడని శ్రీకృష్ణమూర్తి ఆనతిచ్చిరి, కాని పరమాత్మయొక్క స్వరూప

విజ్ఞాన యోగము

మనుష్యాణాం సహస్రేషు కశ్చిద్యతతి సిద్ధయే
యతతామపి సిద్ధానాం కశ్చిన్మాం వేత్తి తత్త్వతః. (7-3)

అనేకవేలమంది మనుజులలో ఏ ఒకానొకడో మోక్షసిద్ధికై యత్నించుచున్నాడు. అట్లు యత్నించువారైన అనేకమందిలో ఏ ఒకానొకడుమాత్రమే నన్ను వాస్తవముగ తెలిసికొనగల్గుచున్నాడు.

స్వభావములను చక్కగ తెలిసికొనినచో మాత్రమే అట్టి ధ్యానము, ఏకాగ్రచింతనము సాధ్యపడగలదు. కాబట్టి భగవత్స్వరూపమును, దాని మహిమను, దాని యనుభూతిని లెస్సగ దెలియజేయునిమిత్తము ఈ అధ్యాయము ప్రారంభింపబడుచున్నది –

శ్రీ భగవానువాచ :–

1. మయ్యాసక్తమనాః పార్థ యోగం యుఞ్జన్మదాశ్రయః
అసంశయం సమగ్రం మాం యథా జ్ఞాస్యసి తచ్ఛృణు.

శ్రీ భగవానువాచ :– శ్రీ భగవంతుడు చెప్పెను.

టీక:– పార్థ = ఓ అర్జునా!, మయి = నా యందు, ఆసక్తమనాః = ఆసక్తిగలమనస్సుగల వాడవును, మదాశ్రయః = నన్నే ఆశ్రయముగ గలవాడవును (అయి), యోగమ్ = యోగమును, యుఞ్జన్ = ఆచరించుచు (అభ్యసించుచు), మామ్ = నన్ను, అసంశయమ్ = నిస్సంశయముగ, సమగ్రమ్ = సంపూర్ణముగ, యథా = ఏ ప్రకారముగ, జ్ఞాస్యసి = తెలిసికొనగలవో, తత్ = దానిని (ఆ పద్ధతిని), శృణు = వినుము.

తా:– శ్రీ భగవంతుడుచెప్పెను – ఓ అర్జునా! నాయం దాసక్తిగల మనస్సు గలిగి, నన్నే ఆశ్రయించి యోగము నాచరించుచు నిస్సందేహముగ సంపూర్ణముగ నన్నెట్లు తెలిసికొనగలవో దానిని (ఆ పద్ధతిని) చెప్పెదను వినుము.

వ్యాఖ్య:– భగవంతునిగూర్చి తెలిసికొనినవారు జనులలో చాల అరుదుగ నుందురు. అందునను ఏ విధమైన సందేహములేక సంపూర్ణముగ తెలిసికొనువారింకను అరుదు. ఆ ప్రకారముగ భగవంతుని తెలిసికొనవలెనన్న, మొట్టమొదట మూడు అర్హతలుండవలెను. అవియేవియనిన–

(1) భగవంతునియందే మనస్సు ఆసక్తమైయుండవలెను. (2) భగవంతునే ఆశ్రయించవలెను. (3) భగవత్ప్రాప్తికై ధ్యానాదియోగముల నభ్యసించవలెను.

మనస్సు ఒక టార్చిలైటువంటిది. దానిని దృశ్యమువైపునకు త్రిప్పినచో దృశ్యపదార్థములు గోచరించును. అంతర్ముఖముగ త్రిప్పినచో ఆత్మవస్తువు (భగవంతుడు) గోచరించును. దేనియందు చిత్తము తీవ్రమగు ఆసక్తిగలిగియుండునో దానినిగూర్చియే అది నిరంతరము చింతించుచుండును. అజ్ఞానుల మనస్సు శబ్దాదివిషయములందే ఆసక్తిగొనుచుండునుగావున వానినిగూర్చియే చింతించుచు పరమాత్మ నెఱుంగజాలకుండును. విజ్ఞులగువారు తమమనస్సును భగవదున్ముఖముచేసి భగవత్తత్త్వము ననుభూత మొనర్చుకొని పరమానంద మనుభవించుదురు. కావున జ్ఞానులవలె శాశ్వతపరమాత్మనే ఆశ్రయించవలెనుగాని నశ్వర ప్రాపంచిక పదార్థములనుగాదు. క్షణికదృశ్యపదార్థములను నమ్ముకొని వాని నాశ్రయించినచో జీవుడు జన్మదుఃఖాది మహాప్రమాదముల నెదుర్కొనవలసి వచ్చును. కావున 'మయ్యాసక్తమనాః' 'మదాశ్రయః' అనుపదముల ద్వారా భగవదాశ్రయమే యిచట ప్రోత్సహించబడినది.

'నాయందాసక్తమైన మనస్సుగలిగి, నన్నే ఆశ్రయించి (ధ్యాన) యోగము నభ్యసించుచు నన్నెట్లు తెలిసికొనగలవో' అని చెప్పుటబట్టి జ్ఞానయోగమునకు భక్తియోగము, ధ్యానయోగము సహాయభూతములుగ నుండగలవని తెలియుచున్నది.

మఱియు, 'మాకు భగవత్తత్త్వము తెలియుటలేదే' అని కొందఱడుగుచుందురు. దానికి సమాధాన మీశ్లోకమున చెప్పబడినది. దైవమునందే ఆసక్తమైన చిత్తము గలిగియుండుట, దైవమునే ఆశ్రయించుట, ధ్యానాదియోగముల నభ్యసించుట అనుయోగ్యతలుగలవానికి దైవవిజ్ఞానము, దైవానుభూతి గలుగగలదని యిట సూచింపబడినది.

ప్ర:– భగవంతుని సంపూర్ణముగ, నిస్సంశయముగ తెలిసికొనవలెననిన కావలసిన యోగ్యతలెవ్వి?..

ఉ:– (1) భగవంతునియందే మనస్సు ఆసక్తమైయుండుట (2) భగవంతునే ఆశ్రయిచుట (3) (ధ్యానాది) యోగాభ్యాసమును శీలించుట.

2. జ్ఞానం తేఽహం సవిజ్ఞానమిదం వక్ష్యామ్యశేషతః
యజ్జ్ఞాత్వా నేహ భూయోఽన్యజ్ఞాతవ్య మవశిష్యతే.

టీక:– యత్ = దేనిని, జ్ఞాత్వా = తెలిసికొనిన పిమ్మట, ఇహ = ఈ ప్రపంచమున, భూయః = మరల, జ్ఞాతవ్యమ్ = తెలిసికొనదగినది, అన్యత్ = మఱియొకటి, న అవశిష్యతే = మిగిలియుండదో, ఇదమ్ = అట్టియా, సవిజ్ఞానమ్ = అనుభవసహితమైన, జ్ఞానమ్ = జ్ఞానమును, అశేషతః = సంపూర్తిగా, తే = నీకు, వక్ష్యామి = చెప్పెదను.

తా:– దేనిని తెలిసికొనినచో మరల యీ ప్రపంచమున తెలిసికొనదగినది మఱియొకటి మిగిలియుండదో అట్టి అనుభవసహితమగు జ్ఞానమును సంపూర్ణముగ నీకు జెప్పెదను.

వ్యాఖ్యా:– భక్తునిపై భగవంతున కెట్టి అవ్యాజకరుణగలదో ఈ శ్లోకము తెలియజేయుచున్నది. భక్తుడగు అర్జుననకు భగవానుడు విజ్ఞానసహితముగ జ్ఞానము నుపదేశింపబోవుచున్నారు. ప్రపంచమున అనేక విద్యలు, కళలు కలవు. కాని వానిలో నెన్నిటిని తెలిసికొనినను విద్య సంపూర్ణము కానేరదు. ఇంకను కొంత శేషించియే యుండును. కాని భగవంతుని గూర్చిన జ్ఞానమును అనుభవపూర్వకముగ పొందినచో సమస్తమును తెలిసికొనినట్లే యగును. అత్తఱి ఇక తెలియదగినది యేదియు మిగిలియుండదు.

'యస్మిన్విజ్ఞాతే సర్వమిదం విజ్ఞాతం భవతి' అను ఉపనిషద్వాక్య మీయర్థమునే స్పష్టీకరించుచున్నది. కావున దేనిని తెలిసికొనినచో సమస్తము తెలిసికొనబడినదగునో, ఏది సమస్తశాస్త్రములయొక్క సారమైయున్నదో అట్టి ఆత్మతత్త్వమును, (భగవత్తత్త్వమును) అనుభూతమొనర్చుకొనిన చాలును. చెట్టు మొదట నీళ్లుపోసిన చాలును. ఆకులను, కొమ్మలను తడిపినట్లే యగును. కావున బ్రహ్మానుభూతిని బొందినచో అన్నియనుభవములను బడసినట్లేయగును. కుమారస్వామి జగత్తంతయు ప్రదక్షిణము చేసివచ్చిరి. విఘ్నేశ్వరుడు తండ్రియగు శివునకుమాత్రము ప్రదక్షిణముచేసి తద్వారా సమస్తబ్రహ్మాండమును ప్రదక్షిణముచేసిన ఫలితమును బొందినవారైరి. అట్లే ఒక్క బ్రహ్మవిద్యను బడసినచో సమస్తవిద్యలను నేర్చినట్లేయగును. మఱియు మనుజుని ఆయుష్కాలము చాల తక్కువ. శాస్త్రములకు, విద్యలకు అంతులేదు. కావున సారాతిసారమగు దైవము నెఱుగుటయే జీవుని కర్తవ్యము. అట్లుకాక జీవితమునంతను ఇతరవిద్యల సంపాదనయందుమాత్రమే గడిపి బ్రహ్మవిద్యను, భగవద్విజ్ఞానమును బొందనిచో జన్మ నిరర్థకము కాగలదు. కనుకనే శ్రీ కృష్ణపరమాత్మ అర్జునుని కడతేర్చదలంచి అట్టి బ్రహ్మవిజ్ఞానము నుపదేశించుటకు పూనుకొనిరి.

ఇచట జ్ఞానము, విజ్ఞానము అని రెండు తెలుపబడినవి. జ్ఞానమనగా శాస్త్ర జన్యజ్ఞానము, శబ్దబ్రహ్మము. విజ్ఞానమనగా అనుభవజ్ఞానము, పరబ్రహ్మము. పూర్ణదుఃఖరాహిత్యము, ఆనందప్రాప్తి అనుభవజ్ఞానము, పరబ్రహ్మము. పూర్ణదుఃఖరాహిత్యము, ఆనందప్రాప్తి అనుభవజ్ఞానమువలననే, అనగా భగవత్తత్త్వానుభూతి వలననే కలుగగలదుగాని వాచా విద్యలచేగాదు. కావున గీతలో పెక్కుచోట్ల జ్ఞానముతో సహా విజ్ఞానమున్ను ఆర్జించవలసినదిగా భగవానుడు హెచ్చరించిరి. 'అశేషతః' అని చెప్పినందువలన, 'జ్ఞాన విజ్ఞానములను సంపూర్ణముగ వచించుచున్నాను. ఇక వానిలో ఏ కొరవలేదు' అని తెలిసినట్లైనది. ఇచట జ్ఞానమనగా 13వ అధ్యాయమందు చెప్పబడిన అమానిత్వాది గుణములనియు, విజ్ఞానమనగా జ్ఞేయమగు పరబ్రహ్మమనియుకూడ చెప్పవచ్చును.

ప్ర:— జీవుడు తరింపవలెననిన దేనిని తెలిసికొనవలెను?

ఉ:— జ్ఞానమును, విజ్ఞానమును (అనుభవజ్ఞానమును).

ప్ర:— అధ్యాత్మ విజ్ఞానముయొక్క మహిమ యెట్టిది?

ఉ:— దానిని తెలిసికొనినచో సమస్తమును తెలిసికొనినట్లే యగును.

ప్ర:— దేనిని తెలిసికొనినచో సమస్తము తెలియబడినట్లేయగును?

ఉ:— పరబ్రహ్మమును అనుభవపూర్వకముగ తెలిసికొనినచో సమస్తము తెలియబడినట్లేయగును.

అ॥ అట్టి పరమాత్మనుగూర్చి తెలిసికొనువారు లోకములో చాల అరుదని వచించుచున్నాడు -

3. మనుష్యాణాం సహస్రేషు కశ్చిద్యతతి సిద్ధయే
యతతామపి సిద్ధానాం కశ్చిన్మాం వేత్తి తత్త్వతః.

టీక:— మనుష్యాణామ్ = మనుష్యులలో, సహస్రేషు = అనేక వేలయందు, కశ్చిత్ = ఒకానొకడు, సిద్ధయే = మోక్షసిద్ధికొఱకు, యతతి = ప్రయత్నముచేయుచున్నాడు, యతతామ్ = (అట్లు) యత్నించుచున్న, సిద్ధానాం అపి = ముముక్షువులందును, కశ్చిత్ = ఒకానొకడు, మామ్ = నన్ను, తత్త్వతః = వాస్తవముగ, వేత్తి = తెలిసికొనుచున్నాడు.

తా:— అనేకవేలమంది మనుజులలో ఏ ఒకానొకడో మోక్షసిద్ధికై యత్నించుచున్నాడు. అట్లు యత్నించువారైన అనేకమందిలో ఏ ఒకానొకడుమాత్రమే నన్ను వాస్తవముగ తెలిసికొనగల్గుచున్నాడు.

వ్యాఖ్య:— ప్రపంచములో అనేకకోట్లమంది జనులున్నప్పటికిని, అందు అధ్యాత్మమార్గమున ప్రవేశించువారు అరుదు. ప్రవేశించి మోక్షసిద్ధికై యత్నించువారు ఇంకను అరుదు. అట్లు యత్నించువారిలో కడతేరువాడు, భగవదనుభూతిని పూర్ణముగ బొందువాడు ఏ ఒకానొకడో మాత్రమే యుండును. పరుగుపందెములో మొదట బయలుదేరునపుడు అనేకులుందురు. మధ్యలో కొందఱు నిలిచిపోవుదురు. కడకు ఏ ఒకరిద్దఱో గమ్యమును చేరుకొందురు. చెట్టునకు అనేక పూవులుపూయును. అందు చాలవఱకు రాలిపోయి ఏకొన్నియో పిందెలుగ మారును. అవియు చాలరాలిపోగా కొద్దిమాత్రమే ఫలములుగ ఏర్పడును.

అట్లే ముముక్షువుల విషయమున్ను. భగవంతునియందు భక్తి ఉదయింపవలెననిన బహుజన్మసుకృత ముండవలెను★. మాయా ప్రవాహమున అనేకులు కొట్టుకొనిపోవుచుండ పుణ్యవశమున ఏ ఒకానొక ధీరుడో పరమాత్మనుగూర్చి యన్వేషించి, అనవరతయత్నముచే తత్సాధనమున సఫలీభూతుడగుచున్నాడు (కశ్చిద్ధీరః ప్రత్యగాత్మానమైక్షత్). పూర్వపుణ్యమువలన అధ్యాత్మమార్గమున కొందఱు అడుగుపెట్టినప్పటికిని, భగవత్సాక్షాత్కార రూపలక్ష్యమును బొందువఱకును అట యత్నశీలురగువారు చాల అరుదుగానుందురు. ఈ విషయమునే గీతాచార్యులీశ్లోకమున తెలియజేసిరి.

ఆత్మానుభూతి మాటలతో కలుగునదికాదు. దానికి ఎంతయో మహత్తర పురుషప్రయత్నము, పట్టుదల, త్యాగము అవసరము. ఇంద్రియనిగ్రహము, మనస్సంయమము మున్నగునవి ఆవశ్యకములు. కావున సోమరులు ఆ లక్ష్యము నెన్నటికిని జేరలేరు. ముక్తిధామమునకుబోవు మార్గములో అనేకపరీక్షలు (Selections) ఉండును. వానిలో నెగ్గినవారే పైకిపోవుదురు. జల్లెడతో జల్లింపబడిన విధమున పొల్లురకమంతయు దారిలో నిలిచిపోవుదురు.

'తత్త్వతః' (యథార్థముగ) అనిచెప్పినందువలన, దేవుని తెలిసికొనువా రనేకులుండినను, యథార్థముగ తెలిసికొనినవాడు (అనగా అనుభవించువాడు) ఏ ఒకానొకడు మాత్రమే యుండుననియు భగవంతునిగూర్చి స్వల్పజ్ఞానము గలిగియుండుట చాలదనియు, ఆతనిని అనుభూత మొనర్చుకొనవలెననియు స్పష్టమగుచున్నది. మృగము మానవుడగుటకు ఎన్నియో జన్మలు పట్టియుండినను మానవుడు మాధవుడుగ మారుటకు అంతకాలము పనిలేదు. కావున కాలయాపనచేయక త్వరితముగ యత్నశీలుడై ఆత్మజ్ఞానమును బడసి జన్మసార్థకత నొందవలయును.

ప్ర:– జనులలో మోక్షసిద్ధికొఱ కెందఱు ప్రయత్నించుదురు?

ఉ:– నూటికి కోటికి ఏ ఒకానొకడో ప్రయత్నించును.

ప్ర:– అట్లు ప్రయత్నించువారిలో దైవమును వాస్తవముగ నెఱుంగువారెందఱు?

ఉ:– ఏ ఒకానొకడో.

అ|| భగవానుడు తనయొక్క పరాపరప్రకృతులను వర్ణింపబోవుచు మున్ముందు అపరాప్రకృతినిగూర్చి తెలియజేయుచున్నాడు –

4. భూమిరాపోఽనలో వాయుః ఖం మనో బుద్ధిరేవచ
అహంకార ఇతీయం మే భిన్నా ప్రకృతిరష్టధా.

టీక:– భూమిః = భూమి, ఆపః = జలము, అనలః = అగ్ని, వాయుః = గాలి, ఖమ్ = ఆకాశము, మనః = మనస్సు, బుద్ధిః = బుద్ధి, అహంకార ఏవచ = అహంకారమున్ను, ఇతి = అని, మే ఇయంప్రకృతిః = నా యీప్రకృతి, అష్టధా = ఎనిమిది విధములుగా, భిన్నా = విభజింపబడినది.

★ జన్మాంతర సహస్రేషు తపోధ్యాన సమాధిభిః, నరాణాం క్షీణపాపానాం కృష్ణే భక్తిః ప్రజాయతే.

తా:– భూమి, జలము, అగ్ని, వాయువు, ఆకాశము, మనస్సు, బుద్ధి, అహంకారము – అని యీ ప్రకారముగ ఎనిమిది విధములుగ నా యీ ప్రకృతి (మాయ) విభజింపబడినది.

వ్యాఖ్య:– పరాపరప్రకృతులనుగూర్చి చెప్పదలంచి ముందు అపరాప్రకృతిని వర్ణించుచున్నారు. పంచభూతములు, మనస్సు, బుద్ధి, అహంకారము, అను ఈ యెనిమిదియుచేరి అపరాప్రకృతియగును. ప్రకృతి జడమైనది. పురుషుడు (ఆత్మ, బ్రహ్మము) ఒకడే చైతన్యరూపుడు. ప్రకృతి దృశ్యము. పురుషుడు దృక్కు. ప్రకృతి నశించును. పురుషుడు (ఆత్మ) శాశ్వతుడు. ఈ శ్లోకమున మనస్సు, బుద్ధి, అహంకారము – అనునవి పంచభూతములతో సమానముగ నెన్నుకొనబడినవి. అవియు పంచభూతములును ఒకేతరగతిగ పరిగణింపబడినవి. పంచభూతములు జడములు. కావున మనోబుద్ధ్యాదులున్ను వాస్తవముగ జడములేయని దీనినిబట్టి స్పష్టపడుచున్నది. సామాన్యముగ జనులు మనోబుద్ధ్యాదులను చైతన్యములుగ భావింతురు. అది పొరబాటు. అవియు జడములే. రాయి, మట్టి, కొయ్యవంటివే అవియు. ఈ ప్రకారముగ మనస్సున్ను జడమేయని యెపుడు తెలియబడునో అపుడు దానియొక్క బలము, శక్తి ఉడిగిపోవును. ఒక పాంచభౌతికపదార్థమువలె అది పట్టుపడిపోవును. జడమగువస్తువు ఎచటను చైతన్యవస్తువు (ఆత్మ) పై ఆధిపత్యము చలాయించజాలదు. ఈ రహస్యమును తెలియలేని అజ్ఞానులనే అది ఆటలాడించుచున్నది. కావున మనస్సును నిగ్రహించుటకు ఈ ప్రకారమగు ప్రకృతి పురుష స్వరూపవిజ్ఞాన మత్యావశ్యకమై యున్నది.

ప్ర:– భగవంతునియొక్క అపరాప్రకృతి యెన్ని విధములు? అవియేవి?

ఉ:– ఎనిమిది విధములు. అవియేవియనిన – (1) భూమి (2) జలము (3) అగ్ని (4) వాయువు (5) ఆకాశము (6) మనస్సు (7) బుద్ధి (8) అహంకారము.

5. అపరేయమితస్త్వన్యాం ప్రకృతిం విద్ధి మే పరామ్
జీవభూతాం మహాబాహో యయేదం ధార్యతే జగత్.

టీక:– మహాబాహో = గొప్పబాహువులుగల ఓ అర్జునా!, ఇయమ్ = ఈప్రకృతి, అపరా = నికృష్టమైనది, ఇతఃతు = దీనికంటె, అన్యామ్ = వేఱైనదియు, యయా = దేనిచేత, ఇదంజగత్ = ఈప్రపంచము, ధార్యతే = ధరింపబడుచున్నదో, (తామ్ = అట్టి), జీవభూతామ్ = జీవరూప మైనదియునగు, మే = నాయొక్క, ప్రకృతిమ్ = (పరా) ప్రకృతిని, పరామ్ = ఉత్కృష్టమైన దానినిగా, విద్ధి = ఎఱుగుము.

తా:– గొప్పబాహువులుగల ఓ అర్జునా! ఈ (అపరా) ప్రకృతి చాల అల్పమైనది. దీనికంటె వేఱైనదియు, ఈ జగత్తునంతను ధరించునదియు, జీవరూపమైనదియునగు మఱియొక ప్రకృతిని (పరాప్రకృతిని) శ్రేష్ఠమైనదానినిగా నెఱుంగుము.

వ్యాఖ్య:– ఇక నిపుడు పరాప్రకృతినిగూర్చి వచించుచున్నారు. ఏది జీవరూపమైనదో, దేనిచేత ఈ జగత్తంతయు ధరింపబడుచున్నదో, అది పరాప్రకృతి యనబడును. ఇదియు అపరాప్రకృతివలె భగవంతుని (పురుషుని) అధీనమైయున్నది. కనుకనే నాయొక్క ప్రకృతి అని చెప్పబడినది. ఇక పరాప్రకృతి యనగా నెట్టిదో, అపరాప్రకృతి యనగా నెట్టిదో, దృష్టాంతముద్వారా తెలిసికొందము – ఒక కుండ కలదు. దానిలో నీరున్నది. ఆ నీటిలో సూర్యుడు ప్రతిబింబించెను అనుకొనుడు. ఇచ్చోట ఘటము దేహము; జలము మనస్సు; సూర్యప్రతిబింబము (చిదాభాసరూపుడగు) జీవుడు; సూర్యుడు పరమాత్మ. ఘటము, జలము, అపరాప్రకృతి. సూర్యప్రతిబింబము పరాప్రకృతి. ఆ రెండిటికంటె విలక్షణుడగు సూర్యుడు

పరాపరప్రకృతులకతీతుడగు పురుషుడు (భగవానుడు). శ్రీశంకరాచార్యులవారు తమ వివేకచూడామణియం దీవిషయమునే స్పష్టముగ నిరూపించియుండిరి★.

వికారములన్నియు ఘట, జల, ప్రతిబింబములకే కలుగునుగాని సూర్యున కెట్లుకాదో, అట్లే సమస్తజగద్వికారములున్ను పరాపరప్రకృతులకే కలుగునుగాని తద్విలక్షణమైన ఆత్మకుగాదు. అపరాప్రకృతియగు పంచభూతాదులు జడములు. పరాప్రకృతియగు చిదాభాసుడు ఆభాసచైతన్యరూపుడు, జీవరూపుడు. కాబట్టియే జీవభూతమైనట్టి ఈ పరాప్రకృతిచే జడమగు ఈ జగత్తు ధరింపబడుచున్నది (ధార్యతే). అద్వైతవిచారణయందీ రెండు ప్రకృతులున్ను మిథ్యయేయగుచు, ఆభాసరూపములుగనే నిశ్చితములై తద్విలక్షణుడైన పురుషుడు(ఆత్మ) ఒకడే సత్యముగ తేలును. కాబట్టి ముముక్షువగువాడు పరాపరప్రకృతులను రెండిటినిదాటి సాక్షియగు ఆత్మను చేరవలెను. జీవత్వమనునది జడత్వముకంటె ఒకింత మేలైనను, అదియు ఈ ప్రకృతియం దంతర్గతమే, కావున మిథ్యయే అయియున్నది. స్వప్నమందలి రాతికి జీవునికి గల భేదమే అపరా పరాప్రకృతులకున్ను గలదు. స్వప్నమందలి జీవుడు స్వప్నమందలి రాతికంటె కొంతమెఱుగే అయినను, రెండును స్వప్నరూపములే కనుక వాస్తవముగ లేనివే అయియున్నవి. మేలుకొనినవాడొకడే సత్యము. అట్లే ఎవనియం దీపరాపరప్రకృతులు రెండును ఆభాసరూపములై వర్తించుచున్నవో, అట్టి సర్వాధారుడగు అధిష్ఠాన పరమాత్మయే సత్యము. ఈ విషయమును ముముక్షువు చక్కగ గుర్తెఱింగి జీవజగత్తులకు విలక్షణుడైన సాక్షియగు ఆత్మను సాక్షాత్కరించుకొని బంధవిముక్తుడు కావలయును.

ప్ర:– పరాప్రకృతియొక్క స్వరూపమెట్టిది?

ఉ:– (1) అది జీవరూపమైనది (2) దానిచేతనే ఈ జగత్తంతయు ధరింపబడుచున్నది (3) కావుననే ఉత్కృష్టమైనది.

అ॥ ప్రకృతులకు అతీతుడైన తానే జగత్తునకు పరమకారణుడని భగవానుడు వచించుచున్నాడు-

6. ఏతద్యోనీని భూతాని సర్వాణీత్యుపధారయ
అహం కృత్స్నస్య జగతః ప్రభవః ప్రలయస్తథా.

టీక:– సర్వాణి =సమస్తములైన, భూతాని = ప్రాణులు, ఏతద్యోనీని = ఈపరాపరప్రకృతులే కారణముగా గలిగినవి, ఇతి = అని, ఉపధారయ = తెలిసికొనుము, అహమ్ = నేను, కృత్స్నస్య = సమస్తమైన, జగతః = ప్రపంచమునకు (ఈ రెండు ప్రకృతులద్వారా) ప్రభవః = ఉత్పత్తికి కారణభూతుడను, తథా = ఆ ప్రకారమే, ప్రలయః =నాశమునకు (ప్రళయమునకు) కారణభూతుడను (అయియున్నాను).

తా:– (జడ, చేతనములగు) సమస్త భూతములున్ను ఈ రెండు విధములగు (పరాపర) ప్రకృతుల వలననే కలుగునవియని తెలిసికొనుము. (ఈ రెండు ప్రకృతులద్వారా) నేనే ఈ సమస్త ప్రపంచముయొక్క ఉత్పత్తికి, వినాశమునకు కారణభూతుడనై యున్నాను.

★ ఘటం జలం తద్గతమర్కబింబం విహాయ సర్వం దివి వీక్ష్యతేఽర్కః,
తటస్థ ఏత త్రితయావభాసకః స్వయంప్రకాశో విదుషా యథా తథా (వివేకచూడామణి - 221)
కుండను, నీటిని, అందలి సూర్యప్రతిబింబమును - అన్నిటినివదలి వీనికి సాక్షిగానుండి అన్నిటిని ప్రకాశింపజేయునట్టి స్వయంప్రకాశ పరమాత్మయను సూర్యబింబమును విజ్ఞులాశ్రయించుదురు.

వ్యాఖ్య:– జడ, చేతన, ప్రకృతులవలన ప్రాణులు సంభవించుచున్నవి. ఆ రెండిటికి విలక్షణుడైన పరమాత్మ ఆ ప్రకృతులద్వారా జగత్తుయొక్క సృష్టిస్థితిలయములను గావించుచున్నారు. కావున సమస్త జగత్తునకు కారణభూతుడు వాస్తవముగ ఆ సర్వాధిష్ఠానపరమాత్మయే. ప్రకృతియను ఉపకరణముద్వారా వారే సూత్రధారివలె ఈ జగన్నాటకమంతటిని ఆడించుచున్నారు. అధిష్ఠానమగు పరమాత్మయందు ఆరోపింపబడిన జగత్తుయొక్క సృష్టిస్థితిలయములకు అధిష్ఠానమే హేతుభూతమగును గదా! (కాని, వాస్తవముగ అద్వైతదృష్టియందు పరమాత్మ నిర్వికారుడై ఏమియు చేయకయు, చేయించకయు సాక్షిగనున్నవారే యగుదురు.)

ప్ర:– సమస్తప్రాణికోట్లు ఎట్లేర్పడినవి?

ఉ:– పరాపరప్రకృతులవలన.

ప్ర:– ఈ సమస్తజగత్తుయొక్క సృష్టిస్థితిలయములకు కారణభూతు డెవడు?

ఉ:– పరమాత్మయే (ఆ రెండుప్రకృతులద్వారా) ఈ జగత్తుయొక్క సృష్ట్యాదులనుగావించుచున్నాడు.

అ॥ పరమాత్మయే ఈ జగత్తునకు హేతుభూతులును ఆధారరూపులును, గావున వారే యెల్లెడను వ్యాపించియున్నారని వచించుచున్నాడు –

7. మత్తః పరతరం నాన్యత్కించిదస్తి ధనంజయ
మయి సర్వమిదం ప్రోతం సూత్రే మణిగణా ఇవ.

టీక:– *ధనంజయ* = ఓ అర్జునా!, *మత్తః* = నాకంటె, *పరతరమ్* = వేఱుగ(లేక, శ్రేష్ఠమైనది), *అన్యత్* = మఱియొకటి, *కించిత్* = ఏదియు, *న అస్తి* = లేదు, *సూత్రే* = దారమునందు, *మణిగణాఇవ* = మణుల సమూహమువలె, *మయి* = నాయందు, *ఇదంసర్వమ్* = ఈ సమస్తప్రపంచము, *ప్రోతమ్* = కూర్చబడినది.

తా:– ఓ అర్జునా! నాకంటె వేఱుగ మఱియొకటి ఏదియు లేనేలేదు. దారమందు మణులవలె నాయం దీసమస్తప్రపంచము కూర్చబడినది.

వ్యాఖ్య:– దేవు డెచటనున్నాడు? ఏ విధముగనున్నాడు? అను ప్రశ్నల కీశ్లోకమున సమాధానము చెప్పబడినది. పాలయందు వెన్నవలె, నువ్వులందు నూనెవలె, మణులందు దారమువలె పరమాత్మ జగత్తునందంతటను వ్యాపించియున్నారు. వారులేనిచోటే లేదు. వారికంటె వేఱైన మఱియొక వస్తువెద్దియు ముల్లోకములందును లేదు. ఈ సత్యమే యిచట నిరూపించబడినది.

మణిరత్నమాలయందు దారములేనిచో మణులు నిలవవు. మణులకు ఆధారమైనది దారము. మణులకు స్వతః నిలబడుశక్తిలేదు. దారమువలననే అవి నిలబడుచున్నవి. దారములేనిచో మణులు చెల్లాచెదరైపోవును. మఱియు మణులు అనేకములున్నను, రకరకములైనవి యున్నను దారముమాత్ర మొకటియే. జగత్తునందలి చరాచర ప్రాణికోట్లన్నియు (వివిధజాతులు, వివిధమతములు, వివిధరూపములుకలవి) మణులు. పరమాత్మదారము. పరమాత్మలేనిచో ఆ ప్రాణికోట్లన్నియు నిలువజాలవు. ప్రాణులన్నిటిని ఒక్కచో కూర్చగల్గినది అంతర్యామియగు ఆ పరమాత్మయే. వారి ఆధారమువలననే అవియన్నియు వర్తించుచున్నవి. మఱియు మణిమాలయందు మణులే స్థూలదృష్టికి కానుపించునుగాని

దారముగాదు. దారము సూక్ష్మదృష్టికి కానుపించును. అట్లే భగవంతుడు స్థూలదృష్టికి, చర్మచక్షువునకు గోచరింపరు. జ్ఞాననేత్రమునకే గోచరించుదురు.

కొందఱు 'మాకు దేవుడు కనుపించుటలేదే? ఉన్నచో మాకేల కనుపించడు? కాబట్టి లేడు' అని అజ్ఞానవశమున బల్కుచుందురు. మణిమాలనుజూచి 'దారము కంటికి కనుపించుటలేదు; కావున అందు దారములేదు' అనిపలికిన చందముననేయుండును వారి వాక్యము. అది ఉన్మత్తప్రలాపమేయగును. మణిమాలయందు దారము స్థూలదృష్టికిగాక వివేకదృష్టికిమాత్ర మెట్లు గోచరించునో అట్లే జగత్తునందంతట పరమాత్మ వ్యాపించియున్నను వివేకదృష్టికి, జ్ఞాననేత్రమునకు మాత్రమే వారు గోచరించుదురు★. జడమందు చేతనమును, నశ్వరమందు శాశ్వతమును, వికారమందు నిర్వికారమును చూడగల్గునదే జ్ఞాననేత్రము. ఉపాధులన్నియు జడములు, వానియం దనుస్యూతమై వ్యాపించియున్న అంతరాత్మను వీక్షింపగల్గుటయే జ్ఞాననేత్రము. అజ్ఞానులు బాహ్యమును మాత్రమే చూచుదురు. వారి దృష్టి అంతవరకే పోవును. ఎటువంటి మహాపండితుడైనను బాహ్యమును, ఉపాధిని మాత్రమే చూచుచో, లోనున్న పరమాత్మను చూడనిచో అతడజ్ఞానియే యగును. కావున 'X" కిరణములను ('X"Rays) వేసినచో వస్తువుయొక్క అభ్యంతరవిశేషములు గోచరించునట్లు వివేకమను కిరణములను ప్రసరింప జేసి ప్రతిజీవియందును, వస్తువునందును లోనవెలుగుచున్న పరమాత్మను వీక్షించవలెను. ఒక వ్యక్తిని చూడగనే దేహమును మాత్రము పరికించువాడు అధముడు. మనస్సును చూచువాడు మధ్యముడు. ఆత్మను గాంచువాడు ఉత్తముడు. దేహము, మనస్సు ప్రకృతిరూపములు, జడములు. ఆత్మయొకటియే పురుషుడు; చైతన్యము. కావున విజ్ఞులు దానినే ఆశ్రయించవలెను. ఇటువంటి భగవద్వాక్యములను వినిన పిమ్మట మనుజులు ప్రయత్నపూర్వకముగా తమ దృష్టిని మార్చుకొని స్థూలమునుమాత్రమేకాక, అంతరమునగల సూక్ష్మమగు ఆత్మవస్తువునుగూడ నవలోకించుటను అభ్యసించవలెను.

భగవంతునియొక్క స్వరూపమును, స్థానమును నిరూపించుటవలన ఈ శ్లోకము సాధనపరులగు ముముక్షువులకు అతిముఖ్యమైయున్నది. 'పరతరమ్' - అను పదమునకు మిక్కిలి శ్రేష్ఠమైనది అనియు అర్థము చెప్పవచ్చును. ఈ శ్లోకమున తెలుపబడిన మణిమాలసాదృశ్యముయొక్క వివరములు -

మణిమాల	జగత్తు
(1) మణులు.	(1) దృశ్యపదార్థములు.
(2) దారము.	(2) పరమాత్మ.
(3) మణులు అనేకములు, (అనేక రకములు) దారము ఒక్కటే.	(3) పదార్థము లనేకములు, (అనేక రకములు) పరమాత్మ ఒక్కరే.
(4) దారములేనిచో మణులు నిలువవు.	(4) పరమాత్మలేనిచో జగత్పదార్థము. లెవ్వియు నిలువజాలవు.
(5) స్థూలదృష్టికి దారము కనుపించదు.	(5) అజ్ఞానదృష్టికి పరమాత్మ గోచరింపరు.
(6) వివేకదృష్టికి దారము కనుపించును.	(6) జ్ఞానదృష్టికి పరమాత్మ గోచరించును.

★ సర్వగం సచ్చిదానన్దం జ్ఞానచక్షుర్నిరీక్షతే
అజ్ఞానచక్షుర్నేక్షేత భాస్వన్తం భానుమన్ధవత్

(ఆత్మబోధ - శ్రీ శంకరాచార్యులవారు)

సర్వవ్యాపకుడగు సచ్చిదానందపరమాత్మను జ్ఞాననేత్రుడే చూడగల్గును, ప్రకాశమానుడగు సూర్యుని గ్రుడ్డివాడు చూడజాలనట్లు అజ్ఞాని పరమాత్మను చూడజాలడు.

ప్ర:– జగత్తుయొక్క వాస్తవస్వరూపమెట్టిది?

ఉ:– పరమాత్మకంటె వేఱుగ ఈ జగత్తునందు ఏ పదార్థమున్ను లేదు.

ప్ర:– జగత్తునందు పరమాత్మ యేప్రకారముగ వ్యాపించియున్నాడు?

ఉ:– మణులందు దారమువలె.

ప్ర:– కాబట్టి భగవద్దర్శనమునకై యేమిచేయవలెను?

ఉ:– వివేకదృష్టిని (జ్ఞానదృష్టిని) సంపాదించవలెను.

అ|| తనయొక్క ఆ సర్వవ్యాపకత్వమును భగవానుడు నాలుగు శ్లోకముల ద్వారా తెలియజేయుచున్నాడు –

8. రసోఽహమప్సు కౌన్తేయ ప్రభాస్మి శశిసూర్యయోః
ప్రణవః సర్వవేదేషు శబ్దః ఖే పౌరుషం నృషు.

టీక:– కౌన్తేయ = ఓ అర్జునా, అహమ్ = నేను, అప్సు = ఉదకములయందు, రసః = రుచియు, శశిసూర్యయోః = చంద్ర సూర్యులందు, ప్రభా = కాంతియు, సర్వవేదేషు = సమస్తవేదములయందు, ప్రణవః = ఓంకారమును, ఖే = ఆకాశమందు, శబ్దః = శబ్దమును, నృషు = మనుష్యులయందు, పౌరుషమ్ = పరాక్రమమును, అస్మి = అయియున్నాను.

తా:– అర్జునా ! నేను జలమందు రుచియు, చంద్ర సూర్యులందు కాంతియు, సమస్తవేదములందు ఓంకారమును, ఆకాశమందు శబ్దమును, మనుజులందు పరాక్రమమును అయియున్నాను.

వ్యాఖ్య:– సమస్తచరాచర ప్రాణికోట్లయందు మణులందు దారమువలె తాను వ్యాపించి యున్నానని భగవానుడు క్రిందటి శ్లోకమందు ప్రతిపాదించిరి. ఆ సత్యమును ఋజువు చేయుటకై కొన్ని కొన్ని వస్తువులను తీసుకొని వానియందు తానెట్లు వ్యాపించియున్నది ఇచట తెలుపుచున్నారు. నీటియందు తాను రుచిరూపమునను, చంద్రసూర్యులందు ప్రకాశరూపమునను, వేదములందు ఓంకారరూపమునను, ఆకాశమందు శబ్దరూపమునను, మనుష్యులందు పరాక్రమరూపమునను ఉన్నట్లు భగవానుడు సెలవిచ్చిరి. దీనినిబట్టి పరమాత్మ సమస్త వస్తువులందును ఓతప్రోతమై అంతర్యామిరూపమున వ్యాపించియున్నట్లు స్పష్టమగుచున్నది. రుచిలేనిది జలముండదు. రుచికి జలమునకు అవినాభావ సంబంధముగలదు. జలమే రుచి, రుచియే జలము. రెండింటిని విడదీయుటకు వీలుండదు. అట్లే ప్రకాశమే సూర్యుడు. సూర్యుడే ప్రకాశము. ప్రకాశములేని సూర్యుని యెవరును ఊహింపజాలరు. ఈ ప్రకారముగ సర్వవస్తువులను గుఱించియు గ్రహించుకొనవచ్చును. భగవానుని సర్వవ్యాపకత్వమును ఆదిలోనే తెలిసికొనుట కష్టతరముగనుక సామాన్యులకు అట్టి విశ్వవ్యాపకభావము సులభగ్రాహ్యమగుటకొఱకై కొన్ని ఉదాహరణము లిచట పొందుపరుపబడినవి.

వేదములందు తాను ఓంకారరూపమునను న్నట్లు భగవానుడు చెప్పినందువలన వేదములందలి

సమస్తవేదముయొక్కయు సార మోంకారమేయని స్పష్టమగుచున్నది. జనుల ఆయుష్కాలము అతిస్వల్పమగుటవలనను, వేదము లనంతములగుట వలనను సారభూతమైన విషయము నెఱింగి అనుష్ఠించినచో జన్మ తరించిపోగలదు. అట్టి సారమే ఓంకారము. కావున ప్రణవమును జపించుచు ప్రణవార్థమును చింతించుచు ప్రణవవాచ్యుడగు పరమాత్మను ధ్యానించుచుండిన పరమశ్రేయము లభించగలదు.

మనుష్యులందు పరాక్రమ (ఉత్సాహ, ధైర్య) రూపమున తానున్నానని భగవానుడు చెప్పినందువలన, ఆ సుగుణరాజము మనుజుల కత్యావశ్యకమని స్పష్టమగుచున్నది. ధైర్యము, పరాక్రమము, ఉత్సాహము ఉండుచోట సాక్షాత్ భగవానుడు కాపురముండును. దిగులు, దుఃఖము, పిరికితనము, వ్రేలాడుముఖములు (Long faces) ఉండుచోట దయ్యములు వసించును. కావున దుర్బలత్వమును పారద్రోలి భగవత్స్వరూపములే యగు ధైర్యోత్సాహాది సుగుణములను ఆర్జించవలయును. అట్టివాడు ధన్యుడు.

ప్ర:— భగవానుడు ఏ యే వస్తువులయం దేయేరూపమున నుండునో మచ్చునకు కొన్ని తెలుపుడు?

ఉ:— (1) నీటియందు రుచి రూపముననను (2) చంద్రసూర్యులందు కాంతిరూపముననను (3) వేదము లన్నిటియందును ప్రణవరూపముననను (4) ఆకాశమందు శబ్దరూపముననను (5) మనుష్యులందు పరాక్రమరూపముననను భగవానుడున్నాడు.

9. పుణ్యో గన్ధః పృథివ్యాం చ తేజశ్చాస్మి విభావసౌ
జీవనం సర్వభూతేషు తపశ్చాస్మి తపస్విషు.

టీక:— (మఱియు నేను) పృథివ్యామ్ = భూమియందు, పుణ్యః గన్ధఃచ = మంచివాసనయు, విభావసౌ = అగ్నియందు, తేజః చ = ప్రకాశమును, అస్మి = అయియున్నాను, సర్వభూతేషు = సమస్త ప్రాణులయందు, జీవనమ్ = ప్రాణమును (లేక ఆయువును), తపస్విషు = తపస్సుచేయువారియందు, తపః చ = తపస్సున్ను, అస్మి = అయియున్నాను.

తా:— (మఱియు నేను) భూమియందు సుగంధమును, అగ్నియందు ప్రకాశమును, సమస్తప్రాణులయందు ప్రాణమును (లేక ఆయువును), తాపసులయందు తపస్సును అయియున్నాను.

వ్యాఖ్య:— గంధములేని భూమిని, ప్రకాశములేని అగ్నిని, ప్రాణములేని ప్రాణిని, తపస్సులేని తపస్విని మన మూహింపజాలముకదా! కాబట్టి ఆ యా వస్తువులందలి సారమే పరమాత్మ. దీనిచే వారు సమస్త పదార్థములందును పూర్ణముగ వ్యాపించియున్నారని స్పష్టమగుచున్నది.

10. బీజం మాం సర్వభూతానాం విద్ధి పార్థ సనాతనమ్
బుద్ధిర్బుద్ధిమతామస్మి తేజస్తేజస్వినామహమ్.

టీక:— పార్థ = ఓ అర్జునా!, మామ్ = నన్ను, సర్వభూతానామ్ = సమస్తప్రాణులయొక్క, సనాతనమ్ = శాశ్వతమైన, బీజమ్ = బీజముగ (కారణముగ, మూలముగ), విద్ధి = ఎఱుగుము, (మఱియు) అహం = నేను, బుద్ధిమతామ్ = బుద్ధిమంతులయొక్క, బుద్ధిః = బుద్ధియు (వివేకమును), తేజస్వినామ్ = ధీరులయొక్క, తేజః = ధైర్యమును, అస్మి = అయియున్నాను.

తా:– ఓ అర్జునా! నన్ను ప్రాణులయొక్క శాశ్వతమైన బీజముగ నెఱుంగుము. మఱియు, బుద్ధిమంతులయొక్క బుద్ధియు, ధీరులయొక్క ధైర్యమును నేనే అయియున్నాను.

వ్యాఖ్య:– 'బీజం మాం సర్వభూతానాం' అను వాక్యముద్వారా సమస్త ప్రాణులయొక్క బీజము (మూలము) ఆ పరమాత్మయేయనియు, వారినుండియే సర్వులు నుద్భవించిరనియు స్పష్టమగుచున్నది. అందఱికిని బీజము వారే కనుక ఇక 'వాడెక్కువ, వీడు తక్కువ,' అను భేదబుద్ధికి అస్కారమేలేదు. కావున ఎట్టి తక్కువకులమందు జన్మించినప్పటికిని, ఎట్టి పాపాత్ముడైనప్పటికిని, తనబీజము, తన తండ్రి ఆ పరమాత్మయే యని నిశ్చయించి మనుజులు పుణ్యపథమున అగ్రసరులు కావలసియున్నది. తాను తక్కువ అని యెవరును దుఃఖపడనక్కఱలేదు. అందఱికిని బీజ మాభగవానుడే అయియున్నారు. అందఱిది 'పరబ్రహ్మ' గోత్రమే అయియున్నది. బీజముయొక్క స్వభావమే చెట్టునందుండును. కావున అందఱును వాస్తవముగ సనాతనబ్రహ్మస్వరూపులే అయియున్నారు. అవిద్యావశముననే మనుజుడు తానల్పుడని, జీవుడని, దేహమని, దృశ్యమని భ్రమించుచున్నాడు. ఎపుడిట్టి ధైర్యోత్పాదకములగు భగవద్వాక్యముల వలన ఆ అవిద్య తొలగిపోవునో అపుడు తాను సనాతన ఆత్మ స్వరూపుడేయనియు, తనకు మూలహేతు వా పరమాత్మయే యనియు నిశ్చయించి పరమానందభరితుడగును.

ఎటువంటి నీచుడైనను, చండాలుడైనను, దరిద్రుడైనను, దీనాతిదీనుడైనను తనకు బీజము, మూలము పరమాత్మయేయని తెలిసికొనినచో ధైర్యోపేతుడుకాగలడు. తన నిజస్వరూప మెఱిగినపుడు ఎట్టి అల్పునకైనను మేరుసమానగాంభీర్యము చేకూరగలదు. గీతాచార్యు లెవరినిగూడ 'నీవు అల్పుడవు, నీచుడవు, తక్కువజాతివాడవు' అని బోధించలేదు. పై పెచ్చు 'నీయొక్క బీజము సనాతనపరమాత్మయే' అని వచించుచున్నారు. 'సర్వభూతానాం' అని చెప్పుటచే ఏ ఒకానొకనికో ఆతడు బీజముకాదనియు సమస్త ప్రాణికోట్లకును బీజమనియు స్పష్టమగుచున్నది. ఇట్టిబోధలే ఇపుడు లోతమున కెంతయో అవసరములైయున్నవి. సంసారమున క్రుంగిపోవుచుండువారి నీ బోధలు పైకి లేవనెత్తుచుండును. తరంగము చిన్నది. అయిననేమి? దానివెనుక దానికాధారముగ, కారణముగ, బీజముగ అనంతసముద్రము కలదు. కావున తరంగము తన అల్పరూపమునుగూర్చి దుఃఖించక, తనకు బీజభూతమైన మహాసముద్రమును తలంచుకొని ధైర్యమొందవలెను. అట్లే మానవుడున్ను తన చిన్న ఉపాధినిగూర్చి స్మరింపక, తన బీజము, తన నిజరూపము, తన ఉపాధికి ఆధారము పరమాత్మయేయని నిశ్చయించుకొనినచో ఎంతధైర్యము చేకూరును! తనకు మూలము తన తండ్రికాదు, తాతకాదు, ముత్తాతకాదు, సాక్షాత్ పరమాత్మయే యను నమ్మకము పూర్తిగ ఉండవలెను. కనుకనే ఇప్పటికిని ద్విజులు సంధ్యావందనమునందు కట్టకడకు ప్రవరచెప్పునపుడు తమగ్రోతము వచించు సందర్భమున ఏ మహర్షినో స్మరించుదురుకాని తమకులమందలి అన్యులనుగాదు.

'బీజం మాం సర్వభూతానాం' అను వాక్యముద్వారా భగవాను డీ క్రిందిబోధను జనులకు గావించుచున్నారు – "ఓ జీవులారా! మీరు అల్పులని, దీనులని ఏ కాలమందును భావింపరాదు. మీ అందఱియొక్క బీజము, మూలము నేనే. అది సామాన్య బీజము కాదు, శాశ్వతమైన (సనాతనమ్) బీజము. కాబట్టి మీరందఱునాపరంపరలో పుట్టినవారే. మీకు నేనే మూలపురుషుడను. మీరందఱు దైవాంశములో జన్మించినవారే. చెట్టు విత్తనమునకు అన్యముగా నుండదు. మీరందఱు వృక్షరూపులు, ఆ వృక్షమునకు నేను బీజమును. నేను సనాతనుడను, గనుక మీరున్ను సనాతనులే (శాశ్వతులే) యగుదురు. ఈ వాక్యమునందు నమ్మకముంచి తరించిపొండు. దేహభావము గలిగి అనవసరముగ దుఃఖముల బాల్పడకుడు! మీ నిజరూపమును సంస్మరించి సింహకిశోరమువలె పైకిలెండు!"

శ్రీకృష్ణభగవానుని ఈ దివ్యబోధను స్మృతిపథమునందుంచుకొని తరించుట ప్రతిజీవియొక్కయు విధ్యుక్త ధర్మము.

ప్ర:– సమస్తప్రాణికోట్లకు బీజభూతు డెవడు?

ఉ:– పరమాత్మయే.

ప్ర:– ఆతని స్వరూప మెట్టిది?

ఉ:– శాశ్వతమైనది (సనాతనము)

11. బలం బలవతాం★చాహం కామరాగవివర్జితమ్
ధర్మావిరుద్ధో భూతేషు కామోఽస్మి భరతర్షభ.

టీక:– భరతర్షభ = భరతకులశ్రేష్ఠుడవగు ఓ అర్జునా!, అహమ్ = నేను, బలవతామ్ = బలవంతులయొక్క, కామరాగ వివర్జితమ్ = ఆశ, అనురాగము బొత్తిగాలేని, బలమ్ = బలమును. భూతేషు = ప్రాణులయందు, ధర్మావిరుద్ధః = ధర్మమునకు విరుద్ధముగాని, కామః = కోరికయు, అస్మి = అయియున్నాను.

తా:– భరతకులశ్రేష్ఠుడవగు ఓ అర్జునా! నేను బలవంతులయొక్క ఆశ, అనురాగము లేని బలమును, ప్రాణులయందు ధర్మమునకు వ్యతిరేకముకాని కోరికయు అయియున్నాను.

వ్యాఖ్య:– బలము కలిగియుండుట మంచిదే. కాని అది కామము, రాగము లేనిదై యుండవలెను. అనగా ధర్మవిరుద్ధమగు కార్యములను జేయుటయందును, విషయసంబంధమైన కోరికలను సంతృప్తి పఱచుటయందును, దృశ్యవస్తువులందు అనురాగము, ఆసక్తి చూపుటయందును వినియోగపడునది కానిదై యుండవలెను. ధర్మకార్యములకు, పరోపకారకార్యములకు, దైవకార్యములకు, పరమార్థసాధనలకు వినియోగపడు బలము ఉత్తమమైనది. అది మానసిక బలముకాని, శారీరక బలము కాని, కామరాగములతో గూడినదియు, విషయభోగానుభవముకొఱకు వినియోగపడునదియునగు బలము నికృష్టమైనది. అది పశుబలము, అసురికబలము. భగవన్నివాసమునకది యోగ్యముకాదు. 'వర్జితమ్' అని చెప్పక 'వివర్జితమ్' అని చెప్పుటవలన బలమందు కామ, రాగములు ఏమాత్రము చేరకయుండవలెనని స్పష్టమగుచున్నది.

మఱియు ధర్మమునకు, శాస్త్రాదేశమునకు విరుద్ధముకాని కోరికయు తానేయని భగవానుడు సెలవిచ్చియున్నారు. కోరిక దుర్వినియోగపరచబడునపుడది ఆసురికమై వర్తించును. సద్వినియోగ పఱచబడునపుడు దైవికమై యొప్పును. దేహధారణానిమిత్తములగు అన్నపానాదుల గూర్చిన ఇచ్ఛామాత్రరూపమైనదియు, మోక్షేచ్ఛా సంబంధమైనదియు, గృహస్థులకు సత్సంతానమాత్రనిమిత్తమై నదియు నగు కోరిక ధర్మానుకూలమైనది. కావున అది దోషరహితమైనదగుటచే అట్టి కోరికయు తన రూపమేయని భగవానుడు వచించిరి. అయితే ఇదివరలో అనేక పర్యాయములు కోరికలన్నిటిని విడువలసినదిగా (ప్రజహాతి యదాకామాన్ సర్వాన్) బోధించి, ఇపుడు 'ధర్మమునకు విరుద్ధముకాని కోరికను నేను' అని గీతాచార్య లేల చెప్పిరని కొందఱు ప్రశ్నించవచ్చును. అందులకు సమాధానమేమియనిన – కోరిక

★ బలవతామస్మి – పాఠాన్తరము

మూడువిధములు (1) చెడ్డకోరిక (2) మంచికోరిక (3) కోరికలేకుండుట. ప్రారంభస్థితిలో సాధకుడు చెడ్డకోరికలను విడనాడి, మంచివానిని గ్రహించవలెను. ధర్మమునకు విరుద్ధముకాని కోరికలను స్వీకరించవలెను. (దుస్సంకల్పములను వీడి సత్సంకల్పములను గ్రహించవలెను.) అనగా పరోపకారమును గూర్చిన కోరిక, జన్మతరించవలెనను కోరిక, భగవద్ధ్యానము చేయవలెనను కోరిక, గృహస్థుడైనచో సత్సంతానప్రాప్తికి హేతువగు కోరిక, పుణ్యకార్యముల నాచరించవలయునను కోరిక మున్నగువానిని ప్రారంభములో నవలంబించి క్రమముగ **సాధనపరిపక్వతచే** పురోగతినొందుచు, నిస్సంకల్పస్థితిని అనగా ఏకోరికయు, ఏ సంకల్పమున్ను లేని ఆత్మస్థితిని పొందవలెను. ఈ ప్రకారముగ ఆత్మస్థితికి దోహదమొనర్చుటవలన ధర్మానుకూలములగు కోరిక లిచట ప్రోత్సహింపబడి ధర్మవిరుద్ధమగు కోరికలుమాత్రము ఖండింపబడెనని గ్రహించవలెను. కాని ఎప్పటికైనను కోరికలన్నిటిని విడనాడిననే తప్ప నిర్విషయ ఆత్మస్థితి గలుగదనియు సాధకులు గుర్తెఱుంగవలయును.

అ॥ జగత్తునకు మూలకారణము తానేయని భగవానుడు చెప్పుచున్నాడు -

12. యే చైవ సాత్త్వికా భావా రాజసా స్తామసాశ్చయే
మత్త ఏవేతి తాన్విద్ధి న త్వహం తేషు తే మయి.

టీక:– సాత్త్వికాః = సత్త్వగుణముచేగలిగిన, భావాః = పదార్థములు (లేక స్వభావములు), యే = ఏవి (కలవో), రాజసాఃచ = రజోగుణమువలన గలిగినవియు, తామసాఃచ = తమోగుణమువలన గలిగినవియు, యే = ఏవి (కలవో), తాన్ = వానిని, మత్తః ఏవ ఇతి = నావలన గలిగినవియే యని, విద్ధి = తెలిసికొనుము, తు = కాని, తేషు = వానియందు, అహమ్ = నేను, న = లేను, తే = అవి, మయి = నాయందు, (సన్తి = ఉన్నవి).

తా:– సత్త్వరజస్తమోగుణములచే గలిగిన పదార్థములు (లేక స్వభావములు) ఎవ్వికలవో అవి నా వలననే కలిగినవని నీవెఱుంగుము. అయితే నేను వానియందు లేను. అవి నాయందున్నవి. (నేను వానికి వశుడనుగాను, అవి నాకు వశవర్తులై యున్నవని భావము).

వ్యాఖ్య:– ఆధారములేనిదే ఆధేయము నిలవదు. ఈ సమస్తప్రపంచమునకును అందలి పదార్థములకును ఆధారము పరమాత్మ. ఆతని సత్తవలననే అవి సత్తగలిగియున్నవి. అధిష్ఠానమగు ఆత్మయొక్క వివర్తమాత్రమే ఈ ప్రపంచము. అనగా భ్రమచే రజ్జువునందు గోచరించు సర్పమున కెట్లు రజ్జువు కారణభూతమైనదో అట్లే ఈ జగత్తునకు పరమాత్మ కారణభూతులైయున్నారు. కనుకనే ఇచట సాత్త్వికాది గుణములవలన గలిగిన 'సమస్త పదార్థములు నావలననే కలిగిన'వని భగవానుడు చెప్పుటకు కారణమైనది. ఈ ప్రకారముగ ఆ జగద్రూప వస్తువులన్నియు పరమాత్మపై ఆధారపడియున్నవి. కాని పరమాత్మ వానిపై ఆధారపడుటలేదు. సర్పము రజ్జువునందు గలదు. రజ్జువు సర్పమునందు లేదు. అనగా సర్పము రజ్జువుపై ఆధారపడియున్నది. అంతియేకాని రజ్జువు సర్పముపై కాదు. తరంగములు సముద్రముపై ఆధారపడియున్నవి. సముద్రము తరంగములపై కాదు. 'అవి నాయందున్నవి. నేను వానియందులేను' అను భగవద్వాక్యముయొక్క అర్థ మిదియే.

'న త్వహం తేషు తేమయి' - అను వాక్యమునకు మరియొకవిధముగగూడ అర్థము చెప్పవచ్చును -

ఎట్లనిన - (అహం తేషు న, తేమయి న) నేను వానియందుగాని, అవి నాయందుగాని లేవు. ఇది పూర్ణఅద్వైతస్థితిని గూర్చి చెప్పువాక్యము. ఈ దృశ్యజగత్తు స్వప్నప్రాయమై వాస్తవముగ (పరమార్థదృష్టియందు) లేనిదై యున్నది. కావున లేని వస్తువునందు పరమాత్మ యుండుటయేమి? పరమాత్మయందు ఆ లేని వస్తువు వుండుటయేమి?

ఈ శ్లోకమునందు మొదటిపాదము, రెండవపాదములోని పూర్వార్థము ద్వైత విశిష్టాద్వైత తత్త్వమును, రెండవపాదములోని ఉత్తరార్థము అద్వైతతత్త్వమును సూచించుచున్నది. గీతయందు పరిపూర్ణ అద్వైతస్థితి బోధింపబడిన కొలది సందర్భములలో ఇదయొకటియై యున్నది. (భూతభృత్ న చ భూతస్థః (9-5) ఇత్యాదిసందర్భములు)

ఈ శ్లోకమున రాజస తామస భావములుకూడ పరమాత్మవలననే కలిగినవను వాక్యముచే ఆ దుష్టభావములను ప్రోత్సహించిన ట్లెవరును భావింపరాదు. వానియన్నింటి యొక్క అధిష్ఠానము పరమాత్మయే యని తెలుపుటకొఱకే అట్లు వచింపబడినది.

ప్ర:- పరమాత్మ యెట్టివాడు?

ఉ:- సత్త్వరజస్తమోగుణ సంజనితములగు సమస్త వస్తువులకును ఆధారభూతుడు. అవి ఆతనికి వశములై యున్నవి. ఆతడు వానికి వశుడై లేడు.

అ॥ అట్టి పరమాత్మను జను లేల తెలిసికొనజాలకున్నారో వచింపబడుచున్నది -

13. త్రిభిర్గుణమయైర్భావైరేభిస్సర్వమిదం జగత్
మోహితం నాభిజానాతి మామేభ్యః పరమవ్యయమ్.

టీక:- *ఏభిః* = ఈ చెప్పబడిన, *త్రిభిః* = మూడువిధములైన, *గుణమయైః* = (సత్త్వరజస్తమో) గుణములయొక్క వికారములగు, *భావైః* = స్వభావములచేత, *సర్వం ఇదంజగత్* = ఈ ప్రపంచమంతయు, *మోహితమ్ (సత్)* = మోహమును (భ్రాంతిని, అవివేకమును) బొందింపబడినదై, *ఏభ్యః* = ఈ త్రిగుణములకంటె, *పరమ్* = వేఱైనట్టియు (అతీతుడైనట్టియు), *అవ్యయమ్* = నాశరహితుడైనట్టియు, *మామ్* = నన్ను, *న అభిజానాతి* = తెలిసికొనజాలకున్నది.

తా:- ఈ చెప్పబడిన మూడువిధములగు సత్త్వరజస్తమోగుణములయొక్క వికారములగు స్వభావములచేత ఈ ప్రపంచమంతయు మోహమును (అవివేకమును) బొందింపబడినదై ఆ గుణములకంటె వేఱై (అతీతుడనై) నాశరహితుడనైనట్టి నన్ను తెలిసికొనజాలకున్నది.

వ్యాఖ్య:- ఆకసము మేఘములచే దట్టముగ గప్పబడినపుడు మేఘమునకు అవలనున్న సూర్యుని మేఘములకు ఈవలనున్న జను లెట్లు చూడజాలరో, అట్లే త్రిగుణములకు అవలనున్న పరమాత్మను త్రిగుణములస్వభావములకు, వికారములకు లోబడిన జనులు తెలిసికొనజాలకున్నారు. మఱియు అత్తిపండులోనున్న పురుగులవలె త్రిగుణాత్మకమగు మాయాగోళమున జీవులు పరిభ్రమించుచున్నారు. తత్త్వవిచారణయను జంఝూమారుతముచే మనుజుడెపుడు త్రిగుణాత్మకమగు ఆ మాయామేఘమును తొలగించివేయునో అపుడు స్వస్వరూపమగు ఆత్మ నిరావరణముగ ప్రకాశించును. ఆత్మసాక్షాత్కారము

లభించును. ఈ శ్లోకమున జీవుడేప్రకారము త్రిగుణాత్మకమగు మాయచే బంధింపబడెనో తెలుపబడినది. రాబోవు శ్లోకమున ఆ బంధము నెట్లు తొలగించుకొనగలడో వచింపబడినది. ప్రతిమనుజుడును మొట్టమొదట తాను మాయారూపబంధనమున తగుల్కొనియున్నాడను సత్యమును గ్రహించుట అత్యావశ్యకము. ఏలయనగా తాను బంధింపబడియున్నాడని తెలిసికొనినవాడు తద్విముక్తికై తప్పక ప్రయత్నించగలడు. 'సర్వ మిదం జగత్' అని శ్లోకమున చెప్పబడినట్లు ప్రపంచమందలి సమస్తజీవులును (జీవన్ముక్తులుమినహా) ధనవంతులు, బలవంతులు, సౌందర్యవంతులు, లౌకికవిద్యావంతులు - అందఱును బంధనమందేయున్నారు. కావున ఆ సత్యమెఱిగి ప్రతివారును తమ బంధవిముక్తికై తప్పక ప్రయత్నించవలెను. 'తమసస్తు పారే' అనునట్లు పరమాత్మ తమస్సు (అజ్ఞానము) అను తెర ఆవలనున్నారు. వారిని దర్శించనిదే సంసారదుఃఖము శమించదు. అయితే భగవద్దర్శనము కావలెనినిన జీవునకు దేవునకు మధ్యగల త్రిగుణాత్మకమగు పొర ఛేదింపబడవలెను. భక్తివైరాగ్యాదులచేతను, నిష్కామకర్మాచరణముచేతను, తదితర సాధనలచేతను క్రమముగ రజోగుణ తమోగుణములను బోగొట్టుకొని, అపిమ్మట సత్త్వగుణమునుగూడ దాటి కేవలాత్మస్థితియందు నిలకడను బొందవలెను. అదియే మోక్షము.

నాకు భగవంతు డేల కనుపించుటలేదు? అని కొందఱు ప్రశ్నించుదురు. వారికి ఈ శ్లోకమున సమాధానము గలదు. త్రిగుణములచే మోహితులైయున్నంత వఱకు జనులు పరమాత్మనెఱుగజాలరు. మఱియు దుఃఖము నంతముచేసికొనజాలరు. నేత్రములు పొరచేకప్పబడినవాడు 'నాకు వస్తువులు కనిపించుటలేదే' అని ప్రశ్నించుటవంటిదే పైప్రశ్న. 'ఆపరేషన్' చేసి ఆ పొర ఎత్తివేయవలెను. అపుడు పదార్థములు స్పష్టముగ గోచరించును. అట్లే ప్రాపంచికభోగములకై ప్రాకులాడక మొట్టమొదట తన హృదయమందలి రజోగుణ తమోగుణాదులను, వాని వికారములను పురుషప్రయత్నముచే భక్త్యాది సాధనల నవలంబించి తొలగించుటకు యత్నించవలెను. భగవద్దర్శనమున కిదియే మార్గము.

ప్ర:— పరమాత్మ యెట్టివాడు?

ఉ:— అవ్యయుడు, నాశరహితుడు.

ప్ర:— ఆత డెచట నుండును? అతని స్థానమెద్ది?

ఉ:— త్రిగుణములకు ఆవల. (త్రిగుణములు = సత్త్వరజస్తమోగుణములు)

ప్ర:— జీవులేల అతనిని తెలిసికొనజాలకున్నారు?

ఉ:— వారు త్రిగుణములకు ఈవలనుండుటచే వానిచే మోహితులై ఆవలనున్న పరమాత్మను తెలిసికొనజాలకున్నారు.

ప్ర:— కావున భగవంతుని తెలిసికొనవలెనినిన ఉపాయమేమి?

ఉ:— నిష్కామకర్మ, భక్త్యాదిసాధనలచే ఆ త్రిగుణములను దాటిపోవలెను. అదియే యుపాయము.

అ॥ త్రిగుణాత్మకమగు ఆ మాయాబంధముయొక్క స్వభావమును తెలియజేసి దానిని తొలగించుట కుపాయమును చెప్పుచున్నాడు -

14. దైవీ హ్యేషా గుణమయీ మమ మాయా దురత్యయా
మామేవ యే ప్రపద్యన్తే మాయామేతాం తరన్తి తే.

టీక:- హి = ఏలయనగా, దైవీ = దైవసంబంధమైనదియు (అలౌకికసామర్థ్యముకలదియు), గుణమయీ = త్రిగుణాత్మకమైనదియునగు, ఏషా = ఈ (చెప్పబడిన), మమ = నాయొక్క, మాయా = మాయ (ప్రకృతి), దురత్యయా = దాటుటకు కష్టసాధ్యమైనది, మాం ఏవ = నన్నే, యే = ఎవరు, ప్రపద్యన్తే = శరణుబొందుచున్నారో, తే = వారు, ఏతాం మాయామ్ = ఈ మాయను, తరన్తి = దాటుచున్నారు.

తా:- ఏలయనగా, దైవసంబంధమైనదియు (అలౌకిక సామర్థ్యముకలదియు), త్రిగుణాత్మకమైనదియునగు ఈ నాయొక్క మాయ (ప్రకృతి) దాటుటకు కష్టసాధ్యమైనది. (అయినను) ఎవరు నన్నే శరణుబొందుచున్నారో వారీమాయను దాటివేయగలరు.

వ్యాఖ్య:- జనులు భగవంతుని ఏల తెలిసికొనలేకయున్నారో క్రిందటిశ్లోకమున చెప్పబడినది. ఈశ్లోకమున భగవంతుని పొందుటకు, మాయను దాటుటకు ఉపాయము చెప్పబడుచున్నది. కాబట్టి ముముక్షువుల కీ శ్లోకము అతి ముఖ్యమై యున్నది. దీనిని కంఠస్థముచేసి నిరంతరము మననము చేయవలసియున్నది.

దేవుని దర్శించుటకు ఒక పెద్ద అడ్డుగోడయున్నది. అది అడ్డముగానున్నందున ఎవరును ఆ పరమాత్మను దర్శింపజాలకున్నారు. దానినే 'మాయ' అందురు. 'పెన్నదాటితే పెరుమాళ్లుసేవ ' అనునట్లు ఆ మాయను దాటిననే పరమాత్మదర్శనమగును. అయితే దానిని దాటుట ఎట్లు? ఆ పద్ధతి ఈశ్లోకమున చక్కగ చెప్పబడినది. మాయను అభివర్ణించుచు భగవానుడు నాలుగ విశేషణములను పేర్కొనియున్నారు. అవియేవి యనిన - అది (1) దైవసంబంధమైనది అనగా అలౌకికమైనది. గొప్పసామర్థ్యము కలది (2) త్రిగుణాత్మకమైనది (3) భగవంతునకు లోబడినది (4) దాటుటకు కష్టసాధ్యమైనది. ఈ మాయాలక్షణములను గుఱించి ఒకింత విచారించెదము.

(1) మాయను 'దైవీ' (దైవసంబంధమైనది) అని వర్ణించుటచే అది సామాన్యమైనది కాదనియు, భగవత్సంబంధమైనదనియు, మహత్తర శక్తిసామర్థ్యములుగలిగి అలౌకికమైనదనియు స్పష్టమగుచున్నది. దీనినే 'వైష్ణవీమాయ' అనికూడ అందురు. అది మహాశక్తివంతమైయుండుటవలన అనేకులను మేధాసంపన్నులను, బలవంతులను, రాజాధిరాజులను, ఇంద్రులను చంద్రులనుగూడ పడగొట్టి అజ్ఞానమందు, జననమరణ ప్రవాహమందు పడద్రోయుచున్నది. జనులయొక్క లౌకికములైన తెలివితేటలు దాని దగ్గఱ ఉపయోగించవు. అది దైవసంబంధమైనది కనుక దైవిక ఉపాయములవలననే లోబడగలదు.

(2) 'గుణమయీ' అని చెప్పుటచే ఈ మాయ త్రిగుణాత్మకమైనదని, అనగా సత్త్వరజస్తమోగుణములే స్వరూపముగ గలదని తెలియుచున్నది. మాయకు (ప్రకృతికి) వేఱు ఆకారములేదు. త్రిగుణములే దాని ఆకారము. కనుకనే 'గుణమయ' మని చెప్పబడినది. ఆ త్రిగుణములలో ఒక్కొక్క గుణమును లాగిపారవైచినచో ఇక మాయ మిగులదు. ఈ గుణములచే మోహితులయియే (భ్రమింపబడి) జనులు తన్నెఱుగజాలకున్నారని క్రిందటి శ్లోకముననే భగవానుడు తెలిపియుండుట గమనింపదగినది.

(3) 'మమ' (నాయొక్క) 'మాయా' అని చెప్పుటవలన ఈ మాయ భగవంతునకు స్వాధీనమై యున్నదని స్పష్టమగుచున్నది. ఇండ్లలోని పెంపుడుమృగములు యజమానికి లోబడియుండునట్లు మాయ పరమేశ్వరునికి లోబడియున్నది. ('మాయినంతు మహేశ్వరమ్'). ఈ మాయ సామాన్యజనులను

ముప్పతిప్పలు పెట్టునదియైనను దేవుని దగ్గర అణగియుండును (యజమానిచెంత భృత్యునిపగిది). మాయకు లోబడినవారికి దానిని జూచిన భయము. మాయను స్వాధీనపఱచుకొనిన పరమాత్మకుగాని, దానిని జయించిన జ్ఞానులకుగాని అది అల్పముగతోచును. 'యా మా సా మాయా' (ఏదిలేదో అదియే మాయ) అనునట్లు దాని రహస్యమెఱిగినవారికి అది లేనిదేయగును. మహాసముద్రము భయంకరముగ తోచినను గరుత్మంతునకు గోష్పదజలమువలె తోచును. అవలీలగా దానిని దాటివేయును. ఒక దోమకు గోష్పదజలము మహాసాగరముగ తోచును. అప్రకారమే మహాశక్తివంతమగు ఈ మాయ, ఈ ప్రకృతి జనులకు అనుల్లంఘనీయముగా స్ఫురించినను పరమాత్మకు స్వాధీనపడి ఆతని కొక ఉపకరణముగ వర్తించుచున్నది. కనుకనే 'మమ మాయా' - నాయొక్క మాయ, నాకు లోబడినమాయ అని భగవానుడు చెప్పుటకు కారణమైనది.

(4) 'దురత్యయా' - (దాటుటకు కష్టసాధ్యమైనది). మాయనుదాటుట కష్టసాధ్యమేకాని అసాధ్యముకాదు. మనస్సును జయింపనివారు, ఇంద్రియములకు దాసులు, విషయవాంఛాపరులు అగు మనుజులు మాయను దాటలేరు. ఆత్మజ్ఞానపరాయణులు, దైవతత్పరులు, భక్తివైరాగ్యాదిసాధనోపేతులు దాటగలరు. ఈ విషయమును రెండవ పాదమునందు భగవానులు చెప్పబోవుచున్నారు.

ఈ ప్రకారముగ మాయయొక్క భయంకరస్వరూపమును తెలిసికొంటిమి. అంతమాత్రముచేత ఎవరును భీతిల్లవలసినపనిలేదు. సముద్రము విశాలమైనను, దుస్తరమైనను ఒకచిన్న ఓడను సంపాదించినచో దానిని అవలీలగ దాటివేయవచ్చును. అట్లే భయంకర మాయాసముద్రమును దాటుటకు భగవానుడు ఈ శ్లోకముయొక్క రెండవపాదమందు చక్కని పడవను ప్రసాదించినారు. అదియే భక్తి, భగవదాశ్రయము, భగవచ్ఛరణాగతి, ఆత్మచింతన. 'నన్ను శరణుబొందువారీ భయంకరమగు మాయను సులభముగ దాటివేయగలర'ని పరమాత్మ కరుణతో బోధించిరి. విశ్వేశుని పాదాంబుజములను దీర్ఘనౌకచే అపారసంసారసముద్రమును దాటివేయవచ్చునని శ్రీ శంకరాచార్యులున్ను తెలిపియున్నారు.★ అదిలేనిచో దానిని దాటుట అసాధ్యమే యగును. ఏ ఇతర ఉపాయమున్ను అట పనికిరాదు. భగవచ్ఛరణాగతియే ఏకైక మార్గము.

మాయను జయించవలెననిన, లేక దాటవలెనని‌న, దానిని స్వాధీనపఱచుకొనినవారి పాదముల నాశ్రయించవలెను. దానిని వశమొనర్చుకొనినవాడు సాక్షాత్ పరమాత్మయే. కాబట్టి వారినే శరణుబొందవలెను. కొన్ని భవనములముందు కావలికుక్కయుండును. అది యెవరిని లోనికిరానీయదు. కాని యజమానిని మంచి చేసికొనినచో అది లొంగిపోవును. అట్లే ఆ మాయయు భగవంతుని ఆశ్రయించినవారికి దారియొసంగును. జీవన్ముక్తులగు మహనీయులున్ను భగవదాశ్రయముచే మాయను దాటియుందురుగనుక అట్టివారిసేవకూడ ముముక్షువుల కెంతయో ఉపకరించును.

'తరన్తి తే' (నన్నాశ్రయించినవారు మాయను తప్పక దాటగలరు) - అని భగవానుడు విస్పష్టముగ తెలియజేయుటవలన ఇక ఈ విషయమై సంకోచము పనికిరాదు. ప్రాపంచికవస్తువులను, ప్రాపంచికమనుజులను శరణుబొందుటవలన పరమార్థలక్ష్య మేనాటికిని చేకూరదు. దైవమును, దైవభక్తులనే ఆశ్రయించవలెను. 'మామేవ' (నన్నే) అని 'ఏవ' పదమును ప్రయోగించుటచే ఇతరమును దేనిని

★ అపార సంసార సముద్రమధ్యే సమ్మజ్జతో మే శరణం కిమస్తి।
గురో కృపాళో కృపయావదైత ద్విశ్వేశ పాదామ్బుజదీర్ఘనౌకా॥ (శ్రీ శంకరాచార్యులు)

శిష్యుడు : దయామయా! అపారమగు ఈ సంసార సముద్రమున మునుంగుచున్న నాకు శరణ్యమేదియో తెలుపుడు?
గురువు : భగవానుని పాదపద్మములను విశాలమైన నౌకను ఆశ్రయింపుము. తరించి పోదువు.

ఆశ్రయింపక ఒక్క పరమాత్మనే ఆశ్రయింపవలెనని సూచితమగుచున్నది. కావున ఎవరి తరణము వారిచేతులలోనేయున్నది. దైవము నాశ్రయించినచో తరింతురు. విషయముల నాశ్రయించినచో పతనమొందుదురు. కాబట్టి నశ్వరప్రాపంచికవస్తువులపైనుండి దృష్టిని మరల్చి జనులు భగవచ్ఛరణాగతిపైననే దృష్టిని సంలగ్న మొనర్చవలెను. అట్టివారి జన్మమే సార్థకము కాగలదు.

(భగవంతుని శరణుబొందుటయనగా వారిపై అనన్యభక్తిగలిగియుండుట, భగవత్కార్యములను జేయుట, ఆత్మచింతన, ఆత్మధ్యానము గావించుట, దైవికగుణములు గలిగియుండుట మొదలైనవియగును.)

ప్ర:– మాయ యెట్టిది?

ఉ:– (1) దైవికమైనది (అలౌకికసామర్థ్యముకలది) (2) త్రిగుణాత్మకమైనది (3) భగవంతునకు స్వాధీనపడియున్నది (4) దాటుటకు కష్టసాధ్యమైనది.

ప్ర:– అయితే అట్టి భయంకరమగు మాయను దాటుట ఎట్లు?

ఉ:– భగవంతుని శరణుబొందువారు, ఆశ్రయించువారు ఆ మాయాసముద్రమును అవలీలగ దాటివేయగలరు. తక్కినవారు దాటలేరు.

అ|| అయినను కొందఱు భగవానుని ఏల శరణుబొందుటలేదో కారణమును వచించుచున్నాడు –

15. న మాం దుష్కృతినో మూఢాః ప్రపద్యన్తే నరాధమాః
మాయయాఽపహృతజ్ఞానా ఆసురం భావమాశ్రితాః.

టీక:– దుష్కృతినః = పాపముచేయువారును, మూఢాః = బుద్ధిహీనులును, మాయయా = మాయచేత, అపహృతజ్ఞానాః = అపహరింపబడిన జ్ఞానముగలవారును, ఆసురమ్ = రాక్షససంబంధమైన, భావమ్ = స్వభావమును, ఆశ్రితాః = ఆశ్రయించినవారును, (అగు), నరాధమాః = మనుజాధములు (నీచజనులు), మామ్ = నన్ను, న ప్రపద్యన్తే = పొందుటలేదు (ఆశ్రయించుట లేదు).

తా:– పాపముచేయువారును, మూఢులును, మాయచే అపహరింపబడిన జ్ఞానము గలవారును, రాక్షస స్వభావమును (అసురగుణములను) ఆశ్రయించువారు నగు మనుజాధములు నన్ను బొందుటలేదు (ఆశ్రయించుటలేదు).

వ్యాఖ్య:– భగవంతుని శరణుబొందువారు మాయను దాటగలరని క్రిందటి శ్లోకమున చెప్పబడినది. అయితే అందఱును శరణుబొందుదురాయనిన, కాదు. పాపులు, మూఢులు, మాయచే నపహరింపబడిన వివేకము గలవారు, అసురస్వభావము నాశ్రయించువారు నగు అధములుతప్ప తక్కినవారు మాత్రమే ఆశ్రయించుదురని యిట తెలుపబడినది. పైనదెల్పిన పాపాదిదోషములుకలవారు మాయను దాటజాలక సంసార సముద్రమునందే కొట్టుకొనుచుందురు. అట్టివారు భగవంతుని పొందజాలరు. 'మాయ' లేక అజ్ఞానము అనునది ఒక గజదొంగ. దానిని హృదయములో ప్రవేశించుటకు అవకాశమివ్వకూడదు. ఇచ్చితిమా, అది మన సర్వస్వమును, జ్ఞానమును, ప్రజ్ఞను, వివేకమును హరించివేయును. కనుకనే

'మాయయాఽపహృతజ్ఞానాః' అని చెప్పబడినది. అది లోన ప్రవేశించినచో నరుని 'నరాధముని'గ మార్చివేయును. దేవతను దానవునిగ రూపొందించును. విజ్ఞుని 'మూఢు'నిగ జేసివైచును. 'మాయ' అనగానేమి? అనేక పాపవాసనలు, కామక్రోధాదులు, రాగద్వేషాదులు, విషయసంస్కారములు మున్నగునవి యన్నియుజేరి 'మాయ' యగును. కావున వివేకవైరాగ్యాదులచేతను, భగవద్భక్తి, భగవదాశ్రయములచేతను ఆ మాయ యను దొంగను హృదయకుహరమునుండి తొలగించివేయవలెను. అట్లు చేయనిచో ఈ శ్లోకమున దెలుపబడినట్లు మాయాప్రభావముచే మనుజుడు మూఢుడుగ, పాపిగ నరాధముడుగ, అజ్ఞానిగ, రాక్షసుడుగ పరిణమించు పరిస్థితి యేర్పడగలదు.

ప్ర:– భగవంతుని ఎవరు ఆశ్రయింపరు?

ఉ:– (1) పాపులు (2) మూఢులు (3) నరాధములు (4) మాయచే నపహరింపబడిన వివేకముగలవారు (5) అసురస్వభావము నాశ్రయించువారు (తత్ఫలితముగ వారు సంసారదుఃఖ సముద్రమున మునుగుచుందురు).

ప్ర:– మనుజుని జ్ఞానమును (వివేకమును) అపహరించివేయు దొంగ ఎవరు?

ఉ:– మాయ.

అ॥ ఇక ఎట్టివారు భగవంతుని భజించెదరో తెలుపుచున్నాడు –

16. చతుర్విధా భజన్తే మాం జనాస్సుకృతినోఽర్జున
ఆర్తో జిజ్ఞాసురర్థార్థీ జ్ఞానీ చ భరతర్షభ.

టీక:– భరతర్షభ = భరతవంశశ్రేష్ఠుడవగు, అర్జున = ఓ అర్జునా!, ఆర్తః = ఆపత్తునందున్నవాడు, జిజ్ఞాసుః = (భగవంతుని) తెలిసికొనగోరువాడు, అర్థార్థీ = ధనము (సంపత్తు) నభిలషించువాడు, జ్ఞానీ చ = (ఆత్మ) జ్ఞానముకలవాడును (అగు నీ), చతుర్విధాః = నాలుగు విధములైన, సుకృతినః = పుణ్యాత్ములగు, జనాః = జనులు, మామ్ = నన్ను, భజన్తే = సేవించుచున్నారు (భజించుచున్నారు).

తా:– భరతవంశశ్రేష్ఠుడగువగు ఓ అర్జునా! ఆపత్తునందున్నవాడు, (భగవంతుని) తెలిసికొనగోరువాడు, ధనము (సంపత్తు) నభిలషించువాడు, (ఆత్మ) జ్ఞానముకలవాడు, అను నీ నాలుగువిధములైన పుణ్యాత్ములగు జనులు నన్ను సేవించుచున్నారు (భజించుచున్నారు).

వ్యాఖ్య:– భగవంతుని సేవింపనివారి విషయమై ఇదివఱకు చెప్పబడినది. ఇక సేవించువారినిగూర్చి ఇచట చెప్పబడుచున్నది. (1) ఆర్తుడు (2) జిజ్ఞాసువు (3) ధనార్థి (4) జ్ఞాని – అను నాలుగు రకములవారు పరమాత్మ నాశ్రయించుచుదురని యిట పేర్కొనబడినది. వీరందఱును ఏదియో విధముగ భగవంతుని స్మరించుచున్నారు. కావున అందఱును పుణ్యాత్ములేయని చెప్పబడినది. అయితే ఏ హేతువుచే ప్రేరితులై వారు పరమాత్మను సేవించుచున్నారో దానియొక్క తారతమ్యముచేతనే వారిలో భేదమేర్పడినది.

అందు మొదటివాడగు ఆర్తుడు ఏదైన ఆపత్తు తటస్థించినపుడు భగవంతుని స్మరించును, ప్రార్థించును. ఏదైన రోగబాధ గలిగినపుడుగాని, చోర వ్యాఘ్రాదుల వలన కీడు సంభవించినపుడుగాని, ఏదైన

యితర కష్టము సంభవించినపుడుగాని సర్వేశ్వరుని చింతనజేయును. అట్టి యాపత్సమయమున 'ఏడుకొండలవాడు' గాని మఱియొక దేవుడుగాని అతని స్మృతిపథమునకు వచ్చును. ఈ తరగతికి జెందినవారు జనులలో చాలమంది కలరు. కష్టములలో దేవునకు మ్రొక్కుకొనువారు, ముడుపులు కట్టుకొనువారు మున్నగువారందఱు ఈ తరగితజెందినవారే. ఎట్లున్నను ఏదియో నెపమున భగవంతుని స్మరించుటబట్టి వారు పుణ్యాత్ములలోనే జమకట్టబడిరి.

ఇక రెండవవాడు జిజ్ఞాసువు. భగవత్తత్త్వ మెట్టిదో తెలిసికొనదలంచువాడు. ప్రపంచములో జనులు కోట్లకొలది యున్నప్పటికిని ఇట్టి దైవజిజ్ఞాసకలవారు చాల అరుదుగ నుందురు. కంటికి కనుపించు దృశ్యపదార్థములనుగూర్చి జిజ్ఞాసయే యెక్కువ మంది కలిగియుందురు. మఱియు వానిగూర్చిన అన్వేషణ (Research), విచారణ, సంపాదనలందే కాలము గడుపుచుందురు. దేవునిగూర్చి వారు పట్టించుకొనరు. అసలు దేవుడొకడు ఉన్నాడనియే వారిలో కొందఱు నమ్మరు. కావున దైవజిజ్ఞాస కలవారు గొప్పవారే, పుణ్యాత్ములే యగుదురు. వారు అధ్యాత్మక్షేత్రమున అడుగుపెట్టిరి. ఇక క్రమక్రమముగ వారు సాధనచే పైకి పోవుదురు. 'జిజ్ఞాసురపి యోగస్య శబ్దబ్రహ్మాతివర్తతే' - అని గీతాచార్యులు దైవజిజ్ఞాసకలవాడు శబ్దబ్రహ్మమును అనగా శాస్త్రోక్త కర్మానుష్ఠానఫలము నతిక్రమించిపోవుచున్నాడని యిదివఱలోనే చెప్పియుండిరి. అట్టి జిజ్ఞాస బహుజన్మసుకృతము వలననే జీవునియం దుదయించుచున్నది.

మూడవవాడు 'అర్థార్థి' అనగా ధనము కొఱకు, సంపదలకొఱకు, ఐశ్వర్యము కొఱకు మాత్రము భగవంతుని భజించువాడు. అతని ఉద్దేశ్యము దేవునియనుగ్రహముచే తనకు ప్రాపంచికసంపద లభివృద్ధినొందవలెననియే. ఈతడున్ను ఏదియో కారణముచే భగవానుని స్మరించుచున్నాడు కనుక పుణ్యాత్ముడేయని చెప్పబడినది.

ఇక నాల్గవవాడు జ్ఞాని. భగవత్తత్త్వము లెస్సగ తెలిసినవాడు. అనుభూతమొనర్చుకొనినవాడు. ఆత్మానాత్మవివేకము గలవాడు. స్వస్వరూపానుభవమునొందిన మహనీయుడు. అతడు నిరంతరము సత్యవస్తువగు ఆత్మయందే స్థితిగలిగి, ఆత్మనే స్మరించుచు, ధ్యానించుచుండును. ఆర్తునివలె, అర్థార్థివలె ఒకానొక కోరికతో నతడు భగవంతుని స్మరించువాడుకాడు. అతడు ఏవిధమైన కామ్యబుద్ధియులేక యుండును. కనుకనే తక్కిన వారందఱికంటెను ఈతడే ఉత్తముడని రాబోవు శ్లోకములో భగవానుడు తెలియజేయుదురు. ఈ ప్రకారముగ నలుగురును పరమాత్మను ఏదియో విధముగ భజించుటబట్టి అందఱును పుణ్యాత్ములేయని యిట తెలుపబడినది. ఆర్తభక్తులలో గజేంద్రుడు మున్నగువారిని, జిజ్ఞాసుభక్తులలో పరీక్షిత్తు, ఉద్ధవుడు మున్నగువారిని, అర్థార్థభక్తులలో సుగ్రీవ ధ్రువాదులను, జ్ఞాని భక్తులలో శుక, సనక, నారద, భీష్మ ప్రహ్లాదాదులను పేర్కొనవచ్చును.

ప్ర:– భగవంతుని సేవించువా రెన్నిరకములు? వారెవరు?

ఉ:– నాలుగు రకములు. వారు క్రమముగ (1) ఆర్తుడు (2) జిజ్ఞాసువు (3) అర్థార్థి (4) జ్ఞాని.

అ॥ ఈ నలుగురిలో జ్ఞాని శ్రేష్ఠుడని వచించుచున్నాడు -

17. తేషాం జ్ఞానీ నిత్యయుక్త ఏకభక్తిర్విశిష్యతే
ప్రియో హి జ్ఞానినోఽత్యర్థమహం స చ మమ ప్రియః

టీక:– తేషామ్ = వారి (ఆ నలుగురి)లో, నిత్యయుక్తః = ఎల్లప్పుడును పరమాత్మతో గూడియుండువాడును, ఏకభక్తిః = ఒక్క పరమాత్మయందే భక్తిగలవాడును (అగు), జ్ఞానీ = (ఆత్మ) జ్ఞాని, విశిష్యతే = శ్రేష్ఠుడగుచున్నాడు, జ్ఞానినః = (ఆత్మ) జ్ఞానికి, అహమ్ = నేను, అత్యర్థమ్ = మిక్కిలి, ప్రియః హి = ఇష్టుడనుగదా!, సః చ = అతడును, మమ = నాకు, ప్రియః = (మిక్కిలి) ఇష్టుడే.

తా:– వారి (ఆ నలుగురి)లో నిత్యము పరమాత్మతో గూడియుండువాడును, ఒక్కపరమాత్మ యందే భక్తిగలవాడునగు జ్ఞాని శ్రేష్ఠుడగుచున్నాడు. అట్టి జ్ఞానికి నేను మిక్కిలి ఇష్టమైనవాడను; అతడున్ను నాకు మిగుల ఇష్టుడే.

వ్యాఖ్య:– క్రిందటి శ్లోకములో చెప్పబడిన నలుగురు భక్తులలో ఎవడు శ్రేష్ఠుడో ఇచట వివరించుచున్నారు. వారందరిలో జ్ఞానియే ఉత్తముడని చెప్పబడినది. ఏలయనిన, అతనిలో తక్కిన ముగ్గురికిలేని రెండు విశిష్టగుణములు కలవు – అవియే (1) నిత్యయుక్తత్వము (2) ఏకభక్తి.

(1) నిత్యయుక్తత్వమనగా నిరంతరము పరమాత్మతో (దైవముతో) సంబంధము గల్గియుండుట, అనగా జ్ఞాని నిరంతరము ఆత్మధ్యానపరుడై ఆత్మయందు స్థితిగలిగి యుండునని భావము. తక్కినవారగు ఆర్తుడు, జిజ్ఞాసువు, అర్థార్థి అపుడపుడు దైవమును స్మరించుదురు. వారు అనిత్యయుక్తులు (Part-timed devotees). వారు కొంతకాలము దైవచింతనజేసి తదుపరి ప్రపంచకార్యములందు ప్రవేశించి దైవమును మఱచుదురు. జ్ఞానియే సర్వకాలసర్వావస్థలయందును భగవంతునితో (ఆత్మతో) గూడి యుండును. అదియే నిత్యయుక్తత్వము. నిరంతరము వెలుగు (జ్ఞానము) నందుండుటచే అట్టివారి దరికి చీకటి (అజ్ఞానము) రానేరదు. కాబట్టియే వారు మాయామోహమును జయించి సర్వోత్కృష్టులై చెన్నొందుచున్నారు. తక్కినవారు 'నిత్యయుక్తులు' కానందుచే కొంతకాలము భగవంతుని విస్మరించుటవలన వారియందు అవిద్యచేరుటకు అవకాశమున్నది. సాధకులగువారు ప్రారంభమున కొంతకాలము భగవద్ధ్యానముచేసికొని తదుపరి కొంతకాలము ఇతరపనులకు వినియోగించినప్పటికిని, క్రమక్రమముగ ఆ ధ్యానకాలమును, దైవనిష్ఠాసమయమును పెంచుకొనుచుపోయి తుదకు నిరంతర దైవనిష్ఠత్వరూపలక్ష్యమును చేరుకొనవలెను. అపుడే యాతడు దైవభక్తులందఱిలోను అగ్రగణ్యుడై యలరారును. అట్టివాడే 'నిత్యయుక్తుడ'గు జ్ఞాని. అట్టి జ్ఞానికే తక్కిన భక్తులందఱిలోను భగవానుడు ప్రథమస్థానము (First mark) నొసంగెను.

ఇక జ్ఞానియొక్క రెండవలక్షణము 'ఏకభక్తి' అనగా జ్ఞానికి రెండుమూడుభక్తులు ఉండవనియు ఒకేభక్తియనియు అర్థము. అతనిది పంచభక్తి, నవభక్తి, శతభక్తి, కాదు. ఏకభక్తి. అనగా ఒక్క పరమాత్మయందు తప్ప మఱిదేనియందును భక్తిలేనివాడు. ప్రపంచములోని జనులలో కొందఱికి ధనమందు భక్తి, కొందఱికి కీర్తియందు భక్తి, కొందఱికి భార్యయందు భక్తి, కొందఱికి అధికారమందు భక్తి, మఱికొందఱికి విషయభోగములందు భక్తి యుండును. కాని జ్ఞానికో ఒక్క భగవంతునియందు (ఆత్మయందు) తప్ప తక్కిన దేనియందును భక్తియుండనేరదు. తక్కినవారికి అనేక విషయములందు ప్రీతియుండుటవలన, ఏకభక్తి లేనందువలన మనస్సు చంచలముగానున్నదై ఒకేవస్తువునందు ఏకాగ్రత, నిష్ఠ లేనిదైయుండును. ధ్యాననిష్ఠయం దీచంచలత పనికిరాదు. ఒకే దైవవస్తువునందు, ఆత్మయందు దృష్టి ఏకాగ్రముగ నిలువవలెను. భగవద్వ్యతిరిక్తములగు వస్తువులపై దృష్టి చెదిరిపోరాదు. ఇదియే ఏకభక్తి. ఇట్టిది జ్ఞానికి కలదు. కనుకనే యాతడు భక్తులందఱిలోను భగవద్దృష్టియందు సర్వోపరిస్థానము నలంకరించుటకు కారణము.

'అత్యర్థమ్' (మిక్కిలి) అని చెప్పినందువలన అట్టి జ్ఞానికి భగవంతునియందు అమితప్రీతియుండునని తెలియుచున్నది. జ్ఞానిదృష్టియందు దృశ్యవస్తువులన్నియు నశించి పోవునవే గావున వానియందాతడు ప్రీతిగొనడు; శాశ్వత పరమాత్మయందే మిక్కిలి ప్రీతినుంచును. ఈ ప్రకారముగ భక్తుడెపుడు భగవంతుని ప్రేమించునో, భగవంతుడును భక్తుని ప్రేమించుచున్నాడు. 'సచమమ ప్రియః' (ఆతడు నాకు మిక్కిలి ప్రియుడు) అను వాక్య మీయర్థమునే సూచించుచున్నది. ప్రాపంచిక జనులయొక్క ప్రియమును సంపాదించుట మంచిదైనను దైవముయొక్క ప్రియమును సంపాదించుట ఇంకను మంచిది. అది జీవునియొక్క అహోభాగ్యమే అయియున్నది. అట్టి స్థితియే చేకూరినచో నికజన్మ సార్థకమగును. ఇతరులు మెచ్చినచో ఏ కొద్దియో లభించును. భగవంతుడు మెచ్చిన సాక్షాత్ మోక్షము లభించును.

ఈ శ్లోకమున జ్ఞానికి 'ఏకభక్తి' యుండునని చెప్పుటవలన వాస్తవముగ భక్తికిని జ్ఞానమునకును భేదములేదని తేటతెల్లమగుచున్నది. జ్ఞానికి భక్తియుండును, భక్తునకు జ్ఞానముండును. ఒకటి యెక్కువ, ఒకటి తక్కువ అను భావమే లేదు. అనుభవములో చూచుకొనినచో ఈసత్యము లన్నియు చక్కగా తెలియగలవు. పరాకాష్ఠయందు భక్తి, జ్ఞానము, ధ్యానము అన్నియు ఒకటిగనే యుండును.

ప్ర:- పైనదెల్పిన నలుగురు భక్తులలో ఎవడు శ్రేష్ఠుడు?

ఉ:- జ్ఞాని.

ప్ర:- ఎందువలన?

ఉ:- అతనికి (జ్ఞానికి) (1) నిత్యయుక్తత్వము (నిరంతరదైవసంబంధము) (2) ఏకభక్తి - అను రెండు విశిష్టగుణములు కలవు. అవి తక్కినవారికి లేవు. కావున అతడు శ్రేష్ఠుడు.

ప్ర:- జ్ఞానికి ఈ ప్రపంచమున అందఱికంటెను మిక్కిలి ప్రియుడెవడు?

ఉ:- భగవంతుడు.

ప్ర:- భగవంతునకు అందఱికంటె మిక్కిలి ప్రియుడెవడు?

ఉ:- జ్ఞాని,

ప్ర:- కావున, జనులయొక్క కర్తవ్యమేమి?

ఉ:- 'ఏకభక్తి' రూపమగు జ్ఞానమును సముపార్జించుటద్వారా భగవంతునకు అతిప్రియుడగుటకై యత్నింపవలెను.

అ॥ అయితే తక్కిన భక్తులమాటేమిటియనిన, వచించుచున్నాడు -

18. ఉదారాః సర్వ ఏవైతే జ్ఞానీత్వాత్మైవ మే మతమ్
ఆస్థితః స హి యుక్తాత్మా మామేవానుత్తమాం గతిమ్.

టీక:- ఏతే సర్వే = వీరందఱున్ను (పైన దెలిపిన నలుగురు భక్తులు), ఉదారాః ఏవ = మంచివారే, జ్ఞానీతు = జ్ఞానియన్ననో, ఆత్మ ఏవ = నేనే (ఇతి = అని) మే = నాయొక్క, మతమ్ = అభిప్రాయము, హి

= ఏలయనగా, సః = అతడు, యుక్తాత్మా (సన్) = నాయందే మనస్సును స్థిరముగ నిలిపినవాడై, మాం ఏవ = నన్నే, అనుత్తమామ్ = సర్వోత్తమమైన, గతిమ్ = ప్రాప్యస్థానముగ, ఆస్థితః = (నిశ్చయించి) ఆశ్రయించుకొనియున్నాడు.

తా:– వీరందఱున్ను (పైనదెలిపిన నలుగురు భక్తులు) మంచివారే. కాని అందు జ్ఞానియో సాక్షాత్ నేనేయని నాఅభిప్రాయము. ఏలయనగా అతడు నాయందే చిత్తమును స్థిరముగ నెలకొల్పి నన్నే సర్వోత్తమమైన ప్రాప్యస్థానముగ నిశ్చయించి ఆశ్రయించు కొనియున్నాడు.

వ్యాఖ్య:– పైనదెలిపిన నలుగురు భక్తులలోను జ్ఞాని శ్రేష్ఠుడని చెప్పినంత మాత్రముచే తక్కినవారు తీసివేయదగినవారని అర్థముకాదు. వారున్ను మంచివారే. భక్తిలేని సామాన్యులకంటె వారెంతయో ఉత్తములు. ఎందుకనగా వారు శ్రద్ధతో ఏదియోవిధముగ దైవమును ఆరాధించుచునేయున్నారు. కాబట్టి వారందఱిని 'ఉదారులు' (మంచివారే) అని భగవానుడిచట పేర్కొనియున్నారు. అయితే వారందఱిలోను జ్ఞానియొక్క అంతస్తు పెద్దది. అందులకు కారణము నిరంతర భగవచ్చింతనచే అతడు సాక్షాత్ భగవత్స్వరూపుడే యగుచున్నాడు. 'బ్రహ్మవిద్బ్రహ్మైవ భవతి' – 'బ్రహ్మవేత్త సాక్షాత్ బ్రహ్మమేయగుచున్నాడు' అని శ్రుతియు వక్కాణించుచున్నది. సముద్రమునపడిన వడగండ్లు సముద్రరూపమే యగునట్లు, జ్ఞానియొక్క చిత్తము బ్రహ్మమునందు లయమై బ్రహ్మాకారముగనే పరిణమించుచున్నది. కనుకనే జ్ఞానికిని భగవంతునకును భేదములేదని యిట వచింపబడినది. 'మేమతమ్' – (ఇది నానిశ్చయము) – అని భగవానుడు చెప్పుటవలన ఈ వాక్యములయొక్క పరమసత్యత్వము వెల్లడియగుచున్నది.

తక్కిన ముగ్గురు భక్తులు ద్వైతప్రపంచమున తిరుగాడుచుందురు. జ్ఞాని అద్వైత వీధులలో విహరించుచుండును. భగవంతుడు తనకంటె వేఱుగనున్నాడని తలంచి ధ్యానించుట ప్రారంభస్థితిలో జరుగుచుండును. ఆరూఢస్థితిలో భగవానుడు తనకంటె వేఱుగనుండడు. ధ్యాత ధ్యేయమై యొప్పును. జీవుడు శివుడగను. ఇట్టిస్థితి నిరంతర ఆత్మచింతనచేతను, అహంభావనిర్మూలనముచేతను, వాసనాక్షయము వలనను గలుగ గలదు. కనుకనే 'యుక్తాత్మా' అని చెప్పబడినది. జ్ఞాని ఆత్మయందే తనచిత్తమును నిరంతరము సంలగ్న మొనర్చుచుండునని భావము.

ఆత్మపదవిని, దైవపదవిని 'అనుత్తమాం గతిమ్' – సర్వోత్తమమగు గతిగా, పదవిగా వర్ణించుటవలన ప్రపంచములోని సమస్త ఇతరపదవులు దానిముందు అల్పములనియే తేలుచున్నది. కావున సర్వులును ప్రయత్నపూర్వకముగ అట్టి సర్వోత్తమబ్రహ్మపదవి కొఱకే యత్నించి జీవితములను ధన్యము గావించుకొనవలయును.

గీతయందీ శ్లోకమున పూర్ణ అద్వైతస్థితి వర్ణింపబడినది. భక్తుడు సాక్షాత్ భగవంతుడుగా మారిపోవుట ఇచట తెలుపబడినది. జీవితపరమావధి అదియే. ద్వైతమునందు భగవంతుడు ఒకింతదూరములోనుండును. విశిష్టాద్వైతములో ఇంకను దగ్గఱకు వచ్చును. అద్వైతములో ఇంకను దగ్గఱకువచ్చి తానే భగవంతుడుగా మారిపోవును. కనుకనే జీవన్ముక్తులగు మహనీయులను సాక్షాత్ దైవముగ జనులారాధించుచుందురు. 'ద్విబాహురపరోహరిః' – రెండుచేతులతో విరాజిల్లు విష్ణువు – అను వాక్యము వారికే చెల్లును. వారికి భగవంతునకు ఏ మాత్రము ఎడముండదు. అట్టి అద్వయజ్ఞానస్థితి కలుగువఱకు ముముక్షువు నిరంతరము అధ్యాత్మసాధన సలుపుచునే యుండవలెను. ప్రతివారును అట్టి జ్ఞాన పరాకాష్ఠస్థితిని ఎప్పటికైనను

పొందవలసియే యుండును. కర్మ, భక్తి, ధ్యానాదులన్నియు తుట్టతుదకు ఈ జ్ఞానస్థితినే కలుగజేసి ముక్తికి హేతువులై పరగును. కనుకనే భగవానుడు జ్ఞానమునకు, జ్ఞానికి ఇట్టి ఆధిక్యత నొసంగుటకు కారణము.

ప్ర:— పైన దెల్పిన నలుగురు భక్తులు ఎట్టివారు?

ఉ:— అందరును చాల మంచివారే.

ప్ర:— అయితే అందు జ్ఞానికి ఎందుల కాధిక్యత నొసంగబడెను?

ఉ:— జ్ఞానికిని భగవంతునకును భేదముండదు. జ్ఞాని సాక్షాత్ భగవంతుడే యగుచున్నాడు. అందువలన (జ్ఞానీత్వాత్మైవ మేమతమ్).

ప్ర:— ఏ కారణముచే జ్ఞాని అట్టి భగవత్స్వరూపమును బడయును?

ఉ:— అతడు తన మనస్సును చక్కగ నిగ్రహించి ఆత్మయందు స్థాపించి (యుక్తాత్మా) ఆత్మనే పరమగతిగ నెంచి అందే స్థితుడై యుండును గావున.

అ॥ అట్టి జ్ఞానులు లోకములో చాల అరుదని చెప్పుచున్నాడు –

19. బహూనాం జన్మనామన్తే జ్ఞానవాన్మాం ప్రపద్యతే
వాసుదేవస్సర్వమితి స మహాత్మా సుదుర్లభః.

టీక:— *బహూనామ్* = అనేకములైన, *జన్మనామ్* = జన్మములయొక్క, *అన్తే* = చివఱ, *జ్ఞానవాన్ (సన్)* = జ్ఞానవంతుడు (అయి), *సర్వమ్* = సమస్తమున్ను, *వాసుదేవః ఇతి* = వాసుదేవుడే (భగవంతుడే) అని (తెలిసికొని), *మామ్* = నన్ను, *ప్రపద్యతే* = పొందుచున్నాడు, *సః మహాత్మా* = అట్టి మహాత్ముడు, *సుదుర్లభః* = (లోకములో) మిక్కిలి అరుదు.

తా:— అనేకజన్మలయొక్క అంతమున మనుజుడు జ్ఞానవంతుడై సమస్తము వాసుదేవుడే (భగవంతుడే) యను సద్బుద్ధిగల్గి నన్ను పొందుచున్నాడు - అట్టి మహాత్ముడు లోకములో చాల అరుదు.

వ్యాఖ్య:— జీవుడు అనాదికాలమునుండి ఈ సంసారచక్రమున పరిభ్రమించుచున్నాడు. క్రిమికీటకాద్యనేకజన్మలెత్తి యెత్తి సుకృతవశమున మానవుడై జన్మించుచున్నాడు. అట్లు జన్మించిన ప్రతిమానవుడును ముక్తికొఱకై ప్రయత్నించుటలేదు. ఏ కొలదిమంది పుణ్యాత్ములో ప్రయత్నించుచున్నారు. అట్లు ప్రయత్నించువారిలోను ఏ ఒకానొకధీరుడో ఆత్మజ్ఞానమొంది తరించిపోవుచున్నాడు★. ఒక్కొక్క జన్మయందు జీవుడు కొంతకొంత అధికపుణ్యమును సంపాదించుకొనుచురాగా ఎట్టకేలకు ఏ ఒకానొక జన్మయందో తీవ్రతర ఆధ్యాత్మిక సాధనలచేతను, పరమేశ్వరుని అనుగ్రహముచేతను ఆతనికి జ్ఞానముదయించును. అపుడు సమస్తమును భగవన్మయముగ, ఆత్మమయముగ, 'వాసుదేవమయముగ' గాంచును. అట్లు సర్వాత్మదృష్టిగలవాడై జ్ఞాని భగవత్సాక్షాత్కారము నొందుచున్నాడు. ఎన్నియోజన్మల

★ (1) యతతామపి సిద్ధానాం కశ్చిన్మాం వేత్తి తత్త్వతః (7-3)
(2) అనేకజన్మ సంసిద్ధస్తతో యాతి పరాంగతిమ్ (6-45)

పుణ్యాధిక్యతచేతను, పురుషప్రయత్నబలముచేతను, సాధనాతిశయము చేతను జీవునకట్టి మహత్తరపదవి చేకూరును. జ్ఞానవంతుడగుభాగ్యము చేకూరును. కనుకనే జ్ఞానవంతులగు మహాత్ములు లోకములో చాల అరుదు (సుదుర్లభులు) అని భగవానుడు పేర్కొనిరి. 'దుర్లభః' అని చెప్పక 'సుదుర్లభః' అని చెప్పుటవలన అట్టివారు నూటికి కోటికి ఏ ఒకానొకడో ఉండునని భావము.

అయితే, ఇంకను అనేక జన్మలైనపిదపనే జ్ఞానవంతుడనగుదునని తలంచి సోమరితనము వహింపరాదు. ఇంతవరకు గడచిన జన్మలన్నియు ఆ అనంతకోటిజన్మలని భావించి ఈ జన్మయందే కడతేరుటకై, జ్ఞానమును బొందుటకై తీవ్రయత్న మాచరింపవలెను. అట్టి జ్ఞానమును బొందినది లేనిది తెలిసికొనుటకై భగవాను డీశ్లోకమున చక్కని పరీక్ష (Test) నొకదానిని ఏర్పఱచియున్నారు. 'అంతయు వాసుదేవమయముగ (భగవన్మయముగ - ఆత్మమయముగ) తనకు కానవచ్చుచున్నదా?' అని సాధకుడు తనలో పరీక్షించుకొనుచుండవలెను. ఆవిధముగ కానుపించనిచో నామరూపములే కానుపించు చుండినచో సాధన ఇంకను పరిపక్వము కాలేదని తలంచి ధ్యానవిచారణాద్యభ్యాసములను తీవ్రతరముగావించవలెను. జ్ఞానప్రాప్తికి గుఱుతు ఈ 'సర్వంఖల్విదంబ్రహ్మ' (అంతయు బ్రహ్మమే) అను సిద్ధాంతముయొక్క అనుభూతిని బడయుటయే యగును. ప్రారంభస్థితిలో మనుజుడు దేవుని ఏ గుడియందో, ఏ విగ్రహములోనో, ఏ తీర్థమందో చూచును. ఆరూఢస్థితియందు ఆ దేవునే సర్వత్ర వీక్షింపగల్గును. 'జగమంతా రామమయమ్' అనుస్థితి చేకూరును.

ఈ శ్లోకమున 'బహూనాం జన్మనామన్తే జ్ఞానవాన్' అని చెప్పినచోట జ్ఞాని అనేక జన్మలైనపిదప మోక్షమునొందునని అర్థముకాదు. అనేక జన్మలకు మనుజుడు జ్ఞానవంతుడై మోక్షమునొందుననియే అర్థము. ఏ క్షణమున జ్ఞానమును పొందునో ఆ క్షణముననే మోక్షము లభించగలదు.

అంతయు భగవన్మయముగగాంచు జ్ఞానవంతునకు గీతాచార్యుడు 'మహాత్మా' అను బిరుదు నొసంగెను. అట్టి బిరుదును సంపాదించుటకై సర్వులును యత్నించవలెను. పరిచ్ఛిన్న దృష్టిగలిగి 'సామాన్యాత్ముడు'గ నుండరాదు. విశాలదృష్టి నవలంబించి 'మహాత్ముడు'గ మారిపోవలెను. అపుడే జన్మము సార్థకముకాగలదు.

ప్ర:— జీవుడు మోక్షము నెపుడు పొందగలడు?

ఉ:— జ్ఞానవంతుడైనపుడు.

ప్ర:— జ్ఞాన మెపుడు పొందును?

ఉ:— అనేక జన్మలందలి శుభప్రయత్నముచే కట్టకడకు ఒకానొక జన్మయందు పొందును.

ప్ర:— జ్ఞాని యెట్టిభావము గల్గియుండును?

ఉ:— అంతయు వాసుదేవమయము (భగవన్మయము, ఆత్మమయము) అను భావము గల్గియుండును.

ప్ర:— లోకములో 'మహాత్ము' డనదగినవాడెవడు?

ఉ:— జ్ఞానియే.

ప్ర:– అట్టి జ్ఞానులు లోకములో విరివిగా నుందురా?

ఉ:– ఉండరు. ఏ ఒకానొకడో అట్లుండును. వారు మహాదుర్లభులు.

ప్ర:– ఒకడు జ్ఞాని అగునా కాదా యని పరీక్షించుటకు ఉపాయమేమి?

ఉ:– ఆతని దృష్టిలో అంతయు వాసుదేవమయముగ నున్నదా లేదా యని తెలిసికొనిన చాలును.

అ॥ కోరికలతో గూడి ఇతరదేవతల నారాధించువారినిగురించి చెప్పుచున్నాడు –

20. కామైస్తైస్తైర్హృతజ్ఞానాః ప్రపద్యన్తేఽన్యదేవతాః
తం తం నియమమాస్థాయ ప్రకృత్యా నియతాస్స్వయా.

టీక:– స్వయా = తమయొక్క, ప్రకృత్యా = ప్రకృతి (జన్మాంతర సంస్కారము) చేత, నియతాః = ప్రేరేపింపబడిన జనులు, తైః తైః కామైః = ఆయా (విషయములందలి) కోరికలచేత, హృతజ్ఞానాః = అపహరింపబడిన వివేకముగలవారై, తం తం నియమమ్ = ఆయా (దేవతారాధన సంబంధమగు) నియమమును, ఆస్థాయ = అవలంబించి, అన్యదేవతాః = ఇతర దేవతలను, ప్రపద్యన్తే = భజించుచున్నారు.

తా:– (కొందఱు) తమయొక్క ప్రకృతి (జన్మాంతర సంస్కారము) చే ప్రేరేపింపబడినవారై విషయాదులందలి కోరికలచే వివేకమును గోల్పోయి, దేవతారాధన సంబంధమైన ఆ యా నియమముల నవలంబించి ఇతర దేవతలను భజించుచున్నారు.

వ్యాఖ్య:– కొందఱు పరమాత్మనుగూర్చి ధ్యానింపక విషయసంబంధమైన కోరికలు నెరవేరుటకై ఇతరదేవతల నారాధించుచున్నారు. దానికి కారణము వారు తమ వివేకము గోల్పోవుటయేయని యిట తెలుపబడినది. అది యెట్లుపోయినది? కోరికలను దొంగలు వారిహృదయమున ప్రవేశించి వారిజ్ఞానమును (వివేకమును) హరించి వేసిరి (కామైః హృతజ్ఞానాః). తత్ఫలితముగ వారు ఆత్మయొక్క గాంభీర్యమునెఱుగజాలక, పరమాత్మనుసేవించుట విడిచిపెట్టి ఇతరదేవతల నారాధించుచున్నారు. తత్సంబంధములైన నియమములను, వ్రతములను ఆచరించుచు వారిని భజించుచున్నారు. వారి ఆరాధనలక్ష్యము కోరికలు నెరవేరుటయేకాని మోక్షముకాదు. కావున మోక్షము నభిలషించు తీవ్రవైరాగ్యయుతులగు సాధకు లవలంబించదగిన పద్ధతి యిదికాదు. కోరికలను అంతముచేసికొని, ఇంద్రియములను నిరోధించి హృదయస్థపరమాత్మను నిరంతరము ధ్యానించుటయే ముక్తికి మార్గము.

'కామైః హృతజ్ఞానాః' – అని చెప్పుటవలన విషయవాంఛలు విజ్ఞానమును హరించి వేయుననిని, నాశనమొనర్చునని స్పష్టమగుచున్నది. కావున భగవన్మార్గమున మహాప్రమాద జనకములగు వానిని విజ్ఞులు జేబట్టరాదు.

ఈ అధ్యాయమున 15వ శ్లోకమున చెప్పబడిన 'మాయయాఽపహృతజ్ఞానాః' – కోరికలచే అపహరింపబడిన జ్ఞానముగల మూఢులకును, ఈ శ్లోకమున చెప్పబడిన 'కామైఃహృతజ్ఞానాః' – కోరికలచే అపహరింపబడిన జ్ఞానముగలవారికిని చాల తారతమ్యముగలదు. మొదటివారు తమోగుణప్రేరితులు. వీరు సత్త్వగుణ రజోగుణ మిశ్రితమగు గుణము కలవారు. వీరికి దైవమందు విశ్వాసముకలదు. వారికిలేదు.

ప్ర:— జీవునియొక్క జ్ఞానమును హరించివేయునది ఏది?

ఉ:— కోరికలు, విషయాశలు.

ప్ర:— అవి యెట్లు కలుగుచున్నవి?

ఉ:— జన్మాంతర విషయసంస్కారములచే.

ప్ర:— తత్ఫలితముగ మనుజుడేమిచేయుచున్నాడు?

ఉ:— జ్ఞానమును పోగొట్టుకొని పరమాత్మను విడిచిపెట్టి ఇతరదేవతల నారాధించుచున్నాడు.

అ॥ ఆయా దేవతారాధకులకు కలుగు ఫలితమును రెండుశ్లోకములద్వారా చెప్పుచున్నాడు -

21. యో యో యాం యాం తనుం భక్తః శ్రద్ధయార్చితుమిచ్ఛతి తస్య తస్యాచలాం శ్రద్ధాం తామేవ విదధామ్యహమ్.

టీక:— యః యః భక్తః = ఏ యే భక్తుడు, యాం యామ్ తనుమ్ = ఏ యే (దేవతా) రూపమును, శ్రద్ధయా = శ్రద్ధతో, అర్చితుమ్ = పూజించుటకు, ఇచ్ఛతి = కోరుచున్నాడో, తస్య తస్య = వానివానికి, శ్రద్ధాం= దానికి తగిన శ్రద్ధనే, అచలామ్ = స్థిరమైన దానినిగ, విదధామి = చేయుచున్నాను.

తా:— ఏ యే భక్తుడు ఏ యే (దేవతా) రూపమును శ్రద్ధతో పూజింపదలంచుచున్నాడో, దానిదానికి తగిన శ్రద్ధనే వానివానికి నేను స్థిరముగ గలుగజేయుచున్నాను.

వ్యాఖ్య:— మనుజుడు పరమాత్మనుగాక ఇతరదేవతలను ఆరాధించుచున్నంత మాత్రమున వారిపై వారు కినుక వహింపరు. పైపెచ్చు ఆ యా దేవతలందరియెడల ఆతని భక్తిని, శ్రద్ధను దృఢపఱచుదురు (అచలాంశ్రద్ధాంవిదధామి). ఆహా! పరమేశ్వరునియొక్క దయాళుత్వమెట్టిది. అయితే భక్తిశ్రద్ధలతో గూడియుండి భజించువారికి మాత్రమే సహాయము చేయుదురు. అవి లేనివారికిగాదు. కనుకనే 'శ్రద్ధయా' అను పదము చేర్చబడినది. అట్టి శ్రద్ధగలిగియున్నవారికి ఆ శ్రద్ధ నింకను తాను బలపరచెదనని శ్రీకృష్ణపరమాత్మ ఆనతిచ్చిరి.

హిందూమతములోగల విశిష్టతయే ఇది. ప్రతివాడున్ను వానివాని సంస్కారము ననుసరించి తగిన మార్గమును వెతకుకొనుటకు, తగిన దేవతను ఉపాసించుటకు సంపూర్ణమగు స్వేచ్ఛ దీనియందుగలదు. ఏమార్గముగుండా పోయినను, ఎవరిని ఆశ్రయించుకొని ముందుకేగినను తుట్టతుద కందఱున్ను గమ్యమగు ఆత్మనే చేరవలసియుండును. అట్టి పరమాత్మరూపలక్ష్యమును చేరుటకు వారివారికి తగిన మార్గమును, తగిన ఇష్టదేవతను వారు ఎన్నుకొనవచ్చును. అయితే భక్తిశ్రద్ధలతో పురోగమనము సాగించుచుండవలెను. గమ్యమునుగూర్చి మెల్లగా నడచినను, త్వరగా నడచినను నడక మాత్రము ఆపకూడదు. మఱియు లక్ష్యమువైపునకే నడవవలెనుగాని వెనుకకు నడవగూడదు. ఈ రెండు నియమములచే మనుజుడు ఎప్పటికైనను పరమలక్ష్యమగు ఆత్మదేవుని చేరుకొనగలడు. ఇతర దేవతల నుపాసించువారి భక్తిశ్రద్ధలను భగవాను డేల స్థిరపఱచుచున్నారనగా, వారట్టి దృఢతరశ్రద్ధచే ఎప్పటికైనను దేవదేవుడగు పరమాత్మను బొందగలరుకనుకనే. కాబట్టి వారికి తమతమ మార్గమును అనుసరించుటకు స్వేచ్ఛయు, భక్త్యాదుల

దృఢత్వమును భగవాను డొసంగుచున్నారు. దీనినిబట్టి ఎవడు ఆధ్యాత్మికోన్నతికై ఎంతటి ప్రయత్నము సలుపునో వాడంతటి ఫలితమునే పొందగలడని స్పష్టమగుచున్నది. ప్రయత్నమే చేయనివానికి ఏఫలితమున్ను లభించదు. జీవుడు తాను యత్నించనిదే భగవంతుడు మాత్రమేమి చేయగలరు? కాబట్టి ముముక్షువులెల్లరు తీవ్రతరయత్న మాచరించి గమ్యమును శీఘ్రముగ చేరవలయును.

ప్ర:– భగవంతునిగాని, ఇతర దేవతలనుగాని ఉపాసించునపుడు ముఖ్యముగ ఉండవలసిన గుణము లేవి?

ఉ:– భక్తి, శ్రద్ధ

ప్ర:– అట్లు భక్తిశ్రద్ధలతో ఆ యా దేవతల నుపాసించువారికి భగవాను డెట్టి సహాయము చేయును?

ఉ:– వారికి ఆయాదేవతలయందుగల శ్రద్ధాభక్తులను స్థిరపఱచును.

అ॥ ఆ యితర దేవతలద్వారా భగవానుడే వారికి తగినఫలితముల నొసంగుదురని తెలుపబడుచున్నది.

22. స తయా శ్రద్ధయా యుక్తస్తస్యారాధన మీహతే
లభతే చ తతః కామాన్ మయైవ విహితాన్ హి తాన్.

టీక:– సః = అతడు (పైన తెలుపుబడిన కామ్యభక్తుడు) తయా శ్రద్ధయా = అట్టి శ్రద్ధతో, యుక్తః = కూడుకొనినవాడై, తస్య = ఆదేవతయొక్క, ఆరాధనమ్ = పూజను, ఈహతే = చేయుచున్నాడు, మయాఏవ = నాచేతనే, విహితాన్ = విధింపబడిన, తాన్ కామాన్హి = ఆయాకోరికలనే (కోరినవస్తువులనే), తతః = ఆ దేవతలవలన, లభతే = పొందుచున్నాడు.

తా:– అతడు (పైన తెలుపబడిన కామ్యభక్తుడు) అట్టి శ్రద్ధతో గూడుకొనినవాడై ఆ యా దేవతలయొక్క ఆరాధనను గావించుచున్నాడు. మఱియు నాచే విధింపబడిన ఆ యా యిష్ఠఫలములను ఆ యా దేవతలద్వారా పొందుచున్నాడు.

వ్యాఖ్య:– ఆ ప్రకారముగ భగవంతునిచే స్థిరపఱచబడినట్టి శ్రద్ధతో గూడుకొనిన వాడై ఆ భక్తుడు ఆ యా దేవతల నారాధించుచు తత్ఫలితముగ వారినుండి తన యిష్టఫలములను బొందుచున్నాడు. అట్లా దేవతలనుండి యాతడు తన యభీష్టఫలములను బడసినప్పటికిని, అయ్యవి భగవంతునిచే నిర్దేశింపబడినవే యగును. కాబట్టి వాస్తవముగ భగవంతునినుండియే యాతనికి లభించినవగును. ఈ చరాచర ప్రపంచమంతయు ఒక ప్రభుత్వయంత్రాంగము (Universal Government). పరమాత్మ దాని యధిపతి. ఇంద్రాది దేవతలందఱు భిన్నభిన్న శాఖలను నిర్వహించు ఉద్యోగులు. జగత్పరిపాలనానియమములన్నింటిని, శాసనములన్నింటిని జగత్ప్రభువగు పరాత్పరుడే తొలుదొల్త నిర్ణయించియైచెను. వానిననుసరించియే ఆ యా క్రింది శాఖాధిపతులు కార్యముల నమలుజరుపవలసి యుండును. కాబట్టి భక్తులు వారివారి వాంఛితములను ఆ యా దేవతలద్వారా పొందినను దేవుదేవుడగు సర్వేశ్వరుడే దాని నిచ్చినట్లగును

(ప్రభుత్వమున క్రింది ఉద్యోగిద్వారా జరుపబడినది వాస్తవముగ ప్రభుత్వాధినేతయొక్క శాసనమే కావున అతడే జరిపినట్లు).

భగవంతుడు కల్పవృక్షమువంటివారు. వారి నాశ్రయించి శ్రద్ధతో ఎవరేది కోరిన దానిని వారి కొసంగుదురు. కాబట్టి అల్పములగు ప్రాపంచిక దృశ్యపదార్థములను వారిని కోరుటకంటె శాశ్వతమగు మోక్షమునే కోరుట శ్రేయస్కరము.

ఈ శ్లోకము చివరగల 'హి, తాన్' అను రెండు పదములను కలిపి కొందఱు 'హితాన్' అని అన్వయించి 'హితాన్, కామాన్' - ఇష్టములైన భోగ్యవస్తువులు అని అర్థము చెప్పిరి. కాని అయిష్టములైన భోగ్యవస్తువులను ఎవరును కోరరు గనుక ఆ విశేషణము దానికి తగిలించుట అనవసరమని తోచుచున్నది.

ప్ర:— ఆ యా దేవతలపై శ్రద్ధ ఇనుమడించినపుడు భక్తుడేమిచేయును?

ఉ:— వారిని ఇతోధికశ్రద్ధతో నారాధించును.

ప్ర:— తత్ఫలితముగ నాతడేమిపొందును?

ఉ:— తన యభీష్టఫలములను వారివలన పొందును.

ప్ర:— ఆ ఫలములను ఎవరు నిర్ణయించిరి?..

ఉ:— దేవదేవుడగు పరమాత్మయే. కావున ఆతడే ఆ యా దేవతలద్వారా వారివారివాంఛితముల నొసంగినట్లగును.

అ॥ అయితే ఆ యా దేవతల నారాధించుటవలన లభించునవి నశ్వరఫలితములే యనియు, తన్నారాధించుటచే శాశ్వతమోక్షము లభించుననియు భగవానుడు వచించుచున్నాడు -

23. అన్తవత్తు ఫలం తేషాం తద్భవత్యల్పమేధసామ్
దేవాన్ దేవయజో యాన్తి మద్భక్తా యాన్తి మామపి.

టీక:— అల్పమేధసామ్ = అల్పబుద్ధికలిగిన, తేషామ్ = వారియొక్క, తత్ ఫలమ్ తు = ఆ ఫలమన్ననో, అన్తవత్ = అంతముగలదిగా (అశాశ్వతముగా), భవతి = అగుచున్నది, దేవయజః = దేవతలను పూజించువారు, దేవాన్ = దేవతలను, యాన్తి = పొందుచున్నారు, మద్భక్తాః = నాభక్తులు, మామ్ అపి యాన్తి = నన్నేపొందుచున్నారు.

తా:— అల్పబుద్ధి కలిగిన వారియొక్క ఆ ఫలము నాశవంతమైయున్నది. (ఏలననగా) దేవతలను పూజించువారు **దేవతలనే** పొందుచున్నారు. నాభక్తులు (నన్ను పూజించువారు) నన్నే పొందుచున్నారు...

వ్యాఖ్య:— పరమాత్మను వదలి ఇతరదేవతల నారాధించువారెట్టివారో వారెట్టి ఫలితమును బొందగలరో, భగవద్భక్తు లెట్టి ఫలితములను బొందగలరో ఈశ్లోకమున వివరింపబడినది. సాక్షాత్ దేవదేవుడగు పరమాత్మను వదలి ఇతర దేవతల నాశ్రయించువారు, భజించువారు అల్పఫలములనే పొందుదురు. కావున

అట్టి నశ్వరఫలితములకై అఱ్ఱులు చాచువారు అల్పబుద్ధి (Small brain) కలవారని ఇట పేర్కొనబడినది. ఏలయనిన, పూర్ణబుద్ధికలవారైనచో శాశ్వతఫలమొసంగునట్టి, జన్మరాహిత్యమును కలుగజేయునట్టి పరమాత్మనే ఆశ్రయించెడివారుగదా! అల్పాధికారములు, అల్పజీవితములు గలిగిన దేవతలను నమ్ముకొని శాశ్వతపరమాత్మను విస్మరించువారు అల్పబుద్ధులేకదా! వారు పొందెడు ఫలమున్ను అల్పముగనేయుండును (అన్తవత్). గంగానదిని వదలి ప్రక్కనేఉన్న చిన్నవానిని ఆశ్రయించువాడెట్టివాడో, కల్పవృక్షమును వదలి ప్రక్కనేగల చిన్నచెట్టును జేరువాడెట్టివాడో, పరమాత్మనువదలి అల్పఫలప్రదాతలగు దేవతల నాశ్రయించువారలును అట్టివారేయగుదురు. కనుకనే వారిచ్చు స్వల్పఫలములను, భోగ్యపదార్థములను బడసి ఆనందించుచున్నారు.

ప్రపంచమున ఏవస్తువుకాని, ఏ వ్యక్తిగాని, ఆతడింద్రుడైనను సరియే, చంద్రుడైనను సరియే దృశ్యవర్గములోనే చేరియుండును. గావున కాలక్రమమున నశించిపోవును. దృగ్వస్తువగు ఆత్మయొకటియే ఈ ప్రపంచమున ఏకైక అవినాశివస్తువు. కనుక విజ్ఞులద్దానికొఱకే అన్వేషించుదురు. అద్దానినే ఆశ్రయించుదురు. అల్పబుద్ధికలవారే ప్రాపంచికసుఖముల నొసంగు నశ్వర దేవతాసమూహమును ఆశ్రయించుదురు. 'దేవతల నారాధించువారు దేవతలను, నన్నారాధించువారు నన్ను పొందుదురు' అని భగవాను డిచట తెలియజేసిరి. కాబట్టి నిరతిశయ సుఖప్రదాతయగు పరమాత్మయొక్క భక్తుడగుట ఉత్తమమో, అల్పసుఖమొసంగగల ఆ యా దేవతలయొక్క భక్తులగుట ఉత్తమమో వివేకముకలవారు యోచించవలెను. అట్లు యోచించి తమ యావచ్ఛక్తిని, అమూల్యమగు మానవజీవితమును పునరావృత్తిరహిత శాశ్వత మోక్షసుఖము నొసంగు పరమాత్మయొక్క సాక్షాత్కారమందే వినియోగించి ధన్యులుకావలెను. ఎవరు దేనిని ఆరాధించిన, వారు దానినేపొందుదురు. రాక్షసులను ఆరాధించిన రాక్షసులనే పొందుదురు. దేవతల నారాధించిన దేవతలనే పొందుదురు. పరమాత్మ నారాధించిన పరమాత్మనే పొందుదురు. బంధముగాని, స్వర్గముగాని మోక్షముగాని వారివారి చేతులలోనున్నది. కావున కొంతతెలివి నుపయోగించి, దూరముగ ఆలోచించి తాను యత్నించునది ఎట్టి ఫలితమైయున్నది? అది సంసారబంధమును రహితమొనర్పగలదా? లేక దానిని ఇంకను దృఢపఱచునా? అని బాగుగ యోచించియే సాధకుడు కార్యమునకు దిగవలెను. కావున మహాత్ములగు సద్గురువుల వలనను, ఇట్టి గీతాది సద్గ్రంథములవలనను ప్రపంచములోని సర్వోత్తమ లక్ష్యమేదియో చక్కగా నెఱిగి అట్టి సర్వేశ్వరునియొక్క (పరమాత్మయొక్క) పాదారవిందములనే అనన్యముగ ఆశ్రయించి తరించవలెను.

ప్ర:– దేవతల నారాధించువారు పొందు ఫలమెట్టిది?

ఉ:– నాశవంతమైనది (అంతము కలది).

ప్ర:– అట్టి నాశవంతమగు ఫలమునకై ప్రయత్నించు వారెట్టివారు?

ఉ:– అల్పబుద్ధిగలవారు (అల్పమేధసామ్).

ప్ర:– దేవతారాధకులు దేనిని పొందుదురు? పరమాత్మను అర్చించువారు దేనిని పొందుదురు?

ఉ:– దేవతారాధకులు ఆయాదేవతలను, భగవదారాధకులు భగవంతుని (ఆత్మసాక్షాత్కార రూపమోక్షమును) పొందుదురు.

ప్ర:– కాబట్టి విజ్ఞుడగువాడేమి చేయవలెను?

ఉ:– శాశ్వత మోక్షపదవి నొసంగు పరమాత్మనే ఆశ్రయించవలెను.

అ|| అయినను జనులలో కొందఱు తన్నెందుకాశ్రయించుటలేదో తెలుపుచున్నాడు -

24. అవ్యక్తం వ్యక్తిమాపన్నం మన్యన్తే మామబుద్ధయః
పరం భావమజానన్తో మమావ్యయమనుత్తమమ్.

టీక:– అవ్యయమ్ = నాశరహితమైనట్టియు, అనుత్తమమ్ = సర్వోత్తమమైనట్టియు, పరమ్ = ప్రకృతిపరమై (విలక్షణమై) నట్టియు, మమ = నాయొక్క భావమ్ = స్వరూపమును, అజానన్తః = తెలియని, అబుద్ధయః = అవివేకులు, అవ్యక్తమ్ = నేత్రాదీంద్రియములకు గోచరము కాని (ప్రపంచాతీతుడనగు), మామ్ = నన్ను, వ్యక్తిం ఆపన్నమ్ = పాంచభౌతికదేహమును పొందినవానినిగా, మన్యన్తే = తలంచుచున్నారు.

వ్యాఖ్య:– భగవంతుడు వాస్తవముగ నిరాకారుడు, సర్వవ్యాపి, ప్రపంచాతీతుడు, ప్రకృతికి విలక్షణమైనవాడు, అనంతుడు, నాశరహితుడు. లోకకల్యాణార్థమై వారు అపుడపుడు దేహమునుధరించి దుష్టశిక్షణ, శిష్టరక్షణ, ధర్మసముద్ధరణాది కార్యముల నొనర్చుటకై లోకమున అవతరించుచుందురు. మాయను స్వాధీనపఱచుకొనినవారు కనుక వారు తన యిష్టప్రకారము దేహమును గ్రహించుటకు, త్యజించుటకు శక్తిగలిగియుందురు.

ప్రకృతిం స్వామధిష్ఠాయ సంభవామ్యాత్మమాయయా (4-6) అని వారే ఒకసమయమున వచించియుండిరి. కావున ఆప్రకార మవతరించినపుడు అనగా వ్యష్టిత్వమును (దేహమును) స్వీకరించినపుడు వారి సమష్టిత్వమున కేమాత్రము భంగములేదు. వ్యష్టిరూపము వారు తాత్కాలికముగా కల్పించుకొనినదే యగును. నామరూపాత్మకమైన యా దేహము వారి పరిపూర్ణరూపముకాదు. భక్తుల ననుగ్రహించుటకొఱకు తాత్కాలికముగ గ్రహించినదే యగును.

అయినను వివేకములేనివారు, మందబుద్ధులు ఆ చిన్నదేహమే భగవంతుని యథార్థ రూపమనియు, భగవంతుడు మనుష్యమాత్రుడే యనియు తలంచుచున్నారు. దేవకీవసుదేవులకు బుట్టిన ఈ కానుపించు మానవశరీరమే భగవంతుడనియు, అంతకు మించి మఱియొకరూపము వారికిలేదనియు వారి యభిప్రాయము. ప్రారంభములో భక్తిశ్రద్ధలు కలుగుటకు భగవానుని సాకారరూపమును గ్రహించినను, అంతమాత్రముతో తృప్తినొందక ఆతని నిరాకారరూపమునుగూడ క్రమముగ తెలిసికొనవలసియుండును. పరమాత్మకు పరాపరా రూపములు రెండునుకలవు. భక్తుల ననుగ్రహించుటకొఱకై గైకొను రామకృష్ణాద్యవతారములు అపరారూపము. అవ్యక్త, అనంత, సద్ఘన, చిద్ఘన స్వరూపము పరారూపము. కనుకనే 'పరంభావమ్' అని దానినిగూర్చి చెప్పిరి. అదియే భగవానుని వాస్తవస్వరూపము. దానిని విశ్వసింపక, పాంచభౌతిక దేహము మాత్రమే భగవంతుడని తలంచువారు అవివేకులు, అల్పబుద్ధులు (అబుద్ధయః) అని పేర్కొనబడినది. ఏలయనగా వారు దృశ్యమునకు పరమై, అవ్యయమైన అపరిచ్ఛిన్నస్వరూపమును ఎఱుగక, పరిచ్ఛిన్నమైన స్వరూపముమాత్రమే భగవంతుడని చెప్పుచున్నారు. అది చాల పొరబాటు, కనుకనే వారు మందబుద్ధులని తెలుపబడిరి.

భగవంతుని కిచట నాలుగు విశేషణములు చెప్పబడినవి. (1) అవ్యక్తత్వము (2) ప్రపంచాతీతత్వము (3) అవ్యయత్వము (4) సర్వోత్తమత్వము. పరమాత్మ వాస్తవముగ అవ్యక్తుడు. అనగా స్థూలనేత్రమునకు

కానరాడు. ఏలయనిన, వ్యక్తమగు ప్రతివస్తువు ఏదియోయొక సమయమున నశించిపోవును. పరమాత్మయు వ్యక్తరూపముమాత్రము కలిగియున్నాడని తలంచుచో వారును నశించిపోవువారనియే భావించవలసివచ్చును. అట్లుకాదు; వారు అవినాశి. కావున భౌతికనేత్రమునకు కానుపించు స్థూలవిగ్రహముమాత్రమే, లేక ఉపాధిమాత్రమే దేవుడని తలంచితే అది కేవలము భ్రమమాత్రమేయగునని ఇచట స్పష్టీకరించబడినది. మఱియు భగవంతుడు అతిసూక్ష్మమైనవాడు. స్థూలమగు ఆకాశమే కంటికి కనబడకయుండ ఇక మనస్సు కంటెను అతిసూక్ష్మమైన చిదాకాశరూపపరమాత్మ కంటికి ఎట్లు కానవచ్చును? కనుకనే అవ్యక్తరూపుడని చెప్పబడినది. (అయినను జనులకు శుద్ధబుద్ధిచే వారివారి హృదయమున ఆత్మరూపమున సాక్షాత్కరింపబడుచునే యున్నాడు). మఱియు దృశ్యమునకు పరుడై దృక్స్వరూపుడై యుండుటవలన ప్రపంచాతీతుడని చెప్పబడెను. నాశము లేనందువలన అవ్యయుడని పేర్కొనబడెను. దేశకాలములకు అతీతుడై, దృశ్యదోషరహితుడై, నాశరహితుడై యుండుట వలన సర్వోత్తముడని తెలుపబడెను.

ఈశ్లోకముద్వారా - సగుణారాధకులు, సాకారోపాసకులు, విగ్రహారాధనపరులు, భగవంతుని ఒక వ్యక్తిమాత్రముగ దలంచి సేవించువారు, క్రమముగ ఏకాగ్రత, భక్తి బాగుగ కుదిరినపిదప క్రమముగ తమ భక్తిని, దృష్టిని విశాలపఱచి, పైమెట్టు ఎక్కి, భగవంతుడు విగ్రహమునందు మాత్రమేకాక సమస్త చరాచరములందును, భూతభవిష్యద్వర్తమానములందును వ్యాపించి ప్రపంచాతీతుడై వర్తించుచున్నాడనియు, అదియే ఆతని యథార్థరూపమనియు గ్రహించవలెనని సూచితమగుచున్నది.

ప్ర:– భగవంతుని వాస్తవరూపమెట్టిది?

ఉ:– (1) అవ్యక్తమైనది (2) ప్రపంచాతీతమైనది (3) నాశరహితమైనది (4) సర్వోత్తమమైనది.

ప్ర:– భగవంతు డొక చిన్న దేహమేయని తలంచువారెట్టివారు?

ఉ:– అవివేకులు.

అ॥ ఏకారణముచేత జనులు పరమాత్మను తెలిసికొనలేకున్నారో, ఒకవేళ తెలిసికొనినను సామాన్యమానవునిగ నమ్ముచున్నారో ఇచట విశదపఱచుచున్నాడు -

25. నాహం ప్రకాశః సర్వస్య యోగమాయాసమావృతః
మూఢోఽయం నాభిజానాతి లోకో మామజమవ్యయమ్.

టీక:– యోగమాయా సమావృతః = యోగమాయచే బాగుగ గప్పబడియున్న, అహమ్ = నేను, సర్వస్య = అందఱికిని, ప్రకాశః న = కనుపించువాడనుగాను, మూఢః = వివేకములేని, అయం లోకః = ఈ జనులు, మామ్ = నన్ను, అజమ్ = పుట్టుకలేనివానినిగను, అవ్యయమ్ = నాశరహితునిగను, నాభిజానాతి = ఎఱుగరు.

తా:– యోగమాయచే బాగుగ కప్పబడియుండుటచే నేను అందఱికిని కనుపించు వాడనుగాను. అవివేకులగు ఈ జనులు నన్ను పుట్టుకలేనివానినిగను, నాశరహితునిగను ఎఱుగరు!

వ్యాఖ్య:– భగవంతుడు సర్వవ్యాపి అయియున్నచో అందఱికిని ఎందులకు కానరారు? సర్వజనులు ఏల వారిని తెలిసికొనజాలకున్నారు? అను ప్రశ్నల కిచట సమాధానము చెప్పబడుచున్నది -

పరమాత్మ యోగమాయచే గప్పబడి అందు దాగుకొనియున్నారు. కాబట్టి జనులకు ప్రత్యక్షముగాకయున్నారు. ఎవరా మాయను వివేకాదులచే ఛేదించివైచుదురో వారు భగవంతుని ప్రత్యక్షముగా గాంచగలరు. భగవంతునకును, జనులకును మధ్య ఒకతెర (Curtain) కలదు. అది త్రిగుణాత్మకమైనది. అనగా సత్త్వరజస్తమోగుణము లను మూడుపొరలు కలిగియున్నది. తమోగుణము నల్లటిమొద్దుపొర. రజోగుణము ఎఱ్ఱటిసామాన్యపొర. సత్త్వగుణము తెల్లటి పల్చనిపొర. ఈమూడుపొరలతో గూడియున్నది మాయావరణ. జీవుడు నిష్కామకర్మ, భక్తి, వైరాగ్య విచారణాదులచేతను, సాధనాతిశయముచేతను ఒక్కొక్కపొరను ఛేదించుకొనుచుపోయి ఆ మాయాప్రతిబంధకమును పూర్తిగ తొలగించుకొనినచో అపుడు ఆవలనున్న పరమాత్మ నిరావరణముగ ప్రత్యక్షముగ కానుపించగలడు. అధ్యాత్మరంగమున తెలుపబడిన సమస్తసాధనలును జీవునకు, దేవునకు మధ్యగల ఆ మాయయను అడ్డుగోడను నిర్మూలించుటకే యగును. అంతియేకాని దేవుని క్రొత్తగ పొందుటకుగాదు. అడ్డాని నిర్మూలనముచే తనయందు వెలుగుచున్న దేవుడు పొందబడియే తీరును.

అయితే మూఢునకు మాయాయవనిక ఛేదింపబడనందున దైవదర్శనము కాకయున్నది. భగవంతుడున్నాడు - కాని అజ్ఞానులకు కానరాకయున్నాడు. సూర్యుడున్నాడు - కాని గ్రుడ్డివారికి కనిపించుటలేదు. దీపమున్నది, కాని కుండ బోర్లింపబడియున్నది. అందుచే ఆదీప మెవరికిని గోచరముకాకయున్నది. ఆకుండను తీసివేసినవారికి లేక పగులగొట్టినవారికి మాత్రమే లోనగల దీపము కనుపించును. ఇదియే మాయా భంగము. భగవంతుడు వాస్తవముగ జన్మరహితుడు, నాశములేనివాడు. ఆ విషయమును మాయనుదాటిన వివేకవంతులుమాత్రమే తెలిసికొనగల్గుచున్నారు. కాని మాయకులోబడిన మూఢులుకాదు అని గీతాచార్యు లిచట బోధించుచున్నారు.

అవివేకులు మాయను పోషించుచున్నారేకాని శుష్కింపజేయుటలేదు. అనేక విషయ వాసనలు, దుర్వ్యసనములు, భోగలంపటత్వము, కామక్రోధాదులు - మున్నగువానిచే వారా మాయ నింకను బలపఱచుచున్నారు. దానికి పుష్టిగల ఆహారము నొసంగుచున్నారు. అందుచే అది ఇంకను బలపడి, దృఢపడి, బాగుగ నిలద్రొక్కుకొని భగవద్దర్శనమునకు ఘనమైన అడ్డుగోడవలె నుండి జీవునకు మోక్షమార్గమున మహాప్రతిబంధకముగ వర్తించుచున్నది. కాబట్టి విజ్ఞుడగువాడు ఆ మాయారూపావరణను భక్తిజ్ఞానవైరాగ్యాదులచే విచ్ఛిన్న మొనర్చి భగవంతుని సాక్షాత్కరించుకొనవలెను.

ఈ శ్లోకమున 'సర్వస్య' (ఎవరికిని కనబడుటలేదు) అని చెప్పినదాని అర్థము అజ్ఞాను లెవరికిని కనిపించుటలేదనియే యగును. మఱియు భగవంతుడు యోగమాయచే కప్పబడియున్నాడను విషయము ద్వైతదృష్టియందు చెప్పినదే యగును. ఏలననిన, వాస్తవముగ పరమాత్మకు ఏ ఆవరణమున్ను లేదు. అతడు నిరావరణ శుద్ధ చిన్మయమూర్తి. అజ్ఞానులగు జీవుల దృష్టిననుసరించియే అట్లు చెప్పబడినది. సూర్యునకు మేఘమునకు వాస్తవముగ ఏ సంబంధమున్ను లేదు. కాని మేఘమునకు క్రింద నున్నవారిదృష్టిననుసరించి సూర్యుడు మేఘముచే కప్పబడియున్నాడని చెప్పుదురు. అట్లే భగవద్విషయమున్ను.

కొందఱు 'యోగమాయా సమావృతః' అను పదమును మూఢునకు విశేషణముగ తగిలించి యోగమాయావృతుడగు మూఢుడు (అజ్ఞాని) దేవుని తెలిసికొనజాలకున్నాడని అర్థముచెప్పిరి.

ప్ర:— భగవంతు డేల అందఱికిని కనుపించుట లేదు?

ఉ:— యోగమాయచే కప్పబడియుండుటవలన.

ప్ర:– భగవంతుని స్వరూపమెట్టిది?

ఉ:– (1) జన్మరహితమైనది (2) నాశవర్జితమైనది.

ప్ర:– భగవత్స్వరూపము నెవరు తెలిసికొనజాలకున్నారు?

ఉ:– అజ్ఞానులు.

ప్ర:– ఎందుచేత ?

ఉ:– భగవంతుని చుట్టునున్న మాయారూపమగు ఆవరణను వారు భేధింపలేదు కావున.

ప్ర:– కాబట్టి విజ్ఞుడగువా డేమి చేయవలెను?

ఉ:– తనకు భగవంతునకు మధ్య అడ్డుగోడగా నిలిచియున్న మాయారూపావరణమును శీఘ్రముగ (ఈజన్మయందే) ప్రయత్నపూర్వకముగ అధ్యాత్మసాధనలచే తొలగించివేసి భగవత్సాక్షాత్కారము నొందవలయును.

అ॥ ఆ యోగమాయ భగవానుని స్వాధీనమందే యుండునదియగుటచే వారి సర్వజ్ఞత్వమున కదియేమియు అడ్డుకలుగజేయజాలదు. కనుకనే ప్రతిబంధకముకాదు. కావున తాను భూతభవిష్యద్వర్తమాన స్థితిగతులనన్నిటిని ఎఱుంగుదునని భగవానుడు తెలుపుచున్నాడు –

26. వేదాహం సమతీతాని వర్తమానాని చార్జున
భవిష్యాణి చ భూతాని మాం తు వేద న కశ్చన.

టీక:– అర్జున = ఓ అర్జునా!, అహమ్ = నేను, సమతీతాని = గడచిపోయినట్టియు, వర్తమానాని చ = ఉన్నట్టియు, భవిష్యాణి చ = రాబోవునట్టియు, భూతాని = ప్రాణులను, వేద = ఎఱుగుదును, మాం తు = నన్నో, కశ్చన = ఎవడును, న వేద = ఎఱుంగడు.

తా:– ఓ అర్జునా! నేను భూతభవిష్యద్వర్తమానకాలములందలి ప్రాణులందఱిని ఎఱుంగుదును. నన్నుమాత్ర మెవడును ఎఱుంగడు.

వ్యాఖ్య:– భగవంతునియొక్క సర్వశక్తిమత్వ మిచట తెలుపబడుచున్నది. ప్రాణులందఱును కాలగర్భముననున్నారు. ఆ కాలమో, భగవానుని కుక్షియందు (కల్పితముగ) ఉన్నది. కావున సమస్తచరాచరములు సర్వేశ్వరునియందే వర్తించుచుండుటబట్టి వారికి తెలియని ప్రాణిగాని, తెలియని విషయముగాని భూతభవిష్యద్వర్తమానములం దేదియు ఉండనేరదు. ఎల్లప్రాణులను, ఎల్లకాలములందు వారు జాగరూకతతో వీక్షించుచునేయుందురు. ఈ సత్య మెఱింగినవాడిక పాపముచేయుట కెట్లుత్సహింపగలడు? అతడు పాపభీతిగలిగి ధర్మమార్గమందే ప్రవృత్తుడగును.

మఱియు ఈ శ్లోకమువలన జీవునియొక్క అల్పత్వమును పట్టిచూపినట్లైనది. జీవుడు కాలాధీనుడు. మృత్యుగ్రస్తుడు. క్షణికజీవితము కలవాడు. భూతభవిష్యత్తులు తెలియనివాడు. పరమేశ్వరుడో కాలాతీతుడు,

అమరుడు, సర్వజ్ఞుడు. అట్టివానిముందు జీవుడేపాటివాడు? అయినను ఆ అల్పజీవుడు తన ధనమునుజూచియు, బలమునుజూచియు, విద్యనుజూచియు, అధికారమునుజూచియు, సౌందర్యమును జూచియు గర్వించుచున్నాడు. ధనమదముచే, అధికారమదముచే భగవంతుని లెక్కకు తీసికొనుటలేదు. ఇది కేవలము అజ్ఞానముయొక్క ప్రభావమేయగును. సత్యమెఱిగినవాడు తనయొక్క అల్పత్వమును గుర్తెఱిగి భగవంతునియొక్క అనంతశక్తిని వేనోళ్ళ కొనియాడును. భక్తిపూర్వకముగ ఆతనికి ప్రణమిల్లును. ప్రపంచములో ఏకొంచెము శక్తిసామర్థ్యములున్నవానినే ప్రజలు ఎంతయో ఆదరించి, గౌరవించి, బ్రహ్మరథముపట్టుచున్నారు. అట్టిచో అనంతశక్తిసంపన్నుడగు సర్వేశ్వరుని ఎంత అధికముగ గౌరవించి పూజించవలెను? కావున ఈ శ్లోకముద్వారా జీవుడు పరాత్పరుని త్రికాలజ్ఞానమును, అనంతశక్తిసామర్థ్యములను, అమరత్వమును తెలిసికొని అకుంఠితభక్తితో నాతనిని సేవించి కృతార్థుడుకావలెను. గర్వాహంకారములను వదలివేయవలెను.

ఈ శ్లోకమున 'నన్నెవడును తెలిసికొనుటలేదు' (మాంతు వేద న కశ్చన) అను వాక్యము యొక్క అర్థము 'శ్రద్ధాభక్తులులేనివాడు, ఆత్మజ్ఞానములేనివాడు తెలిసికొనుట లేదనియే' యగును. భగవంతుని తెలిసికొనినవారు చాల అరుదుగను, తెలియనివారు అధికముగ నున్నందున ఈ లాగున చెప్పడమైనది. అంతఃపురమున పైఅంతస్తులోని కిటికీగుండా చూచు రాణివాసస్త్రీ క్రిందివీథిలో పోవుచిన్న జనమునంతను వీక్షింపగల్గును. కాని బాటలోనివా రామెను చూడజాలరు. అట్లే పరమాత్మ సర్వజీవులను గాంచగల్గినను ఆతనిని గాంచగల్గువారు చాల అరుదుగ నున్నారు. కావున జీవుడు తాను కృతార్థుడుకావలెననిన, సంసారసాగరమును తరించవలెననిన, తన అల్పత్వమును, భగవానుని సర్వశక్తిమత్వమును గుర్తెఱింగి ఆతనియెడల భక్తి ప్రపత్తులుగలవాడై వర్షబిందువు సముద్రములో కలియునట్లు తనచిత్తమును పరమాత్మయందు లయింపజేయవలెను. భగవంతుడు జీవుని తెలిసికొనునట్లు, జీవుడున్ను భగవంతుని తెలిసికొనినచో ఆక్షణముననే అతనికి ముక్తిగల్గును. అంతవఱకును బంధమున తిరుగాడుచునేయుండును.

ప్ర:– భగవానుని శక్తి సామర్థ్యములను వర్ణింపుము ?

ఉ:– అతడు త్రికాలజ్ఞుడు, భూతభవిష్యద్వర్తమానములందలి సమస్తప్రాణులను, పదార్థములను ఎఱింగినవాడు.

అ॥ అట్టి తనను జనులేల తెలిసికొనజాలకున్నారో వచించుచున్నాడు –

27. ఇచ్ఛాద్వేషసముత్థేన ద్వన్ద్వమోహేన భారత
సర్వభూతాని సమ్మోహం సర్గే యాన్తి పరంతప.

టీక:– పరంతప = శత్రువులను తపింపజేయువాడవైన, భారత = ఓ అర్జునా!, సర్గే = పుట్టుకతోడనే (లేక, ఈ ప్రపంచమున), ఇచ్ఛాద్వేషసముత్థేన = రాగద్వేషములవలన (లేక, కామక్రోధములవలన) పుట్టిన, ద్వన్ద్వమోహేన = సుఖదుఃఖాది ద్వంద్వరూపమగు వ్యామోహము(అవివేకము)చే, సర్వభూతాని = సమస్తప్రాణులును, సమ్మోహమ్ = మిక్కిలి అజ్ఞానమును, యాన్తి = పొందుచున్నవి.

తా:– శత్రువులను తపింపజేయు ఓ అర్జునా! సమస్తప్రాణులును పుట్టుకతోనే రాగద్వేషజనితమగు సుఖదుఃఖాదిద్వంద్వరూపమైన వ్యామోహమువలన మిక్కిలి అజ్ఞానమును బొందుచున్నవి.

వ్యాఖ్య:– సమస్తజీవులును పుట్టుకతోనే ప్రబల అజ్ఞానమును పొందుచున్నారు. మహామాయ ('వైష్ణవీ' మాయ) వారిని ఆవరించివేయుచున్నది. అందువలననే వారు పరమాత్మను దర్శింపలేక సంసారకుహరమున చిక్కుకొనిపోవుచున్నారు. మోక్షమును బడయజాలకున్నారు. అది సామాన్యమైన అజ్ఞానము కాదు. మిక్కిలి దట్టమైనది. కనుకనే 'మోహం' అని చెప్పక 'సమ్మోహం' అని చెప్పిరి. ఈ అజ్ఞానమునకు హేతువేమి? సుఖదుఃఖాదిద్వంద్వరూపమగు వ్యామోహము. అదియో ఇచ్ఛాద్వేషముల వలన – అనగా కామక్రోధములవలన పుట్టుచున్నది. కాబట్టి మోక్షమునకు ప్రతిబంధమైనట్టి అజ్ఞానమును తొలగింపవలెననిన ఇచ్ఛాద్వేషములు రెండును నశింపవలెను. (ఒకదానిని అనుభవింపవలెనను, లేక పొందవలెనను కోరికనే ఇచ్ఛయందురు. దాని ననుభవించుటలో అడ్డుపడువారిపై కినుక వహించుటను ద్వేషమందురు.) ఇచ్ఛ–ఏదియోయొక దృశ్యవస్తువునందు కోరిక, అభిలాష యెపుడు జనించునో అపుడు చిత్తము నిరంతరము దానిని పొందవలెనెడి సంకల్పములతో నిండి, దానిని గూర్చియే చింతించుచు మహాచపలముగనుండును. ఏకాగ్రత లేక యుండును. చంచలచిత్తమున ఆత్మ చక్కగ ప్రతిబింబించదు. కావున అశాంతి, దుఃఖము కలుగుటకు కారణమగుచున్నది. ఒకవేళ ఆవిషయము లభించినను, దానివలన తృప్తికలుగకపోగా, దానిపై ఆశ అనేకరెట్లు పెరిగి పోవును. కోరికలు అనుభవించినకొలది పెరుగునేకాని తరగవు. కాబట్టి ఇచ్ఛయను ప్రబలశత్రువును వివేకవైరాగ్యాదులద్వారా హృదయమునుండి పెకలించివేయవలెను.

'ద్వేషము' – తనకు అయిష్టమైన వస్తువునందుగాని, తనకు ఇష్టమైన వస్తువునకు అడ్డుపెట్టువారియందుగాని మనుజునకు సామాన్యముగ ద్వేషము కలుగుచుండును. ఆ ద్వేషమే క్రోధముగ పరిణమించును. క్రోధముచే సమ్మోహము, సమ్మోహముచే స్మృతివిభ్రమము, దానిచే బుద్ధినాశము, దానిచే సర్వవినాశము జీవునకు సంభవించుచుండును. కాబట్టి జీవుని యధఃపతనమునకు హేతువులైన ఈ ఇచ్ఛాద్వేషములనే ప్రబలశత్రువులను సర్వము 'భగవత్స్వరూపమే' యను వివేకము చేతను, ఇంకను పెక్కు ఆధ్యాత్మిక యుక్తులచేతను పారద్రోలి, ఆ దుష్టద్వయమునకు శాశ్వతముగ తర్పణమొసంగి పరమ శాంతిని అనుభవించవలయును.

'సర్గే' – అని చెప్పుటవలన తల్లిగర్భమునుండి జన్మించు కాలమందే అజ్ఞానము వచ్చి ఆవరించివేయుచున్నదనియు, యౌవనమునగాని, వార్ధక్యమునగాని కాదనియు స్పష్టమగుచున్నది. కాబట్టి బాల్యకాలమందే పరమార్థయత్నములను గావించి అజ్ఞానమును పాఱద్రోలువారు ధన్యులు. దొంగను ఇంటినుండి ఎంతత్వరగా బయటకు గెంటివేసిన అంతమంచిదికదా! కావున ఏ క్షణమున జీవున కిట్టి వివేకముదయించునో ఆ క్షణమందే ఉత్తమసాధనలద్వారా ఆ హృదయచోరులను తరిమివేసి ఆత్మానందమును బడయవలెను.

ఇచట 'పరంతప' – అను సంబోధనయం దొక విశేషముకలదు. 'ఓ అర్జునా! నీవు శత్రువులను తపింపజేయువాడవు. కావున యంతఃశత్రువులగు ఇచ్ఛాద్వేషములను గూడ తపింపజేయుము. నిర్మూలింపుము' అని బోధించుటయగును.

'సర్వభూతాని' – అను పదమునకు శ్రద్ధాభక్తులుగలిగి భగవంతుని అర్చించువారు, జ్ఞానవంతులుతప్ప తక్కిన యందఱును, అని అర్థము (చూడుడు శ్లో॥ 28).

ప్ర:– సుఖదుఃఖాది ద్వంద్వములు వేనినుండి ప్రాదుర్భవించును?

ఉ:– ఇచ్ఛాద్వేషములనుండి.

ప్ర:– సమస్తప్రాణులు అజ్ఞానము నెపుడు పొందుచున్నవి?

ఉ:– పుట్టుకతోనే.

అ॥ (పైనదెల్పిన) అజ్ఞానమునుండి యెవరు విముక్తులగుదురో తెలుపుచున్నాడు –

28. యేషాం త్వన్తగతం పాపం జనానాం పుణ్యకర్మణామ్
తే ద్వన్ద్వమోహనిర్ముక్తా భజన్తే మాం దృఢవ్రతాః.

టీక:– పుణ్యకర్మణామ్ = పుణ్యకర్మలుచేయు, యేషాం జనానామ్ = ఏ జనులయొక్క, పాపంతు = పాపమైతే, అన్తగతమ్ = నాశమును బొందినదో, తే = అట్టివారు, ద్వన్ద్వమోహనిర్ముక్తా =(సుఖదుఃఖాది) ద్వంద్వరూపమగు అజ్ఞానమునుండి విడువబడినవారై, దృఢవ్రతాః =చలింపని నియమనిష్ఠలుగలవారై, మాం = నన్ను, భజన్తే = సేవించుచున్నారు.

తా:– పుణ్యకార్యతత్పరులగు ఏ జనులయొక్క పాపము నశించిపోయినదో, అట్టివారు(సుఖదుఃఖాది) ద్వంద్వరూపమగు అజ్ఞానమునుండి విడువబడినవారై దృఢవ్రతులై నన్ను సేవించుచున్నారు.

వ్యాఖ్య:– పరమాత్మను దృఢవ్రతులై సేవించినవారికే బంధవిముక్తిలభించును. కాబట్టియే అనేకులు దైవసాక్షాత్కారమునకై పెక్కువ్రతములు, నియమములు శీలించుచుందురు. మౌనవ్రతము, ఉపవాసవ్రతము, బ్రహ్మచర్యవ్రతము, స్వాధ్యాయవ్రతము మున్నగువానిని ఆచరించుదురు. కాని వానియందు పెక్కురికి దృఢత్వము (స్థిరత్వము) ఏర్పడుటలేదు. దానికి కారణమేమియో భగవాను డిచట స్పష్టముగ తెలిపిరి. అనేక జన్మార్జితపాపమే దానికి కారణము. ఆ పాపము హృదయమున నున్నంతవఱకు పరమార్థసాధనలందు అడ్డుకలుగుచునేయుండును. మురికిగుడ్డకు రంగుఅంటనట్లు, చవిటినేలలో విత్తనము మొలవనట్లు, పాపకల్మషయుక్తమగు హృదయమున పరమార్థబీజము లంకురింపజాలవు. అట్టివారొకవేళ వ్రతములను ప్రారంభించినను చక్కగ కొనసాగించలేరు. వానియందు దృఢత్వముకలుగదు. విరేచనమునకు మందుతీసికొనినవాడు ఇంటియందు మెదలక ఉండదలచినచో నెట్లుసాధ్యపడదో, ఆ మందు కడుపులో త్రిప్పి వానిని బయట కెట్లు సాగనంపునో, అట్లే పాపము, రజోగుణము చిత్తమునగలవాడు ధ్యాననిష్ఠయందు కూర్చొనినను, అవి వానిని లేపి బహిర్ముఖునిగ నొనర్చును. కాబట్టి భగవానుని దృఢవ్రతములతో సేవింపవలెననిన లోనగల పాపము నశింపవలెను. అది యెట్లు నశించునో ఆ పద్ధతినిగూడ శ్రీకృష్ణపరమాత్మ ఈశ్లోకమందు విశదీకరించిరి.

పుణ్యకర్మలచేతను, అనేక సత్కార్యము లాచరించుటవలనను, నిష్కామకర్మయోగానుష్ఠానము చేతను జీవునిపాపమంతయు నశించిపోవును. కావున సాధకుడు మొట్టమొదట అనేక సత్కార్యములను, దానధర్మములు, పరోపకారము, దివ్యమంత్రజపము – మున్నగువానిని విరివిగ ఆచరించవలెను. కొందఱు శుష్కవేదాంతులు "పుణ్యకార్యములుకూడ బంధనమును కలుగజేయును, కావున వాని నాచరించరాద"ని చెప్పుదురు. అది వారియొక్క ఉన్మత్తప్రలాపమేకాని, అన్యముకాదు. ఏలయనిన భగవానుడు గీతయందు పుణ్యకార్యములను, సత్క్రియలను తప్పక చేయవలెననియే పెక్కుచోట్ల ఆదేశించిరి. ఇంతియేకాదు వానిని

వదలవద్దనికూడ హెచ్చరించిరి★. భగవద్వాక్యమునందు విశ్వాసముగలవారు ఆ యాదేశమును తప్పక పాలించవలెను. పుణ్యకార్యములను జేయువానికి, శుభాచరణశీలునకు దుర్గతి యెన్నడును కలుగదనికూడ నిదివఱలో భగవానుడు చెప్పియుండుట గమనింపదగినది @. కేవలము అతీతస్థితి యందుండువానికి, ఇంద్రియమనంబులను దాటియున్నవానికి, నిశ్చల సమాధినిష్ఠునకు పుణ్యము, పాపము లేవని చెప్పిన వాక్యమును సామాన్యులగు సాధకులకు అన్వయించరాదు. ఏలయనిన, దానిచే ఆ సాధకుని చెడగొట్టినట్లేయగును. వారికి ఉభయభ్రష్టత్వము కలుగజేసినట్లేయగును. తురీయస్థితియందున్న అట్టి జీవన్ముక్తులుకూడ వ్యుత్థానదశయందు లోకాదర్శముకొఱకు పుణ్యకార్యములను, సత్క్రియలను చేయుచునేయుందురు.

ఈ ప్రకారముగ పుణ్యకార్యములచే పాపము నశించినవారు సుఖదుఃఖాదిద్వంద్వమోహరహితులై పరమాత్మను దృఢవ్రతములతో సేవించుదురు. దానిచే వారికి ఆత్మసాక్షాత్కారము లభించి బంధవిముక్తి సిద్ధించుచున్నది. ఈ శ్లోకముద్వారా శ్రీకృష్ణపరమాత్మ జనుల కీప్రకారముగ హెచ్చరికచేయుచున్నారు- 'ఓ జీవులారా! మున్ముందు మీచిత్తములందుగల పాపపంకిలమును, జన్మజన్మాంతరమునందు గావింపబడిన దుష్కార్యములకు సంబంధించిన కల్మషబీజములను, సత్క్రియలద్వారా పుణ్యకార్యాచరణముద్వారా క్షాళనముచేయుడు. అపుడే మీకు సుఖదుఃఖాదిద్వంద్వవ్యామోహ మంతరించి దైవవ్రతమందు దృఢత్వమేర్పడును. దానిచే మోక్షము సన్నిహితమగును'. కాబట్టి సాధకులు భగవద్వాక్యమునందు విశ్వాసముగలిగి పుణ్యాచరణతత్పరులై మెలగవలెను.

ఈశ్లోకముద్వారా మఱియొకవిషయము స్పష్టమగుచున్నది. అది యేది యనిన - పరమార్థరంగమున సాధకుడు కొన్నిదృఢనియమములను, వ్రతములను ఏర్పఱచుకొనవలెను. లేనిచో మాయ దారి ఇవ్వదు. దుర్బలనియమములచే మాయ లొంగదు. మనస్సు స్వాధీనపడదు. రేకుగొడ్డలిచే బలమైనవృక్షము తెగదుగదా! 'ఈ రోజున ఇన్ని వేల జపముచేయనిదే భుజింపను, ఇన్ని అధ్యాయములు పారాయణము చేయనిదే మఱియొకపనిని తాకను' - ఈ ప్రకారముగ దృఢనిశ్చయములను గావించుకొనవలెను.

ఈ శ్లోకమువలన ఈ క్రిందివిషయములు స్పష్టపడుచున్నవి -

(1) మోక్షము పొందవలెనినిన సాధకుడు దృఢవ్రతములను శీలింపవలెను.

(2) దృఢవ్రతము గలుగవలెనినిన చిత్తమునందలి పాపము నశించవలెను.

(3) పాపము నశించవలెనినిన పుణ్యకార్యములను, సత్కర్మలను లెస్సగ నాచరింపవలెను.

ప్ర:— భగవంతుని దృఢవ్రతులై ఎవరు సేవింపగలరు?

ఉ:— పాపము నశించినవారు.

ప్ర:— పాప మెట్లు నశింపగలదు?

ఉ:— పుణ్యకార్యములచే.

★ యజ్ఞదానతపఃకర్మ న త్యాజ్యం కార్యమేవ తత్, యజ్ఞో దానం తపశ్చైవ పావనాని మనీషిణామ్॥ (18-5)

@ న హి కల్యాణకృత్కశ్చిద్దుర్గతిం తాత గచ్ఛతి। (6-40)

ప్ర:– పాపము నశించిన కలుగు ఫలితము లెవ్వి?

ఉ:– (1) ద్వంద్వమోహవినాశము (2) ధ్యానదృఢత్వము.

అ॥ శ్రద్ధాభక్తులతో భగవంతు నాశ్రయించి ప్రయత్నించువారికి కలుగు ఫలితమును వివరించుచున్నాడు –

29. జరామరణ మోక్షాయ మామాశ్రిత్య యతన్తి యే
తే బ్రహ్మ తద్విదుః కృత్స్నమధ్యాత్మం కర్మ చాఖిలమ్.

టీక:– యే = యెవరు, జరామరణమోక్షాయ = వార్ధక్యమును, మరణమును పోగొట్టుకొనుటకొఱకు, మామ్ = నన్ను, ఆశ్రిత్య = ఆశ్రయించి, యతన్తి = ప్రయత్నముచేయుచున్నారో, తే = వారు, కృత్స్నం = సమస్తమైన, అధ్యాత్మమ్ = ప్రత్యగాత్మస్వరూపమును, అఖిలంకర్మచ = సకలకర్మమున్ను, తత్ బ్రహ్మ = ఆ బ్రహ్మమేయని, విదుః = తెలిసికొందురు.

తా:– ఎవరు వార్ధక్యమును, మరణమును (సంసారదుఃఖమును) పోగొట్టుకొనుటకొఱకు నన్నాశ్రయించి ప్రయత్నముచేయుచున్నారో, వారు సమస్తప్రత్యగాత్మస్వరూపమున్ను, సకలకర్మమున్ను ఆ బ్రహ్మమేయని తెలిసికొందురు.

వ్యాఖ్య:– జీవుడు సంసారదుఃఖవిముక్తికొఱకు, పరమానందప్రాప్తికొఱకు, భగవంతుని ఆశ్రయించి తల్లక్ష్యసాధనకై యత్నించుచున్నాడు. జననమరణములు, జరావ్యాధులు మున్నగువానితోగూడిన ఈ సంసారదుఃఖము అతిభయంకరమైనది. దానినుండి విడుదలపొందుటకే సర్వేశ్వరుని జనులాశ్రయించి ప్రయత్నశీలురగుచున్నారు. సమస్త ఆధ్యాత్మికసాధనలు ఇందుకొఱకే ఏర్పడినవి – అనగా జరామరణరూపసంసారదుఃఖవినాశముకొఱకై, నిరతిశయాత్మానందప్రాప్తికొఱకు. అట్లు సర్వేశ్వరుని ఆశ్రయించి ధ్యానాదియత్నములను సలుపువారు క్రమక్రమముగ వారియత్నములు పరిపక్వములుకాగా, సాధనయందారితేరినపిమ్మట, అనగా ఆరూఢస్థితిని బడసినపుడు, సమస్తకర్మలు, సమస్తజీవులు, సమస్తప్రత్యగాత్మస్వరూపములు అద్వైతపరబ్రహ్మముగనే వారు తెలిసికొందురని ఇట వచింపబడినది. అనగా, వారిదృష్టిలో బ్రహ్మేతరమగు వస్తువేదియు కానరాదు. అంతయు ఆత్మమయముగ, బ్రహ్మమయముగ గాంచుదురు.

అయితే ఇట్టిబ్రహ్మానుభూతి అందఱికిని కలుగదు. ఎవరు మోక్షముకొఱకు తీవ్రప్రయత్నము సలుపుదురో, ఎవరు బంధవిముక్తికై సర్వేశ్వరుని ఆశ్రయించి ధ్యానాదులను జరుపుదురో అట్టివారికే కలుగును. అపుడు తానే పరబ్రహ్మముగను, తనయందే సమస్తకర్మసమూహము, సమస్తజగత్తులు, సమస్తజీవరాసులు (కల్పితములై) యున్నట్లును, సర్వజీవులయొక్క ఆత్మ తానే అయియున్నట్లును కనుగొనగల్గును. ఇదియే 'అహంబ్రహ్మాస్మి' అను మహావాక్యముయొక్క అనుభవము అయియున్నది.

ఈ శ్లోకమున 'యతన్తి' – (ప్రయత్నించుచున్నారు) అని చెప్పినందువలన బ్రహ్మానుభూతి మాటలవలన సిద్ధించునదికాదనియు, తీవ్రతరయత్నము చేయవలసియుండుననియు స్పష్టమగుచున్నది. మఱియు 'ఆశ్రిత్య', 'యతన్తి' అని రెండుపదములను చేర్చుటవలన, కేవలము భగవంతుని

ఆశ్రయించుటమాత్రము చాలదనియు, భగవత్ సాక్షాత్కారమునకే ప్రయత్నముకూడ సలుపవలయుననియు తేలుచున్నది. భగవదాశ్రయముచే భగవంతు డనుగ్రహించి త్రోవచూపును. ఆ త్రోవనుబట్టి తానే నడవవలెను. యత్నశీలుడై తనమనస్సును తానే శుద్ధమొనర్చుకొని బ్రహ్మానుభూతిని బొందవలెను.

ప్ర:– భగవానుని ఎందుల కాశ్రయింపవలెను?

ఉ:– జన్మజరామరణరూప సంసారబంధవిచ్ఛిత్తికొఱకై.

ప్ర:– భగవత్ప్రాప్తి యెట్లు కలుగగలదు?

ఉ:– స్వప్రయత్నముచే, తాను స్వయముగ ఆధ్యాత్మికసాధనల నభ్యసించుటచే.

ప్ర:– ఫలితముగ అతని కేమిలభించిను?

ఉ:– భగవదాశ్రయముచేతను, భగవత్సాక్షాత్కారమునకువలసిన యత్నములచేతను అతడు బ్రహ్మప్రాప్తినొంద, సమస్తజీవుల సమస్తకర్మము అంతయు ఆ పరబ్రహ్మమే యని తెలిసికొనగల్గును.

30. సాధిభూతాధిదైవం మాం సాధియజ్ఞం చ యే విదుః
ప్రయాణకాలేఽపి చ మాం తే విదుర్యుక్తచేతసః.

టీక:– యే = ఎవరు, సాధిభూతాధిదైవమ్ = అధిభూత, అధిదైవములతో గూడినట్టియు, సాధియజ్ఞంచ = అధియజ్ఞముతో గూడినట్టియు, మామ్ = నన్ను, విదుః = తెలిసికొనుచున్నారో, తే = వారు, ప్రయాణకాలే అపి చ = దేహవియోగకాలమందును, యుక్తచేతసః = (దైవమందు) నిలుకడగల మనస్సుగలవారై (లేక, మనోనిగ్రహముకలవారై), మామ్ = నన్ను, విదుః = తెలిసికొందురు.

తా:– అధిభూత, అధిదైవ, అధియజ్ఞములతో గూడియున్న నన్నెవరు తెలిసికొందురో వారు దేహవియోగకాలమందును (దైవమందు) నిలుకడగల మనస్సుగలవారై (మనోనిగ్రహముకలవారై) నన్నెఱుంగగలరు.

వ్యాఖ్య:– ఎవరు జీవితకాలమంతయు ఆత్మచింతనగలిగియుందురో, వారు అంతిమకాలమందును (దేహవియోగసమయమందును) నియమితచిత్తులై అట్టిదైవానుభవమే కలిగియుందురని ఇచట చెప్పబడినది. అధిభూత, అధిదైవ, అధియజ్ఞరూపములగు సమస్తపదార్థములున్ను పరమాత్మస్వరూపములే యను నిట్టి ఆత్మానుభవము జీవితకాలమునగలవారు, అంతిమకాలమందును అట్టి బ్రహ్మానుభవమే కలిగియుందురు. 'సమస్తముబ్రహ్మమే; ఆ బ్రహ్మమును నేనే' అను ఈ బ్రహ్మానుభవమును జనులు ఎల్లకాలములందును గలిగియుండవలెను.

ఆ యనుభవ మెట్లుకలుగును? దానికి సమాధాన మిచటనే వివరింపబడినది –'యుక్తచేతసః' మనోనిగ్రహముచే (మనోజయముచే) సిద్ధించును. ఇంద్రియములను మనస్సును జయింపలేనివారి కట్టి సార్వాత్మిక అనుభవము కలుగనేరదు. ఇంద్రియములకు దాసులుగా నుండువారి కట్టి బ్రహ్మానుభవము కలుగదు. జీవితమంతయు ఇట్టి నియమితచిత్తము కలిగియుండువారికే బ్రహ్మానుభవము సిద్ధించును. కాని

కేవలము అంతిమకాలమందుమాత్రమే అని చెప్పలేదు. అంతిమకాలమందుకూడ (ప్రయాణకాలేఽపిచ) అనియే చెప్పబడెను. కాబట్టి ఆరోగ్యము బాగుగనున్నపుడే, ఇంద్రియములు శైథిల్యమునొందకపూర్వమే, దేహశక్తి ఉడుగుటకుముందే సమస్తసాధనలుగావించి, ఆత్మానుభవము నొందవలసియుండుననియు, అట్లుండినసే చివఱికాలమందుగూడ దైవస్మృతి కలుగగలదనియు స్పష్టమగుచున్నది. ప్రయాణముచేయుటకు ముందుగనే సామగ్రినంతను ఎట్లు సర్దుకొందురో, దారిబత్తెము సేకరించుకొని సిద్ధముగనుందురో అట్లే దీర్ఘప్రయాణము ప్రారంభమగు ఈ దేహవియోగసమయమునకు పూర్వమే దైవానుభవమును పూర్తిగ పొందియుండవలెను. బాల్యమందే, యౌవనమందే దానిని సిద్ధపఱచుకొని యుండవలెను. అన్నిశక్తులున్ను ఉడిగిపోయిన వార్ధక్యమున జీవుడు పరమార్థయత్నములను ఎక్కువగ చేయజాలడు. కాబట్టి ఈ శ్లోకమునందు ఆత్మసాక్షాత్కారరూపలక్ష్యమును జీవితకాలములో చాల ముందుగనే పొందియుండవలెనని సూచింపబడినది.

'జీవితకాలమందు ఎవరు నన్నెఱుగుదురో, అంత్యకాలమందును వారు నన్నెఱుగగలరు'. అని భగవాను డిచట చెప్పినందువలన అంత్యకాలమునమాత్రము నమ్ముకొని జీవితమంతయు సోమరిగా గడుపరాదని హెచ్చరించినట్లైనది. మఱియు అంత్యకాలమనునది ఫలానిసమయమని ఎవరికిని తెలియదు. కనుక, జీవితమంతయు భగవచ్చింతనయందే గడిపినచో ఇక మృత్యువు ఎప్పుడువచ్చినను భయములేదు. అంత్యకాలమందు మాత్రమే భగవచ్చింతన చేయవలెననువారి వాదన ఈ శ్లోకముచే పూర్తిగ ఖండింపబడినది. గీతాచార్యులు అధ్యాత్మరంగమున సోమరులకు ఏమాత్రము చోటీయక ఆ జీవితపురుషప్రయత్నమునే లెస్సగ చాటినవారైరి.

అధిభూత, అధిదైవ, అధియజ్ఞములనగా నెవ్వియో రాబోవు అధ్యాయమున వివరముగ తెలియజేయబడినవి.

ప్ర:- దేహవియోగసమయమందును ఎవరు నియమితచిత్తులై ఆత్మానుభవముగలిగియుందురు?

ఉ:- ఎవరు పెక్కు సాధనలద్వారా జీవితకాలమంతయు యత్నించి పరమాత్మానుభవమును సంపాదించుకొందురో వారు.

ఓమ్

ఇతి శ్రీమద్భగవద్గీతాసూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే
శ్రీకృష్ణార్జున సంవాదే విజ్ఞానయోగో నామ
సప్తమోఽధ్యాయః

ఇది ఉపనిషత్ప్రతిపాదకమును, బ్రహ్మవిద్యయు, యోగశాస్త్రమును, శ్రీకృష్ణార్జున సంవాదమునగు శ్రీ భగవద్గీతలందు విజ్ఞానయోగమను
ఏడవ అధ్యాయము
ఓమ్ తత్ సత్

అక్షరపరబ్రహ్మ యోగము

ఓమిత్యేకాక్షరం బ్రహ్మ వ్యాహరన్ మామనుస్మరన్
యః ప్రయాతి త్యజన్దేహం స యాతి పరమాం గతిమ్. **(8–13)**

ఎవడు ఇంద్రియద్వారములన్నిటిని బాగుగ అరికట్టి, మనస్సును హృదయమందు (ఆత్మయందు) లెస్సగా స్థాపించి, శిరస్సునందు (బ్రహ్మరంధ్రమందు) ప్రాణవాయువును ఉంచి, ఆత్మనుగూర్చిన ఏకాగ్రచింతనము (యోగధారణ) గలవాడై పరబ్రహ్మమునకు వాచకమైన 'ఓమ్' అను ఒక్క అక్షరమును ఉచ్చరించుచు నన్ను ఎడతెగకచింతించుచు శరీరమును వదలునో అతడు సర్వోత్తమస్థానమును (మోక్షమును) బొందుచున్నాడు.

ॐ

శ్రీ భగవద్గీత

అథ అష్టమో௨ధ్యాయః

ఎనిమిదవ అధ్యాయము

అక్షరపరబ్రహ్మయోగః

అక్షరపరబ్రహ్మయోగము

ఈ అధ్యాయము యొక్క పేరు:-

'అక్షరపరబ్రహ్మయోగము' - 'క్షర' మనగా నశించునది. అక్షరమనగా నాశరహితమైనది. నాశరహితమగు పరబ్రహ్మమునుగూర్చి బోధించు అధ్యాయమగుటచే దీనికి అక్షరపరబ్రహ్మయోగమను పేరు వచ్చినది.

ఈ అధ్యాయమందలి ప్రధాన విషయములు :-

(1) బ్రహ్మము, అధ్యాత్మము, కర్మము మున్నగువానినిగూర్చిన అర్జునునిప్రశ్నలు, వానికి భగవానుడొసంగిన ప్రత్యుత్తరములు (1వ శ్లో॥ నుండి 7వ శ్లో॥ వఱకు)

(2) ప్రణవోపాసన, దాని యద్భుతఫలితము - (8వ శ్లో॥ నుండి 16వ శ్లో॥ వఱకు)

(3) సృష్టి, ప్రళయములగూర్చిన వివరణము - (17వ శ్లో॥ నుండి 19వ శ్లో॥ వఱకు)

(4) భగవానుని సనాతనస్వరూపము - భక్తిచే అద్దాని సంప్రాప్తి - (20 వ శ్లో॥ నుండి 22 వ శ్లో॥ వఱకు)

(5) శుక్ల, కృష్ణమార్గముల వర్ణనము - (23వ శ్లో॥ నుండి 26వ శ్లో॥ వఱకు)

(6) యోగియొక్క మహిమ - (27వ శ్లో॥ నుండి 28వ శ్లో॥ వఱకు)

పూర్వాధ్యాయముతో ఈ అధ్యాయమునకు గల సంబంధము :-

క్రిందటి అధ్యాయముయొక్క చివఱ శ్రీకృష్ణపరమాత్మ జరామరణవిముక్తికై తన్నాశ్రయించి ప్రయత్నించువారు బ్రహ్మమును చక్కగా తెలిసికొందురని వచించి ఆబ్రహ్మమునకు కొన్ని విశేషణములను తెలియజెప్పిరి. అవియేవనగా - బ్రహ్మము సకల అధ్యాత్మ రూపము, సకలకర్మస్వరూపము, అధిభూతసహితము, అధిదైవయుక్తము, అధియజ్ఞసహితము అని ఈ ప్రకారముగ చెప్పి అట్టి బ్రహ్మమునకై

యత్నించువారు నియమితచిత్తులై దేహవియోగసమయమున (ప్రయాణకాలమున) కూడ ఆ పరమాత్మను బాగుగనెఱుగుదురని వచించిరి. ఆవాక్యములను వినుటతోటనే అర్జునునకు సందేహము గలిగి భగవానుడు బోధించిన ఏడువిషయములను వివరముగ తెలిసికొనదలంచి ఈ (8వ) అధ్యాయప్రారంభమున ఆ ఏడింటినిగూర్చి విడివిడిగ ప్రశించెను - 'బ్రహ్మమనగానేమి? అధ్యాత్మమనగానేమి?' - అని యీ ప్రకారముగ అర్జునుని ఈ యేడు ప్రశ్నలతో ఈ అధ్యాయము ప్రారంభమగుచున్నది.

అర్జున ఉవాచ :-

1. కిం తద్బ్రహ్మ కిమధ్యాత్మం కిం కర్మ పురుషోత్తమ
అధిభూతం చ కిం ప్రోక్తమధిదైవం కిముచ్యతే.

2. అధియజ్ఞః కథం కోఽత్ర దేహేఽస్మిన్మధుసూదన
ప్రయాణకాలే చ కథం జ్ఞేయోఽసి నియతాత్మభిః.

అర్జున ఉవాచ - అర్జున డడిగెను -

టీక:- పురుషోత్తమ = పురుషశ్రేష్ఠుడవగు ఓకృష్ణా!, తత్ బ్రహ్మ = ఆబ్రహ్మము, కిమ్ = ఏది? అధ్యాత్మమ్ = అధ్యాత్మము, కిమ్ = ఏది?, కర్మ = కర్మము, కిమ్ = ఏది? అధిభూతం చ = అధిభూతమున్ను, కిమ్ = ఎట్టిదిగా, ప్రోక్తమ్ = చెప్పబడినది, అధిదైవమ్ = అధిదైవము, కిమ్ = ఏదిగా, ఉచ్యతే = చెప్పబడుచున్నది, మధుసూదన = ఓ కృష్ణా!, అస్మిన్ దేహే = ఈ దేహమందు, అధియజ్ఞః = అధియజ్ఞుడు, కః = ఎవడు?, అత్ర = ఈతనినిగూర్చి, కథమ్ = ఎట్లు (తెలిసికొనవలెను), ప్రయాణకాలే చ = ప్రాణ ప్రయాణసమయమందును, నియతాత్మభిః = నియమింపబడిన మనస్సు గలవారిచేత (మనోనిగ్రహము గలవారిచేత) (త్వమ్ = నీవు), కథమ్ = ఎట్లు, జ్ఞేయః = తెలియబడువాడవు, అసి = అగుచున్నావు?

తా:- అర్జునుడడిగెను - పురుషశ్రేష్ఠుడవగు ఓ కృష్ణా! ఆ బ్రహ్మమేది? అధ్యాత్మమెయ్యది? కర్మమనగానేమి? అధిభూతమని యేది చెప్పబడినది? అధిదైవమని దేనిని చెప్పుదురు? ఈ దేహమందు అధియజ్ఞుడెవడు? ఆతనిని తెలిసికొనుట ఎట్లు? ప్రాణప్రయాణ సమయమందు నియమితచిత్తులచే మీరెట్లు తెలిసికొనబడగలరు?

వ్యాఖ్య:- క్రిందటి అధ్యాయముయొక్క కడపటి రెండుశ్లోకములందు శ్రీకృష్ణమూర్తి బ్రహ్మము, అధ్యాత్మము మున్నగువానినిగూర్చి సంక్షేపముగ తెలియజేయ, అర్జునుడు వెంటనే అందుకొని వానియన్నిటిని సవిస్తరముగ బోధించవలసినదిగా భగవానుని ప్రార్థించుచు ఏడు ప్రశ్నల నడిగెను. అందులకు భగవానుడు మొదటి ఆఱుప్రశ్నలకు సంక్షేపముగ ప్రత్యుత్తరమిచ్చి, చిట్టచివఱి ప్రశ్నయగు అంత్యకాలభగవచ్చింతనమును గుఱించి విపులముగ ప్రబోధించిరి. ఈప్రకారముగ పూర్వాధ్యాయముయొక్క చివర సూచనామాత్రముగ తెలియజేయబడినదానిని, మఱు అధ్యాయమున విపులముగ బోధించుటను సమాసవ్యాసపద్ధతి యందురు. అర్జునునిప్రశ్నలతో ఈ అధ్యాయము ప్రారంభమై భగవానుని జవాబులతో అంతమైనది. అంత్యకాలమున యోగనిష్ఠాపరు లెట్టిభావన గలిగియుండినచో బ్రహ్మసాయుజ్య మొందగలరో

అనువిషయము అతిముఖ్యమైనది యగుటవలనను, జీవితమంతయు ధ్యానాద్యనుష్ఠానములు సలుపుట అట్టి భగవత్స్థితియందు నిలుకడకలుగుట కొఱకే యగుటవలనను, ఆ ఘట్టమును గీతాచార్యులు చక్కగ విశదీకరించిచెప్పిరి.

'పురుషోత్తమా', 'మధుసూదనా' యను పదములద్వారా శ్రీకృష్ణుని స్తుతించుటలో అర్జునుని భక్తిభావము లెస్సగ వెల్లడియగుచున్నది.

క్రిందటి అధ్యాయముయొక్క కడపటివాక్యములందు భగవానుడు 'యుక్తచేతసః' (నియమితచిత్తులచే) అని చెప్పుటయు ఈ అధ్యాయప్రారంభమున అర్జునుడు 'నియతాత్మభిః' (మనోనియమముకలవారిచే) అని మరల పేర్కొనుటయుచూడ నియమితచిత్తులకు, మనస్సును స్వాధీనపఱచుకొనినవారికి మాత్రమే అధ్యాత్మరంగమున ఉత్తమఫలితములు చేకూరగలవనియు, అట్టి మనోనిగ్రహము మోక్షమున కత్యావశ్యకమనియు స్పష్టమగుచున్నది.

అ॥ అర్జునుని ఏడుప్రశ్నలకును భగవానుడు క్రమముగ సమాధాన మొసంగుచున్నాడు -

శ్రీ భగవానువాచ :-

3. అక్షరం బ్రహ్మ పరమం స్వభావో ఽధ్యాత్మముచ్యతే
భూతభావోద్భవకరో విసర్గః కర్మసంజ్ఞితః.

శ్రీభగవానువాచ = శ్రీ భగవానుడు చెప్పుచున్నారు -

టీక:- పరమమ్ = సర్వోత్తమమైన (నిరతిశయమైన), అక్షరమ్ = నాశరహితమైనది, బ్రహ్మ = బ్రహ్మము (అనబడును), స్వభావః = ప్రత్యగాత్మభావము, అధ్యాత్మమ్ = అధ్యాత్మమని, ఉచ్యతే = చెప్పబడుచున్నది, భూతభావోద్భవకరః = సమస్తప్రాణులకు, వస్తువులకు ఉత్పత్తినిగలుగజేయు, విసర్గః = త్యాగపూర్వకమగు క్రియ (దేవతలనుద్దేశించి మంత్రపూర్వకముగ అగ్నియందు ఆహుతులను సమర్పించుటయను యజ్ఞము మొదలైనవి), కర్మసంజ్ఞితః = కర్మమనుపేరు గల్గియున్నది.

తా:- శ్రీ భగవానుడు చెప్పుచున్నారు - సర్వోత్తమమైన (నిరతిశయమైన) నాశరహితమైనదే, బ్రహ్మమనబడును. ప్రత్యగాత్మభావము అధ్యాత్మమని చెప్పబడును. ప్రాణికోట్లకు ఉత్పత్తిని గలుగజేయు (యజ్ఞాదిరూపమగు) త్యాగపూర్వకమైన క్రియ కర్మమను పేరు కలిగియున్నది.

వ్యాఖ్య:- అర్జునుడడిగిన ఏడుప్రశ్నలకును క్రమముగ భగవాను డిచట సమాధాన మొసంగుచున్నారు. అందు మొదటిప్రశ్నయగు బ్రహ్మమనగానేమి యనుదానికి సర్వోత్తమమైన (నిరతిశయమైన) నాశరహితవస్తువే బ్రహ్మమని వచింపబడెను. ప్రపంచమున సమస్త దృశ్యపదార్థములున్ను కాలక్రమమున నశించిపోవుచున్నవి. అవి క్షరములు. నశింపని వస్తువొక్కటియే కలదు. అదియే దృగ్రూపమగు పరబ్రహ్మము. అది అక్షరము. నాశరహితమైనది. 'పరమమ్', 'అక్షరమ్' అని చెప్పుటవలన అది నిరతిశయ అక్షరస్వరూపమనియు, ఏకాలమందును అది నశింపదనియు, దేశకాలాదులచే నెన్నడును పరిచ్ఛిన్నముకాదనియు స్పష్టమగుచున్నది.

ఇక రెండవప్రశ్నయగు అధ్యాత్మమనగానేమి యనుదానికి 'స్వభావమే' అధ్యాత్మమని చెప్పబడెను. స్వ+ భావము = స్వభావము. తనయొక్క భావము. అనగా ప్రత్యగాత్మ రూపమే అధ్యాత్మమని అర్థము. సామాన్యముగ జనులు అజ్ఞానవశమున తాను దేహమని, మనస్సని తలంచుచుందురు. అదియే వారిస్వరూపమని, స్వభావమని భావించుచుందురు. అది చాలపొరపాటని ఈశ్లోకముద్వారా తెలియుచున్నది. జీవుని వాస్తవస్వరూపము అధ్యాత్మము, అనగా ప్రత్యగాత్మభావమేకాని దేహాదులుకాదు. తాను దేహమని, మనస్సని, ప్రపంచవస్తువని తలంచునంతవఱకు ఎవరికిని శాంతిగాని సుఖముగాని యుండనేరవు. ఏలయనిన అవి క్షరములు. అక్షరవస్తువునందే సుఖము కలదు. కావున తనస్వభావము, తనస్వరూపము ఆత్మయేకాని నశ్వరవస్తుసముదాయము కాదను దృఢనిశ్చయము గలిగియుండవలెను.

ఇక మూడవప్రశ్న - కర్మమనగానేమి? భూతకోట్లయొక్క ఉత్పత్తికి హేతువగు యజ్ఞాదులు కర్మయని వచింపబడెను. ఎందుకనగా యజ్ఞముచే వర్షము, వర్షముచే సస్యములు, సస్యములచే ప్రాణులయుత్పత్తి సంభవించుచున్నది. ఇచట విసర్గః అనగా వదలుట, త్యాగము. యజ్ఞమునందు హోమద్రవ్యములను వదలుదురు. హోమమందు ఆజ్యాదులను వదలుదురు. కావున 'విసర్గః' అనుపదమునకు హోమాదులతోగూడిన యజ్ఞాదిక్రియలని చెప్పవచ్చును. లేక, విసర్గః అనగా త్యాగము, త్యాగముతో గూడిన క్రియయనియు చెప్పవచ్చును. (దానమందు ధనమును త్యజించుట ఇత్యాదులు). 'విసర్గః కర్మసంజ్ఞితః' అని చెప్పబడినందువలన, త్యాగముతో గూడిన క్రియయే నిజమగు క్రియయని తేలుచున్నది. అదియే ఉత్తమజన్మకు, మోక్షమునకు హేతువగును.

ప్ర:— బ్రహ్మమనగానేమి?

ఉ:— సర్వోత్తమమైన లేక నిరతిశయమైనవస్తువే బ్రహ్మము.

ప్ర:— అధ్యాత్మమనగా నేమి?

ఉ:— స్వభావము, ప్రత్యగాత్మభావము అధ్యాత్మమనబడును.

ప్ర:— కర్మమనగా నేమి?

ఉ:— ప్రాణికోట్ల ఉత్పత్తికి హేతువగు (యజ్ఞాదిరూపమగు) త్యాగపూర్వకమైనక్రియ కర్మయనబడును.

4. అధిభూతం క్షరో భావః పురుషశ్చాధిదైవతమ్
అధియజ్ఞోఽహమేవాత్ర దేహే దేహభృతాం వర.

టీక:— దేహభృతాంవర = దేహధారులలో శ్రేష్ఠుడవగు ఓ అర్జునా!, క్షరః = నశించునట్టి, భావః = పదార్థము, అధిభూతమ్ = అధిభూతము (అనబడును), పురుషః చ = విరాట్పురుషుడు, లేక హిరణ్యగర్భుడే, అధిదైవతమ్ = అధిదైవతము (అనబడును), అత్రదేహే = ఈ దేహమందు, అహమేవ = నేనే (పరమాత్మయే), అధియజ్ఞః = అధియజ్ఞుడు (అనబడుదును).

తా:— దేహధారులలో శ్రేష్ఠుడవగు ఓ అర్జునా! నశించుపదార్థము అధిభూత మనబడును.

విరాట్పురుషుడు లేక హిరణ్యగర్భుడే అధిదైవతమనబడును. ఈ దేహమందు నేనే (పరమాత్మయే) అధియజ్ఞుడనబడుదును.

వ్యాఖ్య:– 'ఈ దేహమందు అదియజ్ఞుడను నేనే' అని భగవానుడు చెప్పినందువలన, సమస్తశరీరములందును అధియజ్ఞరూపమున సాక్షాత్ పరాత్పరుడే నివసించుచున్నాడని స్పష్టపఱుపబడినది. భగవంతుడు దూరముగానున్నాడని, ఆకాశముననో పాతాళముననో ఉన్నాడని తలంచుట వెఱ్ఱి. వారు దేహాంతర్వర్తియై అతిసమీపమున నున్నాడు. కావున ఆత్మపరిశోధనచేసికొని, పంచకోశములను వేఱుచేసి అతనిని కనుగొని పరమశాంతిని బొందవలయును. మఱియు భగవత్సామీప్యమును గుర్తెఱింగి పాపకృత్యముల నెన్నడును చేయరాదు. సమస్తదేహములందును అధియజ్ఞుడై పరమాత్మ విలసిల్లుటబట్టి జనులలో ఒకరు తక్కువని, ఒకరు ఎక్కువని భావింపక సర్వప్రాణులందును సమభావముగల్గి దీనత్వమును వహింపక ఆత్మగాంభీర్యముతో నొప్పారుచు నుండవలెను.

'దేహభృతాంవర' – (దేహధారులలో శ్రేష్ఠుడు) అను పదముద్వారా మానవుడు దేహమును ధరించువాడేకాని వాస్తవముగ దేహముకాదని స్ఫురించుచున్నది.

ప్ర:– అధిభూత మనగానేమి?

ఉ:– నశించు పదార్థమే (సమస్తదృశ్యసముదాయమే) అధిభూత మనబడును.

ప్ర:– అధిదైవత మనగానేమి?

ఉ:– విరాట్పురుషుడు, లేక హిరణ్యగర్భుడే అధిదైవతము.

ప్ర:– అధియజ్ఞు డెవ్వడు?

ఉ:– ఈ దేహమందు శ్రీకృష్ణమూర్తియే (సాక్షాత్ పరమాత్మయే) అధియజ్ఞుడు.

అ॥ ఈ ప్రకారముగ అర్జునుని మొదటి యారుప్రశ్నలకు సంక్షేపముగ సమాధానము చెప్పి ఇక చివఱిప్రశ్నయగు అంత్యకాలభగవచ్చింతనమునుగూర్చి విస్తారముగ తెలియజేయ ప్రారంభించుచున్నాడు.

5. అన్తకాలే చ మామేవ స్మరన్ముక్త్వా కలేబరమ్
యః ప్రయాతి స మద్భావం యాతి నాస్త్యత్ర సంశయః.

టీక:– *యః* = ఎవడు, *అన్తకాలే చ* = మరణకాలమందుగూడ, *మాం ఏవ* = నన్నే, *స్మరన్* = స్మరించుచు, *కలేబరమ్* = శరరమును, *ముక్త్వా* = విడిచి, *ప్రయాతి* = వెడలుచున్నాడో, *సః* = అతడు, *మద్భావమ్* = నాస్వరూపమును, *యాతి* = పొందుచున్నాడు, *అత్ర* = ఈ విషయమమందు, *సంశయః* = సందేహము, *నాస్తి* = లేదు.

తా:– ఎవడు మరణకాలమందుకూడ నన్నే స్మరించుచు శరీరమును విడిచిపోవుచున్నాడో, అతడు నాస్వరూపమును పొందుచున్నాడు. ఇట సంశయమేమియును లేదు.

వ్యాఖ్య:— ఇక చివరిదియగు ఏడవప్రశ్నకు భగవాను డిచట సమాధానము చెప్పుచున్నాడు. అంత్యకాలమున నియమితచిత్తులై పరమాత్మ నెట్లు తెలిసికొనగలరో ఆ పద్ధతి యిచట వివరింపబడుచున్నది.

'అన్తకాలేచ ' - మరణసమయమునగూడ ఎవడు పరమాత్మనే స్మరించుచు శరీరమును వీడునో, అతడు తప్పక ఆ పరమాత్మస్వరూపమునే పొందగలడని చెప్పబడినది. ఇచట 'చ ' అనుపదము బాగుగగ్రహింపదగియున్నది. సంస్కృతములో 'చ ' అనగా 'కూడ ' అని యర్థము. అంత్యకాలమందుగూడ నన్నేస్మరించువాడు ముక్తిని బొందునని శ్రీకృష్ణమూర్తి చెప్పుటవలన, జీవితకాలమందును, అంత్యకాలమందును గూడ దైవచింతన చేయవలసియుండునని స్పష్టమగుచున్నది. అట్లుకానిచో 'కూడ ' అనుపదమునకు అర్థమేయుండదు. భగవంతుడు 'అన్తకాలఏవ ' (అంత్యకాలమందే) అనిచెప్పలేదు. అట్లు చెప్పియుండినచో సోమరులకు చక్కటి అవకాశము చిక్కియుండెడిది. కాని మనుజులను సోమరులుగా తయారుచేయుట భగవానుని యభిమతముకాదు. 'తస్మాత్సర్వేషు కాలేషు మామనుస్మర ' (కాబట్టి ఎల్లకాలములందును నన్ను స్మరింపుము) అని ముందుముందు గీతాచార్యులు ఈశ్లోకాతాత్పర్యమును ఇంకను చక్కగ విశదీకరింపగలరు.

జీవితమంతయు నిరంతర దైవచింతనచేయువారికే చివరికాలమున దైవస్మరణ కలుగగలదు. పూర్వజన్మ పుణ్యసంస్కారబలముగల ఏ ఒకానొక మహానుభావునకో తప్ప తక్కిన ఎవరికిని మరణకాలమున అకస్మాత్తుగ దైవభావము కలుగదు. దానికి పూర్వమెంతయో గొప్పసాధన (Preparation) ఉండవలెను. ఒక నాటకము వేయవలెనినిన అందలి పాత్రలు అభినయమును ఎన్నినెలలనుండియో బాగుగ అభ్యసించుచుందురు. ఒక విద్యార్థి పరీక్ష 'ప్యాసు' కావలెననిన సంవత్సరమంతయు బాగుగ చదువవలసి యుండును. సరిగా పరీక్షరోజుననే పుస్తకముతెరచినచో అంతగా ప్రయోజనముండదు. అట్లే మరణకాలమునకు ఎంతయోముందుగనే మనుజుడు తన చిత్తమును లెస్సగ భగవన్మయముగ నొనర్చియుంచుకొనవలెను. అత్తఱి అంత్యమందు సునాయాసముగ దైవస్మరణ కలుగుటకు అవకాశముండును. మఱియు పగలంతయు ఎట్టిభావములతో గూడియుండునో, రాత్రి స్వప్నమందును అట్టిభావములే కలుగుచుండును. ఆప్రకారమే జీవితమంతయు ఎట్టిభావములు, సంకల్పములు గలిగియుండునో, అంత్యకాలమందును అవియే జ్ఞాపకమునకు వచ్చును. కాబట్టి అంత్యకాలమున భగవత్స్మరణకలుగుటకు సహాయభూతముగ నుండుటకై జీవితమంతయు భగవచ్చింతన, ధ్యాన, విచారణాదులను లెస్సగ గావింపవలెను. మనస్సు ఉత్తమదైవసంస్కారపూరితము కావలెను. మరణకాలమున ఒక్కొక్కప్పుడు దేహము కఫవాతపిత్తములచే వివశమైయుండును. లేక స్మృతితప్పియుండును. కాబట్టి సరిగా అదేసమయమున అకస్మాత్తుగ దైవచింతన ప్రారంభించదలంచుట ప్రయాసకరముగ నుండును. ఒక్కొక్కప్పుడు అసలు సాధ్యపడనూపడదు. కావున అంత్యకాల సత్సంస్కారముకొఱకై జీవితమంతయు చిత్తమును పరమార్థమయముగ నొనర్చుకొనవలెను.

'అన్తకాలేచ ' అనిచెప్పుటలో ఇంకొకరహస్యమున్నుగలదు. మాయ మహాబలవత్తరమైనది. అది జీవుని మోసగించుటకై నిరంతరము కాచుకొనియేయుండును. కావున ముముక్షువు దైవవిషయమున అంతిమశ్వాసవదలువఱకును బహుజాగ్రత్తగా నుండవలెను. కనుకనే గీతాచార్యులు 'అంత్యకాలమందుగూడ నాస్మరణను వదలరాదనియు, అట్లు స్మరించువాడే ముక్తినిబొందు'ననియు సెలవిచ్చిరి. ఏమాత్ర మొకింత దైవవిస్మరణ జరిగినను దానినే మాయ ఊతగదీసికొని విజృంభించి జీవుని సంసారగర్తమున పడద్రోసివేయగలదు. పడవచే సముద్రమునంతను కష్టపడి దాటిదాటి సరిగా తీరమునకు

పదిగజములదూరములో అజాగ్రత్తగనున్నచో మనుజు డెట్లు మునిగిపోగలడో నిచ్చెన ఎక్కి ఎక్కి చివర ఒకమెట్టున్నదనగా అజాగ్రతవహించినచో ఎట్లుపడిపోవునో, అలాగుననే జీవితమంతయు దైవకృషిచేసినను, చివరిరోజులలో దానిని వదలివేసినచో మాయ ప్రవేశించి విమోహమును గలుగజేయవచ్చును. గనుక పై హెచ్చరిక చేయబడినది. ఈ సందర్భమున శ్రీవసిష్ఠమహర్షి శ్రీరామచంద్రునకుగావించిన హితబోధ స్మరింపదగియున్నది.

తవ నావహితం చిత్తం కామః కవలయిష్యతి
సావధానస్య బుద్ధస్య పిశాచః కిం కరిష్యతి. **(యోగవాసిష్ఠము)**

ఓ రామచంద్రా! అజాగ్రతగనున్నచో నీచిత్తమును కామము మ్రింగివేయగలదు. జాగ్రతగనున్నవాని చిత్తమును (కామ) పిశాచ మేమిచేయగలదు?.

'మామేవ' - (నన్నేస్మరించుచు) 'ఏవ' అను పదము ప్రయోగించుటవలన ఒక్క భగవంతునిదప్ప ఇతరమగు దేనిని చింతించరాదని తెలుపబడినది. ఏలయనిన, అట్లు దృశ్యవస్తువులనుగూడ చింతించుచుండినచో చిత్తమునకు విక్షేపముగలుగ, దైవధ్యానము సరిగాజరుగదు. ధ్యేయమందు మనస్సునకు నిలుకడ చిక్కదు. మనస్సు ఏకాగ్రముగనున్నపుడే దానిబలము హెచ్చును. కాబట్టి ఒకేదైవవస్తువునందు చిత్తమును సంలగ్న మొనర్చియుండవలెనని బోధింపబడినది.

ఇక ఆప్రకారముగ అంత్యకాలమందుగూడ భగవత్స్మరణ చేయువానికి కలుగు ఫలితమేమి? 'మద్భావంయాతి' - నాస్వరూపమునే పొందును. ఫలితము తెలిసియుండినచో కార్యాచరణమందు విశేషప్రవృత్తి సంభవించును. దైవస్మరణకు ఫలితము దైవసాక్షాత్కారమే, స్వస్వరూపాత్మానుభవమే, మోక్షమే. కాబట్టి అట్లు అంత్యకాలమందును నిరంతర భగవత్స్మరణ, చింతన చేయువాడు ఘోరసంసార దుఃఖమునుదాటి పునర్జన్మరహితుడై, శాశ్వతబ్రహ్మపదవి నొందగలడని ఇచట చెప్పబడినది. ఇంతియేకాదు. ఈవిషయమై యెవరికైనను సందేహముదయించునేమోయని తలంచి .నాస్త్యత్రసంశయః - "ఇట ఏ మాత్రము సంశయములేదు; నిక్కముగ వారు పరమాత్మపదమును బొందగలరు; ఇది ముమ్మాటికిని నిశ్చయము." అని శ్రీకృష్ణపరమాత్మ కరుణతో నుపదేశించిరి. దయార్ద్రహృదయుడగు భగవానుడు భక్తులపై అపారకరుణను ఈప్రకారముగవర్షించి జనులకు తన వాక్యములపై విశ్వాసమును గలుగజేయుచున్నారు. కాబట్టి ముముక్షువులిక సంకోచమును విడనాడి చిన్న చిన్న ఫలితములుకాక సాక్షాన్మోక్షమే ఫలితముగాగలదియు, నిరతిశయానందమే గమ్యముగాగలదియు నగు ఈ మహత్తర దైవస్మరణను శ్రద్ధాభక్తులతో నిరంతరము కొనసాగించవలెను.

ప్ర:— జీవుడు అంత్యకాలమందుగూడ ఎట్టి భావన గలిగియుండవలెను?

ఉ:— దైవమునే స్మరించుచు ఇతర భావన యెద్దియు లేకుండవలెను.

ప్ర:— దాని ఫలితమేమి?

ఉ:— దానిచే నతడు పరమాత్మస్వరూపమునే పొందుచున్నాడు.

ప్ర:— కాబట్టి జీవు లెట్లు ప్రవర్తించవలెను?

ఉ:- జీవితమంతను, అంత్యకాలమునుగూడ దైవచింతనాదులందే గడుపవలెను.

అ॥ జీవు డేభావముతో శరీరమును వీడునో ఆ రూపమునే పొందునని వచించుచున్నాడు -

6. యం యం వాపి స్మరన్ భావం త్యజత్యన్తే కలేబరమ్
తం తమేవైతి కౌన్తేయ సదా తద్భావభావితః.

టీక:- కౌన్తేయ = ఓ అర్జునా!, (యః = ఎవడు) అన్తే = మరణకాలమందు, *యం యం వాపి భావమ్* = ఏ యే భావమును (లేక, రూపమును), *స్మరన్* = తలంచుచున్నవాడై, *కలేబరమ్* = శరీరమును, *త్యజతి* = విడుచుచున్నాడో, (*సః* = వాడు) *సదా* = ఎల్లప్పుడును, *తద్భావభావితః* (సన్) = ఆ యా భావముయొక్క స్మరణముచేగలిగిన సంస్కారముగలవాడై, *తం తం ఏవ* (భావమ్) = ఆ యా రూపమునే, *ఏతి* = పొందుచున్నాడు.

తా:- అర్జునా! ఎవడు మరణకాలమున ఏయేభావమును (లేక రూపమును) చింతించుచు దేహమును వీడునో వాడట్టిభావముయొక్క స్మరణచేగలిగిన సంస్కారము గలిగియుండుటవలన ఆ యా రూపమునే పొందుచున్నాడు.

వ్యాఖ్య:- మనుజుడు నిరంతరము దేనినిగూర్చి చింతించుచుండునో దానిని గూర్చిన సంస్కారమే అతని చిత్తమున ఏర్పడును. కావున అంత్యకాలమున చిత్తమం దేసంస్కార ముండునో తదనుగుణ్యమగు జన్మనే (శరీరమునే) యాతడు పొందునని యిట చెప్పబడినది. జడభరతుడు అంత్యకాలమున లేడినిగూర్చి చింతించుచు మఱుజన్మయందు లేడియై పుట్టినట్లు భాగవతమున పేర్కొనబడియున్నది. 'యద్భావం తద్భవతి' ఎట్టి భావము గలిగియుండునో అట్టిరూపమునే పొందును. అయితే ఆ అంత్యకాలసంస్కారము జీవితకాల నిరంతర ప్రయత్నముపై ఆధారపడియున్నది. (సదా తద్భావభావితః). జీవితమంతయు దేనిని చింతించుచుండునో చివరిరోజులలోను అదియే చింతన మనస్సునకు వచ్చును. మరణకాలమందును ఆ సంస్కారమే ప్రబలముగనుండును. అందుచే మరణానంతరము ఆ యా రూపములనే అతడు పొందుచుండును. కాబట్టి జీవితమంతయు క్షణికములగు దృశ్యవస్తువులగూర్చిన విచారణలతో వెళ్లబుచ్చక, పరమాత్మచింతన చేయుచుండుచో అట్టి దైవసంస్కారమే మనస్సునందు రూఢిపడ, అంత్యకాలమందును దైవస్మరణయే అతనికి కలుగును. తత్ఫలితముగ నతడు భగవదైక్యమును, ఆత్మసాయుజ్యరూపమోక్షమును బొందును (సయాతిపరమాంగతిమ్). కాబట్టి అంత్యకాలసత్సంస్కారమును రూపొందించుటకొఱకై జీవితమంతను తత్సంబంధమైన అభ్యాసమే చేయవలెను. ప్రపంచములోకెల్ల సర్వోత్తమపదవి, దుఃఖరహితమగు నిరతిశయానందపదవి ఆత్మసాక్షాత్కారమే (భగవత్సాయుజ్యమే) కావున, తద్దైవసంస్కారము మనస్సునందు రూఢిపడుటకొఱకై జీవితమంతయు భగవచ్చింతన, స్మరణ, విచారణ, ధ్యానాదులను నిరంతరము జరుపవలెను. దైవసంస్కారము ఒక్కక్షణములో ఏర్పడునదికాదు. దానికి అనవరతప్రయత్న మవసరము. జీవితమంతయు సదా విషయసముపార్జనయందు భోగజాలసంగ్రహణములందు గడపివైచినచో అంత్యకాలమున దైవసంస్కారము, దైవస్మరణము ఎట్లేర్పడగలదు? కావున అపుడు పశ్చాత్తాపపడవలసి వచ్చును.

ఇక్కారణమున బాల్యయౌవనములందే, శరీరము ఆరోగ్యముగ నున్నపుడే, వార్ధక్యము రాకమునుపే

జీవుడు పరమార్థసాధనయం దారితేరియుండవలెను. ఉత్తమదైవసంస్కారము నేర్పఱచుకొనవలెను. బంధమునకు మోక్షమునకు తానే కర్త. ఉత్తమజన్మగాని, నికృష్టజన్మగాని, జన్మరాహిత్యముగాని తనచేతులలోనే యున్నది. అవియన్నియు జీవుని అంత్యకాలభావనపై, సంస్కారముపై ఆధారపడియున్నవి కనుకను, ఆ సంస్కారము యావజ్జీవితసాధనలపై ఆదారపడియున్నది కనుకను, జీవుడు మొదటినుండియు బహుజాగరూకుడై తనచిత్తమును దైవమయముగ గావించుకొనుచుండవలెను. 'తస్మాత్సర్వేషు కాలేషు......' అను రాబోవు శ్లోకముద్వారా ఈవిషయమునే భగవానుడింకను విశదముగ బోధింపనున్నారు. అయితే జీవితమంతను సత్సంస్కారములు గలిగి, అంత్య కాలమున ఒకవేళ కఫవాతపిత్తముల ప్రకోపముచే ఎవనికైన విస్మృతి సంభవించినను, ఆతని సద్గతి కేమియు లోటుండదని గ్రహించవలెను.

ప్ర:– జీవుడు మరణానంతర మేరూపమును బొందును?

ఉ:– మరణకాలమున ఏ యే భావమును స్మరించునో, లేక ఏ యే రూపమునుగూర్చి భావించునో, ఆ యా రూపమునే పొందును.

ప్ర:– అంత్యకాలమున దైవసంస్కార మెట్లేర్పడగలదు?

ఉ:– జీవితమంతయు దైవస్మరణ, దైవచింతనాదులను గావించుటవలన (సదాతద్భావభావితః).

అ॥ అంత్యకాల దైవసంస్కారముకొఱకై యావజ్జీవిత దైవసంస్మరణమును ప్రోత్సహించుచున్నాడు -

7. తస్మాత్సర్వేషు కాలేషు మామనుస్మర యుధ్యచ
మయ్యర్పితమనోబుద్ధిర్మామేవైష్యస్యసంశయః.

టీక:– తస్మాత్ = అందువలన, సర్వేషుకాలేషు = అన్నికాలములందును, (ఎల్లప్పుడును) మామ్ = నన్ను, అనుస్మర = స్మరింపుము, యుధ్యచ = యుద్ధమును (స్వధర్మమును) గూడ చేయుము, మయి = నాయందు, అర్పిత = సమర్పింపబడిన, మనోబుద్ధిః = మనస్సు, బుద్ధి గలవాడవై, మామ్ఏవ = నన్నే, ఏష్యసి = పొందగలవు, అసంశయః = (ఈ విషయమున) సందేహములేదు.

తా:– కాబట్టి ఎల్లకాలములందును నన్ను స్మరించుచు (నీస్వధర్మమగు) యుద్ధమునుగూడ జేయుము. ఈ ప్రకారముగ నాయందు సమర్పింపబడిన మనోబుద్ధులు గలవాడవైనచో నీవు నన్నే పొందగలవు. ఇట సంశయములేదు.

వ్యాఖ్య:– 5వ శ్లోకమున అంత్యకాలమందుగూడ (అన్తకాలేచ) భగవచ్చింతన చేయువారికి పరమాత్మపదవి సంప్రాప్తించునని తాను వచించిన వాక్యమును 'అంత్యకాలమందు మాత్రమే దైవచింతన చేయవలె' నని కొందఱు అర్థముచేసికొని జీవితకాలమంతయు సోమరులుగనుండి, విషయచింతనలో గడిపి దైవధ్యానమునకై వార్ధక్యము వఱకు లేక మరణకాలమువరకు వేచియుందురేమోయని తలంచి అట్టి ప్రమత్తులకు తగిన పాఠము బోధించుటకుకాబోలు, వారిని తీవ్రముగ హెచ్చరించుటకు కాబోలు భగవానుడీ శ్లోకమును మరల చెప్పినవారైరి. 'అన్తకాలేచ' అను పైశ్లోకమునకు 'తస్మాత్ సర్వేషు కాలేషు' అను ఈ శ్లోకము భాష్యముగానున్నది. అందువలన (తస్మాత్) 'ఎల్లకాలములందును నన్ను స్మరింపుము'. 'తస్మాత్' అను

పదమును ప్రయోగించుటవలన నిరంతర దైవచింతనవలననే పైనదెల్పిన అంత్యకాలసంస్మరణ భాగ్యము లభించునని స్పష్టమగుచున్నది. దీనిచే, కేవల ముకవార్ధక్యమే, లేక మరణకాలమే భగవత్స్మరణకు కాలము కాదనియు బాల్యయౌవనములందుగూడ దైవచింతన చేయవలెననియు అర్థమగుచున్నది.

ప్రకాశము అంతరించినచో వెంటనే అంధకారమావరించునట్లు, భగవచ్చింతనను మఱచినచో మాయ తత్క్షణమే వచ్చి జొరబడుటకు అవకాశముకలదు. కాబట్టి సప్తాహాది మహోత్సవములందు అఖండదీపమును వెలిగించుచందమున హృదయకుహరమున దైవస్మృతి నిత్యము వెలుగులాగున చూడవలెను.

'అనుస్మరన్' - స్మరన్ అని చెప్పక అనుస్మరన్, అని చెప్పుటవలన పరమాత్మను మాటిమాటికి స్మరించుచుండవలెనని బోధపడుచున్నది. శ్రవణ, మనన, నిదిధ్యాసనములను విడువకుండ నాచరించుచుండవలెను. ఏదైన ఒకభావము హృదయమందు లెస్సగరూఢిపడవలెనినన స్మరణము చాలదు. అనుస్మరణము (మాటిమాటికి స్మరించుట) ఉండవలెను. ముందుగా టిక్కెట్టుకొని సిద్ధముగానున్నవానికి రైలు ఎప్పుడువచ్చినను దిగులు లేనట్లు, జీవితకాలమంతయు భగవచ్చింతనగలవానికి చిత్తము భగవన్మయమై,దైవసంస్కారపూరితమై యుండుటవలన ఆతనికి మృత్యువు ఎపుడు తటస్థించినను ఆనందముగనే యుండును.

అయితే కొందఱిట్లు ప్రశ్నించుదురు. 'అయ్యా, నిరంతరము దైవమును చింతించు చుండవలెనని చెప్పుచున్నారే, అట్లు చేయుచుండినచో ఇక మా జీవితచర్య ఎట్లు కొనసాగగలదు? కుటుంబమును పోషించుకొనుట ఎట్లు?' - అట్టివారికి తగిన సమాధానమును భగవాను డీశ్లోకమందు జెప్పెను. 'మాం అనుస్మర యుధ్య చ' - 'నన్ను స్మరించుచు యుద్ధమునుగూడ జేయుము' - ఇదియే ఆ సమాధానము. అర్జునుడు క్షత్రియుడు కావున అతని స్వధర్మమగు యుద్ధము ప్రస్తావించబడెను. తక్కినవారు వారివారి వర్ణోచిత, ఆశ్రమోచిత క్రియలను గావించుచు పరమాత్మను సంస్మరించు చుండవలెనని భావము. జనులు వారివారి దైనందినకార్యములను - పౌరోహిత్య, వ్యాపార, వ్యవసాయ, సేవాదికృత్యములను నిరాటంకముగజేసికొనుచు భగవత్స్మరణను మాత్రము విడువకుండ నుండవలెను. అర్జునుడు శ్రీకృష్ణుని ముందుపెట్టుకొని, వారినే చూచుచు, స్మరించుచు యుద్ధమను భీకరకార్యమునే నిర్వహింప గల్గినపుడు, తక్కినవారు భగవత్స్మరణచేయుచు వారివారి సంసారకార్యములను ఏల నిర్వహింపలేరు? తప్పక నిర్వహించుకొనవచ్చును. అట్లు కావింపవలెననియే భగవదాదేశము.

'మయ్యర్పితమనోబుద్ధిః' - మనుజుని మనస్సు, బుద్ధి ఎప్పుడు నిరంతరము భగవంతునియందే సమర్పితమై యుండునో, అపుడాతడు భగవత్సాయుజ్యమును తప్పక పొందగలడని యిచట చెప్పబడినది. ఇచట మనస్సుతోబాటు బుద్ధినిగూడ జేర్చుటలో ఒక విశేషము కలదు. మనస్సు సంకల్పించును; బుద్ధి నిశ్చయించును. మనస్సు సంకల్పించినదానిని బుద్ధి నిశ్చయించనిచో, ధ్రువపఱచనిచో ఆ పదార్థమునందు మనస్సు నిశ్చలముగ నిలువదు. కాబట్టి మనస్సుతోబాటు బుద్ధినిగూడ కూడగట్టుకొని పరమాత్మయందు నిలుపవలెను.

'అసంశయః' - అట్లు చేసినచో నిస్సంశయముగ దైవసాక్షాత్కారము కలుగగలదని నొక్కి చెప్పడమైనది. రెండుశ్లోకముల క్రిందటనే (5వ శ్లోకమున) 'నాస్త్యత్రసంశయః' - (ఈ విషయమున సందియములేదు) అని చెప్పి మరల వెనువెంటనే 'అసంశయః' అని పలుకుటవలన ఆ వాక్యములు పరమసత్యములని, వానిపై విశ్వాసముగలిగి తద్రీతి తప్పక ననుష్ఠింపపలెననియు బోధించినట్లైనది. జీవుడు తాను చేయవలసినది

చేసినచో, ఈశ్వరుడు తానివ్వవలసినది తప్పక ఇచ్చును. జీవుడు తన మనోబుద్ధులను నిరంతరము దైవమునకర్పించినచో, బ్రహ్మసాయుజ్యము దానియంతటనదియే వచ్చిచేరును. కావున జనులు తమ మనోబుద్ధులను దృశ్యవిషయములనుండి మరలించి దైవమందు సంస్థాపితముచేయవలెను. అపుడే తాము వాంఛించు పరమానందరూపలక్ష్యము చేకూరగలదు.

ప్ర:– దేవుని ఎపుడు స్మరించవలెను?

ఉ:– ఎల్లకాలములందు, మాటిమాటికి స్మరించవలెను.

ప్ర:– అట్లు నిరంతరము దైవచింతనచేయవలసియుండిన, ఇక జీవిత నిర్వహణ మెట్లు జరుగగలదు?

ఉ:– దైవస్మరణచేయుచు వారివారివృత్తులను, కార్యములను ధర్మపూర్వకముగ జరుపుకొనవచ్చును (మామనుస్మర యుధ్యచ).

ప్ర:– భగవంతుని పొందుటకు ఉపాయమేమి?

ఉ:– వారివారి మనోబుద్ధులను భగవంతునకు అర్పించుటయే (అనవరత దైవచింతన గావించుటయే) (మయ్యర్పిత మనోబుద్ధిః).

అ॥ పరమాత్మనుపొందుటకు అవలంబించవలసిన ధ్యానపద్ధతిని వివరించుచున్నాడు –

**8. అభ్యాసయోగయుక్తేన చేతసా నాన్యగామినా
పరమం పురుషం దివ్యం యాతి పార్థానుచిన్తయన్.**

టీక:– పార్థ = ఓ అర్జునా!, అభ్యాసయోగయుక్తేన = అభ్యాసమనెడి యోగముతో గూడినదియు, న అన్యగామినా = ఇతరవిషయములమీదికి పోనిదియునగు, చేతసా = మనస్సుచేత, దివ్యమ్ = అప్రాకృతుడైనట్టియు, (లేక స్వయంప్రకాశస్వరూపుడైనట్టియు), పరమమ్ = సర్వోత్తముడైనట్టియు, పురుషమ్ = పరమపురుషుని, అనుచిన్తయన్ = మాటిమాటికి స్మరించుచున్నవాడై, (తమ్ ఏవ = ఆ పరబ్రహ్మనే), యాతి = పొందుచున్నాడు.

తా:– ఓ అర్జునా! అభ్యాసమను యోగముతో గూడినదియు, ఇతర విషయములపైకి పోనిదియునగు మనస్సుచేత, అప్రాకృతుడైన (లేక స్వయంప్రకాశస్వరూపుడైన) సర్వోత్తముడగు పరమపురుషుని మరల మరల స్మరించుచు మనుజుడు వారినే పొందుచున్నాడు.

వ్యాఖ్య:– ఏ ప్రకార మాచరించినచో మనుజుడు ఆత్మసాక్షాత్కారమును బడయ గల్గునో, ఆ పద్ధతి యిచట చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకమున ఆత్మరూపపరమపురుషుని జేరుటకు మూడు సదుపదేశములు గావింపబడినవి.

(1) అభ్యాసయోగమును శీలించవలెను.

(2) చిత్తము (పరమాత్మను విడిచి) ఇతరత్ర పోగూడదు.

(3) ఆత్మనుగూర్చియే మరల మరల చింతన చేయవలెను.

(1) 'అభ్యాసయోగము' - గీతయందు భగవానుడు మోక్షప్రాప్తికై కర్మ, భక్తి, ధ్యాన, జ్ఞానాది వివిధయోగములను గూర్చి తెలిపియుండిరి. ఇపుడీశ్లోకమున మఱియొక విచిత్రమైన యోగమును గుఱించి వచించుచున్నారు. అదియే అభ్యాసయోగము. ఇది ప్రత్యేకముగ ఒక యోగముకాకున్నను అన్ని యోగములతో మిళితమై యుండును. అభ్యాసమునకు ఒక యోగముయొక్క అంతస్తు (Status) నిచ్చి భగవానుడు దీనిని మిక్కుటముగ గౌరవించిరి.

కావున ముముక్షువులకది యెంత ప్రధానమైనదో దీనివలన తెలియగలదు. ఏ యోగమైనను అభ్యాసములేనిచో ఎట్లు ఫలించును? కావున అన్ని యోగములకును అభ్యాస మావశ్యకమే అయియున్నది. గీత 6వ అధ్యాయమున మనోనిగ్రహమునకు అభ్యాసవైరాగ్యము లెంతయో అవసరములని భగవానుడిదివఱకే తెలిపియుండిరి★. 'అభ్యాసవైరాగ్యాభ్యాం తన్నిరోధః' - అని పతంజలి మహర్షియు ఆ విషయమునే నొక్కిచెప్పిరి. ఈ ప్రకారముగ అధ్యాత్మరంగమున అభ్యాసము ఉన్నతస్థానము నాక్రమించియున్నది. లౌకిక క్షేత్రమందును దాని యావశ్యకత అందఱును ఎఱిగినదే. దుర్వాసనలు, దుస్సంకల్పములు అభ్యాసముచే ఎట్లు రూఢిపడునో, అట్లే సద్వాసనలు, సత్సంకల్పములు, దైవవిచారణ అభ్యాసముచే స్థిరత్వమును బడయగలవు. మురికిపోవుటకు సబ్బు, సీకాయ, సున్నిపిండి మొదలైన అనేకవస్తువులున్నను, నీటితో చేరినపుడే అవి మాలిన్యమును బోగొట్టు సమర్థములగునట్లు, ఏ యోగమైనను అభ్యాసయోగముతో మిళితమైనపుడే ఫలితముల నొసంగగల్గును.

'చేతసా నాన్యగామినా' - ఇక రెండవ విషయము చిత్తము ఇతరత్ర పరుగిడ కుండుట. అనగా అవ్యభిచారరూపమై వర్తించుట. చిత్తము దృశ్యవిషయములందు వ్యాపింపక ధ్యేయవస్తువగు పరమాత్మయందే స్థిరముగనుండవలెను. దృగ్వస్తువగు ఆత్మ కన్యముగ తోచునదియంతయు అనగా దృశ్యపదార్థజాతమంతయు నశించిపోవునదియేయని నిశ్చయించి దానినుండి మనస్సును వివేకముచే మరల్చి ఆత్మయందే స్థాపనము చేయవలెను. చిత్తము ఊరకనుండజాలదు గనుక దానికి చింతించుటకు ఏదైన వస్తువు నొసంగవలెను. కాబట్టి ప్రాపంచికవస్తువులపై దానిని పోనీయక దైవవస్తువునందే కేంద్రీకరించవలెనని యిచట చెప్పబడినది.

'అనుచిన్తయన్' - పరమపరుషుడగు ఆత్మనుగూర్చియే మరల మరల చింతనజేయవలెనని బోధింపబడినది. 'చిన్తయన్' అని చెప్పక 'అనుచిన్తయన్' అని చెప్పుటచే మాటిమాటికి ఆ దైవచింతనారూప ప్రయత్నమును గావించవలెనని సూచింపబడినది. ఈ ప్రకారముగ సాధనచేయుచురాగా మనుజుడు తప్పక ఆ పరమాత్మపదమును జేరగలడని 'యాతి' అను పదముచే గీతాచార్యులు స్పష్టముగా నిరూపించివైచిరి. కాబట్టి ముముక్షువులు భగవద్వాక్యములందు పూర్ణవిశ్వాసముంచి ఆ యా సాధనలను గావించి కృతార్థులు కావలెను.

ప్ర:- భగవంతు డెట్టివాడు?

ఉ:- అప్రాకృతస్వరూపుడు, స్వయంప్రకాశరూపుడు, సర్వోత్తముడు.

★ అభ్యాసేనతు కౌన్తేయ వైరాగ్యేణ చ గృహ్యతే. (6-35)

ప్ర:– వారిని పొందుట కుపాయమేమి?

ఉ:– (1) చిత్తమును దృశ్యవిషయములపైకి పోనీయక (2) పరమాత్మనే అనవరతము చింతన జేయుచు – ఈ ప్రకారముగ సదా అభ్యాసము సలుపుచుండవలెను. ఇదియే మోక్షోపాయము.

ప్ర:– భగవద్ధ్యానము చేయువాని చిత్తమెట్లుండవలెను?

ఉ:– ధ్యేయమగు పరమాత్మయందుతప్ప మఱి దేనియందును అది ప్రవర్తింపగూడదు.

అ॥ అట్టి ధ్యేయస్వరూపమగు పరమాత్మను వర్ణించుచు ధ్యానపద్ధతిని, తత్ఫలితమునుగూడ రెండుశ్లోకములద్వారా తెలియజేయుచున్నాడు –

9. కవిం పురాణమనుశాసితార
మణోరణీయాంసమనుస్మరేద్యః
సర్వస్య ధాతారమచిన్త్యరూప
మాదిత్యవర్ణం తమసః పరస్తాత్.

10. ప్రయాణకాలే మనసాఽచలేన
భక్త్యా యుక్తో యోగబలేన చైవ
భ్రువోర్మధ్యే ప్రాణమావేశ్య సమ్యక్
స తం పరం పురుషముపైతి దివ్యమ్.

టీక:– యః = ఎవడు, భక్త్యా = భక్తితో, యుక్తః = కూడుకొనినవాడై, ప్రయాణకాలే = అంత్యకాలమునందు, యోగబలేన = ధ్యానాభ్యాస సంస్కారబలముచే, ప్రాణమ్ = ప్రాణవాయువును, భ్రువోః = కనుబొమ్మలయొక్క, మధ్యే = నడుమ (భ్రూమధ్యమందు), సమ్యక్ = లెస్సగా, ఆవేశ్య = నిలిపి, చ = పిదప, కవిమ్ = సర్వజ్ఞుడును, పురాణమ్ = పురాతనుడును. అనుశాసితారమ్ = సర్వలోకనియామకుడును, అణోః = అణువుకంటెను, అణీయాంసమ్ = మిక్కిలిసూక్ష్మమైనవాడును, సర్వస్య = సమస్త ప్రపంచమునకును, ధాతారమ్ = ఆధారమైనవాడును (పోషించిరక్షించువాడును), అచిన్త్యరూపమ్ = చింతింప శక్యముకాని స్వరూపముకలవాడును, ఆదిత్యవర్ణమ్ = సూర్యునికాంతివంటి కాంతిగలవాడును (స్వయంప్రకాశరూపుడును), తమసః = అజ్ఞానాంధకారమునకు, పరస్తాత్ = ఆవలనుండువాడును, (అగు) పురుషమ్ = పరమాత్మను, అచలేన మనసా = నిశ్చలమనస్సుచే, అనుస్మరేత్ = ఎడతెగకచింతించునో, సః = అతడు, దివ్యమ్ = ప్రకాశస్వరూపుడైన, పరమ్ = సర్వోత్తముడగు, తమ్ ఏవ = ఆపరమాత్మనే, ఉపైతి = పొందుచున్నాడు.

తా:– ఎవడు భక్తితో గూడుకొనినవాడై, అంత్యకాలమునందు యోగబలముచే (ధ్యానాభ్యాససంస్కారబలముచే) ప్రాణవాయువును భ్రూమధ్యమున (కనుబొమ్మల నడుమ) బాగుగానిలిపి,

ఆ పిదప సర్వజ్ఞుడును, పురాణపురుషుడును, జగన్నియామకుడును అణువుకంటెను మిగుల సూక్ష్మమైనవాడును, సకలప్రపంచమునకు ఆధారభూతుడును (సంరక్షకుడును), చింతింప నలవికాని స్వరూపముగలవాడును, సూర్యునికాంతివంటి కాంతిగలవాడును (స్వయంప్రకాశ స్వరూపుడును), అజ్ఞానాంధకారమునకు అవలనుండువాడునగు పరమాత్మను నిశ్చలమనస్సుచే ఎడతెగకచింతించునో అతడు దివ్యస్వరూపుడైన సర్వోత్తముడగు ఆ పరమాత్మనే పొందుచున్నాడు.

వ్యాఖ్య:– పరమాత్మ ఎట్టివాడో తెలుపుచు వారి నెట్లు ధ్యానించవలెనో ఆ పద్ధతియు చెప్పుచున్నారు. ధ్యాతకు ధ్యేయవస్తువుపై పూర్ణవిశ్వాసము కలుగవలెనన్నిన ముందుగా, వారిస్వరూపము, మహిమ బాగుగ తెలిసికొనియుండవలెను. ఒక వస్తువు యొక్క స్వరూపస్వభావములు పూర్తిగాతెలిసినపుడుమాత్రమే దానినిగూర్చి చింతించుటకు వీలుపడునుగదా! కావున ఇచటగూడ ధ్యానపద్ధతిని వివరించుటకు ముందుగా ధ్యేయస్వరూపమగు పరమాత్మయొక్క స్వరూపము 'కవిం పురాణం' అను శ్లోకముద్వారా యెనిమిదిలక్షణములతో చెప్పబడినది.

(1) 'కవి' – పరమాత్మ కవి. అనగా సర్వజ్ఞుడు. కవులకు కవి. ఆ పరమకవిని యెఱుగుటయే ముఖ్యమైన కవిత్వము.

(2) పురాణపురుషుడు – ఆతడు సనాతనుడు, అనాది స్వరూపుడు. ప్రపంచములో గల సమస్త దృశ్యపదార్థములకును ఆది కలదు. పరమాత్మకు ఆది లేదు. ఆది కలదానికి అంతమున్ను ఉండును. కావున దృశ్యవస్తువులు నశ్వరములు. పరమాత్మ శాశ్వతుడు.

(3) శాసకుడు – సర్వజీవులను, సర్వలోకములను శాసించువాడు, నియామకుడు, ప్రభువు. చిన్న చిన్న రాజ్యాధినేతలనే జనులు కొల్చునపుడు బ్రహ్మాండనియామకుడగు పరమేశ్వరుని యెంతభక్తితో కొలువవలెను?

(4) సూక్ష్మరూపి – అణువుకంటెను సూక్ష్మమైనవాడు. 'అణోరణీయాన్ మహతో మహీయాన్' – అణువుకంటెను సూక్ష్మతమమైనవాడని, మహద్వస్తువులకంటె మహత్తరమైనవాడని భగవంతునిగూర్చి ఉపనిషత్తులున్ను ఘోషించుచున్నవి. కావున ప్రతి అణువునందును సూక్ష్మముగ వ్యాపించియున్న ఆ పరమాత్మయొక్క సన్నిధానమును సర్వత్ర అనుభవించుచు భక్తిప్రపత్తులు గలిగియుండవలెను.

(5) సర్వాధారుడు – సమస్తప్రపంచమును ధరించువాడు, పోషించువాడు, సంరక్షించువాడు, ఆధారభూతుడు. దృశ్యపదార్థములు జడములు. చైతన్యము యొక్క ఆధారములేనిదే అవి నిలువజాలవు. ఆ చైతన్యాధారమే పరమాత్మ.

(6) అచింత్యరూపుడు – ఇంద్రియమనంబులకు అతీతుడు. కావున మనస్సుచే చింతించుటకు అలవికానివాడు. అయినను శుద్ధమనస్సు నిరంతరధ్యానముచే సముద్రమందు నదివలె ఆ పరమాత్మయందు లయమై తద్రూపమే అయి వెలయగలదు. మలినచిత్తమునకు పరమాత్మ యెన్నటికిని విషయుడు కానేరడు. శుద్ధచిత్తముచే నాతనిని తెలిసికొనవచ్చును. అనుభూతమొనర్చుకొనవచ్చును. అయితే ఒకానొక దృశ్యవస్తువును తెలిసికొనినట్లుకాక, తత్స్వరూపమున లయమై, తదాకారమై వర్తించుటద్వారా ఆతని యనుభూతిని బొందవచ్చును.

అట్లుకానిచో 'బుద్ధిగ్రాహ్య'మని 6వ అధ్యాయముననను, 'అనుస్మరేత్' అని ఈశ్లోకముననను ఏల చెప్పియుండును.

(7) ఆదిత్యవర్ణుడు - ప్రకాశస్వరూపుడని అర్థము. సూర్యులనుగూడ ప్రకాశింపజేయు జ్ఞానసూర్యుడతడు (తస్య భాసా సర్వమిదం విభాతి).

(8) తమస్సునకు పరమైనవాడు - మాయకు, అజ్ఞానమను చీకటికి విలక్షణుడై వాని కతీతుడై పఱగువాడు పరమాత్మ.

ఈ ప్రకారమగు లక్షణములతో గూడిన పరమాత్మను అంత్యకాలమున మనుజుడు ఏకాగ్రచిత్తుడై, భక్తిభావముతో నిరంతరము చింతనజేయవలెను. ఇచట అంత్యకాలమునకు ప్రయాణసమయమని పేరుపెట్టిరి. అనగా అత్తఱి సంభవించునదియు ఒకానొక ప్రయాణమే యనియు, అయితే దీర్ఘప్రయాణమనియు భావించి, ప్రయాణమునకు ముందుగా ఏ ప్రకారము వస్తువులన్నిటిని సర్దుకొని దారిబత్తెమును జాగ్రతగ గ్రహించి వెడలుదురో, అట్లే పరలోక ప్రయాణమునకు వలసిన పుణ్యసంపత్తిని ముందుగనే సేకరించి యుంచుకొనవలెను.

అట్టి అంత్యకాలమున ఏ ప్రకారము పరమాత్మను ధ్యానింపవలసినది ఇట చెప్పబడినది. (1) భక్తితో గూడుకొని (2) యోగబలముచే ప్రాణవాయువును లేక దృష్టిని భ్రూమధ్యమున నిలిపి నిశ్చలమనస్సుతో పైన తెలుపబడిన లక్షణములతో గూడుకొనిన పరమాత్మను ధ్యానింపవలెను. ఇచట భక్తియు, యోగమును. రెండును తెలుపబడినవి. రెండును ధ్యానయోగికి అత్యవసరములని స్పష్టమగుచున్నది. అహంకారము చచ్చుటకు, భగవానుని అనుగ్రహము సంపాదించుటకు భక్తిభావము చాల అవసరమైయున్నది. అట్లే చిత్తముయొక్క ఏకాగ్రతకొఱకు ఇంద్రియమనోనిగ్రహరూప యోగమున్ను ఆవశ్యకమైయున్నది. కనుకనే 'భక్త్యా' 'యోగబలేన' అను పదములచే భక్తిని, యోగమును రెండిటిని బోధించిరి. 'అనుస్మరన్' అని చెప్పుట వలన భగవంతుని ఎడతెగక చింతించుచుండవలెనని అర్థము. 'అచలేన మనసా' అని పేర్కొనుటవలన మనస్సు బహునిశ్చలముగ నుండవలెననియు, చపలచిత్తము పరమాత్మను గ్రహింపజాలదనియు నిరూపింపబడినది.

ఈప్రకారమగు భగవద్ధ్యానము అంత్యకాలమున చేయవలెనని బోధింపబడినను అంత్యమున ఉత్తమసంస్కారము కలుగునిమిత్తము జీవితకాలమంతను ఆప్రకారముగ అభ్యాసముచేయవలెననియే భావము. లేనిచో ఇచట తెలుపబడిన 'యోగబలము' (యోగబలేన) మరణకాలమున అకస్మాత్తుగ ఎట్లుచేకూరగలదు? కాబట్టి జీవితమందలి సర్వకాల సర్వావస్థలయందును ఆ పరాత్పరుని నిశ్చలమనస్సుతో, భక్తిభావముతో ఎడతెగక స్మరించుచు అంత్యకాలమునగూడ ఆప్రకారమే యుండవలెను. అట్లు కావించినచో దానికి ఫలితము సాక్షాన్మోక్షమే, భగవదైక్యమే (పురుషముపైతిదివ్యమ్). ఆహా! ఎట్టి అపూర్వఫలితము! కావున చిన్న చిన్న ప్రాపంచిక ఫలములకై రాత్రింబగళ్లు శ్రమించు వారు భగవానుని ఈ వాక్యముల నాలకించి నిరతిశయానందరూపమైన సర్వోత్తమ పరమాత్మపదమునకై యత్నించుట శ్రేయస్కరము.

ప్ర:- పరమాత్మ యెట్టివాడు?

ఉ:- (1) సర్వజ్ఞుడు (2) అనాదిస్వరూపుడు (3) జగన్నియామకుడు (4) అణువు కంటెను సూక్ష్మరూపుడు (5) సర్వాధారుడు (6) అచింత్యరూపుడు (7) ఆదిత్యవర్ణుడు (స్వయంప్రకాశరూపుడు) (8) తమస్సునకు (ప్రకృతికి) అవలనున్నవాడు.

ప్ర:— అంత్యకాలమున ఏ ప్రకార మాతనిని ధ్యానించవలెను?

ఉ:— (1) నిశ్చలమనస్సుతో (2) భక్తిభావముతో (3) యోగబలముచే ప్రాణవాయువును, లేక దృష్టిని భ్రూమధ్యమున నిలిపి, పై లక్షణములుగల పరమాత్మను యెడతెగక ధ్యానించవలెను.

ప్ర:— అట్లు చేయుటవలల ఫలితమేమి?

ఉ:— సాక్షాత్ పరమాత్మపదమే ఆతనికి లభించును?

ప్ర:— కావున భగవత్ప్రాప్తికి ఉపాయమేమి?

ఉ:— నిశ్చలచిత్తముతో, నిర్మలభక్తితో, దైవమును సదా ధ్యానించుటయే.

అ॥ ఆ పరమాత్మపదము (బ్రహ్మపదము) ఎట్టి మహిమగలదియో వచించుచున్నాడు –

11. యదక్షరం వేదవిదో వదన్తి
విశన్తి యద్యతయో వీతరాగాః
యదిచ్ఛన్తో బ్రహ్మచర్యం చరన్తి
తత్తే పదం సంగ్రహేణ ప్రవక్ష్యే.

టీక:— వేదవిదః = వేదార్థము నెఱిగినవారు, యత్ = దేనిని, అక్షరమ్ = నాశములేని దానినిగా, వదన్తి = చెప్పుచున్నారో, వీతరాగాః = రాగరహితులగు (పోయినకోరికలుగల, లేక కామక్రోధాదులను జయించిన), యతయః = యత్నశీలురు (జితేంద్రియులు), యత్ = దేనిని, విశన్తి = ప్రవేశించుచున్నారో, యత్ = దేనిని, ఇచ్ఛన్తః = కోరుచున్నవారై, బ్రహ్మచర్యమ్ = బ్రహ్మచర్యమును, చరన్తి = అనుష్ఠించుచున్నారో, తత్ పదమ్ = ఆ స్థానమును, తే = నీకు, సంగ్రహేణ = సంక్షేపముగ, ప్రవక్ష్యే = చెప్పెదను.

తా:— వేదవేత్తలు దేనిని నాశరహితమైనదానినిగ జెప్పుచున్నారో, రాగరహితులగు (కోరికలు నశించిన) యత్నశీలురు (జితేంద్రియులు) ఎద్దానియందు ప్రవేశించుచున్నారో, దేనిని అభిలషించుచు జనులు బ్రహ్మచర్యము ననుష్ఠించుచున్నారో అట్టి (పరమాత్మ) పదమునుగూర్చి నీకు సంక్షేపముగ జెప్పెదను.

వ్యాఖ్య:— పరమాత్మపదమును (మోక్షస్థానమును) గూర్చి సంగ్రహముగ జెప్పెదనని శ్రీకృష్ణమూర్తి వచించిరి. అది యుద్ధసమయముగనుక విశేషించి చెప్పుటకు అవకాశము లేదు కావునను, బ్రహ్మపదమును ఎంతవర్ణించినను అంతముండదుగనుకను, సంక్షేపముగ చెప్పెదనని భగవాను డానతిచ్చిరి. ముముక్షువుల కియ్యది అతిముఖ్యమైనబోధగా నుండగలదు. ఏలయనిన, వేదములయొక్క సారమంతయు పిండి సంగ్రహరూపముగ సాక్షాత్ భగవాను డిచట పేర్కొనుచున్నారు. ప్రణవోపాసన బోధింపబోవుచున్నారు. ఆ పరబ్రహ్మపద మెట్టిదనిన –

(1) వేదవేత్తలు దానిని నాశరహితమైనదానినిగ (అక్షరముగ) పేర్కొనుచున్నారు. ప్రపంచములోని సమస్తపదార్థములు నాశవంతములు, క్షణికములు, క్షరములు. బ్రహ్మము (ఆత్మ) ఒకటియే నాశములేనిది, అక్షరమైనది, త్రికాలాబాధ్యమైనది. ప్రతివారును వారివారిజీవితములో ముఖ్యముగ తెలిసికొనదగినది ఈ పరబ్రహ్మమే అయియున్నది. తక్కినవి ఎన్నితెలిసికొనినను శాశ్వతసుఖము నవి ప్రసాదింపజాలవు. కనుకనే బాల్యకాలమున పిల్లలకు అక్షరాభ్యాసమని ఒక నియమమేర్పడినది. అక్షరమగు పరమాత్మను బోధించుటయే నిజమగు అక్షరాభ్యాసము. అక్షరములను నేర్పునపుడు పరబ్రహ్మవాచకమగు 'ఓం' కారమును మొట్టమొదట వ్రాయించుట కిదియే కారణము. కావున ఇతరవిద్యల నెన్నిటిని గ్రహించినను పరావిద్యయగు ఈ అక్షర (బ్రహ్మ) విద్యనుమాత్రము త్యజించరాదు. మఱియు వేదముల నెఱుగుటయనగా వేదార్థమును అనుభూతమొనర్చుకొనుట, ఆచరణయందుంచుట. 'వాచా' జ్ఞానము మాత్రము కలిగియుండుటకాదు. కనుకనే వేదవేత్తలు పరమాత్మను చక్కగ అనుభూతమొనర్చుకొని, సాక్షాత్కరించుకొని ఆతనిని 'అక్షరునిగ' కనుగొనగల్గిరి (అక్షరం వేదవిదో వదన్తి).

(2) అట్టి పరమాత్మ పదమునం దెవరు ప్రవేశింపగలరు? అను ప్రశ్నకుకూడ యిట సమాధానము చెప్పబడినది. రాగద్వేషరహితులు, కామక్రోధాది దుర్వాసనావర్జితులు (వీతరాగులు) మాత్రమే మోక్షసౌధమున ప్రవేశింపగలరుగాని తదితరులు కాదు. మోక్షధామప్రవేశమునకీ రాగవివర్జితత్వ మొక టిక్కెట్టువంటిది. టిక్కెట్టులేనివారిని, అనుమతిపత్రము పొందియుండనివారిని గొప్పగొప్ప రాజభవనములం దెట్లు పోనీయరో, అట్లే కామము నశింపనివారు, కోరికలు తొలగనివారు, రాగాదులు క్షయింపనివారు అక్షరబ్రహ్మపదమున, మోక్షసౌధమున ప్రవేశింపజాలరు. అవి నశించినవారే నిరాటంకముగ, నిర్భయముగ పోగలరు. కాబట్టి 'నాకింకను మోక్షముకలుగలేదే' యని యెవరును వెతలనొందక భగవానుడు తెలిపిన ఈ వీతరాగత్వ మభ్యసించిన చాలును.

'యతయః' - (ప్రయత్నశీలురు) అని చెప్పుటవలన దైవవిషయమున లెస్సగ యత్నించువారు, పెక్కుకష్టములకోర్చి తీవ్రమగు సాధనలను జరుపువారు, ఇంద్రియనిగ్రహపరులు మాత్రమే మోక్షమార్గమున సాఫల్యము నొందగలరేకాని తదితరములగు సోమరులుకాదని స్పష్టమగుచున్నది. యత్నరహితులగు సోమరు లెన్నటికిని అక్షరమగు మోక్షపదమును బడయజాలరు. ఒక చిన్న ప్రాపంచిక వస్తువును సంపాదించుటకే ఎంతయో యత్న మావశ్యకమైయుండ, అనేక జన్మలనుండివచ్చుచున్న దుష్టవాసనలను, దుస్సంస్కారములను నశింపజేసి, పరబ్రహ్మమను మహోన్నతపదము నధిష్ఠించుటకు ప్రయత్న మవసరము కాదా?

(3) ఇక మూడవవిషయము బ్రహ్మచర్యము, 'ఏ పరమాత్మపదము నభిలషించుచు జనులు బ్రహ్మచర్యము ననుష్ఠించుచున్నారో!' అని యిచట చెప్పబడినందున దైవప్రాప్తికి, మోక్షమునకు బ్రహ్మచర్య మత్యావశ్యకమని తేలుచున్నది. మోక్షమునకై యత్నించువారికీబ్రహ్మచర్య మెంతయో సహాయపడగలదని ఈ భగవద్వాక్యములవలన స్పష్టమగుచున్నది. అధ్యాత్మక్షేత్రమున బ్రహ్మచర్యమున కెంతటి ప్రాముఖ్యతను భగవాను డొసంగిరో ఇచట విశదమగుచున్నది. కాయికముగా, వాచకముగా, మానసికముగా విషయసంపర్కము లేకుండుటయు, బ్రహ్మమందు చిత్తమును లగ్నముచేయుటయు బ్రహ్మచర్య మనంబడును.

'ప్రవక్ష్యే' - (లెస్సగచెప్పెదను) - 'వక్ష్యే' అనకుండ 'ప్రవక్ష్యే' అనుట వలన భగవానుడు చెప్పబోవు

బ్రహ్మోపాసనవిషయము ఎంతముఖ్యమైనదో, దాని యెడల ముముక్షువులు ఎంతటి విశ్వాసము కలిగియుండవలెనో తేటతెల్లమగుచున్నది. ఈ శ్లోకమునుబోలిన శ్లోకము కఠోపనిషత్తునందును గలదు★.

ప్ర:– పరమాత్మపదము (మోక్షపదము) ఎట్టిది?

ఉ:– నాశరహితమైనది (అక్షరము).

ప్ర:– ఈ సత్యము నెవరు తెలిసికొనుచున్నారు?

ఉ:– వేదవేత్తలగు మహనీయులు.

ప్ర:– అట్టి పరమాత్మపదమున ఎవరు ప్రవేశింపగల్గుచున్నారు?

ఉ:– కోరికలు నశించినవారు (వీతరాగులు), బ్రహ్మచర్యము ననుష్ఠించువారు.

ప్ర:– దీనినిబట్టి మోక్షప్రాప్తికి ఉపాయము లేవియని స్పష్టమగుచున్నది?

ఉ:– (1) కోరికలు నశించుట (రాగాదులు తొలగుట) (2) బ్రహ్మచర్యమును లెస్సగ అనుష్ఠించుట.

అ॥ ప్రణవోపాసనారూపమగు ధ్యానపద్ధతిని రెండు శ్లోకములద్వారా వివరించి చెప్పుచున్నాడు –

12. సర్వద్వారాణి సంయమ్య మనో హృది నిరుధ్యచ
మూర్ధ్న్యాధాయాత్మనః ప్రాణమాస్థితో యోగధారణామ్.

13. ఓమిత్యేకాక్షరం బ్రహ్మ వ్యాహరన్ మామనుస్మరన్
యః ప్రయాతి త్యజన్దేహం స యాతి పరమాం గతిమ్.

టీక:– యః = ఎవడు, సర్వద్వారాణి = ఇంద్రియద్వారములన్నిటిని, సంయమ్య = బాగుగ అరికట్టి (నియమించి), మనః = మనస్సును, హృది = హృదయమందు (ఆత్మయందు), నిరుధ్యచ = లెస్సగస్థాపించి (నిలిపి), మూర్ధ్ని = శిరస్సునందు (బ్రహ్మరంధ్రమున), ప్రాణమ్ = ప్రాణవాయువును, ఆధాయ = ఉంచి, ఆత్మనఃయోగధారణామ్ = ఆత్మనుగూర్చిన యోగధారణమును (ఏకాగ్రచింతనమును), ఆస్థితః = పొందినవాడై (దృఢముగ నాశ్రయించినవాడై), బ్రహ్మ = పరబ్రహ్మమునకు వాచకమైన, ఓమ్ఇతి = 'ఓమ్' అను, ఏకాక్షరమ్ = ఒక్క అక్షరమును, వ్యాహరన్ = ఉచ్చరించుచు, మామ్ = నన్ను, అనుస్మరన్ = ఎడతెగక చింతించుచు. దేహమ్ = శరీరమును, త్యజన్ = విడుచుచున్నవాడై, ప్రయాతి = పోవుచున్నాడో, సః = అతడు, పరమాంగతిమ్ = సర్వోత్తమైన స్థానమును (మోక్షమును), యాతి = పొందుచున్నాడు.

తా:– ఎవడు ఇంద్రియద్వారములన్నిటిని బాగుగ అరికట్టి, మనస్సును హృదయమందు (ఆత్మయందు) లెస్సగా స్థాపించి, శిరస్సునందు (బ్రహ్మరంధ్రమందు) ప్రాణవాయువు నుంచి, ఆత్మనుగూర్చిన ఏకాగ్రచింతనము (యోగధారణ) గలవాడై పరబ్రహ్మమునకు వాచకమైన 'ఓమ్' అను ఒక్క

★ సర్వేవేదా యత్పదమామనన్తి తపాంసి సర్వాణి చ యద్వదన్తి
యదిచ్ఛన్తో బ్రహ్మచర్యం చరన్తి తత్తేపదం సంగ్రహేణ బ్రవీమ్యోమిత్యేతత్. (కఠ 1-2-15)

అక్షరమును ఉచ్చరించుచు నన్ను ఎడతెగక చింతించుచు శరీరమును వదలునో అతడు సర్వోత్తమస్థానమును (మోక్షమును) బొందుచున్నాడు.

వ్యాఖ్య:- పరమగతియగు మోక్షమునుబొందు విధాన మిచట చెప్పబడుచున్నది. ఈ విధానమును అంత్యకాలమున మాత్రము చేయవలెనని అర్థము కాదు. జీవితకాలమంతను ఆ ప్రకారముగ చేయుచు, అంత్యకాలమునగూడ అట్టిస్థితియందే ఉండవలెనని భావము. ఇచట నాలుగు సాధనలు చెప్పబడినవి - (1) ఇంద్రియద్వారముల నరికట్టుట (2) మనస్సును హృదయమందు స్థాపించుట (3) ప్రాణవాయువును శిరస్సునందుంచి ఆత్మచింతనారూపయోగధారణ నవలంబించుట (4) ఓంకారము నుచ్చరించుచు బ్రహ్మమును భావించుట. వానిని గుఱించి సంక్షేపముగ విచారించెదము.

(1) ఇంద్రియద్వారములన్నిటిని సంయమనమొనర్చుట ధ్యానమునకు అత్యావశ్యకము. వానిని తెరచియుంచినచో మనస్సు ఆ యా ఇంద్రియములవెంట బహిర్ముఖముగ జనుటవలన ధ్యేయమగు ఆత్మయందు ఏకాగ్రత కుదరదు. గాలి ఎక్కువగ వీచునపుడు కిటికీలు తెరచియుంచినచో ఇంటిలోనగల ప్రమిదదీపము ఆరిపోవునట్లు, ఇంద్రియద్వారములను అరికట్టనిచో జ్ఞానజ్యోతి ఆరిపోవును. కనుకనే ఇంద్రియములు వానివాని విషయములగు ఇంద్రియార్థములపైకి పోకుండ నిగ్రహించవలెనని ఇట చెప్పబడినది. 'సర్వేన్ద్రియాణి' అని చెప్పుటవలన ఏ ఒకటి రెండు ఇంద్రియములనో నిగ్రహించిన చాలదనియు అన్నిటిని నిగ్రహించవలెననియు బోధింపబడినది. ఒక్క కిటికీ తెరువబడియున్నను గాలికి దీపమారిపోవునుగదా! మోక్షప్రాప్తికి వలసిన నాలుగు సాధనలలోను ఇచట ఇంద్రియనిరోధమును మొట్టమొదటగా పేర్కొనుటలో ఒక విశేషము కలదు. అది యేదియనిన - వానిని అరికట్టినసేగాని తక్కిన ఏ యితర సాధనము చక్కగా జరుగదు. కనుకనే 'తస్మాత్త్వమిన్ద్రియాణ్యాదౌ నియమ్యభరతర్షభ' అని భగవాను డిదివఱలో చెప్పియుండిరి. 'ఆదౌ' మొదటనే ఆ పని చేయవలెనని ఆదేశించిరి. కాబట్టి మోక్షమును గోరువారందఱున్ను ప్రప్రథమమున తమ ఇంద్రియద్వారములు మూసి (అరికట్టి), బహిఃప్రపంచముపై వానిని విస్తరింపజేయక తాబేలు తన అవయవములను ముడుచుకొనునట్లు ఇంద్రియములను లోనికి ముడుచుకొనవలెను.

(2) తదుపరి మనస్సును హృదయమందు జేర్చవలెను. హృదయమనగా పరమాత్మస్థానము. బయట విచ్చలవిడిగ మనస్సును తిరగనీయక, లోనికిలాగి హృదయమున (ఆత్మయందు) స్థాపించవలెను. మనస్సుయొక్క జన్మస్థానము హృదయము. కావున దానిని అచటనే లయపఱచవలెను. మొదటిసాధనచే ఇంద్రియములను భృత్యువు లెపుడు నిగ్రహింపబడిరో, అపుడు నాయకుడగు మనస్సున్ను శక్తిహీనుడై సులభముగ వశపడును.

(3) పిమ్మట ప్రాణవాయువును శిరస్సునందు (బ్రహ్మరంధ్రమున) నిలిపి 'యోగధారణ'ము నవలంబించవలెను. మనస్సును పరమాత్మయందు నిశ్చలముగ నిలిపి ఏకాగ్రతతో ధ్యానించుటయే యోగధారణము.

(4) ఇక ధ్యానించుటకు చక్కని మంత్ర మిచట తెలుపబడినది. అదియే ప్రణవము (ఓంకారము). అది పరబ్రహ్మమునకు వాచకము. వేదములయొక్క సారము (ప్రణవస్సర్వవేదేషు). మంత్రముల కన్నిటికిని రాజు. 'వ్యాహరన్' (ఉచ్చరించుచు) - అని చెప్పి వెంటనే 'మామనుస్మరన్' (నన్నుమాటిమాటికి చింతనజేయవలెను) అనియు చెప్పుటవలన అట్టి ఓంకారమును కేవల ముచ్చరించినమాత్రమున

చాలదనియు, దాని యర్థమునుగూడ బాగుగ మననముచేయవలెననియు స్పష్టమగుచున్నది. ఏలయనిన మంత్రమునుమాత్ర ముచ్చరించి మంత్రార్థమును భావించనిచో ఆ మంత్రమువలన పూర్ణఫలము కలుగనేరదు. ఫిరంగిలో మందు మాత్రము కూరి గుండులేక కాల్చినచో శబ్దమువచ్చునేకాని లక్ష్యము నది భేదింపదు. అట్లే ప్రణవజపమున్ను అర్థయుక్తముగ చేసిననే బ్రహ్మమను లక్ష్యము నది చేర్చగలదు. 'అనుస్మరన్' అని పేర్కొనుటవలన మరల మరల ఎడతెరిపిలేక పరమాత్మను చింతనజేయవలెనని బోధింపబడినది.

ఈప్రకారముగ పై నాలుగుసాధనలను అవలంబించువాడు పరమాత్మపదమును శీఘ్రముగ జేరగలడని తెలుపబడినది. 'యః' (ఎవడైన) అని ప్రయోగింపబడినందువలన, ఏజాతివాడైనను, ఏమతమువాడైనను, స్త్రీయైనను, పురుషుడైనను, పైసాధన లాచరించినచో, ప్రణవమును జపించినచో పరమగతిని తప్పక బొందగలడని తేలుచున్నది. 'పరమాం గతిమ్' అని తెలుపుటవలన, బ్రహ్మపదవి ప్రపంచములోగల అన్నిపదవులకంటెను సర్వోత్కృష్టమైనదని స్పష్టముచేయబడినది. కాబట్టి చిన్నచిన్న ప్రాపంచిక పదవులకై శక్తిని ధారబోయుటకంటె నిరతిశయానందరూప సర్వోత్తమ ఆత్మపదవికై ప్రయత్నించుట మేలు.

ఈ శ్లోకముద్వారా ఈ క్రింది విషయములు స్పష్టపడుచున్నవి –

(1) జపముమాత్రము చాలదు. ధ్యానముకూడ ఉండవలెను. అనగా మంత్రోచ్చారణతోబాటు మంత్రార్థచింతనమున్ను ఉండవలెను.

(2) అన్నిమంత్రములలోను ఓంకారమే, అనగా ప్రణవమంత్రమే శ్రేష్ఠమైనది.

(3) భగవంతుని ఎపుడో ఒకపుడు స్మరించుట చాలదు. మరల మరల నిరంతరము స్మరించుచుండవలెను.

(4) ఇంద్రియములలో ఏ ఒకటి రెండింటినో అరికట్టుట చాలదు; అన్నిటిని నిగ్రహించవలెను.

(5) మనస్సు లయించుచోటు హృదయము.

(6) దైవముపై భక్తిశ్రద్ధలు గలిగియున్నవాడెవడైనను ప్రణవమంత్రమును జపించుచు, ధ్యానించుచు పరమాత్మపదము నొందవచ్చును. ఇచట జాతి మత కుల లింగ విచక్షణ యేమియులేదు.

ప్ర:– ఈ ప్రపంచమున సర్వోత్తమస్థాన మెయ్యది?

ఉ:– పరమాత్మస్థానము (బ్రహ్మపదవి).

ప్ర:– దాని నెవరు పొందగలరు?

ఉ:– ఎవడు (1) సమస్తేంద్రియములను నిగ్రహించునో (2) మనస్సును హృదయమున (ఆత్మయందు) స్థాపించునో (3) ప్రాణవాయువును, లేక దృష్టిని శిరస్సునందు (బ్రహ్మరంధ్రమునందు) నిలిపి ఆత్మచింతనారూప యోగధారణ నవలంబించునో (4) 'ఓం' అను ఏకాక్షరమైన ప్రణవమంత్రమును జపించుచు ప్రణవార్థమగు పరబ్రహ్మమును లెస్సగ చింతించుచుండునో, అట్టివాడు ఆ సర్వోత్తమ దైవపదమును బొందగలడు.

అ|| నిరంతర యత్నశీలునిచే పరమాత్మ సులభముగ పొందబడునని వచించుచున్నాడు –

**14. అనన్యచేతాస్సతతం యో మాం స్మరతినిత్యశః
తస్యాహం సులభః పార్థ నిత్యయుక్తస్య యోగినః.**

టీక:– పార్థ = ఓ అర్జునా!, యః = ఎవడు, అనన్యచేతాః = ఇతరవిషయములందు ప్రవర్తింపని మనస్సుగలవాడై, మామ్ = నన్ను, నిత్యశః = ప్రతినిత్యము (ప్రతిదినము), సతతమ్ = ఎల్లప్పుడు, స్మరతి = స్మరించుచున్నాడో, నిత్యయుక్తస్య = నిరంతరధ్యానపరుడైన, తస్య = అతనికి, అహమ్ = నేను, సులభః = సులభముగా పొందబడువాడనగుదును.

తా:– ఓ అర్జునా!, ఎవడు అనన్యచిత్తుడై నన్నుగూర్చి ప్రతిదినము నిరంతరము స్మరించుచుండునో అట్టి నిరంతరధ్యానపరునకు నేను సులభముగ పొందబడువాడనై యున్నాను.

వ్యాఖ్య:– భగవంతుని ఎవరు సులభముగ పొందగలరో యిచట వచింపబడినది. మోక్షమునుబడయుట, భగవానుని సాక్షాత్కరించుట బహుకష్టతరమని జనులు భావించుదురు. కాని చేయవలసిన పద్ధతిప్రకారము ప్రయత్నముచేసినచో బహుసులభముగ పరమాత్మను పొందవచ్చునని ఇచట చెప్పబడుచున్నది. ఎవడు అనన్యచిత్తుడై ప్రతిదినము నిరంతరము భగవచ్చింతన చేయుచుండునో ఆతడు దైవమును సులభముగ పొందగలడని వచింపబడినది.

'అనన్యచేతాః' - చిత్తమందు ఇతరచింతలెవ్వియు లేక భగవత్సంబంధమైన భావనలే కలిగియుండుట అనన్యచిత్తముయొక్క లక్షణము. మనస్సు దృశ్యపదార్థములపైకిపరుగిడక దృక్స్వరూపమగు పరమాత్మయందే లగ్నమైయుండవలెను, సామాన్యమైన జనులయొక్క మనస్సు ఎక్కువగా విషయములపైననే ప్రసరించుచుండును. అట్టిది 'అనన్యచిత్తము' కాదు, 'అన్యచిత్తమే' యగును. మఱికొందఱి చిత్తము కొంత దృశ్యవిషయములపైకి, కొంత దైవముపైకి వ్యాపించుచుండును. ఇదియు అనన్యచిత్తముకానేరదు. ఈ అనన్యత్వమును స్పష్టముగ విశదపఱచుటకే కాబోలు ఇచట 'సతతమ్' (ఎల్లప్పుడును), 'నిత్యశః' (ప్రతిదినము) అను రెండు సమానార్థకపదములు ప్రయోగింపబడినవి. దీనినిబట్టి నిరంతరదైవస్మరణను భగవాను డెంతనొక్కిచెప్పిరో తేటతెల్లమగుచున్నది. కొందఱు ఏదియోయొకరోజున నిరంతరము దైవమును స్మరించుదురు; మఱికొందఱు ప్రతిరోజు కొద్దిసేపు దైవమును భజించుదురు. ఈ రెండు పద్ధతులును మంచివేకాని అవిచాలవు. ప్రతిదినము, నిరంతరము ఎడతెగక దైవస్మరణ చేయుటను బాగుగ అభ్యసించవలెను. అదియే అనన్యచిత్తుని లక్షణము. అట్టి వానికే భగవంతుడు సులభసాధ్యుడగును. ఆతడే నిత్యయుక్తుడు. నిరంతరధ్యానపరుడు. అట్టి నిరంతర దైవచింతనము ప్రారంభమున కుదరకపోయినను ఎప్పటికైనను ఆస్థితిని అభ్యసించియే తీరవలెను.

ఏలయనిన, భగవద్విస్మృతి ఏ క్షణమందు సంభవించునో, ఆ క్షణమందే మాయ ప్రవేశించి చిత్తమున నిలద్రొక్కుకొని జీవుని మరల విషయోన్ముఖునిగ జేయుటకు యత్నించును. కాబట్టి ఈ విషయమున సాధకుడు బహుజాగరూకుడైయుండి దైవవిస్మృతి ఏకాలమందును కలుగకుండులాగున చూడవలయును. 'నాస్తిజాగరతో భయమ్' అనునట్లు దైవవిషయమున సదా మేలుకొనియుండువానికిక సంసారభయ ముండనేరదు. కాబట్టి నిరంతర భగవత్స్మరణద్వారా మాయకు ఒకింతేని చిత్తమందు అవకాశమివ్వక నుండవలెను. అట్టి నిరంతర దైవస్మరణశీలుడే పరమాత్మను సులభముగ బొందగలడని యిట చెప్పబడినది. (దీనినిబట్టి, అట్టి అనన్యదైవచింతన, నిత్యయుక్తత్వము లేనివారికి దైవప్రాప్తి సులభతరముకాదని

సూచితమగుచున్నది). కావున దైవప్రాప్తికి సులభమార్గమును అభిలషించువారందఱును శ్రీకృష్ణపరమాత్మ కరుణతో వచించిన ఈ ఉపాయము నవలంబించి జన్మ సార్థక మొనర్చుకొనవలెను.

ప్ర:– భగవంతుని ఎవరు సులభముగ పొందగలరు?

ఉ:– (1) అనన్యచిత్తులై (2) ప్రతిదినము ఎడతెగక నిరంతరము దైవమునుగూర్చి చింతించువారు (అనగా నిత్యయుక్తులు) భగవంతుని సులభముగ పొందగలరు.

ప్ర:– దీనినిబట్టి భగవత్ప్రాప్తికి (మోక్షమునొందుటకు) సులభోపాయమేమియని తెలుచున్నది?

ఉ:– (1) అనన్యచిత్తత్వము (చిత్తమందు దైవము తప్ప ఇతర దృశ్యచింతన యేదియు లేకుండుట) (2) నిరంతర దైవస్మరణము.

అ॥ అట్లు పరమాత్మనుపొందినవారు మరల దుఃఖభూయిష్టమగు ఈ సంసారమును బడయరని వచించుచున్నాడు –

15. మాముపేత్య పునర్జన్మ దుఃఖాలయ మశాశ్వతమ్
నాప్నువన్తి మహాత్మానస్సంసిద్ధిం పరమాం గతాః.

టీక:– పరమామ్ = సర్వోత్తమమైన, సంసిద్ధిమ్ = మోక్షమును, గతాః = పొందిన, మహాత్మానః = మహాత్ములు, మామ్ = నన్ను, ఉపేత్య = పొందినవారై (బ్రహ్మత్వమును బడసినవారై), పునః = మరల, దుఃఖాలయమ్ = దుఃఖములకు నిలయమున్ను, అశాశ్వతమ్ = అనిత్యమైనదియునగు, జన్మ = జన్మమును, నాప్నువన్తి = పొందరు.

తా:– సర్వోత్తమమైన మోక్షమును పొందిన మహాత్ములు నన్ను పొందినవారై మరల – దుఃఖనిలయమై అనిత్యమైనట్టి – జన్మను ఎన్నిటికిని పొందనేరరు.

వ్యాఖ్య:– భగవంతుని బొందినవారు మరల ఈసంసారకూపమున పడరని ఇచట తెలుపబడుచున్నది. దైవమును పొందనంతవఱకు జీవుడు పుట్టుట, చచ్చుట అను ఈ జననమరణప్రవాహరూపమైన సంసారచక్రమున తగుల్కొని నానాబాధలనందుచుండును. పరమాత్మను పొందినపిదప మరల నతనికి పునరావృత్తియుండదు. మరల ఈ సంసారమున పుట్టుటగాని, దుఃఖములనుభవించుటగాని యుండనేరదు. కాబట్టి మోక్షముయొక్క ఆవశ్యకతయేమియో ఇచట ఋజువుచేయబడినది. భగవత్ప్రాప్తిగాని, మోక్షముగాని ఏల పొందవలెనని కొందఱు ప్రశ్నింతురు. అట్టివారి కీశ్లోకమున చక్కటి సమాధానమొసంగబడినది. భగవానుని పొందనిచో జననమరణాదులనుండి విముక్తిసంభవింపదు. అందుచే దుఃఖమున్ను అంతముకాదు. కాబట్టి దుఃఖరాహిత్యమునకై దైవమును తప్పక ఆశ్రయించవలసియున్నది.

అయితే కొందఱు – 'ఈజన్మ అనేక విషయభోగములతోగూడి చాల ఆనందకరమునున్నదే' అని చెప్పవచ్చును. ఇట్టి విపరీతబుద్ధులకు శ్రీకృష్ణపరమాత్మ ఈ శ్లోకమున సూటిగ జవాబు చెప్పిరి. 'జన్మ' అనునది యెట్టిదో ఎట్టిస్వభావము గలిగియున్నదో విస్పష్టముగ నిచట తెలియజేసిరి. (1) దుఃఖాలయము (2) అశాశ్వతము – అను రెండు విశేషణములచే భగవానుడు జన్మనుగూర్చి వర్ణించిరి. అనగా అది దుఃఖమునకు

నిలయము, అనిత్యము అని యర్థము. ఈ రెండు దోషములును జన్మయందు కలవు. కావున అట్టిది సౌఖ్యప్రద మెట్లు కాగలదు. ఒకవేళ ఒకింత సుఖము కనుపించినను, అది ఆభాససుఖము, ప్రతిబింబసుఖము, దుఃఖమిశ్రితసుఖమేకాని, అవిచ్ఛిన్న నిరతిశయ సుఖము కాదు. ప్రాపంచికసుఖము దుఃఖమునుగూడ తనవెంట తెచ్చుకొనుచుండును. కావుననే విజ్ఞుల దృష్టియందిది గణనీయముకాకున్నది. ఇక్కారణమున భగవానుడు జన్మను 'దుఃఖాలయమ'ని పేర్కొనిరి. ఆలయమనగా నెలవు, స్థానము. రామాలయము, కృష్ణాలయము, శివాలయము - అనునవి ఆ యా దేవతలకు, అవతారములకు నెలవులై యెట్లున్నవో, అట్లే జన్మయు దుఃఖాలయమైయుండుటవలన దుఃఖాసురునకు కాపురస్థలమై యున్నదని అర్థము. సుఖదేవతకుకాదు. అవివేకముచే జనులిచట సుఖమున్నదని తలంచుచున్నారేకాని వాస్తవముగ దుఃఖమే కలదని పైభగవద్వాక్యముద్వారా స్పష్టపడుచున్నది. త్రికాలజ్ఞుడును, సర్వజ్ఞుడునగు శ్రీకృష్ణపరమాత్మ జనులయొక్క పొరబాటు గమనించి ప్రపంచముయొక్క యథార్థస్థితిని జన్మయొక్క వాస్తవస్వరూపమును ఇచట బహిర్గతముచేసిరి. 'ఓ జీవులారా! ప్రపంచసుఖములనుజూచి మోసపోకుడు. అందు సుఖమున్నదని తలంచి వానివెంట పరుగెత్తి జీవితములను నాశముచేసికొనకుడు. అవి దుఃఖాలయములేకాని సుఖాలయములు కావు. క్షణికములే కాని శాశ్వతములుకావు' - అని పరమాత్మ జనులను హెచ్చరించుచున్నారు. వాస్తవముగ విచారించిన అవిద్యయొక్క ప్రభావముచే జనులట్లు దుఃఖమును సుఖముగ తలంచుచున్నారు.★

కాబట్టి దుఃఖాలయమై, శాశ్వతమైనట్టి ఈ జన్మపంకమున మరల పడకుండులాగున చూడవలెను. అయితే అందులకుపాయమేమి? 'మాముపేత్య' - ఇదియే ఉపాయము. అనగా భగవానుని పొందుటయే, ఆశ్రయించుటయే. కావున భక్తిజ్ఞానవైరాగ్యధ్యానాదులద్వారా పరమాత్మను పొందుటకై జనులు ఈ జన్మయందే తీవ్రతరయత్నమాచరించవలెను. భగవత్సాయుజ్యము 'పరమాం సంసిద్ధిమ్' - సర్వోత్కృష్టమగు పదముగ, సిద్ధిగ వర్ణింపబడుటవలన సమస్త ఇతరపదములన్నియు దానికంటె తక్కువేయని స్పష్టమగుచున్నది. మఱియు మహాత్ములెందఱో అట్టి సంసిద్ధినిబడసిరని యిచట చెప్పబడుటచే తక్కినవారున్ను ప్రయత్నాతిశయముచే తప్పక పొందగలరనియు తేలుచున్నది. అయితే మహాత్ముడు కావలెనేకాని అల్పాత్ముడుకాదు. నిర్మలచిత్తులై, పరమాత్మ నాశ్రయించువారు మహాత్ములు. మలినచిత్తులై దృశ్యభోగములవెంట పరుగిడువారు అల్పాత్ములు. కావున మహాత్ములగుటకే యత్నించవలెను. 'మహాత్మా' అనునది ఒకబిరుదు. అసత్యము నాశ్రయింపక సత్యము నాశ్రయించువారందఱికిని, క్షణికము నాశ్రయించక శాశ్వతము నాశ్రయించువారందఱికిని, అనాత్మ నాశ్రయించక ఆత్మనే ఆశ్రయించువారందఱికిని ఆ బిరుదు తప్పక లభించగలదు. పరమాత్మ నాశ్రయించు అట్టి మహనీయులు జన్మరాహిత్యరూప కైవల్యము నొందుటవలన మరల దుఃఖభూయిష్టమగు ఈ సంసారమునకు తిరిగిరారనియు, మరల జన్మను బొందరనియు ఇచట చెప్పబడినది. నది సముద్రమునుజేరినపిదప మరల వెనుకకు బోదుగదా! అట్లే జీవన్ముక్తులుకూడ. కాబట్టి దుఃఖమును కోరనివారందఱున్ను, సుఖము నభిలషించువారందఱున్ను పైన దెలిపిన ఈ భగవద్వాక్యములందు విశ్వాసము కలవారై, జన్మను సంసారమును దుఃఖప్రదముగనెంచి అది వదలిపోవుటకై భగవదాశ్రయమను ఏకైక ఉపాయము నవలంబించి తరించవలయును.

★ అనిత్యాశుచిదుఃఖానాత్మసు నిత్యశుచిసుఖాత్మఖ్యాతిరవిద్యా (పతంజలి)

అనిత్యమైనదానిని నిత్యముగను, అపవిత్రమైనదానిని పవిత్రముగను, దుఃఖమును సుఖముగను, అనాత్మను ఆత్మగను తోపింపజేయునదే అవిద్య.

ప్ర:— ఈ ప్రపంచముయొక్క (లేక ఈ జన్మయొక్క) స్వరూపమెట్టిది?

ఉ:— ఇది (1) దుఃఖనిలయము (2) అశాశ్వతము - అయియున్నది.

ప్ర:— ఇట్టి సంసారమును (లేక జన్మను) ఎవరు పొందకుందురు?

ఉ:— భగవంతుని పొందిన మహనీయులు.

ప్ర:— భగవత్సాయుజ్య మెట్టి పదవి అయియున్నది?

ఉ:— సర్వోత్తమమగు పదవి (సిద్ధి) అయియున్నది.

ప్ర:— దుఃఖరాహిత్యమున కుపాయమేమి?

ఉ:— మరల జన్మలేకుండుటయే.

ప్ర:— జన్మలేకుండుటకు మార్గమేమి?

ఉ:— భగవంతుని పొందుటయే.

అ॥ ఒక్క పరమాత్మస్థానమును బొందినతప్ప తక్కిన ఏలోకమున కేగినను మరల జన్మతప్పదని యిచట తెలుపుచున్నాడు -

16. ఆబ్రహ్మభువనాల్లోకాః★ పునరావర్తినోఽర్జున
మాముపేత్య తు కౌన్తేయ పునర్జన్మ న విద్యతే.

టీక:— అర్జున = ఓ అర్జునా!, ఆబ్రహ్మభువనాల్లోకాః = బ్రహ్మలోకమువఱకుగల లోకములన్నియు, పునరావర్తినః = తిరిగివచ్చెడి స్వభావముగలవి (పునర్జన్మను గలుగజేయునట్టివి), కౌన్తేయ = ఓ అర్జునా!, మామ్ = నన్ను, ఉపేత్య తు = పొందినట్లైననో, పునర్జన్మ = మరలజన్మ, న విద్యతే = లేదు.

తా:— ఓ అర్జునా! బ్రహ్మలోకమువఱకుగల లోకములన్నియు తిరిగివచ్చెడి స్వభావము కలవి (అనగా వానిని పొందినవారు మరల జన్మమెత్తవలసియే వచ్చుదురు). నన్ను పొందినవారికో మరల జన్మయేలేదు.

వ్యాఖ్య:— బ్రహ్మాండకుహరమునం దెన్నియో లోకములుకలవు - భూలోకము, స్వర్గలోకము, బ్రహ్మలోకము మున్నగునవి. కాని అవియన్నియు పునరావృత్తి గలవియైయున్నవి. అనగా వానిని పొందినవాడు మరల జన్మయెత్తును. కాని పరమాత్మనుబొందినవాడు మరల నెన్నటికిని జన్మనుబడయడు. ఇదియే దైవసాక్షాత్కారమందలి విశేషము. దీనికి కారణము కలదు. బ్రహ్మలోకపర్యంతముగల సమస్తలోకములున్ను దృశ్యమునందంతర్గతములైయున్నవి. కనుకనే జన్మాదులకు హేతువులైయున్నవి. ఆత్మ (దైవము) ఒకటియే ఈ ప్రపంచమున దృశ్యముకాని వస్తువు. అది ఆ దృశ్యమును సాక్షిగా జూచు దృగ్వస్తువు. అది దేశకాలక్రియలకు వశముకాక పరిణామరహితమై, నాశవర్జితమై యుండును. అట్టి పరమాత్మపదమును బడసినవానికి కర్మము లేదు, జన్మములేదు.

కాబట్టి పునరావృత్తితో గూడిన స్వర్గాది ఇతరలోకములకై యత్నించుటలో జీవితమును

ధారబోయుటకంటె భక్తివైరాగ్య విచారణాది సాధనములద్వారా ఆత్మలోకమును చేరుటయే మేలు. అనగా భగవత్సాయుజ్యమును బడయుటయే శ్రేయస్కరము.

ప్ర:– మరల జన్మ కలుగకుండుటకై ఉపాయమేమి?

ఉ:– పరమాత్మను బొందుటయే.

ప్ర:– బ్రహ్మలోకమువఱకుగల సమస్తలోకములయొక్క స్వభావమేమి?

ఉ:– పునరావృత్తి (అచటికిబోయినవారికి మరల జన్మము కలుగును).

అ॥ బ్రహ్మాదిలోకములయొక్క నశ్వరస్వభావమును, కాలాధీనత్వమును తెలుపుచున్నాడు –

17. సహస్రయుగపర్యన్తమహర్యద్బ్రహ్మణో విదుః
రాత్రిం యుగసహస్రాన్తాం తేఽహోరాత్రవిదో జనాః.

టీక:– (యే) *జనాః* = ఏజనులు, *బ్రహ్మణః* = బ్రహ్మదేవునియొక్క, *యత్ అహః* = ఏ పగలు (కలదో దానిని), *సహస్రయుగపర్యన్తమ్* = వేయియుగముల పరిమితిగల దానిగను, *విదుః* = ఎఱుంగుదురో, *తే* = అట్టివారు, *అహోరాత్రవిదః* = రాత్రింబగళ్ళుయొక్క (కాలముయొక్క) తత్త్వము నెఱింగినవారగుదురు (కాలతత్త్వమును తెలిసికొనినవారగుదురు.)

తా:– ఏ జనులు బ్రహ్మదేవునియొక్క పగటిని వేయియుగముల పరిమితిగలదానిగను, అట్లే రాత్రిని వేయియుగముల పరిమితిగలదానిగను ఎఱుంగుదురో, అట్టివారు రాత్రింబగళ్ళుయొక్క తత్త్వమును బాగుగ నెఱింగిన వారగుదురు.

వ్యాఖ్య:– బ్రహ్మలోకము వఱకుగల సమస్తలోకములు కాలమునకు లోబడినవని, క్షయశీలములని, పరిణామవంతములని, జన్మకారణములని క్రిందటి శ్లోకమున తెలుపబడినది. ఇచట బ్రహ్మదేవునియొక్క కాలపరిమితిని సూచించుచు, తద్ద్వారా బ్రహ్మలోకమున్ను కాలమునకులోబడియే యున్నదను భావమును భగవానుడు వ్యక్తీకరించుచున్నారు. బ్రహ్మదేవుని పగలు వేయి మహాయుగముల కాలము. అట్లే ఆతని రాత్రియు వేయి మహాయుగములు. ఈ ప్రకారముగ బ్రహ్మదేవుని ఒక్కరోజు రెండువేల మహాయుగముల కాలపరిమితి గలిగియున్నది. మహాయుగమనగా నలుబదిమూడులక్షల ఇరువదివేల సంవత్సరముల కాలము. ఎట్లనిన –

కలియుగము –	432000	సంవత్సరములు	
ద్వాపరయుగము –	864000	,,	(కలియుగమునకు రెండు రెట్లు)
త్రేతాయుగము –	1296000	,,	(కలియుగమునకు మూడు రెట్లు)
కృతయుగము లేక			
సత్యయుగము –	1728000	,,	(కలియుగమునకు నాలుగు రెట్లు)
మొత్తము	4320000	సంవత్సరములు = 1 మహాయుగము	

ఈ మొత్తముకాలము ఒక మహాయుగ మనబడును. అట్టి వేయి మహాయుగములు బ్రహ్మదేవునకు ఒక పగలు. మఱియొక వేయి రాత్రి.

అనగా, 4320000 x 1000 = 4320000000 సంవత్సరములు బ్రహ్మదేవుని పగలు.

4320000000 x 2 = 8640000000 సం॥ బ్రహ్మదేవుని ఒకరోజు.

ఇట్టిరోజులు 360 చేరి బ్రహ్మదేవుని ఒక సంవత్సరకాల మగును. అట్టి సంవత్సరములు 100 చేరి బ్రహ్మదేవుని ఆయుర్దాయ మగును. దీనినిబట్టి బ్రహ్మలోకమున్ను కాలగర్భమున ఇమిడియే యున్నదనియు, ఒకానొకసమయమున అదియు నశించియేతీరుననియు స్పష్టమగుచున్నది. కావున విజ్ఞుడు అట్టి నశ్వరలోకములనుగాని, తల్లోకాంతర్గత భోగసముదాయమునుగాని వాంఛింపక, కాలాతీతుడగు పరమాత్మనే ఆశ్రయించి తరించి పోవును. సమస్తపదార్థములను, బ్రహ్మాండములను కాలము గ్రసించివేయును. కాలమును పరమాత్మ గ్రసించివేయును. అతడు అంతకాంతకుడు. కావున ఏ మహనీయునియందు దేశకాలాదులన్నియు కల్పితములై వెలయుచున్నవో, అట్టి సత్యస్వరూపుడగు పరమాత్మ నాశ్రయించుటయు, కాలమునకు లోబడినవానియందు విరక్తి గలిగియుండుటయు కాలతత్త్వము నెఱింగినవాని లక్షణము. ఈ ప్రకారము దృశ్యప్రపంచముయొక్క నశ్వరత్వము (కాలాధీనత్వము), ఆత్మయొక్క శాశ్వతత్వము నెఱింగినవాడే కాలజ్ఞానము గలవాడు. అహోరాత్రవిదుడు.

ప్ర:– బ్రహ్మదేవుని పగలు, రాత్రి ఎంతెంత కాలపరిమాణము గలిగియున్నవి?

ఉ:– ఒక్కొక్కటి వేయి మహాయుగముల కాలము గలిగియున్నది.

ప్ర:– దీనినిబట్టి తేలిన యంశమేమి?

ఉ:– బ్రహ్మలోకముగూడ కాలమునకు లోబడినదేయని తేలుచున్నది. కాలమునకు లోబడనివాడు ఒక పరమాత్మయే. కావున జన్మరాహిత్యమునకై, మోక్షమునకై ఆతనినే ఆశ్రయించవలెనని భావము.

అ॥ ప్రపంచముయొక్క నశ్వరస్వభావమును, పరిణామశీలత్వమును తెలియజేయుచున్నాడు –

18. అవ్యక్తాద్వ్యక్తయః సర్వాః ప్రభవన్త్యహరాగమే
రాత్ర్యాగమే ప్రలీయన్తే తత్రైవావ్యక్తసంజ్ఞకే.

టీక:– అహరాగమే = పగటియొక్క ప్రారంభమునందు, అవ్యక్తాత్ = అవ్యక్తము (ప్రకృతి) నుండి, సర్వాః = సమస్తములైన, వ్యక్తయః = చరాచరవస్తువులు, ప్రభవన్తి = పుట్టుచున్నవి, రాత్ర్యాగమే = రాత్రియొక్క ప్రారంభమునందు, అవ్యక్తసంజ్ఞకే = అవ్యక్తమను పేరుగల, తత్రైవ = దానియందే (ఆ ప్రకృతియందే), ప్రలీయన్తే = లీనమగుచున్నవి.

తా:– బ్రహ్మదేవుని పగలు ప్రారంభమగునపుడు అవ్యక్తము (ప్రకృతి) నుండి సమస్త చరాచరవస్తువులు పుట్టుచున్నవి. మరల రాత్రి ప్రారంభమగునపుడు ఆ అవ్యక్తమునందే లీనమగుచున్నవి.

వ్యాఖ్య:– ఒక్క పరమాత్మతప్ప తక్కినవస్తువులన్నియు పుట్టుక, చావు కలవియేయగును. ఆ పదార్థములన్నియు పరమాత్మయందే కల్పితముగనున్న మాయయందు (అవ్యక్తము, లేక, మూలప్రకృతి యందు) ఉద్భవించి లయించుచుండును. నిద్రయను తమస్సునందు స్వప్నపదార్థములన్నియు సృష్టింపబడి మరల ఆ తమస్సునందే విలీనములైపోవునట్లును, మేలుకొనినవానికి వానితో ఏ సంబంధమును లేనట్లును, ఈ సమస్త జగత్తుకూడ పరమాత్మయందు ఆభాసరూపముననున్న అవ్యక్తము (ప్రకృతి) నందుద్భవించుచు,

తిరిగి దానియందే లయించుచున్నది. కావున ఈ సృష్టిప్రళయములతో వాస్తవముగ పరమాత్మకు ఏ సంబంధమున్ను లేదు. అయినను వాని యన్నింటికిని ఆధారభూతుడై అధిష్ఠానరూపుడై వెలయుచున్నాడు.

ప్ర:– ఈ సమస్త జగత్పదార్థములు దేనినుండి పుట్టుచున్నవి?

ఉ:– అవ్యక్తమునుండి (అవ్యక్తము = మూలప్రకృతి, మాయ).

ప్ర:– ఎప్పుడు పుట్టును?

ఉ:– బ్రహ్మదేవుని పగలు ప్రారంభమగునపుడు.

ప్ర:– ఎపుడు లయించును? ఎచ్చోట లయించును?

ఉ:– బ్రహ్మదేవునియొక్క రాత్రి ప్రారంభమగునపుడు లయించును. ఎచట పుట్టుచున్నవో ఆ అవ్యక్తమునందే తిరిగి లయించుచున్నవి.

అ॥ దైవతత్త్వమెఱుంగనంతవఱకు జీవు లీప్రకారమే మరలమరల పుట్టుచు గిట్టుచునుందురని వచించుచున్నాడు –

19. భూతగ్రామస్స ఏవాయం భూత్వా భూత్వా ప్రలీయతే
రాత్ర్యాగమేఽవశః పార్థ ప్రభవత్యహరాగమే.

టీక:– పార్థ = ఓ అర్జునా!, స ఏవ అయమ్ భూతగ్రామః = అట్టి యీ ప్రాణిసమూహమే, అవశః = కర్మపరాధీనమై, భూత్వాభూత్వా = పుట్టిపుట్టి (అనేకజన్మలెత్తి), రాత్ర్యాగమే = (బ్రహ్మదేవుని) రాత్రియొక్క ప్రారంభమున, ప్రలీయతే = లయ మొందుచున్నది, (తిరిగి), అహరాగమే = (బ్రహ్మదేవుని) పగటియొక్క ప్రారంభమున, ప్రభవతి = పుట్టుచున్నది.

తా:– ఓ అర్జునా! ఆ యీ (పూర్వకల్పమందలి) ప్రాణిసమూహమే కర్మ పరాధీనమై పుట్టిపుట్టి (బ్రహ్మదేవుని) రాత్రియొక్క ప్రారంభమున (మరల) విలయమొందుచున్నది. తిరిగి (బ్రహ్మదేవుని) పగటియొక్క ప్రారంభమున పుట్టుచున్నది.

వ్యాఖ్య:– పూర్వకల్పమందలి ఆ ప్రాణిసముదాయమే కర్మపరాధీనమై మరల ఈ కల్పమందు పుట్టుచున్నది. మరల చచ్చుచు మరల పుట్టుచు – ఈ ప్రకారముగ సంసార మహాచక్రమున తిరుగాడుచున్నది. 'భూత్వాభూత్వా' అని చెప్పినందువలన జీవునకు ఒకటి రెండు జన్మలుకాదనియు, (జ్ఞానప్రాప్తిచే) కర్మము అంతము కానంత వఱకు ఎన్నియో జన్మలెత్తుచుండుననియు స్పష్టమగుచున్నది. కర్మబద్ధుడు కావున జీవుడు 'అవశుడని' చెప్పబడెను. ఆశాపాశములను సంకెళ్ళచే బద్ధుడైనందువలన అతడు అస్వంతత్రుడై యున్నాడు. కావున ప్రయత్నపూర్వకముగ ఆత్మజ్ఞానమును సంపాదించి తద్ద్వారా కర్మబంధమును ఛేదించివైచి ఈ జననమరణరూప సంసారచక్రపరిభ్రమణము నుండి విడుదలను బొందవలెను. ఇప్పటి కెన్నియోకోట్ల జన్మలను జీవుడెత్తియున్నాడు. ఏదియో సుకృతవశమున ఈ మానవజన్మ వచ్చినది. ఎంతయో సౌభాగ్యముచే లభించిన అట్టి ఈ మానవజన్మను సదుపయోగముచేసికొని, పరమార్థ విజ్ఞానమునుబడసి జన్మపరంపరకు పూర్ణవిరామము (Fullstop) ను పెట్టవలెను. ఇంతవఱకు అవివేకముచే జనులు అపూర్ణవిరామము (Comma) నే పెట్టుచువచ్చిరి. కావున ఇప్పటికైనను తెప్పరించుకొని, భగవంతు నాశ్రయించి జన్మపరంపరను అంతముగావించుకొనుట ఉత్తమము.

ప్ర:- (కర్మము రహితము కానంతవఱకు) జీవులగతి యెట్లుండును?

ఉ:- వారు సృష్ట్యారంభమున పుట్టుచు, ప్రళయమందు లయించుచునుందురు.

ప్ర:- కర్మబంధము దేనిచే తొలగును?

ఉ:- ఆత్మజ్ఞానముచే, స్వస్వరూపానుభవముచే (జ్ఞానాగ్నిస్సర్వకర్మాణి భస్మసాత్కురుతే తథా) (4--37).

అ॥ ఈ అవ్యక్తము (ప్రకృతి) కంటె పరమాత్మ అతీతుడనియు, నాశరహితుడనియు వచించుచున్నాడు -

**20. పరస్తస్మాత్తు భావో ఽ న్యో ఽ వ్యక్తో ఽ వ్యక్తాత్సనాతనః
యస్స సర్వేషు భూతేషు నశ్యత్సు న వినశ్యతి.**

టీక:- యః భావః = ఏ పరమాత్మవస్తువు (అక్షరపరబ్రహ్మము), తస్మాత్ అవ్యక్తాత్తు = ఆ అవ్యక్తము (ప్రకృతి) కంటెను, అన్యః = వేఱైనదియు, పరః = ఉత్తమమైనదియు, అవ్యక్తః = ఇంద్రియములకు గోచరింపనిదియు, సనాతనః = పురాతనము (అనాది) అయినదియునగునో, సః (భావః) = ఆ పరమాత్మవస్తువు, సర్వేషుభూతేషు = సమస్తప్రాణికోట్లు, నశ్యత్సు (సత్స్వపి) = నశించుచున్నను, న వినశ్యతి = నశించదు.

తా:- ఏ పరమాత్మ వస్తువు ఆ అవ్యక్తము (ప్రకృతి) కంటె వేఱైనదియు, ఉత్తమమైనదియు, ఇంద్రియములకు వ్యక్తముకానిదియు, పురాతనమైనదియునగునో, అయ్యది సమస్తప్రాణికోట్లు నశించినను తాను నశించకయే యుండును.

వ్యాఖ్య:- క్రిందటిశ్లోకమున అవ్యక్తము (మాయాప్రకృతి) ను గూర్చి చెప్పబడినది. ఇపుడు ఆ అవ్యక్తముకంటె పరమైన వస్తువొకటికలదనియు, అదియే శాశ్వతపరబ్రహ్మమనియు నిచట తెలుపుచున్నారు. మాయాంతర్గతములైన ప్రపంచమందలి సమస్తప్రాణికోట్లకును, ఆ పరమాత్మకును ఎంతయో వ్యత్యాసముగలదు. ఎట్లనిన -

ప్రాణికోట్లు		పరమాత్మ
(1)	మాయకులోబడినవారు	మాయాతీతుడు. ప్రకృతిని వశమందుంచుకొనినవాడు
(2)	అల్పరూపులు	మహత్తర చిద్రూపుడు
(3)	ఇంద్రియములకు గోచరించువారు	ఇంద్రియాగోచరుడు (అవ్యక్తరూపుడు)
(4)	ఆది (ఆరంభము) కలవారు	అనాదిరూపుడు (సనాతనుడు)
(5)	నాశము కలవారు	అవినాశి

ఈ ప్రకారముగ సమస్త భూతకోట్లకును పరమాత్మకునుగల భేద మీశ్లోకమున చక్కగ నిరూపింపబడినది. దీనినిబట్టి జీవుడు భగవంతుని ఏల అర్చించవలెనో, పూజించవలెనో, ధ్యానించవలెనో సుస్పష్టమగుచున్నది. నశించువస్తువు నశించనివస్తువును ధ్యానించియే తీరవలెను. కావున జీవులు నశ్వరమగు

తమ ఉపాధితో తాదాత్మ్యమునొందక తమ నశ్వరప్రాపంచిక ఐశ్వర్యములను జూచి గర్వించక, తమలోనే దేదీప్యమానముగ వెలుగుచున్న పరాత్పరుని, హృదయాంతర్వర్తియగు పరమాత్మను కొలుచుచు, ధ్యానించుచు, క్రమముగ వారితో నైక్యమొంది జన్మసాఫల్యమును బడయవలయును.

ప్ర:– పరమాత్మ యెట్టివాడు?

ఉ:–(1) అవ్యక్తము (మాయా) కంటె వేఱైనవాడు (2) సర్వశ్రేష్ఠుడు (3) ఇంద్రియములకు గోచరింపనివాడు (4) అనాదిస్వరూపుడు (సనాతనుడు) (5) సమస్తభూతకోట్లు నశించినను, తాను నశింపనివాడు.

అ॥ అట్టి పరమాత్మను బొందినవారికి మరల జన్మలేదని వచించుచున్నాడు –

21. అవ్యక్తోఽక్షర ఇత్యుక్తస్తమాహుః పరమాం గతిమ్
యం ప్రాప్య న నివర్తన్తే తద్ధామ పరమం మమ.

టీక:– (యః = ఏ పరమాత్మ), అవ్యక్తః = (ఇంద్రియములకు) అగోచరుడనియు, అక్షరః ఇతి = నాశరహితుడనియు, ఉక్తః = చెప్పబడెనో, తమ్ = అతనిని, పరమామ్ = సర్వోత్తమమైన, గతిమ్ = ప్రాప్యస్థానముగా, ఆహుః = (వేదవేత్తలు) చెప్పుచున్నారు, యమ్ = దేనిని, ప్రాప్య = పొంది, ననివర్తన్తే = మరలజన్మింపరో, తత్ = అది, మమ = నాయొక్క, పరమమ్ = శ్రేష్ఠమైన, ధామ = స్థానము (స్వరూపము).

తా:– ఏ పరమాత్మ (ఇంద్రియములకు) అగోచరుడనియు, నాశరహితుడనియు చెప్పబడెనో, అతనినే సర్వోత్తమమైన ప్రాప్యస్థానముగా (వేదవేత్తలు) చెప్పుచున్నారు. దేనిని పొందినచో మరల (వెనుకకు తిరిగి ఈ సంసారమున) జన్మింపరో, అదియే నాయొక్క శ్రేష్ఠమైన స్థానము (స్వరూపము) అయియున్నది.

వ్యాఖ్య:– ప్రపంచములోని అన్నిపదవులకంటెను, ప్రాప్యస్థానములకంటెను సర్వశ్రేష్ఠమైనది ఏది అను విషయమున్ను, దేనిని పొందినచో మరల జీవునకు పునరావృత్తి (పునర్జన్మము) కలుగదో ఆవిషయమున్ను ఇచట చెప్పబడినది. స్థూలదృష్టికి అగోచరుడును, నాశరహితుడునగు పరమాత్మయే సర్వోత్తమ ప్రాప్యస్థానమని వేదశాస్త్రాదులన్నియు వచించుచున్నవి. కావున క్షరమును (నశించుదానిని) ఆశ్రయించినచో, లేక ఆశించినచో ఏమి ప్రయోజనము? అక్షరమునే (నశింపనిదానినే) ఆశ్రయించవలెను. ప్రపంచములోని సమస్తదృశ్యపదార్థములున్ను నాశవంతములు. కావున అవి జీవులకు ఉత్తమ ప్రాప్యస్థానములు కానేరవు. పరమగతి యేదియో దానినే అన్వేషింపవలెను. గాని అల్పగతిని, అల్పస్థానమునుగాదు. ఆ పరమగతియో అక్షరపరమాత్మయే యని ఇట వచింపబడినది. కావున వివేకవంతులగువారు మాయాప్రభావమునకు లోబడక సర్వశ్రేష్ఠమగు పరమాత్మస్థానమునే అవలంబించవలెనుగాని అల్పప్రాపంచిక పదములనుగాదు. (Aim at the lion and miss it rather than hunt a jackal and catch it – గురితప్పినను సింహమునే వేటాడవలెనుగాని, చేతికి చిక్కినను నక్కవలన ప్రయోజనమేమి? అని ఆంగ్లసామెత.)

ఇక నట్టి పరమాత్మనుపొందినవారికి గలుగు పరమప్రయోజనమేమియో తెలుపుచున్నారు. అదియే జన్మరాహిత్యము. ప్రపంచములోని ఏ లోకమును బొందినను జీవుడు మరల జన్మింపవలసినదే. కాని పరమాత్మను పొందినవారికి మరల జన్మలేదు. సంసారదుఃఖములేదు. మాయకులోబడిన ఏస్థానమైనను

వికారముతోను, పరిణామముతోను, పుట్టుక చావులతోను గూడియుండును. మాయకులోబడని స్థానమొక్కటి మాత్రమే కలదు. అదియే దైవస్థానము. అట్టి పరంధామమును జెందినవాడు జననమరణాదులనుండి విముక్తినిబడసి పునరావృత్తిరహిత శాశ్వతకైవల్యమునే పడయుచున్నాడు. కావున అట్టి మహోన్నతస్థానమునే అన్వేషింపవలయును. జన్మదుఃఖము, జరాదుఃఖము, మరణదుఃఖము మహాభయంకరములైనవి. అట్టి దారుణ సంసృతియందు మరల పడకయుండవలెనని అక్షయ పరమాత్మస్థానమునే ఆశ్రయించవలసియుండును.

ప్ర:– ప్రపంచములోని అన్నిస్థానములకంటె శ్రేష్ఠమైనదేది?

ఉ:– అవ్యక్తమై, నాశరహితమైనట్టి పరమాత్మస్థానమే.

ప్ర:– దానిని పొందినవారికి గలుగు ప్రయోజనమేమి?

ఉ:– వారు మరల జననమరణాది సంసారదుఃఖమందు ఎన్నటికిని తగుల్కొనరు. మరల జన్మింపరు.

ప్ర:– దేనిని పొందినచో జీవుడు తిరిగి జన్మాదులను బొందకుండును?

ఉ:– పరమాత్మ పదవిని.

ప్ర:– పరమాత్మ యెట్టివాడు?

ఉ:– అవ్యక్తుడు (ఇంద్రియములకు అగోచరుడు), నాశరహితుడు.

అ॥ ఇక నట్టి పరమాత్మను బొందుట కుపాయమును తెలియజేయుచున్నాడు –

22. పురుషః స పరః పార్థ భక్త్యా లభ్యస్త్వనన్యయా
యస్యాన్తఃస్థాని భూతాని యేన సర్వమిదం తతమ్.

టీక:– పార్థ = ఓ అర్జునా!, భూతాని = ప్రాణులు, యస్య = ఎవనియొక్క, అన్తస్థాని = లోపలనున్నవో, యేన = ఎవనిచేత, ఇదం సర్వమ్ = ఈ సమస్త జగత్తున్ను, తతమ్ = వ్యాపింపబడియున్నదో, సః పరః పురుషః = ఆపరమపురుషుడు, అనన్యయా = అనన్యమగు (ఇతరవిషయములులేని అచంచలమైన), భక్త్యాతు = భక్తిచేతనే, లభ్యః = పొందదగినవాడు.

తా:– ఓ అర్జునా! ఎవనియందు దీ ప్రాణికోట్లన్నియు నివసించుచున్నవో, ఎవనిచే ఈ సమస్త జగత్తున్ను వ్యాపింపబడియున్నదో, అట్టి పరమపురుషుడు (పరమాత్మ) అనన్యమగు (అచంచలమగు) భక్తిచేతనే పొందగలడు.

వ్యాఖ్య:– పరమాత్మయొక్క స్వరూపము, వారిని పొందుమార్గము అనగా సాధ్యవస్తువు, సాధనము – రెండును ఈశ్లోకమున తెలుపబడినవి. అనేక ప్రాణికోట్లతో నిండి నిబిడీకృతమైన ఈ జగత్తంతయు ఎచటనున్నది? దాని కాధారమేమి? పరమాత్మయను ఆధారముపై, అధిష్ఠానముపై ఈచరాచరప్రపంచమంతయు రజ్జువునందు సర్పమువలె కల్పింపబడియున్నది. ఆరోపితవస్తువుయొక్క స్థానము, నివాసము అధిష్ఠానవస్తువే యనుట సుప్రసిద్ధము. కావున జగత్తంతయు సద్వస్తువగు పరమాత్మలోపల అధ్యస్తమై వెలయు చున్నది. స్వప్నలోకమంతయు మేలుకొనినవానియందే వర్తించునట్లు ఈ

సమస్త స్థావరజంగమప్రాణికోటియుక్తమగు ప్రపంచమంతయు ఆత్మయందే కలదు. కావున ఆత్మచేతనే అది పరివ్యాప్తమైయున్నది. వెన్న ఏ ప్రకారము పాలయందంతట వ్యాపించియున్నదో, ఆ ప్రకారమే పరమాత్మ జగత్తునందంతటను వ్యాపించి యున్నారు. (యేన సర్వమిదం తతమ్).

అట్టి సర్వవ్యాపకపరమాత్మ జీవుల కేయుపాయముచే లభ్యముకాగలరు? అను ప్రశ్నకిచట సూటియైన సమాధానమొసంగబడినది. 'భక్త్యాలభ్యస్త్వనన్యయా' - అనన్యభక్తిచేతనే యాతడు పొందబడగలడని వచింపబడినది. 'అనన్యభక్తి' అని పేర్కొనుటవలన మోక్షప్రాప్తికి స్వల్పభక్తి చాలదనియు, తీవ్రతరభక్తి అవసరమనియు స్పష్టమగుచున్నది. అన్యముకానిది 'అనన్యము' - అనగా భగవంతునిమీద తప్ప ఇతరమగు ఏ పదార్థమందును ఆసక్తిలేకుండుటయని భావము. నశ్వరములగు ప్రాపంచిక విషయములపైని కొంత ప్రీతి, భగవంతునిపై కొంతప్రీతి అనన్యప్రేమ, అనన్యభక్తి కానేరదు. భక్తిమార్గము సులభతరమైనది. కావున దాదాపు ప్రతి అధ్యాయము యొక్క చివరను దానిని పేర్కొనుచున్నారు. ఏ యోగమును బోధించినను దాని చివర భక్తిని ఉటంకించుచున్నారు. ఏలయనిన అది సులభమైనది యగుటయేకాక, అన్ని యోగములందును అద్దాని సమ్మేళనము అవశ్యకమైయున్నది.

ఈ ప్రకారముగ అనన్యభక్తిచే ఆ పరమపురుషుడు (పరమాత్మ) తప్పక పొందబడగలడని భగవాను డిచట స్పష్టముగ తెలియజేసినందువలన, ఇవ్విషయమున జనులే మాత్రము సందేహింపక, అట్టిసాధనను వెనువెంటనే ఆచరించి, మోక్షసామ్రాజ్యాభిషిక్తులు కావలయును. దేవునిపొందుటకు మార్గమేమి? అని అనేకులు ప్రశ్నించుచుందురు.

అట్టివారీశ్లోకమును బాగుగగ్రహించి, అనన్యభక్తియే అందులకు మార్గమని విశ్వసించి అట్టి పరాభక్తిని ప్రయత్నపూర్వకముగ సాధించివేయవలెను.

ఇచట భగవానుని 'పరమపురుషుడ'ని వర్ణించిరి. తక్కినవారందఱు సామాన్యపురుషులు. ఆతడొక్కడే పరమపురుషుడు. పురుషుడు (జీవుడు) భక్త్యాది సాధన లాశ్రయించి పరమాత్మయం దైక్యమై పరమపురుషుడుగ మారవలెను. అదియే జీవితలక్ష్యమని ప్రతివారును గుర్తుంచుకొనవలెను.

ప్ర:— ఈ సమస్తజగత్తు ఎవనియందు స్థితిగలిగియున్నది? ఎవనిచే వ్యాప్తమైయున్నది?

ఉ:— పరమాత్మయందు స్థితిగల్గియున్నది. ఆతనిచేతనే వ్యాప్తమైయున్నది.

ప్ర:— ఆ పరమాత్మ యెట్లు పొందబడగలడు?

ఉ:— అనన్యభక్తిచే.

అ॥ ఏ మార్గమునబోయిన జనులు తిరిగి సంసారమున జన్మింపకుందురో, ఏ మార్గమునబోయిన తిరిగి జన్మింతురో, ఆ రెండుమార్గములనుగూర్చి నాలుగు శ్లోకములద్వారా యిపుడు తెలుపుచున్నాడు -

23. యత్ర కాలే త్వనావృత్తిమావృత్తిం చైవ యోగినః
ప్రయాతా యాన్తి తం కాలం వక్ష్యామి భరతర్షభ.

టీక:— భరతర్షభ = భరతవంశశ్రేష్ఠుడవగు ఓ అర్జునా!, యత్రకాలే = ఏ కాలమందు, ప్రయాతాః = (శరీరమునువిడిచి)) పోయిన, యోగినః = యోగులు, అనావృత్తింతు = అపునరావృత్తిని

(పునర్జన్మరాహిత్యమును), *ఆవృత్తిం చ ఏవ* = (ఏకాలమందు పోయిన యోగులు) పునరావృత్తిని (పునర్జన్మను), *యాన్తి* = పొందుచున్నారో, *తం కాలమ్* = ఆ కాలమును, *వక్ష్యామి* = చెప్పుచున్నాను.

తా:– భరతకులశ్రేష్ఠుడవగు ఓ అర్జునా! ఏకాలమందు (లేక, ఏమార్గమందు) (శరీరమును విడిచి) వెడలిన యోగులు మరల తిరిగిరారో (జన్మమునొందరో), ఏ కాలమందు వెడలిన యెగులు మరల తిరిగివచ్చుదురో (జన్మింతురో), ఆ యా కాలవిశేషములను చెప్పుచున్నాను. (వినుము) -

అ॥ పునరావృత్తిరహితులగువారి 'అర్చిరాది' మార్గములను తెలుపుచున్నాడు -

24. అగ్నిర్జ్యోతిరహశ్శుక్ల ష్షణ్మాసా ఉత్తరాయణమ్
తత్ర ప్రయాతా గచ్ఛన్తి బ్రహ్మ బ్రహ్మవిదో జనాః.

టీక:– *అగ్నిః* = అగ్ని, *జ్యోతిః* = ప్రకాశము, *అహః* = పగలు, *శుక్లః* = శుక్లపక్షము, *షణ్మాసాః* = ఆఱునెలలుగల, *ఉత్తరాయణమ్* = ఉత్తరాయణము, (*యత్రసన్తి* = ఏమార్గమునగలవో), *తత్ర* = ఆ మార్గమందు, *ప్రయాతాః* = వెడలిన, *బ్రహ్మవిదః* = బ్రహ్మవేత్తలైన, *జనాః* = జనులు, *బ్రహ్మ* = బ్రహ్మమును, *గచ్ఛన్తి* = పొందుచున్నారు.

తా:– అగ్ని, ప్రకాశము, పగలు, శుక్లపక్షము, ఆఱునెలలుగల ఉత్తరాయణము, ఏమార్గమందుగలవో, ఆమార్గమందు వెడలిన బ్రహ్మవేత్తలగు జనులు బ్రహ్మమునే పొందుచున్నారు.

వ్యాఖ్య:– జ్ఞానము ప్రకాశము. అజ్ఞానము చీకటి. ప్రకాశరూపమగు బ్రహ్మజ్ఞానము కలవాడు బ్రహ్మమునేపొందును. దేహమును వీడినపుడును, దేహముతో గూడియున్నపుడునుగూడ అతడు బ్రహ్మస్వరూపముగనే యుండును. 'బ్రహ్మవిద్బ్రహ్మైవభవతి' - బ్రహ్మవేత్త బ్రహ్మమేయగుచున్నాడని శ్రుతి. ఈ శ్లోకమున 'బ్రహ్మవిదో జనాః' అని చెప్పుటవలన బ్రహ్మమునెఱింగిన (అనుభూతమొనర్చుకొనిన)వారే అట్టి మహోన్నతస్థితిని బడయగలరుగాని తదితరులుకాదని స్పష్టమగుచున్నది. మఱియు 'జనాః' (జనులు) అని సర్వసామాన్యపదము ప్రయోగింపబడుటవలన జాతిమతకులవివక్షతలేక సర్వులును బ్రహ్మజ్ఞానమను యోగ్యతగలిగియుండినచో బ్రహ్మపదము నొందవచ్చునని తెలియుచున్నది.

బ్రహ్మజ్ఞానము తేజోవంతమైనదిగనుక ప్రకాశద్యోతకములగు కొన్ని వస్తువు లిచట చెప్పబడినవి - (1) అగ్ని (2) జ్యోతి (3) పగలు (4) శుక్లపక్షము (5) ఉత్తరాయణము. ఇందు మొదటి నాలుగు ప్రకాశమును సూచించును. ఐదవదియగు ఉత్తరాయణము ఊర్ధ్వగతిని నిరూపించును. ప్రకాశరూపమగు జ్ఞానము నాశ్రయించువాడు బ్రహ్మమును తప్పక పొందగలడని ఈశ్లోకముయొక్క అంతరార్థము. జీవుడు పరమాత్మను పొందవలెననిన ప్రకాశమందే - అనగా జ్ఞానమందే, స్వస్వరూపవిజ్ఞానమందే స్థితిగల్గియుండవలెనుగాని అంధకారరూపమగు అజ్ఞానమందుగాదు. ఊర్ధ్వమార్గముననే, సత్యమార్గముననే పోవలెనుగాని అధోమార్గమున, అసత్యమార్గమునగాదు. ఊర్ధ్వదృష్టి (ఆత్మదృష్టి) యే కలిగియుండవలెనుగాని అధోదృష్టి (ప్రాపంచిక విషయదృష్టి, పాపదృష్టి) కాదు. ఈ ప్రకారమగు ఊర్ధ్వదృష్టిని, ప్రకాశరూప జ్ఞానదృష్టిని ఉత్తరాయణము, అగ్న్యాది ప్రకాశక పదార్థములు సూచించుచున్నవి.

ప్ర:– బ్రహ్మవేత్త లేమార్గముగుండా పోవుదురు?

ఉ:– (1) అగ్ని (2) ప్రకాశము (3) పగలు (4) శుక్లపక్షము (5) ఉత్తరాయణము అను ఐదున్ను గలిగియున్న మార్గముగుండా పోవుదురు.

ప్ర:– బ్రహ్మవేత్తలు దేనిని బొందుదురు?

ఉ:– బ్రహ్మమునే పొందుదురు.

అ॥ ఇక పునరావృత్తిగలిగియుండువారి 'ధూమాది' మార్గమును వచించుచున్నాడు -

25. ధూమో రాత్రిస్తథా కృష్ణష్షణ్మాసా దక్షిణాయనమ్
తత్ర చాన్ద్రమసం జ్యోతిర్యోగీ ప్రాప్య నివర్తతే.

టీక:– ధూమః = పొగ, రాత్రిః = రాత్రి, తథా = ఆ ప్రకారమే, కృష్ణః = కృష్ణపక్షము, షణ్మాసాః = ఆఱునెలలుగల, దక్షిణాయనమ్ = దక్షిణాయనము, (యత్రసన్తి = ఏ మార్గమునగలవో), తత్ర = ఆ మార్గమున (వెడలిన), యోగీ = యోగి (సకామకర్మయోగి), చాన్ద్రమసమ్ = చంద్రసంబంధమైన, జ్యోతిః = ప్రకాశమును, ప్రాప్య = పొంది, నివర్తతే = మరలివచ్చుచున్నాడు. (తిరిగి జన్మించుచున్నాడు).

తా:– పొగ, రాత్రి, కృష్ణపక్షము, ఆఱునెలలుగల దక్షిణాయనము ఏ మార్గమునగలవో ఆ మార్గమున (వెడలిన) సకామకర్మయోగి చంద్రసంబంధమైన ప్రకాశమునుబొంది మఱల వెనుకకు వచ్చుచున్నాడు (తిరిగి జన్మించుచున్నాడు.)

వ్యాఖ్య:– జ్ఞానము ప్రకాశరూపమైయున్న చందమున అజ్ఞానము అంధకార రూపమైయున్నది. అట్టి అంధకారమార్గమున జనువాడు మరల జన్మించును. మరల సంసారచక్రమున తగుల్కొనును. ఇచట 'యోగి' అనగా ఫలాపేక్షతో గూడుకొనిన కర్మలనాచరించువాడని అర్థము. ఆత్మజ్ఞానములేమిచే అతడు మరల జన్మించును. అజ్ఞానాంధకారమును సూచించుటకు ఇచట కొన్ని పదార్థములు తెలుపబడినవి. అవి యేవియనిన - (1) పొగ (2) రాత్రి (3) కృష్ణపక్షము (4) దక్షిణాయనము. ఇందు మొదటిమూడును అంధకారసూచకములై యున్నవి. నాల్గవది అధోమార్గమును సూచించుచున్నది. ఇట్టి అంధకారమార్గముగుండా చనువాడు అనగా ఆత్మజ్ఞానము లేనివాడు అతనికర్మననుసరించి చంద్రలోకము మున్నగువానినిబొంది, మరల కొంత కాలమునకు భూలోకమున జన్మించును. (క్షీణేపుణ్యేమర్త్యలోకంవిశన్తి). పైనదెల్పిన దక్షిణాయనము అవిద్యావశమున జీవునకుగలుగు అధోదృష్టిని తెలుపుచున్నది.

పై శ్లోకములందలి 'ఉత్తరాయణ, దక్షిణాయన' పదములకు అంతరార్థమును గూడ గైకొనుట ఉత్తమముగ తోచుచున్నది. ఏలయనిన మహనీయ లెందరో దక్షిణాయనమున గూడ దేహమును వీడుచున్నారు. మూర్ఖులెందరో ఉత్తరాయణమునగూడ దేహమును వదలుచున్నారు. బాహ్యార్థమును మాత్రము గైకొనినచో దక్షిణాయనమున దేహమునువీడు జ్ఞానులు తిరిగి జన్మించుదురనియు, ఉత్తరాయణమున దేహమును వదలు మూఢులు జన్మరాహిత్యము నొందుదురని చెప్పవలసివచ్చును. అది కేవలము సత్యదూరమేయగును. కాబట్టి ఉత్తరాయణ, దక్షిణాయనములకు ఉత్తరమార్గము, దక్షిణమార్గములనిగాని, జ్ఞాన, అజ్ఞానములని గాని కూడ అర్థముచెప్పుట సమంజసముగ తోచుచున్నది.

ప్ర:– సకామకర్మయోగి (లేక, అజ్ఞాని) ఏ మార్గముగుండా చనును?

ఉ:— పొగ, రాత్రి, కృష్ణపక్షము, దక్షిణాయనము – అనునవి కల అంధకారమార్గముగుండా చనును.

ప్ర:— అతనికి జన్మరాహిత్యము కలుగునా?

ఉ:— కలుగదు. అతడు తిరిగి జన్మించియే తీరును.

ప్ర:— కాబట్టి ఫలితాంశమేమి?

ఉ:— ఆత్మజ్ఞానమునుబొంది, ఊర్ధ్వమార్గమునజని, పునరావృత్తిరహితశాశ్వతపదవి నొందుటయే యుక్తము.

అ॥ పై విషయములనే స్పష్టీకరించుచున్నాడు –

26. శుక్లకృష్ణే గతీ హ్యేతే జగతః శాశ్వతే మతే
ఏకయా యాత్యనావృత్తిమన్యయాఽఽవర్తతే పునః.

టీక:— శుక్లకృష్ణే = శుక్ల, కృష్ణములనెడు, ఏతే గతీ హి = ఈ రెండు ప్రసిద్ధములయిన మార్గములున్ను, జగతః = జగత్తునకు, శాశ్వతేమతే = శాశ్వతములని తలంపబడుచున్నవి, ఏకయా = అందొకదానిచేత, అనావృత్తిమ్ = పునర్జన్మరాహిత్యమును, (మనుజుడు), యాతి = పొందుచున్నాడు, అన్యయా = మఱియొకదానిచేత, పునః = మరల, ఆవర్తతే = జన్మమెత్తుచున్నాడు.

తా:— ఈ శుక్లకృష్ణమార్గములు రెండును జగత్తునందు శాశ్వతముగ నుండునవిగ తలంపబడుచున్నవి. అందు మొదటిదానిచే జన్మరాహిత్యమును, రెండవదానిచే మరల జన్మమును మనుజుడు పొందుచున్నాడు.

వ్యాఖ్య:— లోకములో రెండేరెండు మార్గములు కలవనియు, ఒకటి మనుజుని ఊర్ధ్వముగ గొనిపోవుననియు, మఱియొకటి అధఃపతనమును గలుగజేయుననియు ఇచట చెప్పబడినది. ప్రకాశరూపమగు జ్ఞానమార్గము ననుసరించువాడు జన్మరాహిత్యము (మోక్షము)ను బొందుననియు, అంధకారరూపమగు అజ్ఞానమార్గము ననుసరించువాడు మరల జన్మను బడయుననియు, సంసారమునబడి పుట్టుచుచచ్చుచునుండుననియు వచింపబడినది. ఈ ప్రకారముగ ఒకటి ముక్తిని మఱి యొకటి బంధమును గలుగజేయును. కాబట్టి జనులు తమవిజ్ఞత నుపయోగించి శ్రేయోదాయకమగు మొదటిమార్గమునే అనుసరించి, బంధకరమగు రెండవమార్గమును త్యజించవలెను.

ప్ర:— ప్రపంచములో ఎన్ని మార్గములు కలవు? అవియేవి?

ఉ:— రెండేమార్గములు కలవు. (1) ప్రకాశరూపమగు ఉత్తరాయణమార్గము (జ్ఞానమార్గము) (2) అంధకారరూపమగు దక్షిణాయనమార్గము (అజ్ఞానమార్గము).

ప్ర:— కాబట్టి విజ్ఞుడగువాడేమి చేయవలెను?

ఉ:— మొదటిదియగు ప్రకాశమార్గము ననుసరించి రెండవదియగు అంధకారమార్గమును త్యజించవలెను.

అ॥ ఈ రెండుమార్గములను గూర్చి యెఱింగినవానిని సంస్తుతించుచు 'యోగివికమ్ము'ని అర్జునునకు హితము చెప్పుచున్నాడు –

27. నైతే సృతీ పార్థ జానన్యోగీ ముహ్యతి కశ్చన
తస్మాత్సర్వేషు కాలేషు యోగయుక్తో భవార్జున.

టీక:– పార్థ = ఓ అర్జునా!, ఏతేసృతీ = ఈ రెండుమార్గములను, జానన్ = ఎఱుంగుచున్న, యోగీకశ్చన = యోగియగు నెవ్వడును, నముహ్యతి = మోహమునుబొందడు, తస్మాత్ = అందువలన, అర్జున = ఓ అర్జునా!, సర్వేషు కాలేషు = ఎల్లకాలములందును, యోగయుక్తః = (జ్ఞాన) యోగయుక్తుడవు భవ = కమ్ము.

తా:– ఓ అర్జునా! ఈ రెండుమార్గములను ఎఱుంగునట్టి యోగియెవడును ఇక మోహమును బొందడు. కాబట్టి నీవెల్లకాలమందును (దైవ) యోగయుక్తుడవుకమ్ము.

వ్యాఖ్య:– పైనదెల్పిన ప్రకాశరూపమగు ఊర్ధ్వమార్గమును, అంధకారరూపమగు అధోమార్గమును – రెండింటిని ఎఱింగిన యోగి యెవడును ఇక మోహమును జెందనేరడని వచింపబడినది. అనగా నట్టివాడు మరల నెన్నటికిని అంధకారరూపమగు అజ్ఞానమార్గమును జేబట్టడనియు, ప్రకాశరూపమగు జ్ఞానమార్గమునే చేబట్టుననియు, భ్రమయం దెన్నటికి పడడనియు భావము. 'ఇది మంచిది, ఇది చెడ్డది' అని తెలిసిన విజ్ఞుడెన్నటికిని చెడ్డదానిని కోరడు. మంచిదానినే ఆశ్రయించును.

'విషందృష్ట్వాఽమృతం దృష్ట్వా విషం త్యజతి బుద్ధిమాన్' విషమును, అమృతమును చూచి బుద్ధిమంతుడగువాడు విషమును త్యజించి అమృతమునే గ్రహించును. అట్లే 'ఇదిఆత్మ, ఇది అనాత్మ, ఇది ప్రకాశము, ఇది అంధకారము, ఇదిమోక్షము, ఇది బంధము, ఇది జ్ఞానము, ఇది అజ్ఞానము' అని తెలిసినవాడు బంధరూపములగు వస్తువుల నాశింపక ముక్తిప్రదమగు జ్ఞానమునే ఆశ్రయించును. కావున అట్టివాడు ఇతరులవలె భ్రమయందుపడడని ఇచట వచింపబడినది. ఈ ప్రకారముగ విచారణారూపజ్ఞానము జీవుని మరల నెన్నటికిని మోహమందు (అజ్ఞానమందు) పడకుండ సంరక్షించుచున్నది. కాబట్టియే 'ఓ అర్జునా! నీవెల్లప్పుడును (దైవ) యోగనిష్ఠుడవై యుండుము. ప్రకాశరూప బ్రహ్మచైతన్యయుక్తుడవై యుండుము' అని శ్రీకృష్ణపరమాత్మ అర్జునుని హెచ్చరించుటకు కారణమైనది. ఇచట 'సర్వేషుకాలేషు' అని చెప్పబడినందున, ఏ ఒకానొకసమయముననోకాక ఎల్లవేళలయందు దైవయోగయుక్తుడై యుండవలెనని స్పష్టపఱచినట్లైనది. ఏలయనిన, ఏక్షణమందు మనుజుడు భగవంతుని మఱచునో, తన ఆత్మస్వరూపమును విస్మరించునో, ఆ క్షణముననే 'మాయ' వచ్చి ప్రవేశించి జీవునకు గొప్ప అపకారమును గలుగజేయగలదు. కావున అట్లు కావించుట మహాప్రమాదభూయిష్ఠమైనదని యెఱుంగవలెను★. ప్రకాశముయొక్క అభావమే అంధకారము. దైవవిస్మృతియే మాయకు పట్టు. కనుకనే 'నీవెల్లకాలము దైవయోగపరుడవైయుండుము'ని భగవానుడర్జునుని హెచ్చరించుటకు కారణమైనది. అత్తఱి యిక మాయ జొరబడుటకు, జీవుని ఆక్రమించుటకు అవకాశమే లేకుండును.

★ యన్ముహూర్తం క్షణమపి వాసుదేవో నచిన్త్యతే।
సా హానిస్తన్మహచ్ఛిద్రం సా భ్రాన్తిస్సాచ విక్రియా॥
ఏ క్షణమందు వాసుదేవునిగూర్చిన చింతన జరుగదో, ఆ క్షణమే గొప్పహానియు, మహాదోషమున్ను, భ్రాంతియు, వికారమున్ను అగును.

'యోగయుక్తోభవ' - 'యోగ' మనగా ఐక్యము. మనస్సును ఆత్మతోనైక్య పఱచుటయే యోగము. ధ్యానముద్వారా, లేక జ్ఞానముద్వారా, లేక భక్తిద్వారా, లేక ఏయితరమార్గముద్వారా మనస్సును సాక్షియగు ఆత్మస్వరూపమందు లయమొనర్చుటయే యోగము. అట్టియోగమే నిరంతరము గలిగియుండులాగున ఇచట బోధింపబడినది.

ప్ర:– ఎట్టివాడు ప్రపంచమున మాయాభ్రమయందు పడకుండును?

ఉ:– 'ఇది ప్రకాశరూపమగు జ్ఞానమార్గము, ఇది అంధకారరూపమగు అజ్ఞానమార్గము' అని యిట్లు రెండిటిని బాగుగ తెలిసికొనినవాడు మాయామోహమున బడనేరడు.

ప్ర:– కాబట్టి ముముక్షువు ఏ ప్రకారముగ వర్తించవలెను?

ఉ:– సర్వకాలములందును దైవచింతనాపరుడై, (దైవ) యోగయుక్తుడై యుండవలెను.

ప్ర:– కొద్దికాలము భగవన్నిష్ఠ గలిగియుండిన చాలదా?

ఉ:– చాలదు. ఎల్లకాలములందును (సర్వేషుకాలేషు) అట్టి దైవనిష్ఠ యుండవలెను. ఏలయనిన మాయ మహాప్రమాదకరమైనది.

అ॥ యోగియొక్క సర్వోన్నతస్థితిని, యోగముయొక్క అపారఫలితమును తెలియజేయుచున్నాడు -

28. వేదేషు యజ్ఞేషు తపఃసు చైవ
దానేషు యత్పుణ్యఫలం ప్రదిష్టమ్.
అత్యేతి తత్సర్వమిదం విదిత్వా
యోగీ పరం స్థానముపైతి చాద్యమ్.

టీక:– యోగీ = యోగియైనవాడు, ఇదం విదిత్వా = దీనిని (ఈ అధ్యాయమున చెప్పబడిన అక్షరపరబ్రహ్మతత్త్వము మున్నగువానిని) ఎఱింగి, వేదేషు = వేదములయందును, యజ్ఞేషు = యజ్ఞములయందును, దానేషు = దానములయందును, తపఃసు చ = తపస్సులయందును, యత్ = ఏ, పుణ్యఫలమ్ = పుణ్యఫలము, ప్రదిష్టమ్ = చెప్పబడియున్నదో, తత్సర్వమ్ = అదియంతయు, అత్యేతి = అతిక్రమించుచున్నాడు (దానిని మించిన పుణ్యఫలమును బొందుచున్నాడు), చ = మఱియు, ఆద్యమ్ = అనాదియు (లేక సమస్తమునకు ఆదికారణమైనదియు), పరంస్థానమ్ = సర్వోత్కృష్టమైన స్థానమును (బ్రహ్మమును), ఉపైతి = పొందుచున్నాడు.

తా:– యోగియైనవాడు దీనిని (ఈ అధ్యాయమున చెప్పబడిన అక్షరపరబ్రహ్మతత్త్వము మున్నగువానిని) ఎఱింగి వేదములందును, యజ్ఞములందును, దానములందును, తపస్సులందును ఏ పుణ్యఫలము చెప్పబడియున్నదో, దానినంతను అతిక్రమించుచున్నాడు. (దానిని మించిన పుణ్యఫలమును బొందుచున్నాడు). మఱియు అనాదియగు సర్వోత్తమ (బ్రహ్మ) స్థానమును బొందుచున్నాడు.

వ్యాఖ్య:– ఈ అధ్యాయమందు చెప్పబడిన అక్షరపరబ్రహ్మతత్త్వము నెఱింగినవాడు ఎట్టి మహత్తరపుణ్యఫలమును నొందగలడో, ఎట్టి సర్వోన్నతస్థానము నలంకరించగలడో ఇచట వచింపబడినది.

(1) వేదాధ్యయనమువలన (2) యజ్ఞాచరణమువలన (3) తపఃక్రియలవలన (4) దానములుచేయుటవలన జీవున కెంతటి పుణ్యముకలుగునో దానికంటె నధికతరమగు పుణ్యమును పరబ్రహ్మతత్త్వము నెఱింగిన యోగి పొందుచున్నాడని యిచట స్పష్టముగ చెప్పివేయబడినది. దీనినిబట్టి అన్ని పుణ్యములలోను అత్యధికమైనది యేదియో, దేనినాశ్రయించినచో పుణ్యము లన్నిటియొక్క పరాకాష్ఠను జీవుడు పొందగలడో యిచట నిరూపింపబడినట్లైనది. ప్రపంచమున పరబ్రహ్మవస్తువొకటియే సత్యమైనది. తదితరములన్నియు మిథ్యాభూతములు. కావున సత్యవస్తువు నాశ్రయించినవారికే పరిపూర్ణమగు పుణ్యఫలము లభించగలదు.

వేదములవలన, యజ్ఞములవలన, తపస్సులవలన, దానమువలన కొంతకొంత పుణ్యము జీవునకు లభించుచునేయున్నది. కాని పరమాత్మను ధ్యానించు యోగి, లేక ఆత్మ (బ్రహ్మ) జ్ఞానము కలిగియుండు యోగి వానినన్నింటిని దాటివేయుచున్నాడు. ఆత్మప్రాప్తిచే నతడు అనంతపుణ్యమును సంపాదించుచున్నాడు. సముద్రమునందు బిందువు అంతర్భూతమైయే యుండును. 'శతే పంచాశత్' అనునట్లు నూటియందు యాభైఇమిడియే యుండును. అట్లే బ్రహ్మజ్ఞానజనిత మహాపుణ్యమందు తక్కిన పుణ్యములన్నియు అంతర్భూతములైయుండును. పైగా, ఆ చిన్న చిన్న పుణ్యములన్నియు పుణ్యఫలానుభవానంతరము కాలక్రమమున నశించిపోవును. కాని బ్రహ్మానుభూతి వలన కలుగుపుణ్యము అనంతమైనది. అది యేకాలమునను క్షయింపదు. అది నిరతిశయమైనది. తక్కిన పుణ్యములన్నియు శ్రేష్ఠములే అయినను ఇయ్యది శ్రేష్ఠతమమై వెలయుచున్నది. కాబట్టి విజ్ఞులద్దానికొఱకే యత్నించవలెను.

లోకములో కొందఱు చదువురానందువలన వేదములను అధ్యయనము చేయలేక పోవచ్చును. అర్థబలములేనందువలన యజ్ఞాదు లాచరింపలేకపోవచ్చును, శరీరదార్ఢ్యము లేనందుచే కఠినములైన తపస్సులు చేయలేకపోవచ్చును. బీదవారగుటచే దానములు చేయలేకపోవచ్చును. ఇక నట్టివారికి పుణ్యప్రాప్తికై మార్గమేది? వారు దిగులుపడవలసినదేనా? కాదు, వానియన్నింటిని మించిన పుణ్యమును సంపాదింపగల్గు ఉపాయమును భగవాను డిచట కరుణతో నుపదేశించిరి. అదియే పరమాత్మధ్యానము. బ్రహ్మవిజ్ఞానము. అద్దానికి చదువులతోగాని, తపస్సులతోగాని, యజ్ఞములతోగాని, దానములతోగాని పనిలేదు. మనశ్శుద్ధియే, హృదయపవిత్రతయే, నిర్మలభక్తియే దానికి కావలసినది. అదికలవారు ఆత్మ (బ్రహ్మ) జ్ఞానప్రాప్తిద్వారా తక్కిన పుణ్యఫలములన్నిటిని దాటివైచుదురు. దీని అర్థము పైన దెల్పిన దానాదులను, వేదపఠనాదులను ఉపేక్షింపవలెననికాదు. వానిని నిష్కామముగ ఆచరించుచు క్రమముగ చిత్తశుద్ధిని బడసి తద్ద్వారా ఆత్మానుభూతిచే మహాపుణ్యము నొందవలెననియే.

ఇంతియేకాదు. అట్టి బ్రహ్మ తత్త్వము నెఱుంగుయోగి ఆద్యమై, సర్వోత్తమ స్థానమైనట్టి సాక్షాత్ బ్రహ్మమునే పొందుచున్నాడని యిట వచింపబడినది. బ్రహ్మవేత్త బ్రహ్మస్వరూపుడే యగునని శ్రుతిభగవతియు పలుకుచున్నది. 'పరంస్థానమ్' అని చెప్పుటవలన ప్రపంచమునగల అన్ని పదవులకంటెను, స్థానములకంటెను బ్రహ్మపదవి సర్వోత్కృష్టమైనదని తేలుచున్నది. తక్కిన పదవులు, స్థానములు, సంపదలు క్షయిష్ణువులు, దేశకాలాధీనములు. దేహవియోగముచే వియోగమును బొందునవి. కాని బ్రహ్మపదవి, ఆత్మస్థానము అట్టిదికాదు. అది శాశ్వతమైనది. కనుకనే 'పరంస్థానమ్' అని భగవానుడు దానినిగూర్చి వర్ణించిరి. కాబట్టి ముముక్షువులగువారు చిన్న చిన్న పుణ్యములతో సంతృప్తినొందక పుణ్యనిధి (Fountain of Virtue)యై మహత్తరస్థానమైయలరారుచుండు ఏపరబ్రహ్మపదవి కలదో, ఏ ఆత్మస్థానము కలదో అద్దానిని భగవానుడు గీతయందు తెలిపిన అభ్యాసములద్వారా పొంది మానవజీవితమును సార్థకము చేసికొనవలెను.

'యోగీ' - యోగమనగా జీవుని భగవంతునితో చేర్చుమార్గము. అది నిష్కామకర్మయైనను, భక్తియైనను, ధ్యానమైనను, జ్ఞానమైనను సరియే దేనిననుసరించినను అతడు యోగియే యగును.

ఈ శ్లోకముద్వారా వేదములు, యజ్ఞములు, తపస్సులు, దానములు - వీని యన్నిటికంటె బ్రహ్మజ్ఞానము, ఆత్మానుభవము శ్రేష్ఠమని సర్వోత్తమమని స్పష్టపడుచున్నది. కావున ప్రారంభస్థితిలో ఆ తపోదానాదులను ఆశ్రయించినను, వానితో పరితృప్తినొందక ఇంకను పైకిబోయి క్రమముగ చిత్తశుద్ధిద్వారా ఆత్మజ్ఞానమును, బ్రహ్మానుభూతిని బడయవలెను.

ప్ర:- (అక్షర) పరబ్రహ్మము తెలిసికొనువా డెట్టిపుణ్యమును బడయును?

ఉ:- (1) వేదశాస్త్రాదుల నధ్యయనము చేయుటచేతను (2) యజ్ఞాదు లాచరించుటవలనను (3) తపస్సులను సలుపుటవలనను (4) దానములను గావించుటవలనను - ఏయే పుణ్యఫలములు జీవునకు లభించునో, బ్రహ్మవేత్తకు వాని యన్నింటిని మించిన పుణ్యఫలము కలుగును.

ప్ర:- పరబ్రహ్మమెట్టిది?

ఉ:- (1) ఆద్యస్వరూపము (సమస్తమునకు మూలకారణము) (2) సర్వోన్నతస్థానము (అన్నిస్థానముకంటెను శ్రేష్ఠమైనది).

ప్ర:- ప్రపంచములోగల స్థానములన్నిటిలోను, పదవులన్నిటిలోను గొప్పదియేది?

ఉ:- పరమాత్మస్థానము (పరబ్రహ్మపదవి).

ప్ర:- అన్నిటికంటెను గొప్పపుణ్యము నాశించువా డేమి చేయవలెను?

ఉ:- చిత్తశుద్ధిగలిగి పుణ్యనిధియగు పరమాత్మ నాశ్రయించవలెను. దానిచే వృక్షముయొక్క మూలమును పోషించినచో శాఖాపత్రాదులన్నియు పుష్టినొందునట్లు సమస్తదేవతలను, సమస్తపుణ్యములను ఆశ్రయించినట్లే కాగలదు.

ఓమ్

ఇతి శ్రీమద్భగవద్గీతాసూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే
శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే అక్షరపరబ్రహ్మయోగో నామ
అష్టమోఽధ్యాయః

ఇది ఉపనిషత్ప్రతిపాదకమును, బ్రహ్మవిద్యయు, యోగశాస్త్రమును, శ్రీకృష్ణార్జున
సంవాదమునగు శ్రీ భగవద్గీతలందు అక్షరపరబ్రహ్మయోగమను
ఎనిమిదవ అధ్యాయము

ఓమ్ తత్ సత్

మావద్ద లభించు గ్రంథములు

1. వ్రతకథలు - పూజలు

1.	శ్రీ వినాయక వ్రతం	వెల రూ.10-00
2.	శ్రీ విఘ్నేశ్వరపూజా-పుణ్యాహవాచనం	30-00
3.	శ్రీ విఘ్నేశ్వరపూజ (కాణిపాకక్షేత్రమాహాత్మ్యంతో)	10-00
4.	సంకష్టహరచతుర్థి శ్రీమహాగణపతి వ్రతం	30-00
5.	వరలక్ష్మీ వ్రతం	10-00
6.	కేదారేశ్వర వ్రతం	10-00
7.	త్రినాధ వ్రతం(కలర్)	10-00
8.	త్రినాధవ్రతం(సాదా)	5-00
9.	క్షీరాబ్ధి వ్రతం	12-00
10.	మంగళ గౌరీవ్రతం	10-00
11.	వైభవలక్ష్మీ వ్రతం ఫోటో యంత్రంతో	25-00
12.	శ్రీలక్ష్మీ కుబేర వ్రతం (ఫోటో యంత్రంతో)	25-00
13.	కనకమహాలక్ష్మీ వ్రతం (కామేశ్వరీపాటతో)	25-00
14.	సంతోషీమాతా వ్రతం	25-00
15.	ఏడు శనివారాల వ్రతం	25-00
16.	సత్యనారాయణవ్రతం	25-00
17.	శ్రీ సువర్చలాహనుమద్దీక్ష	30-00
18.	శివదీక్ష	10-00
19.	కాత్యాయనీ వ్రతం	20-00
20.	సౌభాగ్య గౌరీవ్రతం	20-00
21.	తిరుప్పావై (ధనుర్మాసవ్రతం)	36-00
22.	స్త్రీల వ్రతకథలు	36-00
23.	స్త్రీలవ్రతకథలుస్థూలాక్షరి (నేదునూరిగంగాధరరావుగారి)	54-00
24.	పెళ్ళి పాటలు - స్త్రీలపాటలు (కామేశ్వరిపాటతో)	36-00
25.	సర్వదేవతా పూజావిధానం	25-00
26.	ఆరువ్రతాలు	30-00
27.	రాహుకాలంలోదుర్గాదేవీపూజా	10-00

ఈ ధరలు నికరముకాదు, ఎప్పటికప్పుడు మారుచుండవచ్చును.

28.	తులసి నిత్యపూజ, తులసీఉపయోగాలు	10-00
29.	శ్రీ చక్ర రహస్య విజ్ఞానమ్	36-00
30.	శ్రీచక్ర పూజావిధానం(పెద్దది)	36-00
31.	లక్ష్మీ - గౌరీ నిత్యపూజ	10-00
32.	శ్రీ సరస్వతీ నిత్యపూజ	10-00
33.	శ్రీ దుర్గానిత్యపూజ	10-00
34.	కాలభైరవ నిత్యపూజ	10-00
35.	శివపూజ	10-00
36.	వీరభద్ర పూజ	10-00
37.	ఆంజనేయ నిత్యపూజ	10-00
38.	నాగేంద్ర స్వామి పూజ	10-00
39.	సుబ్రహ్మణ్య నిత్యపూజ	10-00
40.	రామదేవుని కథ	10-00
41.	శివదేవుని కథ	10-00
42.	లక్ష్మీనరసింహపూజ	10-00
43.	వేంకటేశ్వరపూజ	10-00
44.	బ్రహ్మంగారి నిత్యపూజ	10-00
45.	సూర్య నిత్యపూజ	10-00
46.	నవగ్రహ నిత్యపూజ	10-00
47.	రుక్మిణీ కల్యాణం	25-00
48.	ఉమామహేశ్వర వ్రతం	36-00
49.	శ్రీ కామేశ్వరీ వ్రతం	36-00
50.	16 సోమవారముల వ్రతము	25-00
51.	పార్వతీకల్యాణం	25-00
52.	సహస్రకమలవర్తి వ్రతము	25-00
53.	పంచముఖ ఆంజనేయ పూజావిధానము	36-00
54.	అష్టనాగపూజ	36-00
55.	పూజలు ఎందుకుచేయాలి ?	36-00
56.	ఏ దేవునికి ఏపుష్పాలతో పూజించాలి?	36-00
57.	ఏ దేవునికి ఏప్రసాదం నైవేద్యం పెట్టాలి?	36-00
58.	ఏదేవునికి ఏవిధముగాదీపారాధనచెయ్యాలి?	36-00
59.	ఏదేవునికి ఎన్ని ప్రదక్షిణలుచేయాలి ?	36-00
60.	హనుమద్ వ్రతం	36-00
61.	పంచాయతన పూజ	63-00
62.	28 వ్రతములు	120-00

63.	కలశపూజలు (9ఒకేసారి)	150-00
64.	కలశపూజలు (విడివిడిగా) (ప్రింటులో)	....
65.	హ్రీంకార మహాయజ్ఞం (ప్రింటులో)	....
66.	గోమాత	40-00

2. స్తోత్రాలు-సుప్రభాతములు సహస్రనామములు

1.	శ్రీ లలితా విష్ణు సహస్రనామస్తోత్రాలు పురాణపండ రాధాకృష్ణమూర్తిగారి సంకలనం	45-00
2.	లలితావిష్ణు సహస్రనామస్తోత్రములు (హిందీ) ,,	50-00
3.	లలితావిష్ణు సహస్రనామస్తోత్రములు (ఇంగ్లీషు) ,,	50-00
4.	స్థూలాక్షరిలలితావిష్ణుసహస్రనామస్తోత్రములు(పత్రికసైజ్)	99-00
5.	లలితావిష్ణు (కేస్ బైండ్) 1/8 డెమ్మి	63-00
6.	స్థూలాక్షరీ లలితావిష్ణు (క్రౌన్‌సైజు)కేస్‌బైండ్	108-00
7.	సర్వదేవతా స్తోత్రమంజరి	120-00
8.	సకలదేవతా అష్టోత్తరశతనామావళిః (63)	24-00
9.	విష్ణుసహస్రనామస్తోత్రమ్ (క్రౌన్)	25-00
10.	లలితా సహస్రనామ స్తోత్రమ్ (క్రౌన్)	36-00
11.	లలితా సహస్రనామములు	24-00
12.	లక్ష్మీ సహస్రనామములు	24-00
13.	దుర్గా సహస్రనామములు	24-00
14.	ఆంజనేయ సహస్రనామములు	24-00
15.	శివ సహస్రనామములు	24-00
16.	విష్ణు సహస్రనామములు	24-00
17.	గణపతి సహస్రనామములు	24-00
18.	సుబ్రహ్మణ్య సహస్రనామములు	24-00
19.	గాయత్రి సహస్రనామములు	24-00
20.	లలితావిష్ణు సహస్రనామస్తోత్రాలు	24-00
21.	శ్రీరామా సహస్రనామములు	24-00
22.	సరస్వతి సహస్రనామములు	24-00
23.	సూర్యసహస్రనామములు & ఆదిత్యహృదయం	24-00
24.	శ్రీవేంకటేశ్వరసహస్రనామములు	24-00
25.	మణిద్వీపవర్ణన (పెద్దది)	24-00
26.	సంధ్యావందనం	24-00
27.	మంత్రపుష్పమ్	....
28.	త్రిభాషా హనుమాన్‌చాలీసా	15-00
29.	హనుమాన్ చాలీసా	10-00

30.	మణిద్వీపవర్ణన (పాకెట్)	10-00
31.	ఆరు చాలీసాలు	10-00
32.	శివారాధన (శివస్తోత్రాలు)	10-00
33.	వేంకటేశ్వర సుప్రభాతం (పాకెట్)	10-00
34.	ఆరుదండకాలు	5-00
35.	వేంకటేశ్వర గోవిందనామములు	5-00
36.	అష్టలక్ష్మీ స్తోత్రమ్ కనకధారాస్తోత్రమ్	10-00
37.	దేవీఖడ్గమాలాస్తోత్రమ్ (మహిషాసురమర్దనీస్తోత్రంతో)	10-00
38.	సుందరకాండ (పాకెట్)	10-00
39.	భగవద్గీత మూలం	27-00
40.	రామరక్షాస్తోత్రమ్	15-00
41.	స్తోత్ర రత్నావళి	36-00
42.	పురాణపండ లలితా-విష్ణు సహస్రనామస్తోత్రమ్(మినీ)	10-00
43.	పురాణపండ లలితాసహస్రనామస్తోత్రమ్(మినీ)	10-00
44.	పురాణపండ విష్ణు సహస్రనామస్తోత్రమ్	10-00
45.	పురాణపండ ఆదిత్య హృదయం	10-00
46.	మంత్రపుష్పం (మినీ)	10-00
47.	శివానందలహరి-సౌందర్యలహరి	36-00
48.	కుజదోషం	10-00
49.	కాలసర్ప దోషం	10-00
50.	మీ అప్పులు తీరాలా?	10-00
51.	దృష్టిదోషాలు నివారణ	10-00
52.	పంచసూక్తములు	10-00
53.	సంధ్యావందనం	10-00
54.	రుద్రనమకమ్-చమకమ్	10-00
55.	గాయత్రీమంత్రాలు	10-00
56.	హయగ్రీవ స్తోత్రమాల	10-00
57.	దక్షిణామూర్తి స్తోత్రమాల	10-00
58.	ద్వాదశ జ్యోతిర్లింగాలు - పంచారామాలతో	10-00
59.	శ్రీసూక్తం పురుష సూక్తం	10-00
60.	నవగ్రహస్తోత్రమాల	36-00
61.	మహాన్యాసమ్	36-00
62.	సుందరకాండ గానామృతం	36-00
63.	గోమాతపూజావిధానము	10-00
64.	ఆనందసిద్ధి - 1 శ్రీదేవీ స్తోత్రమాల	108-00

65.	ఆనందసిద్ధి - 2 ఏ సమస్యకు ఏ స్తోత్రమ్ పారాయణచేయాలి	108-00
66.	ఆనందసిద్ధి-3 మానసదేవీ స్తోత్రమాల	108-00
67.	శ్రీ కాలభైరవ రక్షా కవచమ్	63-00
68.	అర్చన	40-00
69.	నిత్యదేవతార్చన	40-00
70.	సర్వదేవతా స్తోత్ర నిధి	99-00
71.	శ్రీచక్ర నవవరణార్చన	63-00
72.	చండీ సప్తశతి పారాయణ క్రమం	99-00
73.	శ్రీదేవి స్తోత్ర రత్నావళి 32 దేవి స్తోత్రాలకు తాత్పర్యంతో	99-00
74.	వనదుర్గా మంత్రానుష్ఠాన క్రమమ్	63-00
75.	శ్రీ కాలభైరవ వ్రతము	63-00

3. శ్రీ సాయి దత్త గ్రంథములు

1.	శ్రీ సాయిబాబా సచ్చరిత్ర	120-00
2.	సంపూర్ణ శ్రీ గురు చరిత్ర	120-00
3.	శ్రీ సాయిఆరాధన-షిర్డివైభవం	120-00
4.	శ్రీ సాయిబాబా జీవిత చరిత్ర (క్రౌన్)	63-00
5.	శ్రీ గురుచరిత్ర (క్రౌన్)	63-00
6.	నవనాధ చరిత్ర	99-00
7.	శ్రీసాయిచరిత్ర (భైండు) ప్రయాణపుపారాయణగ్రంథం	63-00
8.	శ్రీగురుచరిత్ర (భైండు) ప్రయాణపుపారాయణగ్రంథం	63-00
9.	సత్యదత్తవ్రతం దత్తాత్రేయపూజాకల్పం,సహస్రంతో	30-00
10.	అనఘాదేవీ వ్రతం	30-00
11.	భక్తుల ప్రశ్నలకు బాబా జవాబులు	30-00
12.	శ్రీ సాయిపూజాకల్పం (సహస్రంతో)	25-00
13.	శ్రీ సాయిభజనమాల	20-00
14.	శ్రీ సాయి భజన్స్	20-00
15.	శ్రీ సాయిభక్తి గీతాలు	20-00
16.	శిరిడిహారతులు (భావంతో)	20-00
17.	"శ్రీసాయి"కోటి	27-00
18.	"శ్రీసాయిరామ్"కోటి	20-00
19.	శ్రీ సాయినాథ స్తోత్రమంజరి	10-00
20.	శ్రీ సాయివేయినామాలు	8-00
21.	శ్రీ సాయి హారతులు (పాకెట్)	15-00
22.	శ్రీ సాయి స్తవనమంజరి	10-00
23.	హిందీ శ్రీ సాయి హారతులు	15-00

24.	శని సింగణాపూర్ క్షేత్రమాహాత్మ్యం	63-00
25.	ఇంగ్లీషు శ్రీ సాయిహారతులు	15-00
26.	షిరిడి దర్శనం-శ్రీసాయి వైభవం	99-00
27.	సాయిసత్యవ్రతం	30-00
28.	సాయి అనుగ్రహమ్	120-00
29.	నవగురువారాల వ్రతకల్పము	15-00
30.	శ్రీదత్తలీలామృతము	99-00
31.	హృదయంలో సాయి	15-00
32.	శ్రీషిరిడీసాయి లీలామృతం(శ్రీసచ్ఛరిత్ర)	120-00
33.	గజాననమహరాజ్ చరిత్ర	99-00

4. జ్యోతిషాలు

1.	'కాలచక్రం' గంటలపంచాంగం (గార్గేయ)	72-00
2.	గ్రహభూమి పంచాంగము (గార్గేయ)	108.00
3.	ఆనందసిద్ధి పంచాంగం (వై.వి.శాస్త్రి)	63.00
4.	ములుగు వారి రాశిఫలితాలు (12రాశులువారికి)	50.00
5.	ములుగు వారి రాశిఫలితాలు విడివిడిగాఒక్కొక్కటి	12.00
6.	కాలచక్రంజ్యోతిషక్యాలండర్	25.00
7.	గ్రహబలం క్యాలండర్ (శ్రీనివాసగార్గేయ-భక్తిటివి)	25.00
8.	శుభమస్తు (పిడపర్తి) క్యాలండర్	25.00
9.	సాదా క్యాలండర్	5.00
10.	పాకెట్ క్యాలండర్	15.00
11.	తాజకనీలకంఠీయమ్	100-00
12.	కేరళ జ్యోతిష రహస్యాలు	180-00
13.	జ్యోతిష బ్రహ్మ రహస్యాలు	180-00
14.	మానసాగరి జాతకపద్ధతి	180-00
15.	వరాహమిహిర జాతకపద్ధతి	180-00
16.	వధూవర వివాహమైత్రిద్వాదశకూటములు	99-00
17.	సింపుల్ రెమిడీస్	180-00
18.	శంభు హోరప్రకాశిక	250-00
19.	పూర్వ పరాశరి	100-00
20.	పరాశర జ్యోతిషవిజ్ఞాన సర్వస్వం	200-00
21.	ప్రశ్న సింధు	99-00
22.	నక్షత్ర విశేష ఫలితాలు	63-00
23.	సూర్యసిద్ధాంతపంచాంగగణితంచేయడంఎలా?	180-00
24.	దృక్సిద్ధాంతపంచాంగగణితం చేయడంఎలా?	180-00

25.	ఆయుర్దాయ నిర్ణయం	63-00
26.	జాతక గణిత ప్రవేశిక	63-00
27.	జ్యోతిషమర్మబోధిని	63-00
28.	జ్యోతిష ప్రశ్నోత్తరమాల	63-00
29.	ముహూర్తం నిర్ణయించడంఎలా?	63-00
30.	జాతక మకరందం	63-00
31.	జ్యోతిష సరస్వతి	63-00
32.	మీజననకాల విశేషాలు	63-00
33.	ముహూర్త విజ్ఞాన భాస్కరం	63-00
34.	జ్యోతిష స్వయంబోధిని	63-00
35.	శుభముహూర్త శిరోమణి	63-00
36.	నక్షత్ర ఫలమంజరి	36-00
37.	పంచాంగం చూసే విధానం	36-00
38.	సర్వార్థ జ్యోతిషం	36-00
39.	ప్రాథమిక జ్యోతిషం	36-00
40.	నవరత్నములు శుభయోగములు	36-00
41.	శుభశకునాలు	30-00
42.	హస్తరేఖాఫలితాలు	36-00
43.	సంఖ్యల్లో భవిష్యత్	36-00
44.	ముహూర్త దీపిక	99-00
45.	పుట్టుమచ్చలు ఫలితాలు	30-00
46.	కలలు ఫలితాలు	30-00
47.	జాతక చక్రం వేయడం ఎలా?	36-00
48.	మానసాగరి (ప్రాచీనజ్యోతిషగ్రంథం) -పుచ్చాశ్రీనివాసరావు	250-00
49.	జ్యోతిషశాస్త్ర చిట్కాలు	120-00
50.	గుప్తా శతాబ్ది పంచాంగం (1940-2050)	999-00
51.	ప్రశ్నచండేశ్వరమ్	63-00
52.	ద్వాదశభావ ఫలచంద్రిక	250-00
53.	జ్యోతిష శతయోగరత్నావళి (నూరుయోగాలఫలితాలు)	120-00
54.	అంగసాముద్రికం	36-00
55.	హస్త సాముద్రికం	63-00
56.	లాల్ కితాబ్	99-00
57.	శకునశాస్త్రం	63-00
58.	ఆధునికప్రశ్నశాస్త్రం	120-00
59.	పరాశరజ్యోతిష ప్రశ్నజ్యోతిషం	180-00

60.	అష్టకవర్గు (కొండపల్లి)	63-00
61.	బృహత్‌జాతకం (ప్రాచీనప్రతికిపునర్ముద్రణ)	250-00
62.	లగ్నరత్నాకరం	63-00
63.	షట్పంచాశిక	120-00
64.	40 రోజుల్లో జ్యోతిషంనేర్చుకొనండి	270-00
65.	40 రోజుల్లో సాముద్రికంనేర్చుకొనండి	180-00
66.	40 రోజుల్లో సంఖ్యాశాస్త్రం	180-00
67.	40 రోజుల్లో నక్షత్ర (నాడీ) ఫలితములు	270-00
68.	40 రోజుల్లో వైద్యజ్యోతిషం నేర్చుకోండి	250-00
69.	మీ పుట్టినతేదీ అద్భుతరహస్యాలు (సాయిగణపతిరెడ్డి)	270-00
70.	కె.పి.జ్యోతిషం (పరిచయం)	63-00
71.	ముహూర్తచింతామణి	99-00
72.	సూర్యచంద్ర గ్రహణములు	63-00
73.	ప్రసిద్ధవ్యక్తుల జాతకాలు (వేరేకొండప్ప)	180-00
74.	అదృష్టరెమెడీస్	144-00
75.	గ్రహసంచార ఫలనిర్ణయదీపిక	63-00
76.	జ్యోతిష రెమిడీస్	300-00
77.	జాతకమార్తాండం పాతప్రతికి యథాతథం (కొండపల్లి)	250-00
78.	జ్యోతిషవిద్యాప్రకాశిక పాతప్రతికి యథాతథం (కొండపల్లి)	250-00
79.	నాడీజ్యోతిషం	63-00
80.	నక్షత్రపారిజాతం (గోరసవీరభద్రాచార్య)	63-00
81.	లగ్నపారిజాతం (గోరసవీరభద్రాచార్య)	63-00
82.	గౌతమసంహిత	63-00
83.	హోరరత్నమాల	63-00
84.	జాతకఫల మణిమంజరి	200-00
85.	పుష్కర పంచాంగం (2013-14నుండి 2024-25)	560-00
86.	దశాభుక్తిఫల నిర్ణయం	250-00
87.	వింత జోష్యములు	63-00
88.	షోడశవర్గులు	200-00
89.	రవిగ్రహ సమస్త ప్రభావములు	99-00
90.	చంద్ర గ్రహ సమస్త ప్రభావములు	99-00
91.	కుజ గ్రహ సమస్త ప్రభావములు	99-00
92.	బుధ గ్రహ సమస్త ప్రభావములు	99-00
93.	గురు గ్రహ సమస్త ప్రభావములు	99-00
94.	శుక్ర గ్రహ సమస్త ప్రభావములు	99-00

95. శని గ్రహ సమస్త ప్రభావములు	99-00
96. రాహు & కేతు గ్రహముల సమస్త ప్రభావములు	99-00
97. ఆధునిక గ్రహములు-ఉపగ్రహములు సమస్త ప్రభావములు	99-00
98. ముహూర్తమార్తాండం	63-00
99. లఘుజాతకం	63-00
100. జాతకాలంకారము	63-00
101. మేషలగ్న ఫలితములు	99-00
102. వృషభ లగ్న ఫలితములు	99-00
103. మిధున లగ్న ఫలితములు	99-00
104. కర్కాటక లగ్న ఫలితములు	99-00
105. సింహలగ్న ఫలితములు	99-00
106. కన్యలగ్న ఫలితములు	99-00
107. తుల లగ్న ఫలితములు	99-00
108. వృశ్చిక లగ్న ఫలితములు	99-00
109. ధనుస్సు లగ్న ఫలితములు	99-00
110. మకర లగ్న ఫలితములు	99-00
111. కుంభ లగ్న ఫలితములు	99-00
112. మీన లగ్న ఫలితములు	99-00
113. నారద సంహిత	200-00
114. పంచాంగపీఠికలేఖికాగణితం	250-00
115. తారాబలం - చంద్రబలం (వేరే కొండప్ప)	99-00
116. సులభలగ్న సాధన (చిత్రాలగురుమూర్తిగుప్తా)	200-00
117. రాహు కేతువుల యోగము	99-00
118. ఛాయాగ్రహములు	99-00
119. జ్యోతిషవిజ్ఞాన దీపిక	63-00

బి.వి.రామన్ గారి గ్రంథములు

120. జ్యోతిష విద్యారంభం	50-00
121 గ్రహభావ బలములు	50-00
122. కాలచక్రదశ	50-00
123. అనుభవ ప్రశ్నాజ్యోతిషం	50-00
124. జ్యోతిషశాస్త్రంలో వాతావరణ భూకంపాలు	50-00
125. పురోగామి జాతకం	50-00
126. భావార్థరత్నాకరం	75-00
127. భారతీయజ్యోతిష సర్వస్వం	75-00
128. అష్టకవర్గ పద్ధతిః	75-00

129. జ్యోతిషశాస్త్రంలో సందేహాలు,సమాధానాలు	75-00
130. ప్రశ్నతంత్ర	75-00
131. ముహూర్తం	75-00
132. విశిష్ట జాతకములు	125-00
133. భారతీయఫలితజ్యోతిషం	125-00
134. 300 ముఖ్యమైన యోగములు	125-00
135. జాతకంపరిశీలించడంఎలా ?	300-00

రాష్ట్రపతి అవార్డుగ్రహీత, మహామహోపాధ్యాయ, వాచస్పతి శ్రీ మధురకృష్ణమూర్తిగారి గ్రంథములు

136. బృహత్పరాశరహోరాశాస్త్రము-1	200-00
137. బృహత్పరాశరహోరాశాస్త్రము-2	200-00
138. బృహత్పరాశరహోరాశాస్త్రము-3	200-00
139. బృహత్పరాశరహోరాశాస్త్రము-4	200-00
140. భావార్థరత్నాకరము	100-00
141. ముహూర్త చింతామణి	100-00
142. ముహుర్త చింతామణి-పార్టు2	200-00
143. స్వప్న శాస్త్రము	36-00
144. శతయోగమంజరి	50-00
145. వ్రతనిర్ణయకల్పవల్లి	250-00
146. దైవజ్ఞవల్లభం	75-00
147. వసంతరాజశకునమ్ (బృహత్శకునశాస్త్రం)	250-00
148. వాస్తుశాస్త్రవివేకము-1	100-00
149. వాస్తుశాస్త్రవివేకము-2	200-00
150. వాస్తుశాస్త్రవివేకము-3	100-00
151. వాస్తుశాస్త్రవివేకము-4	200-00
152. అనుభవసులభవాస్తు - 1	50-00
153. అనుభవసులభవాస్తు - 2	100-00
154. పంచాంగ వివేకము	99-00
155. వశిష్ఠ సంహిత	360-00
156. పంచపక్షి శాస్త్రం (కేస్బైండ్)	200-00

5. వాస్తులు

1. 40 రోజుల్లో "వాస్తువిద్య" నేర్చుకొనండి	180-00
2. వాస్తుశాస్త్ర రహస్యములు	200-00
3. వాస్తునుబట్టి మీ ఇల్లు	63-00
4. మీరూ మీ వాస్తు	63-00

5.	గృహవాస్తు చిట్కాలు	63-00
6.	వాస్తు పూజ	63-00
7.	వాస్తు సూత్రములు	63-00
8.	వాస్తుశాస్త్ర రహస్యాలు	63-00
9.	గృహవాస్తు వర్గులు	99-00
10.	విశ్వకర్మవాస్తు శాస్త్రరీత్యా మీ ఇంటి ప్లానులు	63-00
11.	విశ్వకర్మ వాస్తుశాస్త్రరీత్యా మీఇండ్లఆయములు	99-00
12.	విశ్వకర్మ వాస్తు శాస్త్రం(చిత్రాలగురుమూర్తిగుప్తా)	180-00
13.	ఆధునిక గృహవాస్తు	99-00
14.	శుభవాస్తు	270-00
15.	వాస్తుయంత్ర రత్నావళి	120-00
16.	వాస్తుశాస్త్రం	120-00
17.	హౌస్ ప్లాన్స్	63-00
18.	గృహనిర్మాణ వాస్తు	63-00
19.	వాస్తు రెమెడీస్	63-00
20.	గృహవాస్తు దర్పణం	63-00
21.	జ్యోతిష-గృహవాస్తుచంద్రిక	200-00
22.	వాస్తురత్నాకరం (కొండపల్లి)	63-00
23.	వాస్తుశిరోమణి ,,	120-00
24.	వాస్తుసంగ్రహమ్ ,,	63-00
25.	పంచవాస్తు పారిజాతం ,,	120-00
26.	వాస్తుడిండిమమ్ ,,	63-00
27.	వాస్తుదుందిభి ,,	120-00
28.	విశ్వకర్మవాస్తుప్రకాశిక (కేస్‌బైండ్)	250-00
29.	కృష్ణవాస్తుశాస్త్రము	63-00
30.	జలవాస్తు,శల్యవాస్తు (దంతూరిపండరీనాథ్)	99-00
31.	మయవాస్తు (గోరసవీరభద్రాచార్య)	120-00
32.	వాస్తు జ్యోతి	63-00
33.	మన ఇల్లు-మనవాస్తు	99-00
34.	వాస్తవ వాస్తుపూజావిధానము	108-00
35.	వాస్తు దర్పణం	120-00

6. మంత్రశాస్త్రాలు

1.	మంత్రసాధన	63-00
2.	తంత్రజాలం	63-00
3.	మంత్రశక్తి	63-00

4.	దత్తాత్రేయ తంత్రవిద్య	63-00
5.	దత్తాత్రేయ మూలికాతంత్రమ్	63-00
6.	తాంత్రిక పంచాంగం	63-00
7.	యక్షిణీ తంత్రం	63-00
8.	మంత్రానుష్ఠాన చంద్రిక	63-00
9.	సర్వదేవతా మంత్రకవచములు	63-00
10.	మంత్రాక్షరాలరహస్యం (బీజాక్షరనిఘంటువు)	63-00
11.	సర్వదేవతా మంత్రరత్నావళి	63-00
12.	సదాచార దీపిక	63-00
13.	యోగినీ-వామకేశ్వరతంత్రం	63-00
14.	ప్రపంచసారతంత్రం	63-00
15.	బదనిక తంత్రమ్	63-00
16.	ఉచ్ఛిష్ట గణపతి తంత్రమ్	63-00
17.	గుప్త సాధన తంత్రం	63-00
18.	గంధర్వ తంత్రమ్	63-00
19.	సౌందర్యలహరి (మంత్రయంత్రరత్నావళి)	63-00
20.	యంత్ర మంత్ర తంత్ర	63-00
21.	పాశుపత తంత్రం	99-00
22.	పంచదశ మహాఖడ్గ తంత్రం	99-00
23.	రుద్రాష్టాధ్యాయః	99-00
24.	మంత్రసిద్ధి	120-00
25.	పరశురామతంత్రమ్	108-00
26.	శ్రీలలితావిలోమ పంచదశీ	108-00
27.	శ్రీ గురు తంత్రం	108-00
28.	గాయత్రీ తంత్రమ్	108-00
29.	మహాశక్తి మంత్ర తంత్ర రహస్యాలు	150-00
30.	శ్రీ దుర్గ తంత్రమ్	200-00
31.	మహామృత్యుంజయఅమృతపాశుపతమ్	200-00
32.	సర్ప (నాగ)తంత్రం	250-00
33.	హవన తంత్రం	250-00
34.	షోడశనిత్యతంత్రం	250-00
35.	శాక్తేయతంత్రం	250-00
36.	రుద్రయామళతంత్రం	250-00
37.	లక్ష్మీప్రత్యంగిరా తంత్రమ్	250-00
38.	హిరణ్యశూలినీ తంత్రమ్	250-00

39.	మాయాప్రత్యంగిరా తంత్రమ్	250-00
40.	శ్రీ విశ్వరూప ప్రత్యంగిరా తంత్రమ్	250-00
41.	స్వర్ణాకర్షణభైరవతంత్రం	250-00
42.	కాశీవిశాలాక్షి తంత్రం	250-00
43.	శాంతితంత్రమ్	250-00
44.	యంత్రసిద్ధి	360-00
45.	శ్రీ లక్ష్మీతంత్రమ్	360-00
46.	మంత్రమహోదధి (స్త్రీదేవతాఃకల్పమ్)	360-00
47.	మంత్రమహోదధి (పురుషదేవతాఃకల్పమ్)	360-00
48.	మంత్రశాస్త్రం (గ్రంథము)	360-00
49.	ప్రత్యంగిరాకృత్యాతంత్రం	360-00
50.	కామధేనువు తంత్రం	360-00
51.	శూలినీదుర్గాతంత్రం	360-00
52.	శ్రీవిద్య రహస్యం	290-00
53.	కులార్ణవ తంత్రమ్	150-00
54.	ఆచార్య సిద్ధ నాగార్జునతంత్రం (ఒరిజనల్)	390-00
55.	సిద్ధమూలిక రహస్యం (మంత్ర,యంత్రసహితం)	63-00

7. గ్రంథాలు - ఆరాధనలు

1.	భగవద్గీత శ్లోక తాత్పర్య సహితం	54-00
2.	భగవద్గీత (వచనం)	99-00
3.	భగవద్గీత శ్లోకతాత్పర్యం-కేసుబైండింగ్	72-00
2.	గణేశ ఆరాధన 1	99-00
3.	గణేశోపాసన 2	99-00
4.	నవగ్రహవైభవం	99-00
5.	నవగ్రహ రెమెడీస్	99-00
6.	నవగ్రహ వేదం	99-00
7.	శనిగ్రహారాధన	99-00
8.	ఆదిత్యారాధన	99-00
9.	సుబ్రహ్మణ్యారాధన	99-00
10.	శ్రీ శివ ఆరాధన	99-00
11.	లక్ష్మీ ఆరాధన	99-00
12.	హనుమదారాధన	99-00
13.	లలితారాధన	99-00
14.	శ్రీ చక్రారాధన	99-00
15.	గాయత్రీ ఆరాధన	99-00

16.	వీరభద్రారాధన	99-00
17.	కుజగ్రహారాధన	99-00
18.	భైరవారాధన	99-00
19.	దైవారాధన	99-00
20.	గీతారాధన (భగవద్గీత శ్లోకతాత్పర్యసహిత)	99-00
21.	శ్రీవేంకటేశ్వరాధన	99-00
22.	హయగ్రీవారాధన	99-00
23.	లక్ష్మీనరసింహారాధన	99-00
24.	శ్రీ బాలాత్రిపురసుందరీ స్తోత్ర కదంబం	99-00
25.	దేవీ లీలామృతం	99-00
26.	పురాణపండ సుందరకాండ వచనం	99-00
27.	పురాణపండ రామాయణం	99-00
28.	పురాణపండ భారతం	99-00
29.	పురాణపండ భాగవతం	99-00
30.	(సూరి) వాల్మీకి రామాయణం	99-00
31.	కాలసర్ప యోగం	99-00
32.	నిత్య జీవితములో రుద్రాక్షలు	99-00
33.	నిత్య జీవితములో నవరత్నాలు	99-00
34.	వేదసూక్తములు	99-00
35.	వేమన పద్యసారామృతం	99-00
36.	పండగలు పర్వదినాలు	99-00
37.	సూక్తిరత్నాలు	99-00
38.	హనుమచ్చరిత్ర	99-00
39.	నవగ్రహ దర్శనమ్	99-00
40.	నిత్యజీవితంలో నవగ్రహాలు	99-00
41.	సాలగ్రామములు	99-00
42.	గురుశుక్ర ప్రభావము చంద్రకళానాడీ	99-00
43.	శనిగ్రహరెమిడీస్	99-00
44.	జాతకసుధాసారము-జాతకమోక్షప్రదాయిని	99-00
45.	వివాహజ్యోతిషమంజరి-మ్యారేజ్‌మ్యాచింగ్‌గైడ్ (సాయిగణపతిరెడ్డి)	99-00
46.	మీపుట్టినతేదీనిబట్టి మీజీవితరహస్యాలు (న్యూమరాలజీ లైఫ్‌గైడ్) ,,	99-00
47.	మీఅదృష్టానికి (పేరు) నేమ్‌కరక్షన్ ,,	99-00
48.	న్యూమరాలజీ రెమిడీస్	99-00
49.	మూకపంచశతీ	99-00
50.	శ్రీరామకర్ణామృతం	99-00

51.	రహస్యకుక్కుటశాస్త్రం	300-00
52.	ఉపాసన విధానం	99-00
53.	పంచమవేదం మహాభారతం	99-00
54.	దేవుళ్ళు డాట్ కామ్	99-00
55.	గణపతిభాష్యం	99-00
56.	యజుర్వేద ఉపనయనవివాహప్రయోగమంజరి	99-00
57.	నవయోగులు	99-00
58.	ఆంధ్రప్రదేశ్‌లోనిదర్శించవలసిన ప్రముఖదర్గాలు	99-00
59.	సకలదేవతాఅష్టోత్తరాలు(పెద్దది)-(180అష్టోత్తరశతనామావళులతో)	99-00
60.	సకలదేవతా అష్టోత్తరశతనామావళులు (కేస్‌బైండింగ్)	216-00
61.	సకలదేవతా సహస్రనామములు	99-00
62.	ఆధ్యాత్మిక సూక్తి నిధి	99-00
63.	బ్రాహ్మణులు గోత్రాలు,ప్రవరలు	99-00
64.	సర్వదేవతాస్వరూపుడు శ్రీ వేంకటేశ్వరుడు	99-00
65.	శ్రీ లక్ష్మీసన్నిధి	99-00
66.	శ్రీలక్ష్మీగణపతి హోమకల్పం	99-00
67.	మార్షల్‌ఆర్ట్స (కరాటే,కుంగ్‌ఫూనేర్చుకోండి)	99-00
68.	మ్యాజిక్‌గైడ్	99-00
69.	చదరంగం	99-00
70.	పంచముఖ హనుమత్ వైభవం	63-00
71.	గరుడపురాణం	40-00
72.	మాఘపురాణం	36-00
73.	శివపురాణం	36-00
74.	వైశాఖపురాణం	36-00
75.	కార్తీక పురాణం	36-00
76.	కార్తీక పురాణం (చిన్నది)	25-00
77.	సర్వకార్యసిద్ధికి రామాయణపారాయణ	63-00
78.	పెద్దబాలశిక్ష	50-00
79.	గాయత్రీ మహిమ	36-00
80.	వృక్షదేవతలు	63-00
81.	యాజుష స్మార్త సంస్కార చంద్రిక	200-00
82.	సనాతనవైదిక బ్రాహ్మణస్మార్తాగమకల్పమ్	150-00
83.	చతుర్వేదములు	120-00
84.	నవగ్రహారాధన	120-00
85.	తాళపత్ర సమాహార గోపురం	120-00
86.	మనుధర్మ శాస్త్రం (వచనంలో...) (కేస్‌బైండు)	250-00

87.	మానవధర్మములు		120-00
88.	వేదమంత్ర సంహిత		120-00
89.	సహస్రలింగార్చన		120-00
90.	శ్రీ శివగీత		120-00
91.	ద్వాదశఉపనిషత్తులు		120-00
92.	పురాణపండవారి సౌందర్యలహరి	(కేస్‌బైండ్)	250-00
	(శ్లోకతాత్పర్యసహిత విపులవ్యాఖ్యతో)	సాదా	120-00
93.	బృహత్ శివ స్తోత్ర రత్నాకరము		200-00
94.	బృహత్ దేవీ స్తోత్రరత్నాకరము		200-00
95.	బృహత్ విష్ణు స్తోత్రరత్నాకరము		200-00
96.	కేదారనాథ్ బదరీనాథ్ యాత్రాగైడు		63-00
97.	దక్షిణావృత శంఖములు		63-00
98.	108 దివ్యదేశాల విష్ణుక్షేత్రదర్శని		36-00
99.	ధర్మసింధువు(కేస్‌బైండింగ్)		270-00
100.	భారతీయ శైవక్షేత్రయాత్రాదర్శిని		99-00
101.	చిలుకూరి బాలాజీచరిత్ర		36-00
102.	భగవత్‌స్తుతి		63-00
103.	సూర్యోపాసన		36-00
104.	కాశీఖండం		250-00
105.	దేవీభాగవతం		360-00
106.	శ్రీ ఆంజనేయం		216-00
107.	ధర్మసందేహాలు		216-00
108.	ఆధ్యాత్మిక దైవిక వస్తువులు		250-00
109.	రామాయణం		600-00
110.	పోతన భాగవతం		900-00
111.	శివమంత్రములు		63-00

8. వైద్య గ్రంథాలు

1.	ఆహారం ఆరోగ్యం	36-00
2.	మూలికావైద్య చిట్కాలు	36-00
3.	ఆయుర్వేద వైద్య చిట్కాలు	30-00
4.	గృహవైద్య రహస్యాలు	36-00
5.	గృహవైద్యసారం	36-00
6.	హోమియోవైద్యం (ద్వాదశలవణచికిత్స)	63-00
7.	ప్రకృతివైద్యం	36-00
8.	ఆహారం-వైద్యం	99-00

9.	సంపూర్ణ ఆయుర్వేద-చిట్కా వైద్యం	99-00
10.	ఆయుర్వేదమ్	36-00
11.	ఆయుర్వేద మూలికావైద్యదీపిక	99-00
12.	దుంపకూరలు, ఆకుకూరలు, కాయగూరలు (వాడకం - ఉపయోగాలు)	99-00
13.	ఏకమూలికావైద్యం	99-00
14.	అష్టాంగ హృదయం (4భాగాలు)	1200-00
15.	రహస్యసిద్ధయోగవైద్యసారమ్	99-00
16.	ప్రాథమిక హోమియోవైద్యం	99-00
17.	ఒబెసిటి	99-00
18.	హెల్త్‌గైడ్	99-00
19.	ఆయుర్వేదం-జీవనవేదం	99-00
20.	ఫుడ్‌థెరపి	63-00
21.	న్యాచురల్‌థెరపి	99-00
22.	సంపూర్ణఆరోగ్యానికి 20ని॥	63-00
23.	కీళ్ళనొప్పులు మీ సమస్యలైతే...	99-00
24.	యోగామంత్ర	63-00
25.	యోగా మండే టు సండే	63-00
26.	హెర్బల్ మెడిసిన్-హెల్త్‌టుడే	99-00
27.	హెల్త్‌ఫైల్	108-00
28.	వస్తుగుణపాఠం	250-00
29.	రసాయన వాజీకరణ తంత్రం	150-00
30.	వస్తుగుణ మకరందం	400-00
31.	నాటువైద్యం -(కేస్‌బైండ్)	360-00
32.	నాటువైద్యం (చిన్నది)	99-00
33.	ప్రాణాయామము-యోగ	63-00

9. అయ్యప్ప - భవానీ రకాలు

1.	శ్రీ అయ్యప్ప లీలామృతం	30-00
2.	శ్రీ అయ్యప్ప భజనపాటలు	63-00
3.	శ్రీ అయ్యప్ప పూజాకల్పం	20-00
4.	శ్రీ అయ్యప్ప భక్తి గీతాలు	20-00
5.	హారతిగైకొనుమా	40-00
6.	శ్రీ అయ్యప్ప దీక్ష F	10-00
7.	శ్రీ అయ్యప్ప భజనమాల F	10-00
8.	శ్రీ అయ్యప్ప నిత్యపూజ P	10-00

9.	శ్రీ అయ్యప్ప నిత్యనియమావళి P	10-00
10.	భవానీదీక్ష (శ్రీ భవానీ లీలామృతం)	36-00
11.	దేవీలీలామృతం	99-00
12.	శ్రీ దేవీ పూజాకల్పం	20-00
13.	దేవీ భక్తిగీతాలు	20-00
14.	భవానీదీక్ష P	10-00
15.	దేవీ భక్తిమాల F	10-00
16.	శ్రీ అయ్యప్ప భజనావళి	120-00
17.	అయ్యప్పపూజావిధి (జేసుదాసుసాంగ్స్‌తో)	24-00

10. భజనలు - కీర్తనలు

1.	అన్నమయ్య కీర్తనలు	20-00
2.	శ్రీరామదాసు కీర్తనలు	20-00
3.	సర్వదేవతా మంగళహారతులు	20-00
4.	వసుంధర మంగళ హారతులు	25-00
5.	సౌభాగ్య దేవతా మంగళహారతులు	36-00
6.	సర్వదేవతా భజనలు	36-00
7.	చిట్టి పొట్టి పాటలు	10-00
8.	జాతీయ గీతాలు	10-00
9.	దేశభక్తి గీతాలు	36-00
10.	పండుగలు-పుణ్యక్షేత్రాలు భక్తిగీతాలు	36-00
11.	గొబ్బిళ్ళపాటలు,లాలిపాటలు,కోలాటపాటలు	36-00
12.	అన్నమయ్య సంకీర్తనలు	99-00
13.	పెళ్ళిపాటలు-స్త్రీలపాటలు	36-00
14.	భక్తానంద భజనకీర్తనలు(ఓల్డ్‌సినీస్టైల్)	36-00
15.	సర్వదేవతాభక్తిమణిమాల	36-00
16.	బతుకమ్మ ఉయ్యాల పాటలు	36-00
17.	అన్నమయ్య సంకీర్తనానిధి(1000కీర్తనలు)	270-00

11. హిట్స్ సాంగ్స్

1.	ఘంటసాల భక్తిగీతాలు-భగవద్గీత	36-00
2.	ఎస్.పి.బాలు భక్తిగీతాలు	36-00
3.	ఘంటసాల సుమధురగీతాలు	99-00
4.	పి. సుశీల సుమధురగీతాలు	99-00

5.	ఎస్.పి. బాలు సుమధురగీతాలు	99-00
6.	ఎస్.జానకి సుమధురగీతాలు	99-00
7.	వేటూరి సుందరరామమూర్తిహిట్స్	99-00
8.	సర్వదేవతా సినీభక్తిగీతాలు	99-00

12. స్త్రీలకు ఉపయుక్త పుస్తకములు

1.	శ్రీకాంతామణి వంటలు (వెజ్)	63-00
2.	శ్రీకాంతామణి వంటలు (నాన్‌వెజ్)	63-00
3.	శాకాహార వంటలు	30-00
4.	మాంసాహారవంటలు	30-00
5.	చిట్టిచిట్కాలు	30-00
6.	అందానికి చిట్కాలు	30-00
7.	పిల్లల పేర్లు (పెద్దది)	30-00
8.	పిల్లల పేర్లు (చిన్నది)	10-00
9.	లేటెస్ట్ ఎంబ్రాయిడరీ శాలీబోర్డర్స్	36-00
10.	లేటెస్ట్ ఎంబ్రాయిడరీ డిజైన్స్	36-00
11.	చిన్నారులకు చిరుతిళ్ళు	30-00
12.	పసందైన ఫాస్ట్‌ఫుడ్ వంటలు	30-00
13.	పలావ్‌లు, ఫ్రైడ్ రైస్‌లు, వెరైటీరైస్‌లు	30-00
14.	వేపుళ్ళు-ఇగుర్లు	30-00
15.	బ్రేక్‌ఫాస్ట్ వంటలు	30-00
16.	పండుగలలో చేసుకొనే పిండివంటలు	30-00
17.	మైక్రోవోవెన్ వంటలు	99-00
18.	సర్వదేవతాభక్తిమాల	36-00
19.	పిల్లలపేర్లు (బాబు)	36-00
20.	పిల్లలపేర్లు (పాప)	36-00
21.	మోడ్రన్ మెహందీ (గోరింటాకు డిజైన్స్)	36-00
22.	మోడ్రన్ పిల్లలపేర్లు	99-00
23.	నోరూరించే నాన్‌వెజ్‌వంటలు	99-00
24.	మోడ్రన్ టైలరింగ్ (లేడీస్ & జంట్స్)	99-00

వివిధ రకాలు

ఎందరోమహానుభావులు	270-00
యోగాసనాలు	36-00
సూర్యనమస్కారములు	36-00
పొడుపు కథలు (చిన్నవి)	10-00

హిందీ-తెలుగు-స్వబోధిని	20-00
ఇంగ్లీషు-తెలుగు-స్వబోధిని	20-00
జనరల్ నాలెడ్జ్	20-00
నూరు ఎక్కాలు	10-00
1-100 టేబుల్ బుక్	10-00
1-100 టేబుల్‌బుక్ (క్రౌన్‌సైజు)	4-50
శ్రీరామకోటి	27-00
శ్రీశివకోటి	27-00
మేజిక్	30-00
అంకెలతో గారడీ	30-00
హృదయస్పందన (కవితలు)	30-00
వాత్స్యయన కామసూత్రాలు	36-00
ఎ.పి.టూరిస్ట్ గైడు	36-00
ఇంద్రజాల రహస్యాలు	30-00
మహేంద్రజాల రహస్యాలు	30-00
శరీరభాష (బాడీ లాంగ్వేజ్)	99-00
క్రియాయోగం	36-00
ఆనందంగా జీవిద్దాం	99-00
హరిశ్చంద్ర నాటకం	50-00
వాత్సాయనకామసూత్రాలు	99-00
పంచసాయకం	99-00
రతిరహస్యాలు	99-00
అనంగరంగం (కంభంపాటి స్వయంప్రకాష్)	99-00
శృంగారకేళి (కంభంపాటి స్వయంప్రకాష్)	99-00
గాయత్రీవిజ్ఞాన్	99-00
చింతామణి (నాటకం)	50-00
బాలనాగమ్మ	50-00
కాళహస్తి స్త్రీల వ్రతకథలు	36-00
కాళహస్తి రామాంజనేయ యుద్ధం(బదిరెడ్డి)	50-00
కాళహస్తి గోవింద నామాల భగవద్గీత	36-00
కాళహస్తి గృహవాస్తు చింతామణి	99-00
కాళహస్తి గృహవాస్తు మర్మాలు (బైండు)	63-00
రామరాయవాస్తుశాస్త్రం(ముద్రగడరామారావు)	90-00
ఎం.ఎస్.ఆర్.హనుమాన్‌చాలీసా	10-00
ఎం.ఎస్.ఆర్.సుందరకాండ	80-00
బ్రహ్మంగారిజీవితచరిత్ర (జవంగుల)	125-00
శ్రీ ఆదిశంకరాచార్య దివ్యచరితామృతం	40-00

కాశీరామేశ్వర మజిలీ కథలు	63-00
శ్రీలలితాసహస్రనామము(భాస్కరభాష్యం)	600-00
ప్రకృతిసిద్ధాంతములు-వేదవిజ్ఞానము-ఫలితజాతక సూత్రములు	595-00
ముదుండి విశ్వనాథరాజుగారి గ్రంథములు	
విశ్వకర్మ ప్రకాశము	80-00
ప్రాచీనవాస్తుశాస్త్రాలు-ఆధునికవాస్తుపరిశీలన ,,	250-00
నారద సంహిత ,,	150-00
వాస్తురాజవల్లభము-మూలానువాదము ,,	60-00
మయమతము - వచనము ,,	80-00
బృహత్సంహిత - వచనము ,,	160-00
వాస్తువిజ్ఞానజ్యోతి	......
పురోహిత దర్శని (గోరసవీరభద్రాచార్య)	....
విశ్వకర్మవాస్తువిద్యారహస్యములు ,,	....
వాస్తు విజ్ఞాన చంద్రిక ,,	....
మహాదశా పారిజాతం ,,	....
వాస్తు నారాయణీయం ,,	120-00
యోగావళీఖండం ,,	120-00
ముహూర్తసింధువు	150-00
సర్వార్థచంద్రిక (4భాగాలు)	1208-00
మీరే న్యూమరాలజిస్ట్ (దావూద్)	370-00
నిర్ణయసింధు (2భాగాలు)	590-00
సాయి... ,,	45-00
శ్రీ దుర్గానందలహరి ,,	200-00
ఆరతిసాయిబాబా ,,	11-00
ప్రతిష్ఠకల్పః(సాగి నరసింహమూర్తి)	500-00
తాజుద్దీన్‌బాబా సచ్ఛరిత్ర	100-00

సుమారు 100 సం॥రాలునాటి ప్రాచీన ప్రతులు తిరిగి
ఈ క్రింది గ్రంథములు ప్రచురించబడినవి.

శ్రీరామ మంత్రానుష్ఠానము	300-00
శ్రీరామనవరాత్రోత్సవకల్పః	300-00
సీతారామ కథా సుధ అయోధ్యకాండ	200-00
సీతారామ కథా సుధ బాలకాండ	150-00
అరణ్యకాండ	100-00
శ్రాద్ధము ఎందుకు పెట్టాలి ? షోడశ సంస్కారములు	200-00
స్మార్త కాపర్ది కారికలు	200-00
నపుంసక సంజీవనము, వైద్య శిరోమణి	200-00
విషవైద్య చింతామణి	200-00

హేమాద్రి సూరిణా ప్రాయశ్చిత్తాధ్యాయః	300-00
సర్వమూలికా గుణరత్నాకరం	300-00
ఆపస్తంబీయ ధర్మసూత్రాలు	300-00
సర్వశాంతి దర్పణం - అపర ప్రయోగ దర్పణం	200-00
గణకరంజని	200-00
సంతాన దీపిక	200-00
తిథినిర్ణయ కాణ్డః	250-00
ముహూర్త దర్పణం	200-00
జ్యోతిష శాస్త్ర రత్నము (శ్రీపతిజాతక పద్ధతి)	250-00
లఘుతాచకము	200-00
శ్రీ వైఖనస పైతృమేధిక ప్రయోగః	300-00
స్మృతి రత్నాకరము (ధర్మశాస్త్రం)	400-00
జాతకామృతతసారం	300-00
జాతక బోధిని	300-00
సంగీత విద్యాదర్పణం	300-00
సంగీత సర్వార్థసారసంగ్రహం	300-00
ముహూర్త మార్తాండం(టీకతాత్పర్యం)	450-00
జాతకరహస్యం	200-00
రాజమార్తాండం	200-00
ఆయుర్దాయదీపిక	200-00
వైద్యామృతం	200-00
అనుపానమంజరీ	200-00
నవగ్రహశాంతి విధానం-ఉదకశాంతి విధిః	200-00
చికిత్సరత్నము	200-00
స్వరచింతామణి	200-00
ద్వాదశలోహ భస్మవిధానం	200-00
దైవజ్ఞయశో విభూషణం	200-00
అనుపాన రత్నకరము	200-00
కాలామృతము	250-00
దైవజ్ఞకర్ణామృతము	300-00
రసేంద్ర చింతామణి	300-00
రసరత్న సముచ్ఛయం	300-00
వస్తుగుణరత్నాకరము	300-00
హోరానుభవదర్పణము	360-00
విశ్వకర్మ ప్రకాశిక వాస్తుశాస్త్రము	250-00
స్త్రీజన కల్పవల్లి	450-00
సంగీత సర్వార్థ సంగ్రహం	300-00
సంగీత సుధాసంగ్రహము	250-00
అర్క ప్రకాశము	200-00
సంగీత మార్తాండము	200-00
సంగీత ప్రథమబోధిని	200-00

వైద్యకల్పతరువు	200-00
రసప్రదీపిక	250-00
గణకానందము	250-00
శ్రీ లలితాసహస్రనామావళిః-వివరణాత్మక భావంతో	200-00
నవచండీ వేదోక్త శ్రీ దేవీ పూజాకల్పం	200-00
శ్రీ గాయత్రీ అనుష్ఠాన తత్త్వప్రకాశిక	360-00
సంగీతమార్తాండము	250-00
సారావళి	360-00
భేషజకల్పము	200-00
గురుశిష్య ఆయుర్వేద వైద్యచింతామణి	360-00
జాతకమణి	200-00
సర్వశకున ప్రకాశిక	200-00
యాజుష ప్రయోగ చంద్రిక	250-00
శిక్షావల్లీ-ఆనందవల్లీ-భృగువల్లీ	300-00
వసంతరాజ శకునము	250-00
తొట్టి వైద్యం	450-00
జ్యోతిష సిద్ధాంత సంగ్రహము (పంచాంగ గణితం)	300-00
సహస్ర యోగప్రకాశిక	300-00
శ్రీవిద్యారహస్యం	290-00
మహర్షుల చరిత్ర 1,3 300+300	
వేంకట సోమయాజీయం అను ధర్మశాస్త్రకాండము	250-00
శ్రీఆంజనేయం	216-00
రాశితుల్యవత్సర ఫలితం	200-00
నాడి జ్యోతిష విశ్లేషణ	400-00
రహస్యకుక్కుటశస్త్రం	300-00
స్త్రీ ధర్మరత్న బాండాగారము	200-00
శైవోత్సవరత్నాకరం	300-00
యాజుషప్రయోగ చిన్తామణి	300-00
సుస్వర ఋగ్వేద ప్రయోగదర్శిని	300-00
ఆయుర్వేద వైద్య సంగ్రహం	300-00
వశిష్ఠ సంహిత	360-00
హోమియోపతి గృహవైద్యం	200-00
వ్రతచూడామణి	300-00
వైశ్యధర్మప్రకాశిక	300-00
ఆలయ నిత్యార్చన పద్ధతి	200-00
స్మృతిముక్తాఫలం	300-00
ఆపస్థంబయల్లాజీయమ్	300-00
జ్యోతిషశాస్త్రసంగ్రహము	200-00
కర్మవిపాకాఖ్యయం	360-00
ముహుర్త రత్నావళి	250-00
సుదివిలోచనం	300-00
ఉత్తర కాలామృతం	200-00
సర్వవిషయ సర్వస్వసంగ్రహం	200-00